

*Fernando
Pessoa*

A
KÉTSÉGEK
KÖNYVE

FERNANDO PESSOA
A KÉTSÉGEK KÖNYVE
I. KÖTET

Fernando Pessoa A Kétségek könyvének fordítását
a Portugál Könyv- és Könyvtárintézet valamint
A Portugál Kulturális Minisztérium támogatta

A tradução do Livro do Desassossego de Fernando Pessoa foi apoiada
pelo Instituto Português do Livro e das Bibliotecas e
pelo Ministério da Cultura Português

FERNANDO PESSOA

A
KÉTSÉGEK
KÖNYVE

*

Fordította Pál Ferenc

A mű eredeti címe
Fernando Pessoa (Bernardo Soares)
Livro do Desassossego
Copyright
© Assírio & Alvim Editores e Livreiros
Lisboa, 1998

Fordítást az eredetivel egybevetette
Albert Sándor

A szöveget szerkesztette
Lukács Laura

A címlapot és a könyvet tervezte
Gosztola Gábor

Hungarian Translation © Pál Ferenc, 1998

MUTATÓ

- 1st. article* /Amikor megszületett... 179
A birtoklás folyama /Az, hogy mindannyian... 250
A cég társtulajdonosa... 137
A csöndek növényi... 201
A dühödt nap... 94
A fájdalom kegyetlensége... 82
A három napig tartó... 47
A házak sora között... 101
A hosszú nyári alkonyatokon... 59
A kétségek könyve avagy Bélyeggyűjtő / Fiam, mi nem... 248
A kézbesítő fiú... 118
A kezeid rab gerlék. 242
A kora tavaszi reggel... 75
A középszerűség olyan... 102
A közömbösségnek azokban... 209
A különböző dolgok... 156
A lelkem egy rejtőző... 29
A megálmódott formák... 238
A megszokott órák bármiféle... 58
A meleg és csalóka nap... 42
A meleget, mint... 55
A mesterkéeltség esztétikája / Az élet csak árt... 188
A mezőnek egy... 92
A misztikus állapotban... 165
A nap kristálytisza... 132
A nap tündöklő... 150
A nap utolsó pillanatai... 191
A napnyugtát szertesugározzák... 163
A puha és légies óra... 245

A sovány férfi... 100
<i>A társadalom, amelyben élek / Ízig-vérig álomból való.</i> 29
A tengerparti homoksáv... 201
<i>A terméketlen nők felmagasztalása / Ha a földi asszonyok közül...</i> 254
A váratlanul beköszöntő... 92
A vérmérsékletemnek éppúgy... 213
A vigasztalanul esős... 96
Adjunk minden érzelemnek... 30
Ahhoz, hogy érezzem... 115
Ahhoz, hogy megértsem... 211
Ahogy álmodom... 55
Alant, távol azoktól... 67
Amiel azt mondta... 34
Amikor beköszönt a nyár... 133
Amikor először jöttem... 206
Amikor önmagamra rátaláltam... 198
Amikor sok-sok álmat... 51
Annak az embernek... 244
Annak, aki szörnyetegekről... 113
Annál az ostobaságnál... 52
<i>ANTI-ÉROSZ/A látvány-szerető / A mélységes szerelemről...</i> 254
Arra lent, a Tejo-tól délre... 124
<i>Átmenet/Ez a borzalmas óra...</i> 155
Az a megrögzött szokásom... 27
Az álmok leghitványabb... 40
Az álom magában hordozza... 110
Az egyedüllét a maga képére... 212
Az élet apokaliptikus... 148
Az élet céljaiból... 203
Az élet esztétikai... 179
Az élet mindegyikünk számára... 115

Az élet minden helyén... 220	220
Az életem annyira szomorú... 237	237
Az elnyúló nyár... 85	85
az eső még esett... 119	119
Az eső neszezéséből előbúvó... 158	158
<i>Az idegenség erdejében / Tudom, hogy felébredtem...</i> 227	227
Az óra, amarra... 85	85
Az utcán zötyögnek... 100	100
Azokkal az egyszerű... 67	67
Azt a különleges... 38	38
Azt hiszem, az okozza... 213	213
Azt mondják, hogy... 161	161
Azzal a bizonytalan... 217	217
Azzal, hogy beszélünk... 50	50
Bármennyire is... 19	19
Befordultak az útkanyarban... 82	82
Beismerem, de nem tudom... 190	190
Bementem a borbélyhoz... 57	57
Bennem mindenfajta... 253	253
<i>(bevezető szakasz) / Olyan korban születtem...</i> 176	176
Bosszant ezeknek az embereknek... 71	71
Csak az ápoltság... 131	131
Csak álmaimhoz kellesz nekem... 253	253
Csak egyszer szerettek... 259	259
Csaknem bizonyos vagyok... 186	186
<i>Csönd Miasszonyunk / Néha, amikor levert...</i> 236	236
<i>Csönd miasszonyunk (részlet) / Te nem vagy nő.</i> 241	241
Csendes belenyugvással... 98	98
Egészen kora reggeltől fogva... 135	135
Egy álmatlanul töltött... 136	136
Egy hanggal kezdődik... 56	56

Egy nap (Cikk-cakk) / Nem lettem madám... 247
Egy nyugtalan éjszaka szimfóniája / Úgy aludt minden... 80
Egy olyan nemzedékhez... 180
Egy vasárnap... 63
Egyetlen problémának sincsen... 142
Egyszerre csak... 184
Együtt és különválva mentünk... 234
Életem egyik... 199
Életem legfőbb tragédiája... 82
Elképedek attól... 192
Elképedek valahányszor... 173
Elkészíteni egy művet... 198
Élni annyi, mint másnak lenni. 87
Elvágódó szemem előtt... 128
Én nem birtoklom... 249
Erdő / De még a hálófülke sem... 87
Ernyedt villám pallosa... 94
Erőssé teszek... 227
és a liliumok a távoli... 205
és árnyékalmokba töredezik... 68
Esik, esik, esik... 68
Eső / Végre úgy szikrázik föl... 145
Esőáztatta táj / Elrontott életem minden... 69
Esős nap / A levegőnek rejtőzködő... 170
Esős táj / Egész éjszaka... 169
Fájdalmas közjáték / Sarokba hajított... 198
Felhők... 139
Fennen világol... 171
Fölfedeztem, hogy mindig... 100
Följegyzés / Az élet szabálya... 167
Föltámad a szél... 57

Gyűlölök olvasni. 20
Ha az életünk örökös... 253
Ha egy napon... 208
hajók, amelyek az éjszakában... 68
Hányszor éreztem magam... 110
Háromszögletű álom / A fény mértéktelenül... 94
Hibát követtünk el... 250
Hirtelen felfigyelek... 159
(Holdsugarak) / ... élettelen gesztenyebarnától... 68
Hónapok teltek el... 150
Hosszú ideje nem... 172
Hozzád imádkozom el... 244
I. / Te nem létezel... 225
Ibolyaszín elragadtatás... 165
Időről-időre egy szentjánosbogár... 90
Igen, a napnyugta. 165
Ilyenképpen... 214
Innen, a kávéház teraszáról... 88
Irigylek mindenkit... 197
Irigylem azokat – bár nem tudom, hogy irigylem-e... 14
Ismeretlenként kísértem... 193
Isten gyermeknek... 200
Itt van előttem... 135
Jelentéktelen dolgok... 106
jelentéktelen, mint annak az életnek a... 104
Jó ideje – nem tudom... 151
Jobban sajnálom azokat... 40
Kamaszkoromban, amelyet... 258
Kelet felől... 68
Keresem magamat... 189
Két okból is jobban szeretem... 16

Két-három olyan nap... 248	248
Kinn, a holdfényes... 129	129
<i>Kósza napló</i> / Nap nap után... 48	48
Köd vagy füst? 94	94
Közömbösen olvasgatom... 123	123
Közönséges olajnyomat... 121	121
Különböző személyiségeket... 33	33
Különös látóképesség... 134	134
Látva azt, hogy mennyi... 188	188
Lehet, hogy nincs is bennem... 45	45
<i>Levél, amelyet nem küldök el</i> / Nem szükséges, hogy... 253	253
<i>Levél</i> / Jó néhány... 256	256
<i>Levél</i> / Soha nem tudnám... 257	257
Ma elment... 142	142
Ma hajnalok hajnalán... 130	130
Ma már beismerem... 196	196
Ma mintha testem... 99	99
Ma váratlanul képtelen... 29	29
Ma, egyik olyan... 70	70
Ma, érzelmeim egyik... 22	22
Már az írásban sem... 188	188
Máris elfogott a nyugalanság. 56	56
Még fiatalok voltunk... 234	234
Megesik, hogy órákon keresztül... 192	192
Mégha alkotni szeretnék is... 175	175
Megint a kezembe került... 26	26
Megtalálni a személyiséget... 34	34
<i>Megvilágosult napló</i> / Az életem... 218	218
Méltatlan és mély lelkemben... 202	202
Mennyi ideje nem írok! 73	73
Merengek Cascais és Lisszabon között... 98	98

Miféle fennhéjázó királynő... 204
Miképpen Diogenész... 182
Minden elviselhetetlenné vált... 90
Minden hat mindenre. 17
Minden képtelenség. 148
Minden kicsúszik a... 24
Minden olyan ma élő ember... 247
Minden összezavarodik előttem. 200
Minden remény előcsarnoka... 225
Minden, ami nem... 209
Mindig a jelenben élek... 170
Mindig berzenkedtem... 104
Mindig ironikus... 205
Minél magasabb rendű... 113
mint apró lábaival... 200
Mint azokon a napokon... 41
Mint fekete reménység... 44
Miután a nyár utolsó... 35
Miután alábbhagyott... 154
Miután az utolsó esők... 24
Miután az utolsó... 50
Miután az utolsó csillagok is... 84
Mivel nincs semmi dolgom... 30
Mivel tudom, hogy... 89
Most, hogy az eső... 157
Most már értem! 140
Néha arra gondolok... 79
Néha mélységes... 60
Néha órákat töltök... 161
Néha szomorkás... 172
Néha, amikor nem is... 123

Néha, de mindig egészen... 192
Nem a széles mezőkön... 81
Nem a szerelem... 244
Nem álmodom arról... 243
Nem hiszek a tájképben... 35
Nem hitvány szobám... 162
Nem ismerek a könyvekhez... 21
Nem tudni, hogy... 191
Ó, éjszaka, ahol... 156
Olyan keveset kértem... 78
Olyan macerás, ha... 31
Olyan napom van... 61
Olykor vidékies nyugalom... 119
Olykor, ha fölemelem... 75
Omar Khajjám / Omarnak volt személyisége... 27
Ott minden megtört... 65
Ömlik az eső... 69
Öregebb vagyok... 183
Örökkévaló folyók... 224
Peristylum / Azokban az órákban... 223
Roppant erőfeszítéssel... 106
Roppant fájdalommal... 199
Séta közben... 148
Sokszor elgondolkodom... 117
Sokszor önmagam... 217
(*storm*) / Mindent átjár a fakó... 43
Szabadságos próza / Az apró homokpart... 111
Szegény ördögök... 66
Szeretek gondolattalanul... 168
Szeretem, ha kimondanak valamit. 17
Szeretnék egy tétlenségi... 213

Színlelt gyöngyökből álló...	246
Tedd össze a kezed...	222
Tegnap láttam és hallottam...	120
Tekerjük ujjunk köré...	78
Teremtenék magamban...	31
Tisztának kell lenni...	245
Többek között az is...	126
Úgy gondozom a...	75
Úgy jártam közöttük...	183
Úgy szervezzük meg...	188
valahány fennkölt álmom...	38
Valahányszor – álmaim hatására...	107
Valahányszor megtehetik...	63
<i>Vállrándítás / Az ismeretlenről alkotott...</i>	<i>36</i>
Valósággal fizikai undort...	72
Van Lisszabonban...	13
Vannak olyan belső...	152
Vannak olyan érzetek...	144
Vannak olyan napok...	47
Vannak olyan pillanatok...	141
Vasques főnök úr.	79
Vég / És ha véletlenül beszélek...	242
Végtelenül kellemes hangon...	37
Végül is a mai naptól...	27
<i>Vihar / Az alacsony levegőégben...</i>	<i>55</i>
Visszhanggá és mélységgé...	33
Volt bizonyos tehetségem...	218

ELŐJÁRÓBAN

Alig három évvel halála előtt, Fernando Pessoa elhatározza, hogy végre rendet tesz „papírai” között, és előkészíti műveinek könyv formában való megjelenését. Erről a szándékáról tanúskodik 1932. június 28-i keltezésű, João Gaspar Simõeshez írt levele, amelyben a így vall kiadandó műveiről: „Eredetileg az volt a szándékom, hogy a kiadást a következő három könyvvel kezdem el, ebben a sorrendben: (1) Portugália, kis verseskötet (mindössze 41 verssel), amelynek második részét a (Contemporânea 4. számában megjelent) Portugál tenger alkotja; (2) A kétségek könyve (Bernardo Soarestől, de csak másodkézből, mert B. S. nem heteronim figura, hanem irodalmi alak); Alberto Caeiro összes verse (Ricardo Reis előszavával és utószóként Álvaro de Campos Megszívlelendő megjegyzések-jeivel). Később, egy év múlva kerülne sor egymagában vagy egy másik könyvvel együtt a Daloskönyvre (vagy valami más, hasonló jellegű címmel), ahol (I-III. vagy I-V. könyvben) közreadnék valamennyit szétszórt verseimből, amelyek természetüknél fogva csak ilyen jellegűen módon osztályozhatók.”

Pessoa terve, ahogy tudjuk, nem valósult meg. A tervezett könyvek közül egyedül a levélben még Portugália címet viselő vékonyka verseskötet jelent meg 1934 októberében Üzenet címmel. A második helyen említett A kétségek könyve viszont megmaradt töredékek rendezésre váró halmazának.

A kétségek könyvének jelentőségét Pessoa számára nem csak az mutatja, hogy kiadási terveiben nyomban a portugál történelmet megéneklő verseskötet után szerepel, hanem az is, hogy lényegében egész életén át írja a Könyvet. Egyes kutatói már-már Mallarmé a könyvek és a könyvkészítés iránt érzett lelkesedését vélik fölfedezni ebben a – Pessoa-ra kevésbé jellemző – kitartó hűségben, amellyel A kétségek könyvéhez két évtizeden át újabb és újabb fejezeteket illesztett.

1914-ben így ír egy levelében Armando Côrtes-Rodrigues azori költőnek: „A lelkiállapotom most arra késztet, hogy akaratom ellenére keményen dol-

gozzak A kétségek könyvében. De az egész csak töredékek, töredékek és töredékek." Ekkor már túl van az első közlésen: az előző évben jelentetett meg az A Águia című irodalmi folyóirat lapjain Az idegenség erdejében címmel egy részletet a „készülőben lévő A kétségek könyvéből”. Ez a részlet még az „ős-könyv” jellegzetességeit viseli magán: a szöveg gondosan kidolgozott, talán túlzottan is irodalmias és esztétizáló, az egyes részeknek címe van, és szerzőként Fernando Pessoa „saját maga” van föltüntetve.

A kétségek könyve formálódásának első szakasza 1912/13-tól körülbelül 1917-ig tart. Ez az időszak Pessoa életében egybeesik azzal az általa kezdeményezett és irányított költői forradalommal, amelynek alapját 1912-ben az A Águia c. folyóirat lapjain, az új portugál költészetéről írott cikkeivel vetette meg. A portugál századelő saudozista, múltba vágyó, panteisztikus költészetét az 1915-ben kiadott Orpheu c. folyóirat köré csoportosuló társaival együtt a paulizmus, az interszekcionizmus és a futurizmussal sok rokonságot mutató szenacionizmus egymásra épülő fázisain keresztül a szimbolizmustól új költői formák felé vezet. De a szimbolizmus ernyedt dekadenciája túlságosan is csábító, s egy ideig még ott kísért az újra törekvő ifjú költők műveiben. Ennélfogva szinte természetes, hogy ez a századvégi hangulat lengi be A kétségek könyvének korai töredékeit: sejtelmes hangulatok, ódon várkastélyok, ködös tenger fölé hajló erkélyek, légiés szerelmek, a testiség elutasítása és a halál állandó kísértése jellemzi ezeket a talán túlságosan is kimunkált, irodalmias szövegeket. A korszak vége felé tűnik föl a töredékek szerzőjeként Vicente Guedes, aki Pessoa több följegyzésében is úgy szerepel, mint A kétségek könyvének lehetséges írója. Valamely ok miatt azonban nem felelt meg a rá kiosztott szerepnek, nem bontakozott ki a személyisége, s az 1917-től 1929-ig terjedő második korszakban, amikor a könyv írásában látszólag szünet áll be, eltűnt a Pessoa által teremtett alakok köréből.

A mű formálódásának végső, harmadik korszaka 1929-től 1934-ig tart, s ebben már Bernardo Soares a főszerep, bár Pessoa hagyatékának kutatói máig sem tudják egyértelműen meghatározni, mikor kapcsolódott össze az 1920-as évek elején prózaíróként fel-feltűnő figura neve A kétségek

könyvével. A szerzőváltás egyértelmű stílusváltást is jelez: az 1929 után született töredékek íróját már nem kötik a szimbolizmus hagyományai, szövege vallomásszerűbb, naplójegyzetekre emlékeztet, nyelvezete köznapi, odavetett, néhol a pongyolaságig kidolgozatlan.

Az új szerző, Bernardo Soares hónapos szobájában éjszakánként jobb híján írással tölti az idejét. Szürke hivatalnok, aki megalkotójához, Pessoa-hoz hasonlóan Lisszabon üzleti negyedében, a Baixa-ban él és dolgozik. A világ, amelyben mozog, a rosszul bebútorozott, szegényes bérelt szoba, egy kereskedőcég hivatali helyisége, ahol segédkönyvelői munkát végez, az étkezde, ahová ebédelni és vacsorázni jár, a Baixa utcái és a Tejo-part, amelyet hosszú bolyongásai során újra meg újra végigjár.

Ez a múlt századi orosz próza „megalázottjaira és megnyomorítottjaira” emlékeztető segédkönyvelő Pessoa alteregója, aki szinte azonos életet él megteremtőjével, ezért igazán nem is függetlenedhet tőle s nem válhat hasonlóvá az olyan egyéni létezéssel, sajátos költői stílussal rendelkező heteronim alakokhoz, mint Alberto Caiero, a pásztorköltő, Ricardo Reis, a bukolikus életérzés és éteri szerelmek megéneklője, meg a sokszor Pessoa fizikai lényét is kölcsönvevő Campos, a modern világot hosszú ódáiban megéneklő, Marinettiért és Walt Whitmanért rajongó hajómérnök.

Pessoa – ahogy az idézett Gaspar Simõesnak írt levélben is olvasható – „irodalmi alaknak”, másutt „fél-heteronim figurának” tartja Bernardo Soarest, aki soha nem jelenik meg tőle teljesen függetlenül, ezért is nevezi egy helyütt – magyarul az eredeti „minhamente alheia” kifejezést csak csökevényesen visszaadó fordításban – „sajátomlagosan idegen figurának”. Hosszabb jellemzését Pessoa Adolfo Casais Monteiro-nak 1935. január 13-án írt levélben olvashatjuk: „Fél-heteronimom, Bernardo Soares, aki egyébként sok mindenben hasonlít Álvaro de Camposhoz, mindig akkor jelenik meg, amikor fáradt vagy álmos vagyok, s ilyenképpen szellemem illetve gátlásaim nem működnek tökéletesen: prózája véget nem érő álmodás. Fél-heteronim, mivel a személyisége nem azonos az enyémmel, és nem is különbözik az enyémtől, csupán egyszerű megcsonkítása az enyémmnek. Én vagyok, a szellemem és

az érzelmeim nélkül. A prózája, attól a kifinomultságtól eltekintve, amely szellememből fakad, ugyanolyan, mint az enyém, és portugál nyelvezete is ugyanolyan...”.

Érdekes az Álvaro de Camposra történő utalás: az irodalomtörténészek hagyományosan Álvaro de Campost tartják a Pessoa-hoz legközelebb álló heteronimnek, ugyanakkor Richard Zenith amerikai kutató érdekes feltevése szerint Soares még bensőségesebben kapcsolódott létre hívójához, mint Campos, és emiatt nem válhatott önálló léttel bíró igazi „másnevű” figurává. Az önálló létezés hiányának egy másik magyarázatát a prózai és a versszöveg megalkotási lehetőségeinek különbözőségében kell keresnünk, s a Casais Monteiro-hoz írt levélnek az a mondata szolgál hozzá magyarázatul („A színlelés versben könnyebb, mert spontánabb”), amellyel Pessoa arra próbál magyarázatot adni, miért késlekedik Ricardo Reis prózájának közreadásával.

A neveltetése folytán angol szellemiségű Pessoa-tól eltérően Bernardo Soares inkább a francia kultúrához vonzódik, írásaiban gyakran idézi Chateaubriand-t, Vigny-t, Michelet-t, Rousseau-t, Amielt. Különösen ez a két utolsó név igen jelentős írói munkássága szempontjából, mert kapcsolatot találhatunk A kétségek könyve és Jean Jacques Rousseau Vallomásai, illetve Henri Frédéric Amiel svájci francia író és filozófus Fragments d'un journal intime (‘‘Töredék egy meghitt naplóból’) című műve között, amelyre a szerző többször is utal könyve lapjain. A napjait álmokképek között megélő („Il y a des jours où tous ces détails me semblent un rêve”) és önmagát megsokszorozva felszámoló („... il y a dix hommes en moi [...] Je me suis camaléon, caléidoscope ...”) Amielhez hasonlatosan Bernardo Soares is megsemmisítette magát, és egész lényé feloldódott az álmaiban: „Különböző személyiségeket teremtettem magamban. Állandóan személyiségeket teremtek. Minden álmom, amint álommá lesz, nyomban egy másik személyben testesül meg, és az illető álmodja az álmat, nem én.”

Az álmodásnak ez a képessége és – mondjuk így – gyakorlata Bernardo Soaresnél nem éjszakai, öntudatlan álmokat, hanem nappali és félig öntudatos álmodást jelent – nem azért álmodik, hogy múlassa az időt, hanem

álmaival akarja birtokba venni mindazt, amit az életben elszalasztott. A valóságosan megélt élet helyett ezért álmodott létezésnek adja át magát, elvont módon terjesztve ki létének határait. De ez az álmokra épített élet, különös módon, mégsem lehet meg a valóság elemei nélkül: Bernardo Soarest újra meg újra elcsábítják a konkrét, kézzelfogható dolgok, amelyekre szüntelenül hivatkozik, akár úgy, hogy apró, mindennapi történeteket ír le, akár úgy, hogy különböző milióket vázol fel. Így kerül bele leírásaiba egy-egy étteremben elköltött ebéd, Vasques főnök úr, az öreg borbély, a villamoson látott fiatal lány ruhája, vagy a Cascaisba tett vonatutazás. De ugyanígy elidőzik Lisszabon városképeinek egy-egy részleténél is. Amiel arra tanította, hogy minden lelkiállapot egy tájkép, ezért a mindennapi élet valóságos eseményei, apró részletei, egy-egy sajátos ember- vagy viselkedéstípus leírása mellett tág teret szentel a jellegzetesen városi hangulatok és tájképek megjelenítésének, hódolva ezzel a XIX. század végén nagyvárossá növő Lisszabon egyik első megénekelője, az Egy nyugati ember érzéseit versbe foglaló Cesário Verde előtt. Érdekes megjegyezni, hogy bár az időjárási viszonyokat, a városi házak mögött húzódó kiskerteket is leírja olykor, a vidéki táj mégis idegen Bernardo Soarestől: igazi közege a város, egy-egy falusi tájkép csupán parabolikus jelentéssel szerepel írásaiban.

A kétségek könyvének másik központi témája az írás, amely a legfőbb mozgatója ennek a mesterséges életnek. A Bernardo Soaresre olyannyira jellemző, félálomban gyökerező, onirikus állapot határozza meg a könyv szövegét, amelyet a gátlásokat megsemmisítő folyamatos írás, mint pótcselekvés, és bizonyos tudati fegyelmezetlenség jellemez. A szerző kapcsolat nélküli benyomásoknak, sietség nélkül rögzített álmodozásoknak, esetleges, véletlen naplónak nevezi a művét, amelyben ennél fogva hangsúlyozott szerepet kap az egyes szám első személyű alany használata. A szubjektív, teremtő énnel ez a túlhangsúlyozása, az apró, mindennapos események krónikájának és fikciónak az egybeszövése, a lélektani és onirikus szemlélet közötti ingadozás, a mágikus és a köznapi elemek összevegyítése Bernardo Soarest kilépteti elzárt hónapos szobájának alkotói elszigeteltségéből, és a modern próza mes-

tereivel állítja egy sorba. Modernséget sugall A kétségek könyvének töredékessége is, amely hű tükre a pessoai életmű részekre hulló teljességének.

A költő irodalmi hagyatékát őrző ládában 27.543 töredékeket tartalmazó vagy hosszabb alkotásokká összeálló kéziratlap maradt fenn, talányos, de föltehetően a szerzőjük által tervezett valamikori kiadásokra gondoló rendszer szerint csoportosítva. Ezt a rendet az életmű kutatói a saját hipotéziseiket követve megbolygatták, s ezzel visszahozhatatlanul megsemmisítették az eredeti elgondolást. Az életmű egyes részterületeit feltáró kutatások eredményeként került elő A kétségek könyvének 520 töredéke is, amelyek az A Águia-ban 1915-ban, majd a Solução Editora, a Presença és a Descobrimento c. folyóirat lapjain 1929-ben, 1930-32-ben illetve 1931-ben megjelent részletek, és Jorge de Sena 1960-as évek elején a kiadásra tett sikertelen kísérletei után 1982-ben láttak napvilágot az Ática kiadónál. A szövegek gondozói, Jacinto do Prado Coelho, Maria Aliete Galhoz és Teresa Sobral Cunha tematikus csoportokba rendezve adták közre a kéziratlapokon található jelzések szerint A kétségek könyvéhez tartozó töredékeket. Ez az elrendezés azonban nem mindenkit elégített ki, ezért amikor Bernardo Soares művének újabb portugál és külföldi kiadásai jelentek meg, minden fordító vagy szerkesztő a maga elgondolásai szerint rendezte át a szövegtöredékeket, a regényes jelleget, a naplószerűséget stb. próbálva meg hangsúlyozni, sőt Pessoa összes műveinek sajtó alá rendezője, António Quadros két különböző változatot is megjelentetett. A regényszöveg részekre tördelésével és átrendezhetőségének felkínált lehetőségével Julio Cortázar Rayuelájától, Esterházy Péter Termelési-regény (kissregény)-éig, vagy nálunk Temesi Ferenc Poráival megjelent szótárregényig, hogy csak a legközelebbi példákat említsük, több helyütt is találkozunk a XX. századi irodalomban, s az említett szerkesztői attitűdök által immár a „modern prózakísérletekhez” csatlakozik A kétségek könyve is, mely részeinek laza egymásutánjával hasonló szellemi kalandozások lehetőségét teremti meg.

A kétségek könyvének a *Nagyvilág* című folyóiratban 1987 júliusában, majd a *Kráter* kiadó gondozásában, 1989-ben, *Kétségek* könyve címmel megjelent részletei után most két kötetben a mű teljes, hiteles szövegét adjuk közre, az 1982-ben a lisszaboni *Ática* kiadónál megjelent kiadásba foglalt szövegeket és sorrendjüket véve alapul, egyes esetekben konzultálva az Assírio & Alvim kiadó 1998-as kiadásával. Ezt azért véljük szükségesnek külön is hangsúlyozni, mert az eredeti kiadás egyik közrebocsátójának, Teresa Sobral Cunha-nak a szerkesztésében megjelent *A kétségek* könyvének egy bővített változata, amelyben az *Ática*-kiadásban szereplő szövegek mellett „újabb” részletek is helyet kaptak. Mivel ezeknek a szövegeknek az eredeti könyvhöz tartozását többen nem tartják elfogadhatónak, úgy döntöttünk, hogy nem foglaljuk bele őket jelen könyvünkbe. Az alapul vett kiadásból is elhagytuk – gyakorlati megfontolásból – a magyar olvasó számára talán érdektelen részeket: Pessoa vázlatait *A kétségek* könyvének szerkezetéről, néhány, a könyv megírásához közvetett módon kapcsolódó levélrészletet, valamint Bernardo Soares verseit. Egyebekben megpróbáltunk – amennyire ez fordítás esetében lehetséges – az eredeti kritikai kiadás-szerző jellegéhez ragaszkodni: a korábbi közreadásainkkal ellentétben a szöveg magyar fordításában is jelöltük azokat a helyeket, ahol az eredeti szöveg olvasásával, értelmezésével problémák voltak (// – a szerző kétségei egy szóval vagy kifejezéssel kapcsolatosan; () – a szerző kétségei azzal kapcsolatban, hogy beszúrjon egy vagy több szót; (...) – a szerző által kihagyott rész; [] – a szöveggondozók által betoldott szavak; [...] – olvashatatlan szó vagy mondat; [?] – bizonytalan olvasat), a jegyzetekben megadtuk az egyes töredékek címét vagy első szavait portugálul, valamint az első teljes kiadás szerinti számozást, az esetleges kutatás céljából történő visszakeresés megkönnyítése érdekében. Azokra gondolva, akik szívesen belefeledkeznek az olvasásba, az egyes részeket csupán minimális jelzéssel választottuk el egymástól, és tartalomjegyzékünként csatoltuk a részek kezdő szavait alfabetikus rendben és az oldalszám feltüntetésével, hogy egy másik olvasási sorrend lehetőségét is sugalljuk. Az egyes töredékek felépítése teszi egyébként magától értetődővé a kezdő szavak

vagy mondatok kiemelését: a figyelmes olvasó hamar észreveszi majd, hogy minden részlet egy aforizmatikus kijelentéssel kezdődik, amely rögtön várakozást ébreszt, s az író ebből a szinte tartalmi előrejelzésnek tetsző tömör megállapításból kiindulva bontja ki nemegyszer más irányba indázó, messzire elkalandozó gondolatsorait vagy elbeszéléseit.

A kétségek könyvének megjelenése több mint egy évtizedre elnyúló munkánk eredménye, amelyet Pessoa más műveinek fordítása és a magyar köztudatba való beágyazása kísért. Eközben fordítóként és tanárként Pessoa nagyon sok kutatójától kaptunk közvetlen vagy közvetett segítséget, szellemi vagy konkrét támogatást. Külön is szeretnénk köszönetet mondani José Blanco úrnak, a Gulbenkian Alapítvány adminisztrátorának biztatásáért, a tőle kapott könyvekért és a költő írásainak kiadásához nyújtott támogatásáért, Yvette K. Centeno professzor asszonynak Pessoa ezoterikus és okkult műveit elemző könyveiért, Luiz Fagundes Duarte, Ivo Castro és Teresa Rita Lopes professzoroknak Pessoa új arcainak megmutatásáért, Ernesto Rodriguesnek az első fordításaimhoz nyújtott türelmes segítségéért, s nem utolsósorban a Portugál Könyv és Könyvtárintézetnek a Pessoa műveinek fordítását segítő támogatásáért, amellyel reméljük, hogy lehetővé válik a portugál író és költő válogatott munkáinak több kötetes kiadása az elkövetkező években.

Pál Ferenc

BERNARDO SOARES: A KÉTSÉGEK KÖNYVE

Van Lisszabonban néhány olyan étterem vagy inkább étkezde, amelyben egy szolid kiskocsmá hangulatát felidézõ terem fölött egy másik, emeleti terem is található: ez lehangoló és házias kinézetével olyan falvaknak a vendéglõire emlékeztet, ahová nem jár vasút. Ezekben a felsõ termekben, amelyeket hétköznaponként alig látogat valaki, gyakran találkozhat az ember különös szerzetekkel, érdektelen figurákkal, az élet számos mellék-szereplõjével.

A nyugalom utáni vágy és a mértéktartó árak következtében életem egy idõszakában állandó vendége lettem egy ilyen emeleti teremnek. Így történt, hogy amikor – hét óra tájban – vacsorázni jártam, újra meg újra összetalálkoztam valakivel, aki lassanként fölkelte a figyelmemet, bár eleinte érdeklõdésre sem méltattam.

Harminc év körüli, sovány férfi volt, inkább magas, mint alacsony; ültében erõsen meggörnyedt, de ha állt, kevésbé látszott görnyedtnek, némiképpen hanyagul, de nem elhanyagoltan öltözködött. Halavány és érdektelen arcát a szenvedés kifejezése sem tette érdekesebbé, és nehéz volt meghatározni, hogy miféle fájdalom tükrözzõdik az arcán – többféle is tükrözõdhetett, nélkülözések, szorongás, és az a fajta szenvedés, amely a sok gyõtrõdésbõl fakadó közöny eredménye.

Mindig keveset vacsorázott, és utána maga sodorta a cigarettáját. Különös pillantással méregette az ott ülõ embereket, nem bizalmatlanul, hanem valamiféle sajátos bizalommal; de nem úgy nézegette, mintha valamit is fûrkészne, hanem mintha csak általában érdeklõdne irántuk, és nem akarná megõrizni a vonásaikat, vagy nem érdekelnék lényük apró megnyilatkozásai. Ez a különös vonása tette számomra elõször érdekessé.

Alaposabban szemügyre vettem. Fõltûnt, hogy arcvonásaira valami bizonytalan módon kiül az értelem. De a levertség, az állandó jeges gyõtrõdés annyi-

ra rányomta bélyegét a megjelenésére, hogy más sajátosságot lehetetlen volt fölfedezni rajta.

Az étterem egyik pincérétől véletlenül megtudtam, hogy egy közeli kereskedőházban dolgozik.

Egy nap csődület támadt az utcán, éppen az ablak alatt – két férfi összepofozkodott. Az emeleti teremben mindenki odafutott az ablakhoz, velük együtt én is, meg az a férfi is, akiről beszélek. Váltottam vele néhány közömbös szót, hasonlóképpen válaszolt. Színtelen, meg-megcsukló hangja volt, mint azoknak az embereknek, akik már nem remélnek semmit, mert teljesen haszontalan bármit is remélniük. De meglehet, hogy teljesen oktalanul könyveltem el így estéli, vendéglőbeli társamat.

Magam sem tudom, miért, ettől a naptól fogva köszöntünk egymásnak. Egy napon, amikor talán közelebb hozott bennünket egymáshoz az a képtelen körülmény, hogy mindketten fél tízkor érkeztünk vacsorázni, közömbös beszélgetésbe kezdtünk. Egy idő után megkérdezte tőlem, hogy írok-e. Azt feleltem, igen. Beszéltem neki az Orpheu című folyóiratról, amely nem sokkal azelőtt jelent meg. Elismeréssel szólt róla, igen nagy elismeréssel, amin én őszintén meglepődtem. Megjegyeztem neki, hogy engedelmével, igen különösnek tartom ezt, mert az Orpheu-ba írók művészete általában kevesekhez szól. Amire úgy válaszolt, hogy talán ő is ezekhez a kevesekhez tartozik. Hozzátette, hogy ezek a művészi törekvések számára nem teljesen újak; és félénken megjegyezte, hogy mivel nincs hová járjon, nincs mit csináljon, nincsenek barátai és nem érdeklí az olvasás, éjszakánként ő maga is írással múlatja az idejét hónapos szobájában.¹

Írigylem azokat – bár nem tudom, hogy irigylem-e őket –, akikről életrajzot lehet írni, vagy akik meg tudják írni a saját életrajzukat. Ezekben az össze nem függő, sőt összefüggésre nem is törekvő benyomásokban közömbösen mondom el az életrajzomat, amely híján van a tényeknek, az életem

történetét, amely híján van az életnek. Ezek az én vallomásaim, és ha nem mondok el bennük semmit, az azt jelenti, hogy nincsen mit elmondanom.

Mit kell az embernek elmondania ahhoz, vagy valami értelme vagy haszna legyen? Az, ami velünk történt, vagy mindenkivel megtörtént, vagy csak velünk; az előbbi esetben nincsen benne semmi új, az utóbbi esetben nem érhető. Csupán azért írom le azt, amit érzek, mert így csillapíthatom az érzésből fakadó lázat. Annak, amit megvallok, nincsen jelentősége, mivel semminek sincsen jelentősége. Tájképeket készítek abból, amit érzek. Az élmények vásári forgatagát készítem el. Nagyon is megértem azokat, akik bánatukban hímeznek, és azokat, akik azért horgolnak, mert beleszülettek az életbe. Öreg nagynéném átvasziánszozta a végtelenné nyúló estét. Ezek az érzelmi vallomások az én pasziánszaim. Nem értelmezem őket, mint azok, akik a kártyából szeretnék megtudni a sorsukat. Nem fürkészem őket, mert a pasziánszban a kártyalapoknak nincsen valóságos értékük. Legombolyodom, mint valami sokszínű motring, vagy olyan alakzattá gablyítom magam, amelyet a gyerekek hurkolnak rá szétterpesztett kezükre, és adnak át egymásnak. Csak arra ügyelek, hogy a hüvelykujjam beletaláljon abba a hurokba, amelyikbe bele kell találnia. Megfordítom a kezem, és megváltozik az alakzat. Azután kezdem előlről.

Élni annyi, mint mások szándékait egybehorgolni. De miközben a tű mozog, a gondolat szabad, és minden elvarázsolt herceg sétálhat a kertjében a horgas végű elefántcsont tű egyik alámerülésétől a másikig. A dolgok horgolása... Szünet... Semmi...

Egyébként, mennyiben számíthatok magamra? Az élmények szörnyű élessége és annak a mélységes belátása, hogy érzek... Éles értelem, hogy megsemmisítem magam, és mohó álomra való képesség, hogy mulattassam magam... Halott akarat és elmélkedés, amely elringat, mint valamely élő gyermeket... Igen, a horgolás...²

Két okból is jobban szeretem a prózát, mint művészi kifejezésmódot, a versnél; az egyik ok személyes, mivel nincsen más választásom: ugyanis képtelen vagyok versben kifejezni magam. A másik egyetemes, nem pedig – úgy hiszem – az előbbi árnya vagy leplezése. Érdemes ezért alaposabban szemügyre venni, mert az egész művészet jelentőségének legbensőbb értelmére vonatkozik.

A verset közbenső állapotnak tartom, átmenetnek a zene és a próza között. A zenéhez hasonlóan a verset is ritmikai törvények szorítják határok közé, amelyek – még ha nem is a szabályos vers merev törvényei – mégis léteznek, mint korlátok, kényszerűségek, önműködő elnyomó és fegyelmező eszközök. A prózában szabadon beszélünk. Beleszöhetünk zenei ritmusokat, és mégis gondolkodhatunk. Beleszöhetünk költői ritmusokat, és mégis kívül maradhatunk rajtuk. Egy véletlen versritmus nem hat zavaróan a prózában; egy véletlen prózai ritmus megakasztja a verset.

A prózában benne van a művészet teljessége – részben azért, mert a szó magába foglalja az egész világot, részben azért, mert a szabad szó magába foglalja kimondásának és a gondolkodásnak minden lehetőségét. A prózában mindent áttételesen adunk át: a színt és a formát, amelyet a festészet csak közvetlenül adhat át, önmaga valóságában, bensőséges dimenziók nélkül; a ritmust, amelyet a zene csak közvetlenül adhat át, önmaga valóságában, ténylegesen meg nem testesülve, még másodlagosan, az eszmében sem; a szerkezetet, amelyet az építésznek kemény, adott, külsődleges anyagokból kell megalkotnia, mi viszont ritmusok, kétségek, folyamatok és átmenetek által építjük fel; a valóságot, amelyet a szobrásznak benne kell hagynia a világban, dicsfény és átszellemítés nélkül; végül a költészetet, amelyben a költő, akár csak egy titkos rend beavatott tagja, egy szint és egy szertartásrend szolgája, még ha önkéntesen is.

Bizonyos vagyok benne, hogy egy tökéletesen civilizált világban a prózán kívül nem lesz más művészet. A napnyugtát meghagyjuk a tényleges napnyugtának, a művészetben pedig csak arra ügyelünk, hogy szavakkal fölfogható

legyen, és ilyenképpen a szín fölfogható zenéjével adjuk át. Nem formáljuk a testeket szobrokká, amelyek önmaguk által – láthatóan és érinthetően – megőrzik a testek mozgó térbeliségét és langyos puhaságát. Házakat csak azért építenénk, hogy lakjunk bennük, mert végül is erre valók. A költészet arra szolgálna, hogy a gyerekek valamikor a jövőben eljussanak a prózához, mert a költészet, ez egészen biztos, valamiféle gyermekies, emlékezés-könnyítő, segédkezet nyújtó és kezdetleges dolog.

Még a kisművészetek is, vagy azok, amelyeket így nevezhetünk, homályosan visszatükröződnek a prózában. Van olyan próza, amelyik táncol, amelyik énekel, amelyik önmagának elrecitálja magát. Vannak olyan szóritmusok, amelyek táncot járnak, amelyekben az eszme hajlékony mozdulatokkal, áttetsző és utolérhetetlen érzékiséggel meztelenre vetkőzik. És vannak a prózában olyan finom rezdülések, amelyekkel egy nagy színész, az ige, ütemesen saját testi valóságává alakítja át a Világmindenség megfoghatatlan misztériumát.⁵

Minden hat mindenre. A klasszikusok olvasása révén, ahol nem esik szó a napnyugtákról, érthetővé vált számomra, a maga teljes szín pompájában, sok napnyugta. Létezik valamiféle kapcsolat a mondattani szakértelem – amely által megkülönböztethetővé válnak a lények, a hangok és a formák sajátosságai – és annak a megértésére irányuló képesség között, hogy mikor igazán zöld az ég kékje, és a sárgának mely árnyalata van jelen az ég kék zöldjében.

A különbségtevés és a finomítás képessége – lényegében ugyanaz. Mondattan nélkül nincs tartós érzelem. A halhatatlanság a nyelvészek egyik tevékenysége.⁴

Szeretem, ha kimondanak valamit. Inkább úgy mondom: szeretem, ha egybefűzik a szavakat. A szó számomra megérinthető test, látható szirén, testet öltött érzékiség. Talán azért, mert a valóságos érzékiség egyáltalán nem éb-

reszt bennem érdeklődést – még tudatilag vagy álomban sem –, a vágy átalakult a bensőmben valami olyanná, ami szórítmusokat hoz létre bennem, vagy hallgatja, amit mások létrehoztak. Elfog a remegés, ha valamit jól mondanak. Fialho egyik-másik könyvoldalától, Châteaubriand egyik-másik könyvoldalától valamennyi véreremben megpezdül az élet, elérhetetlen gyönyörűség járja át féktelenül reszkető nyugalmat. Még Vieira egyik-másik oldala is, mérnöki mondattanának hideg tökéletessége által remegéssel tölt el, ahogy egy ág remeg a szélben, a megmozgatott tárgy visszafojtott lelkesültségével.

Mint mindenki, akiben a szenvedély fennen lobog, kéjes élvezettel veszejtem el magam, mindenestül megszenvedve az átadás gyönyörűségét. Ekképpen gyakorta gondolkodás nélkül, külső álmvilágba merülve írok, átadva magam a szavak simogatásának, mint egy ölükből kucorgó kisleány. Értelmetlen mondatok futnak tova kornyadozva, valamiféle mélabús víz sodrásában, megfélekedve a vízparttól, ahol a hullámok összevegülnek, és elmosódnak, s önmagukra zúdulva mindig mássá alakulnak. Ilyenképpen a kifejezésben reszketeggé váló gondolatok és képek libbenő selymektől suhogó menetben haladnak át rajtam, miközben foltos és bizonytalan holdsugarával pislákoló fénybe vonja őket a gondolat.

Nem sírok semmi miatt, amit előhoz vagy elragad az élet. Vannak azonban prózai műveknek olyan lapjai, amelyek megríkatnak. Emlékszem arra az estére, mintha most is itt látnám magam előtt, amikor még gyermekként először olvastam egy válogatásban Vieira atya híres szavait Salamon királyról. „Palotát emeltetett Salamon...” És reszketve, zavartan olvastam végig; azután olyan boldog könnyekben törtem ki, amilyenekkel soha tényleges boldogság nem tudna megríkatni, amilyeneket soha valódi szomorúság nem csalna a szemembe. Főnséges, tiszta nyelvünknek az a megszentelt áradása, a gondolatoknak azokba a kifejező szavakba öltöztetése, melyek mint a lejtőn lezúduló víz hömpölyögnek, az a csodálatos hangzás, amelyben a hangok eszményi színekben fénylenek föl – mindez a lényem legmélyéig megrendített, mint valamely végtelenül kifinomult érzélem. És, ahogy mondtam, sírni

kezdttem; ha visszagondolok rá, még ma is sírok. Ez nem – nem – a gyermekkor iránti nosztalgia, mert nem érzek nosztalgiát iránta: ez az abban a pillanatban átélt érzélem iránti nosztalgia, a mélabú, hogy soha többé nem olvashatom először azt a roppant szimfonikus bizonyosságot.

Nem él bennem semmiféle politikai vagy társadalmi érzés. Él azonban bennem egyfajta magasrendű hazafias érzés. Az én hazám a portugál nyelv. Nem esnék kétségbe attól, ha lerohannák vagy meghódítanák Portugáliát, amennyiben engem ez személyesen nem érintene. De gyűlölöm, valóságos gyűlölettel, az egyetlen gyűlölettel, amelyre képes vagyok, gyűlölöm, ha nem is azt, aki rosszul ír portugálul, ha nem is azt, aki nem tudja a mondattant, ha nem is azt, aki primitív helyesírással ír, hanem a rosszul megírt oldalt, mintha valóságos személy volna, a hibás mondatépítést, mint olyan ember, akit ütnek-vernek, az ipszilónról tudomást sem vevő helyesírást, mint a köpetet, amelytől undorodom, függetlenül attól, hogy ki köpte ki.

Igen, mert a helyesírás is lelkes lény. A szó látva és hallva teljes. És a görög-római betűírás ünneplő ruhája felöltöztet engem igazi királyi palástjába, amely által úrnővé és királynővé válik.⁵

Bármennyire is a romantikusok leszármazottja vagyok lélekben, nyugalmat csupán a klasszikusok olvasásában lelek. A szűkösségük, amely által a világosságuk kifejeződik, vigasztalásomra szolgál, magam sem tudom, mitől. Általuk a hosszú élet derűs élményével gazdagodom, amely tág tereket fog be tekintetével, bár be nem járja őket. Maguk a pogány istenek is nyugalmat keresnek a titoktól.

Az érzések – olykor a föltételezett érzések – különlegesen kíváncsi elemzése, a szív azonosítása a tájjal, az idegek összességének anatómiai fölfedése, a vágynak akarat és a törekvésnek gondolat formájában történő felhasználása – mindez túlságosan is ismerős nekem ahhoz, hogy másnál újdonságot jelentsen, vagy megnyugvást hozzon. Valahányszor egyik vagy másik érzés

föltámad bennem, arra vágyom, pontosan azért, mert érzem őket, hogy valami mást éreztek. És amikor egy klasszikust olvasok, megkapom ezt a mást.

Képmutatás és séggyenkezés nélkül megvallom... Nincsen olyan részlete Chateaubriand-nak vagy olyan dala Lamartine-nek – részletek, amelyek annyiszor mintha a gondolataim hangján szólalnának meg, dalok, amelyek annyiszor úgy tetszenek, mintha ismerősen szólának –, amely annyira magával ragadna és felemelne, mint Vieira atya prózájának valamelyik részlete, vagy Horatiust híven követő kevés klasszikusunk egyik-másik ódája.

Olvasok, és szabad vagyok. Visszanyerem a tárgyvilágosságomat. Megfeledekzem magamról és a szétszórtságomról. És az, amit olvasok, nem valamiféle ruhadarabom, amelyet alig látok, és néha nyomaszt, hanem a külső világ roppant fényessége, a nap, amely mindenkit lát, a hold, amely árnyakkal fonja be nyugalmas földet, a tágas terek, amelyek a tengerben érnek véget, a bőbitájukkal zölden integető fák tömény feketesége, a kis kertek vízgűjtő medencéinek megingathatatlan békessége, a szőlőkertekkel övezett utak a hegyoldalak kurta lejtőin.

Úgy olvasok, mint aki lemond. És mint ahogyan a királyi korona és palást soha sem olyan nagy, mint a király, aki nekiindulva a földön hagyja őket, az előszobák mozaikjaira lehelyezem megcsömörlöttségem és álmom minden diadalát, és csak a látás nemességével lépkedek fölfelé a lépcsőn.

Úgy olvasok, mint aki tovahalad. És a klasszikusokkal, a nyugalmas lelkekkel, azokkal, akik ha szenvednek sem mondják meg, megszentelt járókelőknek, felkent zarándoknak, a céltalan világ értelmetlen szemlélőjének, a végtelen száműzetés hercegének érzem magam, aki útnak indulás előtt odaadta az utolsó koldusnak vigasztalansága végső alamizsnáját.⁶

Gyűlölök olvasni. Már előre megcsömörlök az ismeretlen oldalaktól. Csak azt tudom olvasni, amit már ismerek. Mindennapos olvasmányom Figueiredo atya Retorikája, amelyben estéről estére, immár ezredszer olvasom egy kolostori és szabatos portugál nyelvezeten a retorikai alakzatokat, amelyek-

nek ezerszer is elolvasott nevét még mindig nem jegyeztem meg. De az előadasmód elringat (...), és ha nélkülözni kellene a C-vel írt szavakat, nyugtalanul aludnék.

Mindazonáltal Figueiredo atya könyvének, a benne megnyilatkozó túlzott purizmusnak köszönhetem, hogy viszonylagos választékossággal – ez minden, amivel dicsekedhetem – írok azon a nyelven, amelyen a feljegyzéseimet készítem, többé-kevésbé megfelelően (...)

És olvasok:

(egy részlet Figueiredo atyától)

– [...]

ez vigasztalásomra szolgál az életben

vagy

(egy részlet a szóképekről)

amely visszatér az előszóban

Nem túlzok el nyelvi apróságokat: érzem mindezt.

Ahogy mások részleteket olvasnak a Bibliából, úgy olvasom én a Retorikát. Kedvezőbb helyzetben vagyok, mert mindez pihentet, és mert hiányzik belőlem az áhítat.⁷

Nem ismerek a könyvekhez fogható gyönyörűséget, mégis keveset olvasok. A könyvek bevezetésül szolgálnak az álmokhoz, és annak, aki a legtermészetesebben kerül velük beszélő viszonyba, nincsen szüksége bevezetésre. Soha nem tudtam úgy olvasni egy könyvet, hogy beleéljem magam; az értelmem vagy a képzeletem megnyilatkozásai lépten-nyomon megzavarták az elbeszélés folyamatosságát. Néhány perc múlva már én írtam, és az, ami le volt írva, már sehol sem volt.

Kedves olvasmányaim azok a többször olvasott, unalomig ismert könyvek, amelyeket az ágyam fejnél tartok. Van kettő, amelytől nem válok meg soha – Figueiredo atya Retorikája és Freire atya Gondolatok a portugál

nyelvről című műve. Ezeket a könyveken újra meg újra átrágom magam; az igaz, hogy már sokszor elolvastam őket, de az is igaz, hogy folyamatosan egyiket sem olvastam végig. Ezeknek a könyveknek olyan fegyelmet köszönhetek, amelyre szinte képtelennek érzem magam – azt a követelményt, hogy tárgyilagosan írjak, mert ez a dolgok leírásának józan törvénye.

Figueiredo atya mesterkéltné, kolostorias, csiszolatlan stílusa olyan fegyelmet sugároz, amely elgyönyörködteti az értelmemet. Freire atya szinte mindig fegyelmезetlen terjengőssége mulattatja, de nem fárasztja ki a szellememet, tanít, de nem tölt el szorongással. Művelt és jámbor szellem mindkettő, akik jó hatással vannak arra a semmilyen hajlandóságomra, hogy olyan legyek, mint ők, vagy bármely más ember.

Olvasok és beleélem magam, de nem az olvasmányomba, hanem önnön-magamba. Olvasok és elszenderedem: mintegy álomban követem Figueiredo atya retorikai alakzatainak a leírását, mintegy elvarázsolt erdőben hallom Freire atya tanítását arról, hogy *Magdalena*-t kell mondani, mert csak a műveletlen emberek mondanak *Madanela*-t.⁸

Ma, érzelmeim egyik szünetében, elgondolkoztam azon, mifajta prózát írok. Hogyan írok valójában? Ahogy sokakban, bennem is feltámadt az az elfajzott vágy, hogy rendszert és szabályt akarjak teremteni magamnak. Igaz, a szabály és rendszer előtt is írtam; ennyiben nem különbözöm másoktól.

Délután, magamat elemezve, fölfedezem, hogy a stílusom rendszere két elven nyugszik, és a derék klasszikusokhoz hasonlatosan ezt a két elvet azonnal minden stílus általános alapjává teszem meg: amit érzünk, azt pontosan úgy kell mondani, ahogyan érezzük – világosan, ha világos; homályosan, ha homályos; zavarosan, ha zavaros –; meg kell értenünk, hogy a nyelvtan esz-köz, nem pedig törvény.

Tételezzük fel, hogy látunk magunk előtt egy férfias kinézetű leányt. Egy átlagos emberi lény azt mondaná róla: „Az a lány olyan, mint egy fiú.” Egy másik átlagos emberi lény, aki már inkább tudatában van annak, hogy a beszéd-

del elmondunk, azt mondaná róla: „Az a lány fiú.” Egy másik, aki éppen ennyire tudatában van annak, hogy mi a kifejezés kötelessége, de jobban munkál benne a pontosság szeretete, amely a gondolat fényűzése, azt mondaná arról a lányról: „Az a fiú”. Én azt mondanám, „Ez fiú”*, megsértve ezzel a leg-
elemibb nyelvtani szabályt, amely, a számbeli egyezéshez hasonlóan, kimondja a nembeli egyezést a főnévi és a melléknévi elem között. És jól mondtam volna; tökéletesen beszéltem volna, fényképszerűen, elkerülve a közepszerűséget, a szabályszerűt, a megszokottat. Nem beszéltem volna, elmondtam volna valamit.

A nyelvtan, megszabva a használatot, jogos és hamis felosztásokat végez. Az igéket például tárgyias és tárgyatlan igékre osztja fel; ámde, aki el tud mondani valamit, sokszor kénytelen egy tárgyias igét tárgyatlanná átalakítani, hogy lefényképezze azt, amit érez, mert nem akarja homályosan látni, mint az átlagos emberi állatok. Ha azt szeretném mondani, hogy létezem, azt mondom, „Vagyok”. Ha azt szeretném mondani, hogy úgy létezem, mint különálló lélek, azt mondom, „Én vagyok”. De ha azt szeretném mondani, hogy úgy létezem, mint egy olyan lény, aki önmagát megszólítja és alakítja, aki önmagával kapcsolatosan gyakorolja az alkotás isteni feladatkörét, akkor mi más módon használhatnám a „vagyok” igét, minthogy váratlanul tárgyias igévé alakítom? És akkor győzedelmesen, nyelvtan-ellenes felsőbbrendűséggel azt mondom: „Vagyom”. Egész filozófiát elmondtam egy aprócska szóval. Nem jobb-e ez, mint semmit sem mondani negyven mondatban? /Mi mást lehetne kívánni a filozófiától és az elmondástól?/

Engedelmeskedjen a nyelvtannak az, aki nem képes elgondolni azt, amit érez. Forduljon hozzá az, aki nem képes úrrá lenni a kifejezésein. Azt meséli Zsigmond római császárról, hogy az egyik nyilvános beszédében elkövetett egy nyelvtani hibát, és amikor erre valaki figyelmeztette, így válaszolt, „Római császár vagyok, és fölötte állok a nyelvtannak.” A történelemből tudjuk, hogy úgy vált ismertté, mint a „nyelvtan-feletti” Zsigmond. Csodálatos jelkép! Minden ember, aki képes elmondani, amit mond, a maga módján római császár. A titulus nem rossz, és a lélek önmagává lesz.⁹

Miután az utolsó esők elhagyták az eget és lekerültek a földre – tiszta az égbolt, nedves és csillogó a föld –, az élet páratlan tündöklése, amely kékel-lőn újra feltűnt odafönn, és a lehullott víz frissességével örömet árasztott ideleln, átadta önnön egét a lelkeknek, frissességét a szíveknek.

Bármely kevéssé akarjuk is, rabszolgái vagyunk a percnek, színeinek és formáinak, alattvalói az égnek és a földnek. Még az is, aki közülünk legin-kább önmaga felé fordul, más úton-módon fordul önmagába, amikor esik az eső, mint amikor derült az ég. Talán csak az elvont érzelmek legmélyén ér-zékelhető, homályos átalakulások játszódnak le, mert esik vagy éppen elállt az eső, válnak érzékelhetővé, pedig nem is érezhetők, mert az időt senki nem érzi, mégis érzékeli.

Mindannyian különb-különb fajta, sokféle, végtelen megsokszorozódásai vagyunk önmagunknak. Ezért az, aki megveti a környezetet nem azonos az-zal, aki örül neki vagy szenved tőle. Lényünk roppant birodalmában sokfaj-ta személyiség található, akik különféleképpen gondolkodnak és éreznek. Ebben a pillanatban is, miközben a mai csekélyke munka egyik törvényes szünetében leírom ezt a néhány elmélkedő szót, én vagyok az, aki elégedett, hogy most éppen nem kell dolgoznia, én vagyok az, aki az innen láthatatlan eget bámulja onnan kintről, én vagyok az, aki végiggondolja mindezt, én va-gyok az, aki érzi, hogy testében szétárad az elégedettség, és a keze még egy kicsit hideg. És ez az egész egymásnak idegen személyiségekből felépülő világom, mint valamely különemű és mégis egységes tömeg, egyetlen árny-alakba vetül ki – ebbe a nyugodalmas és betűket rozó testbe, miközben áll-tamban Borges magas íróasztala fölé hajolok, ahová a neki kölcsönadott ítatópapírért mentem.¹⁰

Minden kicsúszik a kezem közül. Az egész életem, az emlékeim, a képze-letem, és amit magában hordoz: a személyiségem, mind kicsúszik a kezem közül. Szüntelenül úgy érzem, hogy valaki más voltam, hogy másként érez-

tem, hogy másként gondolkoztam. Olyan előadás szemlélője vagyok, ahol más a díszlet. Önnönmagam szemlélője vagyok.

Irodalmi fiókjaim hitvány zűrzavarában koronként olyan papírlapokra találok, amelyeket tíz évvel, tizenöt évvel, talán még több idővel ezelőtt írtam. Nem egy közülük olyan, mintha egy idegentől származna; nem ismerem magamra bennük. Valaki megírta őket, és az a valaki én voltam. Az én érzéseimből születtek, de mintha egy másik életben történt volna, amelyből mostanra felébredtem, mint egy idegen álomból.

Gyakorta rábukkanok olyan dolgokra, amelyeket nagyon fiatalon írtam – tizenhét esztendő koromból származó töredékekre, húsz esztendő koromból származó töredékekre. Egyikben-másikban olyan kifejező erő van, amellyel emlékezetem szerint nem rendelkeztem életemnek abban az időszakában. Kamaszkorom után nem sokkal készült írásaim egyes mondataiban, bizonyos bekezdéseiben akad egy és más, ami olyan hatást kelt, mintha a mai, az évek és a dolgok által kimunkált lényemből fakadna. Rájövök, hogy ugyanaz vagyok, aki voltam. De mert úgy érzem, hogy a mai napig sokat fejlődtem ahhoz képest, ami voltam, azt kérdezem, hol a fejlődés, ha akkor ugyanaz voltam, ami ma vagyok.

Itt valami rejtély lappang, amely lealacsonyít és nyomaszt.

Alig néhány napja is rettenetes hatással volt rám egy múltbéli rövid írásom. Tökéletesen emlékszem arra, hogy a nyelvvel kapcsolatos, legalábbis viszonylagos aggályoskodásom csupán néhány esztendővel ezelőtt kezdődött. Az egyik fiókban rátaláltam egy igen korai írásomra, amelyben ugyanezek az aggályok erőteljes kifejezést nyertek. Egyáltalán nem értem a múltban önmagamot. Miképpen fejlődhettem azzá, aki már voltam? Minden összekavarodik bennem ebben a labirintusban, ahol önmagammal önnönmagamat kerülöm el.

Eljátszom a gondolattal: bizonyos vagyok benne, hogy azt, amit most írok, egyszer már leírtam. Felidézem magamban. És megkérdem attól a valakitől, aki úgy hiszi bennem, hogy létezik, nincsen-e a benyomások eme

platonizmusában egy másik, még mélyebben gyökerező emlékezet, egy olyan megelőző élet felidéződése, amely ennek az életnek csupán. . .

Istenem, Istenem, kit is szemlélek én? Hányan vagyok? Ki az, aki én vagyok? Mi ez a távolság, amely magamtól magamig húzódik?¹¹

Megint a kezembe került egy olyan szövegtöredék, amelyet franciául írtam, mintegy tizenöt esztendővel ezelőtt. Soha nem jártam Franciaországban, soha nem kerültem közelebbi kapcsolatba franciákkal, következőképpen soha nem tettem szert olyan jártasságra ebben a nyelvben, amely megköp-hatott volna. Ma is éppen annyira értek franciául, amennyire mindig is értetem. Idősebb vagyok, gyakorlottabb a gondolkodásban: bizonyosan fejlődtem. Ez a távoli múltamból előbukkanó töredék olyan magabiztos francia tudásról árulkodik, amellyel ma nem rendelkezem; stílusa olyan gördülékeny, hogy ma már nem volnék képes hasonlóra ezen a nyelven; olyan összefüggő szövegrészletek, teljes mondatok, szóképek és fordulatok vannak benne, amelyek ennek a nyelvnek olyan mértékű tudásáról árulkodnak, amely mára már tovatűnt, sőt nem is emlékszem rá, hogy valaha is meglett volna. Mivel magyarázható mindez? Kinek a helyére léptem önnönmagamban?

Jól tudom, hogy könnyű felállítani valamiféle elméletet a dolgok és a lelkek változásáról, belátni, hogy a belsőkben az élet mindent mozgásban tart, elképzelni, hogy amik vagyunk, az több egynél, hogy csak átmenetileg vagyunk önmagunkban, hogy több valaki voltunk. . . De itt más dologról van szó, nem a személyiség pusztá mozgásáról a saját korlátai között: a másik abszolútumról, arról az idegen valakiről, aki én voltam. Az, hogy az életkorom előrehaladtával megfakul a képzelőerőm, az érzelmi életem és bizonyos fokig az értelmem, az érzéseim egy része – lehangol ugyan, de nem döbbsent meg. De mivel állok szemben, amikor úgy olvasom magam, mint valami idegent? Minek a szélén vagyok, ha önmagam látom a mélyben?

Megint olyan szövegtöredékekre bukkanok, amelyeket nem emlékszem, hogy megírtam volna – ez még nem ok a megdöbbenésre – de arra sem

emlékszem, hogy megírhattam volna – és ez már rettenettel tölt el. Bizonyos mondatok más gondolkodásmódot tükröznek. Olyan ez, mintha egy régi arcképre bukkanék, amely kétségkívül az enyém, bár más a testtartásom, ismeretlen az arcom – mégis nyilvánvalóan az enyém, kísértetiesen én vagyok.¹²

Omar Khajjám

○marnak volt személyisége; nekem, szerencsémre vagy szerencsétlenségemre, nincsen semmilyen. Ami ebben az órában vagyok, attól a következő órában távol kerülök; ami ma vagyok, arról másnapra megfeledkezem. Aki olyan, mint Omar, az ön maga: egyetlen világban, az őt körülvevő világban él; aki olyan, mint én, nem azonos önmagával: nem csak az őt körülvevő világban él, hanem valamiféle folytonosan átalakuló, változó belső világban. A filozófiája, bár szeretné, ha ugyanolyan volna, mint Omaré, semmiképpen sem lehet olyan. Ilyenképpen, bár igazából nem akarom, magamban hordozom, mintha lelkek volnának, mindazon filozófiákat, amelyeket bírálók; Omar elutasíthatta mindahányat, mivel rajta kívül álltak, én nem utasíthatom el őket, mivel azonosak velem.¹⁵

Végül is a mai naptól az marad, ami a tegnaptól maradt, és a holnaptól is maradni fog: a csillapíthatatlan és megszámlálhatatlan vágy, hogy mindig ugyanaz és más legyek.¹⁴

Az a megrögzött szokásom, hogy semmiben sem hiszek, különösen nem az ösztönös dolgokban, és magától értetődően színlelő alapállásom semmi-be veszi mindazokat az akadályokat, amelyek között mindezen tulajdonságaimat gyakorlom.

Lényegében az történik, hogy másokból alkotom meg az álmat: olyképpen, hogy ráhangolódom a nézeteikre, kiterjesztem a saját érvelésem és megérzéseim révén és így a magaméivá alakítom őket (mivel nekem nincsenek nézeteim, ugyanúgy felhasználhatom ezeket, mint bárki másnak a nézeteit), hogy kedvemre formálhassam őket, és az álmaimmal rokon dolgokat alakíthassak a személyiségükből.

Annyira elébe helyezem az álmat az életnek, hogy képes vagyok a szóbeli érintkezésben (másféle érintkezésben nincs részem) is folytatni az álmat, s idegen nézetek és mások érzelmei révén fenntartani az alakatlan egyéniség szétfolyó életét.

Mindenki más olyan csatorna vagy vízér, amelyben a tenger vize egyéni szeszélye szerint folyik, s a napban megcsillanó hullámok mutatják futása irányának ívét, sokkal valóságosabban, mint ahogyan a száraz meder mutatná.

Rövid elemzésem alapján olykor úgy látszik, mintha élőködnék másokon, igazából azonban őket kényszerítem arra, hogy élőködjének későbbi érzelmeimen. Szokásom, hogy egyéniségük burkában élek. Belemásolom lépeteiket lelkem agyagjába, és így, tudatomban elraktározva, náluk tökéletesebben járok lépéseikkel útjukon.

Általában, azon szokásom szerint, hogy másokra ráhangolódva egyidőben két különböző lelki folyamatot is végigjárok, miközben végletesen és makulátlanul alkalmazkodom az érzéseikhez, magamban tanulmányozom ismeretlen lelki állapotukat, tökéletes tárgyilagossággal elemezve, hogy kik, és mit gondolnak. Ilyenképpen, álmaim közegében, folytatólagosan átadva magam összefüggő álmodozásaimnak, nemcsak megélem nemegyszer halott érzelmeik kifinomult lényegét, hanem megértem és osztályozom szellemük azon különböző erőinek egymásra ható logikáját, amelyek néha egyszerű állapotban rejtőztek a lelkükben.

És mindezek közben a fizikai megjelenésük, a ruházatuk, a mozgásuk sem kerül el figyelmemet. Egyidőben megélem az álmaikat, az ösztöneik meg a testük lelkét és a viselkedésüket. Valamiféle hatalmas egybefogott szertesződésben mindenütt jelen vagyok bennük, és a beszélgetés minden pillana-

tában seregni, tudatos és tudattalan, elemzett és elemző lényt teremtek, és lény vagyok, amelyek úgy tartoznak egybe, mint egy nyitott legyező.¹⁵

A társadalom, amelyben élek

Ízig-vérig álomból való. A barátaimat is álmodom. A családjukat, szokásaikat, foglalkozásukat és [ugyancsak].¹⁶

A lelkem egy rejtőző zenekar; nem tudom, hogy milyen hangszereken játszik, és milyeneket szólaltat meg – húros hangszereket és hárfákat, üstdobokat és más dobokat – bennem. Csak úgy ismerem magam, mint valami szimfóniát.¹⁷

Ma váratlanul képtelen és igaz élményben volt részem. Egy belső villámlás ráébresztett arra, hogy nem vagyok senki. Senki, egyáltalán senki. Amikor felragyogott a villámfény, az, amiről azt hittem, hogy város, kopár síkságnak bizonyult; és a baljós fényességben, amely megmutatott önmagamnak, nem látszott égbolt felette. Megfosztottak attól, hogy létezhesek, még mielőtt a világ megszületik. Ha újra testet kellett öltennem, önmagam nélkül öltöttem testet, nem öltöttem testet.

Egy nem létező település határvidéke vagyok, terjengős kommentár egy meg nem írt könyvhöz. Senki, de senki nem vagyok. Nem tudok érezni, nem tudok gondolkodni, nem tudok szeretni. Egy megírásra váró regény szereplője vagyok, és bár soha nem léteztem, tünékenyen és formátlanul bolyongok egy olyan valakinek az álmaiban, aki soha nem volt képes megformálni.

Szüntelenül gondolkodom, szüntelenül érzek; a gondolataimban nincs meggondolás, az érzéseimben nincsen érzelem. Áthullva a fönti csapóajtón, zuhanok lefelé a határtalan űrön keresztül, iránytalan, végtelen, testetlen

zuhanásban. A lelkem sötét maelström, roppant forgószél valami üresség körül, végtelen óceán örvénylése egy semmiben megnyíló lyuk körül, és a vízben, amely sokkal inkább kavargás, mint víz, ott sodródik minden benyomás, amit szemmel és füllel felfogtam a világból – házak, arcok, könyvek, ládák, dallamtöredékek és hangfoszlányok úzik-kergetik egymást fenyegető és fékevesztett körforgásban.

És én, valóságosan én vagyok ennek az egésznek nem létező, csupán a mélység geometriája által megsejthető középpontja; az a semmi vagyok, amely körül ez az örvénylő mozgás kereng, csak hogy kerengjen, noha nincs semmiféle középpontja, vagy csak annyiban, amennyiben minden körmozgásnak van. Én, valóságosan én vagyok az oldalfalak nélküli, de az oldalfalak összetartó erejét magamban hordozó kút, a minden középpontja, amely körül a semmi forog.

És magamban őrzöm, akárha a pokol maga kacagna, bár az ördögök nemzetsége ezen nem fakad kacajra, a halott világmindenség károgó örületét, a fizikai tér körben forgó tetemét, valamennyi világ végét, amely alakatlanul, oda nem illően, feketén hánykolódik a szélben, Isten nélkül, amely megalkotta volna, önmaga nélkül, amely a homályok homályában kereng, lehetetlenül, egyetlenként, a mindenként.

Tudhassunk gondolkodni! Tudhassunk érezni!

Anyám nagyon korán meghalt, nem ismerhettem őt...¹⁸

Adjunk minden érzelmenek külön személyiséget, minden lelkiállapotnak külön lelket.¹⁹

Mivel nincs semmi dolgom, sem gondolkodnivalóm arról, amit tennem kellene, papírra vetem egy eszmény – vázlatos – leírását.

Mallarmé érzékenységét Vieira stílusába foglalni; Verlaine-ként álmodni Horatius testébe zárva; Homérosznak lenni a holdvilágnál.

Mindent mindenféleképpen érezni; gondolkodhatni az érzelmekkel és érezhetni a gondolattal; nem kívánni sokat, csupán képzeletben; tetszelegve szenvedni; világosan látni, hogy pontosan lehessen írni; színleléssel és taktikázva megismerni, másnak honosíttatni magunkat, beszerezve hozzá az összes dokumentumot; összefoglalva, belülről felhasználni minden érzetet, lecsupaszítani őket egészen Istenig; de utána újra bebugyolálni és megint kitenni őket a kírakatba, ahogy az a boltsossegéd – akit innen látok – rakja ki az új cipőpaszta apró dobozkáit.

Most vége szakad ezeknek az – elképzelhető vagy elképzelhetetlen – eszményeknek. Előttem ott a valóság – de még csak nem is a boltsossegéd, hanem a keze (őt magát nem látom), egy családdal és sorssal bíró lélek csápjá, amely egy hálójavesztett pók mozdulataival rakja szét, ide elébünk, az árut.

/Az egyik doboz a mélybe hullott, ahogyan valamennyiünk Sorsa is./²⁰

⁹⁹ Olyan macerás, ha az ember érez.” Egy néhány perces beszélgetés egyik lényegtelen résztvevőjének ezek a szavai még mindig ott sziporkáznak emlékezetem alsó régióiban. A mondatot maga ez a plebejus forma teszi ízéssé.²¹

Teremtenék magamban egy államot, politikával, pártokkal és forradalmakkal egyetemben, és én lennék ez az egész, én lennék népem valóságos panteizmusának az Istensége, lényege és mozgatója a testüknek, a lelkiüknek, a földnek, amelyen járnak, a cselekedeteiknek, amelyeket véghezvisznek. Lennék minden, lennék ők, és lennék nem ők. Jaj nekem! Ez is egyik álmom, amelyet nem vagyok képes beteljesíteni. Ha beteljesíteném, talán meghalnék, hogy miért, nem tudom, de ezután már nem lehet tovább élni, olyan roppant szentségtörés ez Isten ellen, olyan roppant mértékű bitorlása ez a mindent magába foglaló isteni hatalomnak.

Milyen nagyszerű is volna, ha megalkothatnám a benyomások jezsuitizmusát!

Vannak metaforák, amelyek valóságosabbak, mint az utcán járó-kelő emberek. Vannak olyan képek a könyvek zugaiban, amelyek elevenebbek, mint sok férfi és nő. Vannak olyan irodalmias mondatok, amelyek tökéletes emberi egyéniséggel bírnak. Írásműveimnek vannak szakaszai, amelyektől elfog a rettenet borzongása, annyira élőn emberinek érzem őket, annyira plasztikusan emelkednek ki szobám falainak háttéréből az éjszakai órák homályában. (...) Leírtam mondatokat, amelyek hangzása – olvassák fennhangon vagy némán őket, a hangzásukat lehetetlen elleplezni – teljességgel olyasvalamié, amelyek tökéletes külső alakja és lelke van.

Miért ismertetek olykor ellentmondásos és egymással össze nem egyeztethető utakat-módokat arról, hogyan lehet álmodni és az álmokba beletanulni? Azért, mert valószínűleg annyira megszoktam már, hogy a hamisat éppen olyannak érzem, mint a valódit, az álmomban felrémlőt éppen annyira megfoghatónak, mint a látottat, hogy nem vagyok már képes a hamisnak érzett emberi különbségtéveszésre az igazság és a hazugság között.

Elegendő, ha a szememmel, a fülemmel vagy bármelyik más érzékszervemmel elevenen érzékelek valamit, és már valóságosnak is érzem. Az is megtörténik, hogy két össze nem illő dolgot érzékelek egyidőben. Nem számít.

Vannak olyan emberi lények, akik hosszú órákon át képesek szenvedni amiatt, hogy nem lehetnek egy kép vagy egy kártyacsomag valamelyik lapjának figurájává. Vannak lelkek, akik átokként viselik, hogy nem lehetnek ma középkori emberek. Valamikor nekem is részem volt hasonló szenvedésekben és gyötrelmekben. Ma már nincsen hasonlóban részem. Túljutottam mind ezen, kifinomultam. De kínlódom attól, hogy nem álmodhatom: két király vagyok különböző birodalmakban, más és más térben és időben, különböző világmindenségekben. És az, hogy erre nem vagyok képes, valódi fájdalommal tölt el. Olyanképpen, mintha éhség mardosna.

Hogy valaki láthatóan megálmodja a felfoghatatlant, egyike azon nagy diadaloknak, amit még én is csak ritkán aratok, jóllehet mértéktelen a hatalmam. Igen, azt álmodni például, hogy egyidőben, külön-külön és összeté-

veszthetetlenül vagyok a férfi és vagyok a nő valamely sétán, amelyet férfi és nő tesz a folyó partján. Látni önmagam egyidőben, egyforma elevenség-gel, ugyanúgy, egymástól elkülönülve, kettőbe vágva olyanképpen, mint hullámokat hasító hajót déli tengeren és valamely ódon könyv nyomtatott lapját. Milyen képtelenségnek is tetszik mindez! De minden annyira képtelenség, és az álom még a legkevésbé képtelen dolog.²²

Visszhanggá és mélységgé változtam, miközben gondolkoztam. Megszorozódtam, miközben a mélyembe hatoltam. A legkisebb esemény is – a fény árnyalatnyi módosulása, egy száraz levél megpördülő útja a földig, egy megsárgult virágszirom lehullása, a fal másik oldaláról felhangzó hang vagy a beszélő lépteinek az őt hallgató lépteivel egybehangzó kopogása, a régi birtok felnyíló kapuja, a holdfényben egymáshoz bújó házak karéjában feltáruló udvar – mindez, amihez semmi közöm sincsen, a visszhangzás és az elvagyódás kötelékeivel köti gúzsba érzékeny révedezésemet. Minden egyes ilyen érzésben valami más vagyok, minden bizonytalan benyomásban fájdalmasan megújhodom.

Olyan benyomásokból élek, amelyek nem az én benyomásaim, nem szabok gátat a lemondásban, másképpen vagyok, mint amilyen vagyok.²³

Különböző személyiségeket teremtettem magamban. Állandóan személyiségeket teremtek. Minden álom, amint álommá lesz, nyomban egy másik személyben testesül meg, és az illető álmodja meg az álmat, nem én.

Hogy alkotni tudjak, megsemmisítettem magam; annyira külsővé lettem önmagamban, hogy még önmagamban is csak külsődlegesen létezem. Eleven színpad vagyok, ahol különböző színészek lépnek fel, és különböző darabokat adnak elő.²⁴

Megtalálni a személyiséget önnön elveszejtésében – maga a hit kezeskedik a sorsnak ezért a szándékáért.²⁵

Amiel azt mondta, hogy valamely tájkép egy lelkiállapot, de ez a mondat sovány vigasz egy vérszegény álmodozónak. Attól fogva, hogy a tájkép tájkép, többé már nem lelkiállapot. Valaminek a tárgyiasítása alkotás, és senki nem mondja, hogy egy kész vers azonos azzal az állapottal, amikor azon gondolkodunk, hogy meg kellene írunk. A látás talán álmodás, de ha látásnak nevezzük álmodás helyett, akkor megkülönböztetjük az álmodást a látástól.

Egyébként, jók-e valamire ezek az elmélkedések a szavak lélektanáról? Tőlem függetlenül nő a fű, hull az eső a növekedő fűre, és a nap bearanyozza a fűszálat, amely nőtt, vagy még nőni fog; régtől fogva emelkednek a magasba a hegyek, és a szél is ugyanúgy fúj, ahogyan Homérosz hallotta, még ha nem élt is. Pontosabb volna, ha úgy mondanánk, valamely lelkiállapot egy tájkép; ennek a mondatnak a javára írhatnánk, hogy nem egy elmélet hazugságát, hanem csupán egy metafora igazságát hordozza magában.

Ezeket a véletlenszerű szavakat a szélesen elterülő város sugalmazta, amelyet a nap egytetemes fényében láttam, a São Pedro de Alcântara magasából. Valahányszor így szemlélek valamit, ami szélesen terül el előttem, s kilépek egy méter hetvenes magasságból és hatvanegy kilós súlyomból, amelyben fizikailag létezem, széles metafizikai mosolygással fordulok azok felé, akik azt álmodják, hogy az álom álom, és a korlátlan külső világ igazságát az értelem nemes erényével szeretem.

A háttérben a Tejo egy kékelő tó, a Másik Part hegyei pedig valamiféle földszintes Svájcot idéznek. A Poço do Bispo irányából egy kis hajó – fekete tehergőzös – halad a kikötő bejárata felé, amelyet nem látok. Az Istennek óvjanak mindaddig, amíg szerte nem foszlik ez a magamról alkotott kép, a külső valóság világos és napsütötte látványa, jelentéktelenségem öz-

tönös tudása, az a jóérzés, hogy kicsiny vagyok, és gondolkodhatom arról, hogy boldog vagyok.²⁶

Nem hiszek a tájképben. Így van. Nem azért mondom, mintha azt hinném, hogy Amiel „a tájkép egy lelkiállapot”-ja a legelviselhetetlenebb bensőségesség egyik kimagasló megnyilatkozása volna. Azért mondom, mert nem hiszek.²⁷

Miután a nyár utolsó hóhullámai elenyésztek a tompuló napfényben, olyan könnyed szomorúsággal, elfolyó határozatlansággal, mintha semmi kedve nem volna lemosolyogni az égről, elkezdődött az ősz, mielőtt még beköszöntött volna. Egyszer világosabb, másszor zöldesebb kék színe volt, akárha magának a magasban fénylő színnek a lényege hiányzott volna belőle; a változatos és fakó fényű bíborszín felhők valamiféle feledést sugalltak; már nem is kábulat, hanem csömör járta át azt a végtelen nyugodt magányosságot, amerre a felhők elhaladtak.

Az igazi ősz beköszöntét azután a levegő semmi-hidegébe beszivárgó hideg, a még meg nem fakult színek kifakulása, a tájakat átjáró árnyalatok valamiféle esthomálya és visszahúzódása, a dolgok szertehulló állapota jelezte. Még semmi nem készült a halálra, de már minden, mint egy még fel nem derengő mosolyban, nosztalgiát érzett az élet iránt.

Végre elkövetkezett a visszafordíthatatlan ősz: a szelektől hideg járta át a levegőt; szárazan zörögtek a falevelek, bár a levelek még nem száradtak el; az egész föld valamiféle sejtelmes ingovány színeibe és megfoghatatlan formáiba öltözött. Az utolsó mosoly ólmos szempillák fáradtságává, közbömbös mozdulatokká színtelenedett. Ilyenképpen minden, ami érzett, vagy föltételezhetően érzett, bensőségesen a keblére ölelve búcsúzott önmagától. Belső udvarban kavargó forgósél hangja lebegett át valami másról való tudatunkon. Lábadozni lett volna kedvünk, hogy igazán érezzük az életet.

De a tél első esőzései, amelyeket még a megkeményedő őszi hozott el magával, már-már tiszteletlenül elmosták ezeket a félárnyalatokat. A haragos szelek, amelyek áttutultak a mozdíthatatlan dolgokon, megzörgették a rögzített tárgyakat és magukkal sodortak mindent, ami mozdítható, az eső meg-megújuló zuhogása közepette egy névtelen tiltakozás nemlétező szavait, a lélek kétségbeesésének bús és csaknem dühödő hangjait süvöltözték.

Végül hidegen és szürkén elenyészett az ősz. Télhozó ősz járt már közöttünk, a por mindenfelé latyakká ázott, de volt az egészben valami jó, amit a téli hideg hoz magával – véget ért a rekkenő nyár, jön majd a tavasz, az ősz végre télre fordult. És levegőig magasában, ahol a tompa fények nem idéztek már sem meleget sem mélabút, minden felkészült az éjszakára és a bizonytalan tűnődésekre.

Így tárult elébem minden, mielőtt még elgondoltam volna. Ma azért írom meg, mert visszaemlékezem rá. Az ősz, amely az enyém lett, elveszítettem.²⁸

Vállrándítás

Az ismeretlenről alkotott eszméinket közönségesen az ismertről alkotott fogalmaink színeivel ruházzuk fel: ha álomnak nevezzük a halált, azért tesszük, mert külsőleg halálnak látszik; ha halálnak nevezünk egy újabb életet, azért tesszük, mert az élettől különbözőnek látszik. A valóság finom félreértéseiből építjük föl hitünket és reményeinket, kenyérhéjon élünk, és kalácsnak nevezzük, mint azok a szegény gyermekek, akik azt játsszák, hogy boldogok.

De ilyen az egész élet; legalábbis az a különös életrendszer, amelyet általában civilizációnak nevezünk. A civilizáció abban áll, hogy valaminek egy hozzá nem illő nevet adunk, és azután álmodunk az eredményről. A hamis név és az igazi álom ténylegesen új valóságot teremt. A tárgy ténylegesen mássá válik, mert mássá változtatjuk. Valóságokat gyártunk. Az alapanyag ugyanaz marad, de az a forma, amellyel a kézművesség felruházta, lényegé-

ben távol viszi attól, hogy továbbra is ugyanaz maradjon. Egy fenyőfaasztal fenyőfa, de asztal is. Az asztalhoz ülünk le, nem a fenyőfához. A szerelem szexuális ösztön, ám nem a szexuális ösztönnel szeretünk, hanem egy más érzelem föltételezésével. És ez a föltevés már ténylegesen más érzelem.

Nem tudom, hogy miféle ismeretlen külső hatásokat hordozó fény, elmosódó hang, illat vagy dallam emlékének leheletfinom hatására támadtak fel bennem hirtelen, miközben éppen az utcán mentem, ezek a gondolatfutatok, amelyeket kényelmesen rögzíték, miközben melázva üldögélek egy kávéház asztalánál. Nem tudom, merrefelé viszi, vagy merrefelé vinné el a gondolataimat. Áttetsző, nyirkos és meleg köd üli meg a napot: szelíden mélabús és kilátástalanul egyhangú. Belém nyilall valami nevesincs érzés; hiányoznak az érveim, magam sem tudom mivel kapcsolatban; nem rezeg akarát az idegeimben. A tudatom alatt vagyok szomorú. És ezeket az igazából rosszul lejegyzett sorokat nem azért írom, hogy ezt elmondjam, nem is azért, hogy bármit is elmondjak, hanem azért, hogy a szétszórtságomat megdolgoztassam. Egy tompa ceruza – semmi hajlandóság nincs bennem, hogy kihegyezzem – málló vonásaival lassan teleírom a szendvicsek csomagolásához használt fehér papírt, amelyet itt a kávéházban adtak, mert nem kívántam jobbat – bármilyen fehér papír megfelelt a célnak. Eltölt az elégedettség. Hátradőlök. A délután egyhangúan, eső nélkül hull alá, vigasztalan és bizonytalan színárnyalatokban... Abbahagyom az írást, mert abbahagyom az írást.²⁹

Végtelenül kellemes hangon énekelt egy távoli országból származó dalt. A dallam családiassá tette az ismeretlen szavakat. Úgy hangzott, mint a lélekhez szóló *fado*, noha egy csöppet sem hasonlított rá.

A dal sejtelmes szavaival és emberi dallamával olyan dolgokról szólt, amelyek ott rejtőznek mindenkinek a lelkében, de amelyeket senki sem ismer. A férfi mintha félálomban énekelt volna, pillantásával tudomást sem vett hallgatóságáról, valamiféle utcai révületben.

Az összegyűlt tömeg láthatólag a gúny leghalványabb jele nélkül hallgatta. A dal mindenkire szólt, és a szavak néha közvetlenül hozzánk beszéltek, egy elveszett faj keleti rejtelmességével. A város zaja nem hallatszott, még ha hallottuk is, és a kocsik olyan közel haladtak el hozzánk, hogy az egyik súrolta a kabátom szárnyát. Éreztem, de nem hallottam. Az ismeretlen éneke mindent magába szívott, ami igen jót tett annak, ami bennünk álmodik vagy képtelen a tetre. Utcai esemény volt, és mindannyian felfigyeltünk rá, hogy a rendőr lassan befordult a sarkon. Ugyanolyan lassan közeledett. Egy ideig ott állt az esernyőáros fiú mögött, mintha valamit látna. Ebben a pillanatban az énekes elhallgatott. Senki nem szólt egy szót sem. Ekkor a rendőr intézkedett.⁵⁰

◻◻◻**V**alahány fennkölt álmom magasából: egy segédkönyvelő Lisszabon városában.

De ez az éles ellentét nem nyom agyon – fölszabadít; és a benne rejlő ironia belőlem fakad. Az, ami megalázhatott volna, a zászlóm lett, s fennen lengetem; az a nevetés, amellyel magamon nevetettem volna, kürt lett, vele köszöntöm és /teremttem meg/ azt a hajnalt, amelyen megalkotom magam.

A hatalmassá növf semmi lét éjszakai dicsősége! Az ismeretlen ragyogás komor méltósága... És hirtelen érzem a pusztaságban élő szerzetes, a visszavonultságban élő remete magasztos voltát, aki magányosságának kövei között és barlangjaiban értesül Krisztus lényegéről.

Szobám asztalánál kevésbé vagyok jelentéktelen, alkalmazott és névtelen, olyan szavakat vetek papírra, mint a lélek megváltása [...] a lemondás gyűrűje evangélikus ujjamon, rajongó megvetésem mozdulatlan ékszere.⁵¹

Azt a különleges és lenyűgöző személyiséget, amelyet a romantikusok elképzelték magukban, nemegyszer próbáltam átélni álmaimban, de valahányszor megpróbáltam átélni, az átélés gondolatától hangosan felnevettem. A vég-

zetes ember végül is jelen van minden közönséges ember jellemző álmaiban, és a romantika nem egyéb, mint saját köznapi világunk visszájára fordítása. Majdnem minden ember álmodik titokban arról, hogy roppant hatalom van a birtokában, uralma alá hajt minden férfit, megkap minden nőt, isteníti őt a nép, és a legnemesebb korokban. . . Kevesen vannak azok, akik, hozzám hasonlóan gyakorlottak az álmokban, és ezért eléggé tisztán látnak ahhoz, hogy nevéssenek az ilyesféle álmok esztétikai lehetőségein.

A romantikával szembeni legfőbb vád még nem hangzott el: s ez az, hogy az emberi természet belső valóságát fedi fel. Túlzásainak, nevetséges vonásainak, változatos megindító és megigéző erejének magyarázata abban áll, hogy kivételése mindannak, ami legmélyebben, valóságosan, érzékletesen, sőt lehetőségként benne rejlik a lélekben, amennyiben az így lehetséges létezés nem a sorsnak, hanem valami másnak volna alárendelve.

Én magam is, pedig nevetek ezeken a merengés szülte csábításokon, nemegyszer azon kapom magam, hogy milyen jó volna, ha híres lennék, milyen kellemes volna, ha becézgetnének, milyen világra szóló volna, ha győzedelmeskednék! De nem tudom elképzelni magam ezekben a magasra törő szerepekben, mert a másik énem, amely mindig olyan közel van hozzám, mint a Baixa utcái, harsány nevetésben tör ki. Híresnek látom magam? De könyvelőként látom híresnek magamat. Úgy érzem, hogy a közismertség trónusára emeltek? De ez a Douradores utca irodájában történik meg, és a kollégáim akadályként tornyosulnak elébe. Hallom, hogy éljenez a sokszínű tömeg? Az éljenzés eljut a negyedik emeletig, és beleütközik olcsó szobám hitvány bútoraiba, amelyek körülvesznek, és lehúznak a konyhától az álmokig [. . .]. Még egy ócska váram sem volt Hispániában, mint az ábrándjaiknak élő nagy spanyoloknak. Kártyaváram voltak csak, egy hiányos kártyacsomag elhasznált, mocskos lapjaiból, amelyekkel még játszani sem lehetett volna; össze sem dőltek, úgy kellett tovaseperni őket egy kézmozdulattal, mert már türelmetlenkedett az öreg cseléd, aki az egész asztalra rá akarta teríteni a félig odavetett terítőt, hiszen az óra elütötte a tea-időt, mint valami végzetes átkot. De még ez is hasznavehetetlen látomás, mivel nincsen vidéki házam,

sem öreg nagynénikéim, akiknek asztalánál egy meghitt este végén kortyolgassam a nyugalmat adó teát. Az álmom még a metaforáiban és az alakzataiban is félresiklott. A hatalmam még az öreg kártyalapok fölött sem érvényesült. A diadalomat még egy teáskanna és egy vén macska sem szolgálta. Úgy halok meg, ahogyan éltem, kültelki ócskaságok között, súly szerint megemlítve a kézbesíthetetlen küldemények jegyzékében.⁵²

Az álmok leghitványabb alkotóelemei mindenkinél ugyanolyanok. A sötétben valamire gondol a rakodómunkás, aki napközben a lámpa előtt unalomba süppedve ül egyik szállítmánytól a másikig. Tudom, mi jár a fejében: ugyanaz, amin én is elmélyülten mélézom két könyvelési tétel között a csön-des iroda nyári unalmában.⁵⁵

Jobban sajnálom azokat, akik valószínű, méltányos és elérhető dolgokról álmodnak, mint azokat, akik távoli és különös dolgokról álmodoznak. Akiknek nagyratörő álmaik vannak, azok vagy örültek, és hisznek abban, amiről álmodnak, ennél fogva boldogok, vagy egyszerű álmodozók, akiknek az álmodozás a lelkükben felhangzó muzsika, amely elringatja őket, de semmit nem mond nekik. De aki lehetséges dolgokról álmodik, az meglehet, hogy valóságosan csalódik. Nem keseríthet el igazán az, ha nem vagyok római császár, de megviselhet, ha soha nem válhatok egyetlen szót sem azzal a varrólánnyal, aki kilenc óra tájban mindig jobbra fordul be a sarkon. A lehetetlent ígérő álom már a lehetetlenségével is megfoszt a beteljesülésétől, míg a leghetésegest ígérő a valós élethől merít, és abba helyezi a megoldást is. Az egyik kizárólagosan és függetlenül létezik; a másik a történések eshetőségeinek alávetve.

Ezért szeretem a képtelen tájakat és a síkságok tágas, pusztaságait, ahová soha nem jutok el. Az elmúlt történelmi korok egyszerűen csodálatos-

sak, mert föltételezni sem tudom, hogy részem lehet bennük. Alszom, amikor azt álmodom, ami nincs; fölserkenek, amikor azt álmodom, ami lehet.

Kihajolok a délidőben elhagyatott iroda egyik erkélyablakán át az utca fölé, ahol elmélázó figyelmem emberi mozgást vetít a szemem elé, de nem látja képzelődésem távolából. Alszom megtámaszkodva a könyökömön, amelybe fájdalmasan belenyomódik az ablakdeszka, és igen ígéretesen nem tudok semmiről. A nyüzgésében kimerevült utca részletei elidegenedett tudatomban jelennek meg: társzekérre magasan felrakott ládák, a szomszéd cég rakatárának ajtajában lévő zsákok, és a sarki vegyeskereskedés legtávolabbi kirakataiban azoknak a portói borospalackoknak az elmosódó képe, amelyeket álmaimban senki nem tud megvenni. A szellemem félig-meddig elszigetelődik az anyagtól. A képzeletemmel figyelek. Az utcán elhaladó emberek mindig ugyanazok, akik kevéssel korábban elhaladtak, mindig valakinek tovahullámzó látványa, mozgás foltjai, bizonytalan hangok, dolgok, amelyek történnek, de soha nem történnek meg.

Az érzékek tudata előbb érzékeli, mint maguk az érzékek... Más dolgok lehetősége... És váratlanul fölhangzik mögöttem az irodában a kézbesítőfiú metafizikailag meglepő jelenléte. Úgy érzem, meg tudnám ölni amiatt, amiért félbeszakította azt, amit nem gondoltam végig. Hátrafordulok, és gyűlölettel terhes csöndben nézek rá, kitörni készülő gyilkos indulattal már előre hallom a hangját, amikor majd megszólal. A helyiség túlsó végéből mosolyog felém, és hangosan jó napot kíván. Gyűlölöm őt, akárcsak a világmindenséget. Szememre súlyosan nehezedik a gyanú.⁵⁴

Mint azokon a napokon, amikor vihar készülődik, és az utcai zajok magányos hangja felerősödik.

Az utca megráncosodott a heves, sápadt fénytől és a tompa feketeség kelettől nyugatig beleremegett a szerteszt visszhangzó morajlásba... A vad eső kegyetlen szomorúsága még elviselhetetlenebbé tette a súlyosan átha-

tolthatatlan fekete levegőt. Az egyszerre hideg, langyos, meleg levegő mindenfelé megtévesztő volt. Azután a tágas termen át egy fémesen ragyogó fényék rést vágott az emberi testek nyugalmába, jeges rettenettel egy hangszikla csapódott erre-arra, és kemény csendekké forgácsolódott szét. Az eső zaja gyengül, mint egy elhaló hang. Az utcák zaja baljóslatúan gyengült. Új, sárgásan villanó fény járja át a vaksötétet, ez alkalommal azonban lehetett egy lélegzetvétel is, mielőtt a rengő hang ökölcsapása váratlanul visszazengett volna egy másik pontból; mint egy sértődött búcsúzás, a vihar elkezdett nem itt lenni.

... a vihar robajlása vontatott és elhaló surrogással, fénytelenül a megsűrűsödő fényben, lecsillapult a messze távolban – Almada-ban rezgett tova...

Váratlan, nagyszerű fény hull darabjaira. Minden megtorpant. Minden szív megállt egy pillanatra. Mindahány nagyon érzékeny ember. A csönd megdermeszt, mintha a halál aratna. Az eső zaja erősödik, teljes megkönnyebbülést hoz, mint a könnyek. Minden nyomott.⁵⁵

A meleg és csalóka nap homályos kezdetétől fogva sötét, málló szélű felhők ólalkodtak a levert város fölött. Abból az irányból, amely a kikötőről kapta a nevét, ezek a felhők egymást üzve, ijesztően egybetorlódtak, és tragédia előérzetét sugallták abban a kábulatban, amely a megváltozott napfényben rátelepedett az utcákra.

Dél volt, és már az ebédszünet kezdetekor rossz előérzet áradt szét nyomasztóan a megfakult levegőégben. Szakadozott felhők cafatai feketéllettek elő. A Vár felett tiszta volt az ég, de gyanúsán kékllett. Sütött a nap, de nem csábított arra, hogy élvezzük.

Délután fél kettőkor, amikor visszatértünk az irodába, az ég tisztábbnak tetszett, de csak a régi negyedek felé. A kikötő fölött valósággal áttetszően vibrált. A város északi része fölött azonban a felhők lassan egyetlen felleggé olvadtak össze – ez sötéten és könyörtelenül, ráérősen közelgett tompa karmaival, amelyek szürkésfehéren világlottak fekete karjainak végén. Nem-

sokára eltakarja majd a napot, és ebben a várakozásban mintha elcsendesedett volna a város lármája. Egy kicsit tisztábbnak látszott az ég kelet felé, vagy csak úgy tetszett, de a meleg kibírhatatlanná vált. Az iroda nagytermének hűvösében mindenki izzadt. „Nagy vihar készülődik”, mondta Moreira, és továbblapozott a Razão-ban.

Délután háromkor a nap fénye már teljesen elenyészett. Meg kellett gyűjtani – elég szomorú, mivel nyár volt – a villanylámpákat; először a nagyterem hátsó felében, ahol a küldeményeket csomagolták, utána már a terem középső részén is, ahol egyre nehezebben lehetett hibátlanul elkészíteni a szállítóleveleket, és beírni a számokat a vasúti elismervényekbe. Végül, már négy órára járt, és mi – az ablaknál ülő kivételezettek – is alig láttuk, mit csinálunk. Az irodában felgyúltak a fények. Vasques főnök úr bevágta a szobája ajtaját, és kifele menet azt mondta: „Moreira, el kellett volna mennem Bemfica-ba, de nem megyek: felhőszakadás lesz”. „Leginkább arrafelé”, felelte Moreira, aki az Avenida közvetlen közelében lakott. Az utca zajai hirtelen fölérősödtek, valamennyire megváltoztak, és nem tudom miért, a szomszédos utcában egy kissé szomorúan hangzott a villamosok csengőinek hangja.⁵⁶

(storm)

Mindent átjár a fakó sötét csend. A közelben, a társzekerek gyér és gyors tovaözörgése közepette egy teherautó a maga módján berreg – nevetséges, gépi hang, amely valóságosan járja át az éghez közeli messziségeket.

Minden előzmény nélkül újra magnetikus fény árad szét villódzva. Sebes nyeldekléssel dobban a szív. A magasban üvegbúra törik szertesztét, mint egy kupola nagy szilánkjai. Rossz eső terül széjjel keményen a talaj neszei fölött.

(Vasques főnök úr) Fakó arcán csalókan zöldes árnyalatok tétováznak. Együttérzőn látom, hogy súlyos minden lélegzetvétele, mert tudom, hogy rám is ez vár.⁵⁷

Mint fekete reménység, valamiféle sejtelem áradt szét; még mintha maga az eső is megrettent volna; mélységes sötétség némított el mindent. És váratlanul, mint kiáltás, csodálatos nap virradt fel. Hideg pokolfény hatolt át mindenre, bejárta az agyakat és a szegleteket. Mindenre eluralkodott a döbbenet. Azután, a dörrenés nyomában, általános megkönnyebülés következett. A bánatos eső nyers és alázatos kopogása vidámabbnak tetszett. A szív, akaratlanul is, érzésekkel telt meg, és a gondolkodás maga volt a szédület. Tétova áhítat lengte be az irodát. Senki nem volt ugyanaz, és Vasques főnök úr megjelent a szobája ajtajában, mintha azon gondolkodna, hogy mit mondjon. Moreira mosolygott, de az arcát még körbefogta a hirtelen ijedség sárga színe. Mosolya azt mondta, hogy a következő mennydörgés már valószínűleg távolabb lesz. Sebes szekérsörgés bolygatta meg hangosan az utca zajait. Váratlanul fölcsegett a telefon. Vasques főnök úr ahelyett, hogy visszament volna az irodájába, megindult a nagyteremben lévő készülék felé. Pillanatnyi nyugalom és csönd támadt, az eső lidércesen esett. Vasques főnök úr elfeledkezett a telefonról, amely abbahagyta a csöngést. A kézbesítőfiú úgy mozgott a helyiség végében, mint valami zavaró körülmény.

Valamiféle nyugalommal és felszabadultsággal teli nagy öröm bolygatott fel mindannyiunkat. Félig kábán, szívélyesen, előzékenyen dolgoztunk, magától értetődő lelkesedéssel. A kézbesítőfiú kitarta az ablakokat, bár nem mondta neki senki. Friss illat áradt szét a nagyteremben a víz szagával együtt. A megritkuló eső már alázatosan hullott. Az utca mindig ugyanolyan zajai másképpen hangzottak. Kocsisok hangja hallatszott, egészen emberi volt. A szomszéd utca villamosainak csöngetése is világosan nekünk szólt. Egy magányos gyermek nevetése úgy szállt a tiszta levegőben, mint kanári éneke. A szemerkélő eső lassan megritkult.

Hat óra volt. Bezárt az iroda. Vasques főnök úr úgy mondta a félig nyitott ajtón át, hogy „Elmehetnek”, mint valamiféle kereskedelmi áldást. Azon nyomban felálltam, becsuktam és eltettem a főkönyvet. A tollat jól láthatóan rátettem a tintatartó lejtős felére, és Moreira mellett elhaladva reményteli

„vizontlátásra holnap”-ot mondtam neki, aztán megszorítottam a kezét, mintha valami nagy szívességet tett volna.

Lehet, hogy nincs is bennem más erény, csupán a felszabadult érzékelés állandó újszerűsége.

Ma, miközben lefelé ereszkedtem a Nova Almada utcán, tekintetem hirtelen megállapodott az előttem lefelé baktató ember hátán. Egy hétköznapi ember közönséges háta volt, egy szerény öltöny zakója egy alkalmi járókelő törzsén. Bal karjával öreg akatáskát szorított magához, és járása ütemében meg-megérintette a földet összecukott esernyőjével, amelyet hajlott fogantyújánál fogva tartott a jobb kezében.

Hirtelen valami gyengédség-félét éreztem ez iránt az ember iránt. Olyanféle gyöngédség volt ez, amelyet az általános emberi hétköznapiság, a munkába igyekvő családapa elcsépelet mindennapisága, szegényes és boldog ott-hona, az életét szükségyszerűen alkotó vidám és szomorú mulatságok, a töprengés nélkül élő ártatlanság, ennek a ruhába bújtatott hátnak állatias természetessége iránt érzünk.

A szememet újra a férfi hátára függesztettem, arra az ablakra, amelyen át ezeket a gondolatokat láttam.

Az érzés éppen olyan volt, mint amilyen egy alvó ember láttán fog el bennünket. Mindenki, aki alszik, újra gyerek lesz. Talán azért, mert alvás közben nem lehet rosszat tenni, és nem kell számot adnunk az életünkről, valamiféle természetes varázslat révén, a legveszedelmesebb bűnöző, a legönzőbb ember is szent, miközben alszik. Semmiféle különbség nincsen aközött, hogy valaki egy alvó embert vagy egy gyereket öl meg.

Nos, ennek a férfinak a háta alszik. Egész lénye, amely ott gyalogol előttem, ugyanolyan léptekkel, mint én, alszik. Tudattalanul lépdél. Tudattalanul él. Alszik, mert mindannyian alszunk. Az egész élet álom. Senki nem tudja, mit csinál, senki nem tudja, mit akar, senki nem tudja, mit tud. A sors örökös gyermekeiként végigalusszuk az életet. Ezért érzek, ha ezzel az érzéssel

gondolkodom, alakatlan és hatalmas gyöngédséget az egész gyermekies emberiség, az egész alvó társadalmi élet, mindenki és minden iránt.

Egyszerű, következtetések és elhatározások híjával lévő emberi érzés támad fel bennem az ilyen pillanatokban. Olyan gyöngédséget érzek, mintha egy isten látna. Az egyetlen tudatos lény együttérzésével nézem mindannyiukat, ezeket a szegény ördög embereket, ezt a szegény ördög emberiséget. Mit csinálnak ezek itt?

Az élet mindahány mozgását és elgondolását, a tüdő egyszerű életétől egészen városok fölépítéséig és birodalmak határainak megvonásáig alvó állapotnak, olyan dolognak tartom, mint az álom vagy a nyugalom, amelyek akaratlanul történnek meg az egyik valóság és a másik valóság, a teljesség egyik napja és másik napja közötti átmenetben. És mint egy elvontan anyai valakí, este fölébe hajolok rossz fiaimnak éppúgy, mint a jóknak, akik közös álmukban egyformán az enyéme. A végtelenbe tágulva érzékenyülök el.

Eldordítom a szemem az előttem járó hátáról, és végigtekintek mindazonkon, akik itt járnak ezen az utcán, mindegyiküket félreérthetetlenül ugyanabba a képtelen és hideg gyöngédségbe ölelem, amely annak a tudattalan lénynek a vállaiából áradt, akit követek. Mindez ugyanolyan, mint ő; ezek a lányok, akik a divatszalonról beszélnek, ezek a fiatal hivatalnokok, akik nevetnek az irodán, ezek a nagymellű cseléd lányok, akik súlyos bevásárlókosarakkal térnek haza, ezek a hajnali rakodómunkások – mindez ugyanaz az arccal és testekkel változatossá tett öntudatlanság, amely éppannyira változatos, mint a dróton rángatott bábfigurák, amelyeket ugyanannak a láthatatlan valakinek az ujjai mozgatnak. Mindazokkal a cselekvésformákkal élnek, amelyekkel a tudatosság meghatározható, és nincsenek semminek sem a tudatában, mert nem annyira tudatosak, hogy tudatuk lehessen. Néhányan értelmesek, mások ostobák, de mindannyian ugyanannyira ostobák. Egyesek öregek, mások fiatalok, de mindannyiuknak ugyanaz a kora. Egyesek férfiak, mások nők, de ugyanahhoz a nem létező nemhez tartoznak.⁵⁸

Vannak olyan napok, amikor minden ember, akivel összetalálkozom, sőt még az a néhány megszokott ember is, akivel kényszerűen és mindennaposan együtt élek, jelkép formájában jelenik meg, és magában állva vagy másokkal összekapcsolódva olyan látomásszerű vagy rejtett értelmű kinyilatkoztatássá alakul, amely életem árnyai által jut kifejezésre. Az iroda teleírt papírlapként jelenik meg előttem, emberek rajta a szavak; az utca könyv; a megszokott emberekkel váltott szavak, az ismeretlenek, akikkel összetalálkozom, olyan kijelentések, amelyekhez hiányzik belőlem a szó, de nem hiányzik teljességgel az értelem. Beszélnek, kijelentenek, ámde nem magukról beszélnek, nem is magukat fejezik ki; szavak, ahogy mondtam, de nem mutatnak meg, és nem is érzékeltetnek semmit. Az élém táruól alkonyati látványban csak homályosan veszem ki azt, amit ezek a váratlan, a dolgok felszínén megjelenő ablakszemek közvetítenek a belső világból, amelyet fürkésznek és feltárnak. Olyanképpen értek, ismeretek híján, mint egy vak, akinek a színekről beszélnek.

Olykor, ha megyek az utcán, bizalmas beszélgetések foszlányait hallom, csaknem mindig egy másik nőről, egy másik férfiről, a barátnő fiújáról, vagy valamelyik férfiismerős szeretőjéről van szó...

Már attól is, hogy az emberi párbeszédnek ezeket a ködalakjait hallom, amelyek végül is magukban hordják mindazt, ami a tudatos lények nagy többségét foglalkoztatja, émelygős csömört, a férgek közé vetettség gyötrő érzését, a valóságos emberek között föltámadó elveszettségem hirtelen döbbenetét hordozom magamban; és azt a kárhozatot, hogy a háztulajdonos meg a többiek szemében én is csak egy legyek a bérkaszárnya többi lakója közül; viszolygva bámulom a bolt raktárának hátsó rácsain át a mások mocskát, amely eső módjára árasztja el azt a vakudvart, amely az életem.³⁹

A három napig tartó moccanatlan hőség, a mindenre rátelepedő tunyaság nyugtalanságában kitörni készülő, lappangó vihar, mivel a fürgeteg másfelé

vonult el, enyhe és kellemesen friss hűvösséggel járta át a dolgok felszínét. Így van ez néha ebben az életben is: a lélek, amely szenvedett az élet súlyától, váratlanul megkönnyebbül, maga sem tudja megmagyarázni miért.

El tudom képzelni, hogy időjárási viszonyok vagyunk, és fenyegetőleg tornyosul fölénk a vihar, amely azután máshol tör ki.

A dolgok roppant üressége, a határtalan feledés, amely betölti az eget és a földet...⁴⁰

(Kósza napló)

Nap nap után meggyötör az anyag. Az érzékenységem szélfúttá láng. Végigmegek egy utcán, és a járókelők arcán nem azt a kifejezést látom, amely valóságosan az arcukon ül, hanem azt a kifejezést, amellyel engem méregetnének, ha ismernék az életemet, és tudnák, milyen vagyok, ha a mozdulataimon és az arcomon átsütne lelkem nevetséges és félszeg másfélesége. Azokban a tekintetekben, amelyek elsiklanak felettem, gúnyolódást vélek fölfedezni, és természetesnek érzem, hogy ez a gúny rám irányul, erre a kevésbé elegáns kivételre a nyüzsgő és az életet élvező emberek világában; és a tovatűnő ábrázatok föltételezett mélyén életem félszeg kapálózásán nevet ennek az egésznek valamiféle tudása, amely rám telepszik és legyűr. Azután, hogy ezt így végiggondoltam, már hiába is igyekszem megbizonyosodni önmagamról, a gúnyolódás és szégyen gondolata elragad és kitör belőlem. Attól fogva képtelen vagyok felidézni magamban saját nevetségességem képzetét, hogy másokban tárgyiasult. Hirtelen úgy érzem, megfulladok és megingok a gúny és ellenséges érzések üvegházában. Lelke mélyéről mindenki az ujjával mutogat rám. Aki csak elmegy mellettem, megkövez vidor és megvető csúfondárosságával. Ellenséges fantomok közepette járok, akiket beteges képzeletem ötlött ki, és képzelt bele a valóságos személyekbe. Minden arcul csap és kigúnyol. Olykor az utca kellős közepén – ahol végül is senki sem figyel – megtorpanok, tétovázok, valamiféle váratlan új dimen-

ziót fürkészek, a tér belsejébe, a tér túlfelére nyíló kaput, amelyen át késlekedés nélkül elmenekülhetnek a másokról való tudásomtól, a mások élő lelkének valóságáról alkotott, túlságosan is tárgyiasított ösztönös megérzésem elől.

Szokásom mások lelkébe beleképzelni magam, és talán ebből ered, hogy úgy látom magam, ahogyan mások látnak, vagy látnának, ha felfigyelnének rám. Meglehet. Ha csak egyszer is megsejthetném, hogy ha ismernének, milyen érzelmeket táplálnának irányomban, az már olyan volna, mintha ezt a valóságban is éreznék, ténylegesen átéreznék, és nemcsak éreznék, de azon nyomban éreztetnék is. Számomra gyötrelmem másokkal együtt élni. Én mindenki mást magamban hordozok. Még akkor is kénytelen vagyok együtt élni másokkal, ha történetesen távol vagyok tőlük. Magányos vagyok, és tömegek vesznek körül. Nincsen hová menekülnöm, hacsak nem futok el önmagam elől.

Ó, ti alkonyatban hatalmas hegységek, holdfényben összeszűkülő utcák, vágyom közömbös, érzéketlen, az érzelmekre, gondolatokra, (a szellem!) kétségeire nem figyelő öntudatlanságokra, csak-anyag szellemiségetekre. Csupáncsak fa fák: zöld lombotok annyira kedves a szememnek, annyira idegen a gondjaimtól és a mélabúmtól, annyira vigasztaló a bánatomra, mert nincsen szemetek, amellyel figyelhetnétek rájuk, sem szemeitek által látóvá lett lelketek, amely képes volna nem megérteni és kigúnyolni őket! Utcakövek, (ágjukvesztett) fatörzsek, és körös-körül a névtelen anyaföld, nővérem, mert lelkem iránti érzéketlenséged gyöngédség és menedék... ..a napod vagy holdad fényében, Földanyám, aki olyan gyöngéd anyám vagy, hogy még korholni sem korholsz, ahogy tulajdon ember-anyám megtenné, mert nincsen lelked, amellyel önkéntelenül is ízekre szednél, sem elrebbenő tekinteted, amely elárulná, hogy mi olyat gondolsz rólam, amit még magadnak sem válasz be. Roppant tenger, gyermekkorom morajló társa, aki kebledre vonsz, és elringatsz, mert a hangod nem emberi hang, és nem képes arra, hogy valamikor is emberi füleknek hallható hangon elsorolja hibáimat és gvarlóságaimat. Végtelen ég, kék ég, az angyalok titkaival határos égbolt... te nem

bűvölsz engem zöld szemekkel, s ha a napot a melledre tűzöd, nem azért teszed, hogy magadhoz csábítsál, és a csillagokkal sem... akarsz már jó előre megalázni... Természet, a te nagy-nagy békességed, amely anyai mivoltában tudomást sem vesz rólam; távoli nyugalom... annyira testvéri vagy, hogy semmit meg nem tudhatsz rólam... Fohászkodni szeretnék egy-ségedhez és békességedhez, hogy kifejezzem hálámat, amely mindenkor abból fakad, hogy gyanakvás és kétség nélkül szerethet valaki; szeretném figyelni a hallani-nem-tudásodat, ... szemlélni fennkölt voltodat, ... és tárgyává lenni föltételezett szemed és füled figyelmének, avval vigasztalódní, hogy jelen vagyok figyelmezı semmi voltod elıtt, mint valamely végérvényes halálban, távolba veszőn, megfosztva egy másik élet reménységétıl, túl egy Istenségen és a létezők lehetőségein, gyönyörteljes öregségben, valamennyi anyag szellemi szívárványszíneit hordozva.⁴¹

Azzal, hogy beszélünk, túlságosan is megtisztelünk másokat. A hálnak és Oscar Wilde-nak is a szája okozta a halálát.⁴²

Miután az utolsó esők is elvonultak dél felé, és csak az őket tovasodró szél maradt, a város hegyormai közé visszatért a tartós napsütés vidámsága, tömérdek fehérló ruha jelent meg, és libegett-lobogott a színes házak magasan nyíló ablakaiban a kidugott rudak közé feszített kötelekre fölcsíptetve.

Bennem is szétáradt az elégedettség, hogy létezem. Nagy tervekkel indultam el otthonról, de végül is csak pontosan szerettem volna megérkezni az irodába. Ám ezen a napon az élet lüktetése is beleolvadt abba a másik, nagyszerű lüktetésbe, amelynek eredményeképpen a nap a kalendáriumban feltüntetett órákban jelenik meg, a hely hosszúsági és szélességi fokainak megfelelően. Boldognak éreztem magam, mert nem érezhettem boldogtalanak magam. Nyugodtan, magabiztosan mentem ki az utcára, mert végül is az ismerős iroda, az ottani ismerős emberek bizonyosságot jelentettek.

Nincs mit csodálkozni azon, hogy úgy éreztem, szabad vagyok, de hogy mitől, azt magam sem tudtam. A Prata utca járdáinak szélére lerakott kosarakban az eladó banán sárgán ragyogott a napsütésben.

Végül is, nem sok kell ahhoz, hogy elégedett legyek: elállt az eső, melegen süt a nap ezen a boldog déli vidéken, a fekete foltoktól még sárgább a banán, az emberek, akik árulják, beszélnek a Prata utca járdáin, háttérben a Tejo zöldes kéksége aranylik a Világmindenség rendszerének ebben az otthonos zugában.

Elkövetkezik majd a nap, amikor mindezt nem látom, amelyen túlélnek a járda peremére rakott banánok és az agyafúrt kofák kiáltásai, és az aznapi újságok, amelyeket a kis rikkancs végigrakott a másik járdán, az utca sarkán. Jól tudom, hogy a banánok már nem lesznek ugyanazok, és hogy a kofák sem lesznek ugyanazok, és hogy az újságokon, aki lehajol megnézni őket, látja majd, nem a mai dátum áll. Ezek, mivel nem élnek, tovább tartanak, legyenek bár mások; én, mivel élek, elmúlok, legyek bár ugyanaz.

Ezt az órát leginkább azzal tehetném ünnepvé, ha banánt vennék, mert az az érzésem, hogy a napfény egész nap a banánokra sugárzott, mint valami drót nélküli fényszóró. De szégyenletesnek érzem a szertartásokat, a jelképeket és azt, ha az utcán kell valamit vásárolnom. Lehet, hogy nem csomagolják be jól nekem a banánokat, nem úgy adják el nekem, ahogyan el kell adni, mivel nem tudom úgy megvenni őket, ahogy meg kell őket venni. Furcsállhatják a hangomat, amikor az árat kérdezem. Többet ér írni, mint merészen élni, még ha az élet nem is más, mint banánt venni a napsütésben, amíg süt a nap és van eladó banán.⁴⁵

Amikor sok-sok álmod alszom, kimegyek az utcára, és nyitott szememben még ott rezeg a visszfényük és a biztonságuk. És elképedek a beidegződéseimtől, amelyek mások számára ismeretlenné tesznek. Mert úgy járok-kelek a mindennapi életben, hogy nem engedem el asztrális dajkám kezét, és az utcán koppanó lépteim összevágznak és egybehanganak alvó képzeletem

homályos szándékaival. Biztosan járok az utcán; nem imbolygok; jól válszolok; létezem.

De amikor egy kis szünet van, és nem kell ügyelnem a járásom irányára, hogy elkerüljem a járműveket vagy ne menjek neki a gyalogosoknak, amikor nem kell valakihez beszélnem, és nem nyomaszt, hogy be kell mennem a következő kapun, újra belevetem magam az álom hullámaiba, mint egy papírból hajtogatott hajó, és újra visszatérek a sápadt káprázathoz, amelyet a zöldséges kordék zörgése közepette születő reggel bizonytalan öntudata melengedett.

És akkor, a nyüzsgő élet teljességében vetít elém nagyszerű moziképeket az álom. Megyek lefelé a Baixa egyik valószínűtlen utcáján, és a nem létező életek valósága kedvesen a hamis visszaemlékezések fehér vásznába bugyolálja a fejem. Önmagam ismeretlenségének vagyok a hajósa. Mindenütt győztem, ahol nem jártam. Ez az álomosság új szellő, amelyben előre hajolva haladhatok a lehetetlen fölött gyalogolva.

Mindenkinek megvannak a maga szeszei. Elég szeszt jelent nekem az, hogy létezek. Önmagam érzésétől megrészegülve ödöngök, és biztosan megyek. Ha itt az ideje, bemegyek az irodába, mint bárki más. Ha nincs itt az ideje, elmegyek a folyóig, hogy a folyót bámuljam, mint bárki más. Éppolyan vagyok. És emögött ott van az égboltom, ahol titokban csillagképeket alkotok, és birtoklom a végtelent.

Később talán... Igen, később... Talán valaki más... Nem tudom...⁴⁴

Annál az ostobaságnál jobban, amelyben az emberek java része leéli az életét, csak egy valami képes el: az ebben az ostobaságban megbúvó értelem.

A közönséges életek egyhangúsága első pillantásra ijesztő. Itt ebédelek ebben a hitvány, elhanyagolt vendéglőben, belebetegednék, ha le kellene mondanom a szakácsáról, és itt áll mellettem a már elaggott pincér, aki felszolgál nekem, ahogy – úgy hiszem – már harminc esztendeje szolgál fel ebben

az étteremben. Milyen az életük ezeknek az embereknek? Negyven esztendeje tölti az a férfiember csaknem a teljes napját egy konyhában; olykor akad ideje egy-egy rövidke pihenőre; viszonylag keveset alszik; néha-néha elmegy vidékre, ahonnan késlekedés és sajnálkozás nélkül tér vissza; lassan-lassan pénzt gyűjtöget, amit el sem akar költeni; belebetegedne, ha (vég-értvényesen) át kellene költöznie a konyhájából arra a földdarabra, amelyet Galiciában vásárolt; Lisszabonban él negyven esztendeje, de még soha nem ment el a Rotunda-ra, vagy egy színházba, és csak egyetlen egyszer, jó ideje már, a Coliseuba – a bohócok ott rejtöztek valahol az élete mélységeiben. Nem tudom, hogyan és miért nőült meg, négy fia van meg egy lánya, és a mosolya, miközben a söntés mögül kihajol, arrafelé tekintve, ahol én ülök, valami nagy, ünnepélyes és megelégedett boldogságot sugároz. Nem színleli, nincs is oka rá, hogy színlelje. Ha érzi ezt a boldogságot, akkor valóban boldog is.

És az az öreg pincér, aki felszolgál nekem, és talán éppen most elém tette le a milliomodik kávét, amelyet kihozott egy asztalhoz? Ugyanolyan az élete, mint a szakácsnak, a különbség csupán az a négy vagy öt méter, amely elválasztja a konyhában lévő egyiket az étkezde külső tereiben mozgó másiktól. Egyébként: csak két fia van, gyakrabban jár Galiciába, többet látott Lisszabonból, mint a másik, ismeri Porto-t, ahol négy évet élt, és éppen olyan boldog.

Ijedt elképedéssel szemlélem ezeknek az életeknek elém táruló képét, és ráeszmélek, miközben már-már szörnyülködöm, elbúsulok és felháborodom miattuk, hogy éppen azok nem szörnyülködnek, nem búsulnak s nem háborodnak fel, akiknek erre joguk volna, akik megélik ezeket az életeket. Ez az irodalmias képzelet legfőbb tévedése: föltételezi, hogy mások azonosak velünk, és hogy bizonyosan úgy éreznek, mint mi. (Ámde az emberiség szerencséjére minden ember csak önmaga, és csupán a zseninek adatott meg, hogy még egynéhány legyen.)

Végül is, minden egy adott viszonylatrendszeren belül adott. Egy apró utcai esemény, amely az ajtóba kicsalja ennek az étteremnek a szakácsát,

jobban elszórakoztatja őt, mint ahogy engem szórakoztat a legeredetibb gondolat körbejárása, a legjobb könyv olvasása, a haszontalan álmok legkedvesebbike. És ha az élet lényegében véve egyhangú, ez a férfi inkább megszabadult az egyhangúságtól, mint én. Könnyebben kiszabadul az egyhangúságból, mint én. Nincs az igazság birtokában, mint ahogy én sem vagyok, és senki sincs, de a boldogságnak bizonyosan a birtokában van.

Bölcs az, aki egyhangúvá alakítja a létezést, mert így minden apró eseménynek a csoda kiváltsága jut. Az oroszánvadász számára a harmadik oroszán után véget ért a kaland. Az én egyhangúságba süppedt szakácsolnak egy-egy utcai pofozkodás fölér egy szerényebb apokalipszissal. Az, aki soha ki nem mozdult Lisszabonból, a Benfica felé tartó kocsin a végtelemben utazik, és ha egy napon elmegy Sintra-ba, úgy érzi, hogy a Marsra utazott. Az az utazó, aki bejárta az egész földet, ötezer mérföldes körzetben nem talál semmi újdonságot, mert csak új dolgokat talál; újra meg újra csak újdonság, örökösen az elaggott új, de az újdonság elvont fogalma már a másodiknál szertefoszlott.

Az ember, ha megvan benne az igazi bölcsesség, képes egy székben ülni a világ teljes mivoltában gyönyörködni, még ha nem tud is olvasni, és nem beszél is senkivel; csupán azáltal, hogy használja az érzékeit, és a lelke nem ismeri a szomorúságot.

Egyhangúvá kell tenni a létezést, hogy ne legyen egyhangú. Jelentéktelené kell tenni a mindennapokat, hogy a legkisebb esemény is szórakoztató legyen. Mindennapi munkám szürke, egysíkú és haszontalan közegében fölsejlenek a menekülés képei, a távoli szigetek megálmodott emlékfoszlányai, a más korok parkjainak sétányain hullámzó ünnepek, más tájak, más érzelmek, más éjszakáim. De két könyvelési művelet között belátom, hogy ha az enyém lenne mindez, semmi sem lenne belőle az enyém. Igazából Vasques főnök úr többet ér, mint az Álombéli Királyok; a Douradores utcában lévő hivatali helyiség igazából többet ér, mint a valószínűtlen parkok széles sétányai. Vasques főnök úr mellett elgyönyörködhetek az Álombéli Királyok álmában, és a Douradores utcai irodában elgyönyörködhetek a nem létező

tájak belső képében. De az Álombéli Királyok mellett miről álmodhatnék? A valószínűtlen tájak ölen mi volna enyém a valószínűtlenségből?

Az egyhangúság, az ugyanolyan napok sziürke egyformasága, az egybefolyó tegnapi és mai napok – bárcsak figyelmes lélekkel átadhatnám magam ennek az egésznek, hogy gyönyörűséget leljek abban a légyben, amelyik a szemem előtt véletlenül elrepül, és magára vonja a figyelmemet, az utcáról tétován felszálló kacagásban, a hivatali munkaidő lejártával rám törő ropant nagy szabadságban, egy-egy ünnepnap végtelen pihenésében.

Mindent elképzélhetek, mert nem vagyok senki. Ha valaki volnék, nem képzelődhetnék. A segédkönyvelő római császárnak álmodhatja magát. Anglia királya nem teheti ugyanezt, mert Anglia királya nem lehet álmaiban más király, mint az a király, amelyik. A saját valósága nem engedi, hogy mást érezzen.⁴⁵

Ahogy álmodom, úgy bölcselkedek is, ha akarok, mert ez csupán az álom egy másik fajtája.

Legnemesebb órák hercege, valamikor a te hercegnőd voltam, és másféle szerelemmel szerettük egymást, amelynek emléke fájdalmasan él bennem.⁴⁶

Ameleget, mint valami láthatatlan ruhát, kedvünk volna levetni magunkról.⁴⁷

Vihar

Az alacsony levegőégben megrekedtek a felhők. Az égbolt kékségét áttetsző fehérség szennyezte be.

Az iroda mélyén a kézbesítőfiú kezében egy pillanatra megáll a zsineg az örökös csomag körül...

„Mivel most... [...]”, jegyzi meg statisztikusan.

Hideg csönd. Mintha késsel metszették volna el az utca zajait. Valamiféle hosszú, egyetemes elfúló lélegzet volt érzékelhető, mintha minden rosszul érezné magát. Az egész világmindenség megállt. Pillanatok, pillanatok, pillanatok. A homály csönddé szenesedett.

Hirtelen élő acél, (...)

Milyen emberi volt a villamosok fémes csattogása! Milyen vidám tájképet jelentett az egyszerű eső a mélységből föltámadt utcán!

Ó, Lisszabon, édes otthonom!⁴⁸

Máris elfogott a nyugalanság. A csönd lélegzése egyszercsak abbamaradt.

Hirtelen egy végtelen, acélból való nap hasadt szilánkokra. Állatként kushadtam le az asztalra, kezem hasznavehetetlen karmai a sima asztallapon. Lélektelen hang furakodott be a rejtett zugokba és a lelkekbe, és egy közeli hegy zaja gördült le a magasból, selymek hangjával hasadva fel a mélyből. A szívem megállt. A torkom dobogott. A tudatom csak egy tintafoltot vett ki egy papírlapon.⁴⁹

Egy hanggal kezdődik, amely egy másik hanggá alakul át a dolgok éji üregességében. Azután egy bizonytalan vonyítás következik, amelyet az utcán a cégtáblák nyiszorgó lengedezése kísér. Azután, ráadásul, egyszerre csak elnémul a mindenség kristálytisza hangja, minden összerázkódik, nem remeg, csönd üli meg a mindent átjáró félelmet, tompa félelem, amely csak ha elmúlik [...].

Azután már semmi más, csak a szél – csak a szél, és álmosan felneszelek a keretbe szorított ajtók rázkódására és az ablakok feszülő üvegének hangjára.

Nem alszom. Féllelézem.

Emléknyomok lebegnek a tudatomban. Rám nehezül az álom, de az öntudatlanság nem nehezül rám... Nem vagyok. A szél... Felébredek és újra

elalszom, még nem aludtam. Erős és ijesztő hang tájképe rajzolódik ki azon túl, ahol nem ismerem magam. Titokban élvezem a lehetőséget, hogy aludhatok. Ténylegesen alszom, de nem tudom, hogy alszom-e. Abban, amit hangnak tartunk, mindig van valami minden végét jelentő hang, sötétben süvítő szél, és ha még hallom, a tüdők és a szív hangja.⁵⁰

Föltámad a szél... Először olyan volt, mint egy légüres tér hangja... mint ha a mindenség susogna befelé egy lyukba, valamifajta hiány a levegő csöndjében. Utána föltámad valamiféle morajlás, valamiféle a világ mélyéről fölfakadó morajlás, az ablaküvegek rezgő hangja, ami valójában szél. Azután még hangosabban süvített, tompán bögve, olyan bögéssel, amely nem volt [...] a dolgok csikorgása, részecskék záporozása, a világ végének egy atomja.

Azután úgy tetszett, mintha (...) ⁵¹

Bementem a borbélyhoz, mint rendesen, azzal a gyönyörűséggel, hogy mennyire könnyű szorongás nélkül bemennem a jól ismert helyekre. Kétségbeejtően érzékeny vagyok minden újdonságra: csak ott érzem jól magam, ahol már voltam.

Amikor elhelyezkedtem a karszékben, mellékesen, mint akinek csak úgy eszébe jut valami, megkérdeztem a borbélysegédet, aki éppen hűvös és tiszta vászonkendőt kerített a nyakam köré, hogy mi van azzal az idősebb, jó kedélyű kollégájával, aki a jobb oldali karszéknél szokott dolgozni, és egy ideje már betegeskedett. Csak úgy megkérdeztem tőle, nem készítetted rá különösebben semmi, hogy megkérdezzem: a hely és a személyek adtak rá alkalmat. „Tegnap meghalt”, válaszolta fakón a hang a kendő mögül és mögülem, s az ujjai, miután bevégezték a csömöszölést a tarkómnál, előbújtak közülem és a gallérom közül. Egész oktalan jó hangulatom meghalt hirtelen, miképpen a szomszédos karszék mögül immár örökre hiányzó borbély. Hideg járt át mindent, amire csak gondoltam. Egy szót sem szóltam.

Eltölt a nosztalgia. Még az iránt is, ami soha nem jelentett számomra semmit, mert mélabússá tesz az idő múlása és megbetegít az élet misztériuma. Az arcokat, amelyeket megszokott útjaimon látni szoktam – ha többé nem látom őket, átjár a szomorúság, pedig semmit nem jelentettek számomra, hacsak nem voltak az egész élet jelképei.

Az a szutykos kamáslijú, jelentéktelen öregember, akivel reggel fél kilenckor gyakorta összetalálkoztam? Az a sánta sorsjegyárús, aki eredmény nélkül akaszkodott mindig a nyakamba? Az a szivarozó, kövér és pirosposzsgás apóka a trafik ajtajában? A trafik sápadt gazdája? Mi lett velük mindannyiukkal, akik – mivel láttam, újra meg újra láttam őket – az életem részét alkották? Holnap én is eltűnök a Prata utcából, a Douradores utcából, a Franqueiros utcából. Holnap én is – ez a lélek, amely érez és gondolkodik, ez a mindenség, amely én vagyok a magam számára – igen, holnap én is egy valaki leszek azok közül, akik többé már nem sétálnak végig ezeken az utcákon, és akit a többiek egy tétova „vajon mi lett vele?”-vel idéznek föl. És minden, amit csinálok, minden, amit érzek, minden, amit megélek, nem lesz több annál, mint hogy egy járókelővel kevesebb van valamelyik város utcáinak mindennapjaiban.⁵²

A megszokott órák bármiféle átrendeződése mindig valamiféle borzongató újdonságot, kissé kényszeredett gyönyörűséget ébreszt a lélekben. Annak aki hozzászokott, hogy hat órákor jön ki az irodából, és véletlenül ötkor jön ki, ilyen alkalmakkor ünnepnap költözik a tudatába, és valamiféle bánat, mert nem tudja, mit kezdjen magával.

Tegnap, mivel valahol messze kellett elintéznem valamit, négy órákor eljöttem az irodából, és ötre már elvégeztem távoli munkámat. Nem szoktam az utcán járni ebben az órában, ezért más városban jártam. A megszokott homlokzatokat a fény lassú színeváltozása idegenszerű bűvöletbe vonta, és a szokásos járókelők valahol, egy szomszédos városban haladtak el melletttem, mint a hajóraj tegnap éjszaka partra engedett matrózai.

Ebben az órában az iroda még nyitva volt. Visszamentem, az alkalmazot-
tak legtermészetesebb megdöbbenésére, mivel már elköszöntem tőlük. Hát
visszajött? Vissza. Az érzéseim itt szabadon szárnyalhattak, egymagamban
lehettem azok között, akik a társaim voltak, de szellemileg nem jelentettek
társaságot... Bizonyos szempontból otthon voltam, azaz, ott, ahol az em-
ber nem érez.⁵⁵

A hosszú nyári alkonyatokon szeretem az alsóváros nyugalmát, és leg-
inkább annak a résznek a nyugalmát, amely éles ellentétben áll a napközben
arrafelé tapasztalható nyüzsgő élettel. Az Arsenal utca, az Alfândega utca
és azoknak a szomorú utcáknak a folytatása, amelyek kelet felé indulnak
attól a ponttól, ahol az Alfândega utca véget ér, a csöndes rakpartok egész
különálló sora – mindez reményteljes szomorúsággal tölt el, ha egy-egy
ilyen alkonyaton belekóstolok annak a környéknek a magányosságába. Ko-
rábbi időben élek, mint amelyben élek; szívesen érzem magam Cesário Ver-
de kortársának, és nem az ő verseihez hasonló versek zengenek fel bennem,
hanem verseinek lényege.

Ott kószálok, amíg le nem száll az éjszaka, és hangulatom hasonlatos
ahhoz a hangulathoz, amely azoknak az utcáknak az életét belengi. Nappal
betölti őket a nyüzsgés, amely nem jelent semmit; éjszaka betölti őket a
nyüzsgés hiánya, ami nem jelent semmit. Én nappal senki sem vagyok, éj-
szaka magam vagyok. Nincsen különbség közöttem és az Alfandega felé hú-
zódnó utcák között, csak annyi, hogy ők utcák, én pedig lélek vagyok, aminek
lehet, hogy semmi értéke sincsen, ha a dolgok lényegével vetjük össze.
Egyforma – mert elvont – a sorsa az embereknek és a dolgoknak – egyfor-
mán érdektelen jegy mindkettő a titok algebrájában.

De van még valami... Ezekben a hosszú és üres órákban a lelkemből fel-
száll a tudatomba az egész létezés valamiféle szomorúsága, annak a kese-
rűsége, hogy minden egyidejűleg valamiféle benyomásom és valamiféle külső
dolog, amelyet nincs hatalmam befolyásolni. Ó, hányszor támadnak elébem

a saját álmaim dolgokként, nem azért, hogy helyettesítsék számomra a valóságot, hanem hogy saját, általam nem szeretett, másaiikként mutatkozzanak be, kívülről megjelenve, mint a villamos, amely az utca külső íve mentén kanyarodik, vagy az éjszakai kikiáltó hangja, aki nem tudom, mit tesz közhírré arabosan zengő kiáltásával, amely váratlan vízsugárként hasít bele az alkony egyhangúságába.

Elöttem jövődöbeli házások haladnak el, párban járó varrolányok haladnak el, a gyönyör sietségével haladó fiúk haladnak el, végérvényesen nyugdíjasok dohányoznak örökös sétájuk közben, egyik-másik boltajtóban egy pillanatra feltűnik egy-egy ott álló csavargó, aki a bolt gazdája. A komótos, erős és gyöngye újoncok bódorognak az éjszakában zajos és még zajosabb csoportokban. Arrafelé ebben az órában nem sok autó jár: [...] A szívemben gyötrelmes béke, a nyugalom lemondásból fakad.

Tovahalad mindez, és mindez semmit sem mond nekem, minden idegen az érzékelésemnek, [...] mint amikor a véletlen dobál össze köveket, ismeretlen hangok visszhangjait – ez az élet vegyesfelvágottja.

Fáradtság minden illúziótól és mindattól, amit az illúziók magukkal hoznak – hogy elveszítjük őket, hogy haszontalanok, hogy már előre belefáradunk abba, hogy azért kellene nekünk, hogy elveszíthessük őket, hogy eltölt a mélabú, mert voltak illúzióink, hogy szegyenkezzünk, mert voltak illúzióink tudva, hogy ez lesz a sorsuk.

Az élet öntudatlanságának a tudatossága az értelem legősibb terhe. Vanak öntudatlan értelmek. . . a szellem felcsillanásai, a megértés folyamatai, hangok [...] és filozófiák, amelyeknek ugyanaz az értelme, mint a testi jelzéseknek, mint a máj és a vesék által irányított kiválasztási folyamatoknak.⁵⁴

Néha mélységes letargiába esem. De nem úgy, mint a legtöbb ember, hogy múlnak a napok, és nem válaszolok egy levelezőlapon a nekem írt sürgős levélre. Nem úgy, mint mindenki, hogy a végtelenségig várok azzal a könnyű lépéssel, amely számomra haszonnal jár, vagy azzal a hasznos lépéssel, ami

számomra kellemes lesz. Ez az én önmagammal szőtt viszályom árnyaltabb. A lelkemben magában uralkodik el a letargia. Szünetel bennem az akarat, az érzelem, a gondolat, és ez az állapot hosszú napokig tart; csak a lélek vegetatív élettevékenysége – a szó, a mozdulat, a szokás – fejez ki engem a többieknek, és rajta keresztül önmagamnak.

Ezekben a ködös időszakokban képtelen vagyok gondolkodni, érezni, akarni. Nem tudok mást papírra vetni csak számokat és vonalakat. Nem érzek, és egy szeretett lény halála azt a benyomást keltené, mintha idegen nyelven történt volna. Tehetetlen vagyok; olyan, mintha aludnék és a mozdulataim, szavaim, valóságos tetteim csupán valamiféle felszínes légzés, akármilyen élő szervezet ritmikus ösztöne volnának.

Így múlnak a napok, és nem tudnám megmondani, még ha össze is adnám, hogy az életéből mennyi múlt el így. Néha eszembe jut, ha levetkezem magamról ezt a fásult állapotot, hogy talán nem vagyok olyan meztelen, mint ahogyan föltételezem, és vannak még láthatatlan ruhadarabok, amelyek elfedik igazi lelkem örökös hiányát; eszembe jut, hogy a gondolkodás, érzés, akarat is lehet letargikus állapot egy még mélyebb gondolkodás, még egyénibb érzés, valódi lényem labirintusában valahol elveszett akarat szempontjából.

Bárhogy is van, hagyom, hogy legyen. És a létező istennek, vagy isteneknek átengedem azt, aki vagyok, ahogy a sors diktálja, és a véletlen elrendezi, híven egy elfeledett megegyezéshez.⁵⁵

○Olyan napom van ma, amelyen a mindenből rám sugárzó egyhangúság olyan súllyal nehezedik rám, mint amikor valaki börtönbe kerül. Ez a mindenből sugárzó egyhangúság azonban nem más, mint önmagam egyhangúsága. Minden arc, még ha olyan arc is, amelyet tegnap láttunk, ma más, mivel ma nincsen tegnap. Minden nap csak az a nap, és soha nem volt hozzá hasonló a világon. Csak a lelkünkben létezik az azonosság – az önmagával, noha hamisan, érzett azonosság –, ami által minden hasonlónak válik és le-

egyszerűsödik. A világ különálló dolgokból és különféle kiugró szegletekből áll össze; ámde a rövidlátó számára egyenetlen és folytonos ködfátyol.

Arra vágyom, hogy elmeneküljek. Elmeneküljek attól, amit ismerek, elmeneküljek attól, ami az enyém, elmeneküljek attól, amit szeretek. Arra vágyom, hogy útnak induljak – nem a valószínűtlen Indiákra, vagy a mindentől délre eső nagy szigetekre, vagy bármely más vidékre – településre vagy pusztaságba –, amely semmit nem hordoz magában ebből a helyből. Nem akarom látni többé ezeket az arcokat, ezeket a szokásokat és ezeket a mindennapokat. Meg akarok pihenni, idegenné válva, a lényemből fakadó színeléstől. Azt akarom érezni, hogy az álom életként, nem pedig pihenésként érkezik. Egy tengerparti kunyhó, vagy akár egy hegyoldalba mélyedő barlang megadhatja ezt nekem. Sajnos, csak az akaratom nem adhatja meg.

A rabszolgaság az élet törvénye, és nincs másik törvény, mert ennek kell beteljesednie, nem lehetséges ellene a lázadás, nem találni előle menedéket. Van, aki rabszolgának születik, másokból rabszolga lesz, megint mások megkapják a rabszolgaságot. Az a meghunyászkodó szeretet, amelyet mindannyian érzünk a szabadság iránt – amelytől, ha megkapnánk, idegenkednénk újszerűsége miatt, és elutasítanánk magunktól –, igazából megmutatja rabszolgaságunk ránk nehezedő súlyát. Vajon én, aki az imént jelentettem ki, hogy kunyhó vagy barlang után vágyódom, ahol szabad volnék a mindenből sugárzó egyhangúságtól, a magam tulajdon egyhangúságától, el mernék-e menni ebbe a kunyhóba vagy barlangba, tudván tudva, hogy mivel az egyhangúság hozzám tartozik, mindig mindenhová elkísér? Vajon én, aki fulladozom, ahol vagyok, és mert vagyok, hol lélegeznék könnyebben, ha a baj a tüdőben volna, és nem az engem körülvevő légkörben? Vajon én, aki szenvedélyesen vágyakozom a fényes napsütés és a szabad mezők után, a tisztafényű tenger és a távoli szemhatár után, nem hiányolnám-e az ágyat vagy az enni-valót, vagy azt, hogy nem kell nyolc lépcsőfordulót megtennem az utcáig, vagy hogy nem mehetek be a sarki dohányboltba vagy hogy nem köszönhetek jó napot a tétlen borbélynak?

Minden, ami körülvesz bennünket, a részünkké válik, beleivódik a húsunk és az életünk benyomásaiba, és a nagy pók fonalaként finoman összeköt mindazzal, ami a közelünkben van, odakötte bennünket a lassú halál könnyű ágába, amelyben ringat a szél. Minden azonos velünk, és mi azonosak vagyunk mindennel; de mire jó mindez, ha minden – semmi? Egy napsugár, egy felhő, amelynek mozgásáról a hirtelen árnyék tudósít, egy feltámadó szellő, a csönd, amely azután következik, ha elül, ez vagy az az arc, néhány hang, a beszélgető lányok köréből fölröppenő véletlen kacagás, és utána az éjszaka, ahol értelem nélkül világolnak a magasban a csillagok megtört hieroglifái.⁵⁶

Egy vasárnap, puha fényű, kitágult napon, jókor reggel írok, amikor az abba-abbamaradó város tetői fölött a mindig elképzelhetetlen ég kékje feledésre ítéli a csillagok rejtelmes létezését. . .

Bennem is vasárnap van. . .

Az én szívem is elmegy egy templomba, amelyről nem tudja, hol van, infánshercegi bársonyból készült ruhába öltözve megy, a súlyos nyaklánc fölött az első benyomásoktól kipirult arccal, mosolyogva, és a szemében egy csöppnyi szomorúság sincsen.⁵⁷

Valahányszor megtehetik, a tükörrel szemben ülnek le. Velünk beszélnek, de szemükkel magukat bámulják szerelmesen. Olykor, ahogy a szerelmesekkel megesik, elfeledkeznek a társalgásról. Mindig rokonszenveztek velem, mert a külsőm iránt érzett felnőttkori idegenkedés mindig arra készítetett, hogy hátat fordítsak a tükröknek. Ennélfogva – ezt ösztönösen elismerték jóindulatú megnyilatkozásaikkal – én voltam az a derék fiú, aki végighallgatta őket, hogy kiélhessék hiúságukat és magamutogató vágyaikat.

Összességükben nem voltak rossz fiúk; egyenként nézve őket voltak jobbak és rosszabbak közöttük. Volt bennük nagylelkűség és gyöngédség, ame-

lyet az ember nem várt volna a közepszerűségüktől, aljasság és bectelenség, amelyet egy hétköznapi emberi lény nehezen képzelhet el. Nyomorúság, irigység és illúzió – így összegezhetem ezt az egészet, és ennyiben lehetne összefoglalni ennek a közegnek azt a darabját, amely beszűrődik azoknak a kimagasló embereknek a műveibe, akik valaha megmártóztak ebben a viasztalan közegben (Fialho de Almeida műveiben jelenik meg ez a szembezőkő irigység, az aljas durvaság, az elegancia viszolyogtató hiánya...).

Van olyan közöttük, aki elmés, van, aki csak elménc, vannak olyanok, akik nem is léteznek. A kávéházak elméssége a távollévőről mondott szellemes megjegyzésekben és a jelenlévőről mondott arcátlan megjegyzésekben nyilatkozik meg. A szellemességnek ezt a fajtáját közönségesen csak trágárságnak szokták nevezni. Semmi nem mutatja jobban a szellemi szegénységet, mint az, hogy valaki csak a mások rovására képes élcélni.

Jöttem, láttam és győztem ezeknek az embereknek az ellenében. Mert a győzelmem abban állt, hogy látok. Fölsimertem, hogy minden csordába gyűlt alacsonyabb rendű lény azonos: ebben a házban, ahol egy szobát bérelek, ugyanazzal a hitvány szellemiséggel találkoztam, amelyet a kávéházakban megtapasztaltam, kivéve – hálát adok érte az összes isteneknek – azt a gondolatot, hogy Párizsban kell minden babért learatni. A ház tulajdonosnője olykor, illúziókat kergető pillanataiban elábrándozik a lisszaboni Új Sugárutakról, de a külföld nem vonzza, és ettől ellágyul a szívem.

Ebből az akarát temetőjében tett látogatásomból az émelyítő csömör és néhány elménc anekdota emlékét őrzöm.

Elindult a temetői menet, és úgy látszik, hogy már a temető felé vezető úton elfelejtették a kávéházban a múltat, mert mindenki némán hallgat.

... az utókor semmit nem fog tudni róluk, mert eltakarja őket azoknak a trófeáknak sötétlő tömege, amelyekhez bemondásaikkal aratott diadalaik során jutottak.⁵⁸

○ Ott minden megtört, névtelen és oda nem tartozó. Láttam ott a gyöngéd-ség túlcsoportul megnyilvánulásait, amelyek láthatólag megmutatták a sze-gény, szomorú lelkek mélységeit; rájöttem, hogy ezek a megnyilatkozások nem tartottak tovább annál az időnél, amíg szavakban megnyilvánultak, és – hányszor megfigyeltem a hallgatók emberek élelméjűségével – valami, a könyörületeséghez hasonló dologban (amely az észrevétel újdonságának gyorsaságával szertefoszlott), máskor pedig az érzékenyült ember vacso-rájához fogasztott borban gyökereztek. Mindig rendszerbe foglalható össze-függés mutatkozott az emberbaráti érzések és a törkölypálinka között, és nagyon sok túlárado megnyilatkozás szenvedte meg a túlcsoportul poharakat vagy a szószátyár szomjúságot.

Ezek a teremtmények valamennyien eladták a lelküket a pokoli köznép elaljasodástól és zülléstől földhözragadt ördögének. Átította őket a hiúság és a tétlenség mérge, és végelgyengülésben haltak meg a szavak párnái kö-zött a köpetek skorpióinak nyüzsgő tömegében.

Ennek az egész társaságnak legrendkívülibb vonása a minden értelemben vett, tökéletes jelentéktelenség volt. Tagjai közül néhányan vezető újságok szerkesztői voltak, de eljutottak odáig, hogy nem léteztek; mások közhiva-talt viseltek, és benne voltak a címjegyzékben, de eljutottak odáig, hogy az életben sehol nem voltak; mások költők, sőt babérkoszorús költők voltak, de bávatag arcuk ugyanattól a hamuszürke portól volt fakó, s az egész együt-tes merev múmiák sírkamrájára emlékeztetett, akik csipőjükre illesztett kéz-zel ülnek olyan testtartásban, mintha élnének.

Abból a rövid időszakból, amíg a szellemi álságnak ebben a száműzeté-sében tengtem-lengtem, őrzöm néhány igazán szellemes pillanat, sok-sok egyhangú és mélabús pillanat, néhány semmiből előtűnő arcél, az alkalmi felszolgáló leányoknak kijáró kedveskedés emlékét, röviden, a fizikai undor csömörét és néhány elmés anekdotát.

Koronként föltűnt közöttük egy-egy idősebb férfiú, akik közül egyik-másik avított szellemességgel humorizált, de ezek éppúgy rosszakat mondtak, és ugyanazokról, mint a többiek.

Soha nem éreztem olyan erős rokonszenvet a nyilvános dicsőség legalsó fokán állók iránt, mint amikor ezek a kisszerű emberek megszólták őket, hogy nem akarják ezt a dicsőséget. Megértettem, miért győzhettek a nagyság páriái: mert ezekkel az emberekkel szemben arattak győzelmet, nem pedig az emberiséggel szemben.⁵⁹

Szegény ördögök, akik mindig éhesek – vagy egy ebédre éhesek, vagy a hírnévre éhesek, vagy az élet desszertjeire éhesek. Aki hallja, de nem ismeri őket, azt hiheti, hogy Napóleon tanácsadóit vagy Shakespeare mestereit hallgatja.

Vannak, akik a szerelemben diadalmaskodnak, vannak, akik a politikában diadalmaskodnak, vannak, akik a művészetben diadalmaskodnak. Az első csoportba tartozóknak megvan az az előnye, hogy mesélhetnek, mert tömérdek szerelmi diadalt lehet úgy aratni, hogy ne kapjon szárnyra a híre. Az igaz, hogy ha egy-egy ilyen valaki elkezd mesélni szexuális hőstetteit, halvány gyanú ébred bennünk a hetedik aktus táján. Az arisztokrata vagy felső osztálybeli hölgyek szeretői (ez egyébként majdnem mindegyikükre jellemző), olyan mennyiségű grófnőt fogvasztanak el, hogy a hódításaikról készülő statisztika még a jelenkori arisztokrácia dédanyjainak a tisztességét és erényét is kétségessé tenné.

Mások a párviadalban jeleskednek, és egy átmulatott éjszakán a Chiado valamelyik utcasarkán megölték Európa bokszbajnokait. Egyeseknek minden miniszterhez és minden minisztériumban vannak kapcsolataik, ebben kell a legkevésbé kételkedni, mert nincs benne semmi visszatetsző.

Egyesek irtóztatóan szadisták, mások irtóztató pederaszták, megint mások harsányan, a hangjukban némi mélabúval közlik, hogy durvák a nőkkel. Világéletükben korbáccsal verték őket. Azután elfelejtik kifizetni a kávéjukat.

Vannak költők, vannak (...)

Nem ismerek jobb gyógymódot az árnyalakoknak erre a kavargására, mint a közvetlen kapcsolatot az emberek mindennapi életével, mondjuk, kereskedelmi valóságában, úgy, ahogyan ez a Douradores utcai irodában megjelenik. Mennyire megkönnyebbülök, valahányszor visszatérek a báboknak abból a bolondokházából a főnököm, Moreira valóságos társaságába, aki igazi és hozzáértő könyvelő, rosszul öltözött és elhanyagolt, de megérdemli az ember nevet, amit a többiek közül egy sem érdemelt ki...⁶⁰

Azokkal az egyszerű és hiteles emberekkel összehasonlítva, akik az élet útjait járják – engedelmeskedve természetes és magától értetődő sorsuknak – ezek a kávéházi figurák olyan alakot öltenek magukra, amelyet csak úgy tudok meghatározni, ha bizonyos álombeli koboldokhoz hasonlítom őket – olyan lényekhez, amelyek nem okoznak sem lidércnyomást, sem szorongást, de amelyeknek az emléke ébredéskor, magunk sem tudjuk miért, tovatűnt undor utóízét, idegenkedést hagy bennünk valamitől, ami hozzájuk tartozik, mégsem az övék.

Látom az igazi lángelmék és az igazi győztesek – mégoly kicsinyen is megjelenő – alakját, ahogy a dolgok éjszakáján át hajóznak, és nem tudják, hogy magasba emelkedő hajóorraik mit szelnek ezen a csomagoláshoz használt szalma- és parafaforgács-tengeren.

Ott gyűlik össze minden, mint az irodaépület szűk udvarának alján, amely, ha a raktár ablakának rácsain át nézem, börtöncellának látszik, és mint foglyot őrzik benne a szemetet.⁶¹

Alant, távol azoktól a magaslatoktól, ahol árnyéksávok között mozgok, a holdfényben dermedten alszik az egész város.

(A tudat valamiféle kétségbeesése, a létezés valamiféle szorongása, amely nem távozhatsz el tőlem, csak fel bennem, de ki nem csordul belőlem, a lé-

nyemet gyöngédséggel, félelemmel, fájdalommal és vigasztalansággal vértet-
zi fel.)

A lehetetlen bánat ennyire megmagyarázhatatlan túlcordulása, ennyire vi-
gasztalan, ennyire árva, ennyire /metafizikusan/ rám szabott fájdalom, (...) ⁶²

□□□ Hajók, amelyek az éjszakában úsznak, és nem üdvözlük, nem is ismerik egymást. ⁶⁵

Kelet felől föltűnik az arany holdsugár szőke fénye. A széles folyón áthú-
zódo nyoma kígyókat küld a tenger felé. ⁶⁴

(Holdsugarak)

□□□ Élettelen gesztenyebarnától nyirkosan piszkos
az egymásba torlódo tetők csillogó rézsűjén, élettelen gesztenyebarnától
nyirkosan piszkos, szürkellő fehér ⁶⁵

□□□ És árnyékalmokba töredezik szét, amelyeknek egyik oldala fehér, s a
hideg gyöngyház kékellő árnyalataival rajzolódik ki ⁶⁶

Ésik, esik, esik...

Vég nélkül, panaszosan esik, (...)

A hidegtől a testemben reszket a lelkem... Nem a levegő hidegétől, hanem
attól a hidegtől, amely az esőből árad... ⁶⁷

Ömlik az eső, egyre jobban, egyre jobban és jobban ömlik... Olyan, mintha valamiféle [...] akarna halomra dőlni a kinti feketeségben...

A város egész rendezetlen és dimbes-dombos halmazát ma sík vidéknek látom, az eső sík vidékének. Bármerre is tekintek, minden esőszínű, sápadt feketeség.

Különös érzeteim vannak, mindegyik hideg. Most éppen úgy látszik, mintha a tájkép lényege a köd volna, és a házak alkotnák azt a ködöt, amely beborítja.

Valamiféle neurotikus előérzete annak, hogy mi leszek, ha már nem vagyok, megdermeszti a testem és a lelkem. Eljövendő halálom valamiféle emléke borzongat belülről. Az ösztönös megérezés szítáló ködében úgy érzem, hogy halott anyag vagyok, esőre kített kehely, a szél nyögdelése. És mostani szívembe mar annak a valaminek a hidege, amit még nem érzek.⁶⁸

Esőáztatta táj

Elrontott életem minden esőcseppben egy csöpp könnyet hullat a természetre. Kétségeimből ott van valami minden csöpörgésben, minden záporosóban, amellyel a mindennapi szomorúság haszontalanul végigömlik a földön.

Esik, csak esik. A lelkemet átjárja a nedvesség attól, hogy hallom. Csak esik... A testem folyóssá és nyirkossá válik attól, hogy hallom az esőt.

Hideg kétség fogja jeges kezébe szegény szívemet. A hamuszürke órák tova-húzódnak, síksággá nyúlnak el az időben; a pillanatok ólomlábakon járnak.

Mennyire esik!

A vízköpők meg-megújuló, váratlan, apró zuhatagokban eregetik magukból a vizet. Érzem, ahogy a víz nyugtalanító csobogással zubog alá tudatom csatornáinak csövein. Az eső közömbös, panaszos sírással verdesi az ablaküveget...

Hideg kéz szorítja össze a torkomat, és nem engedi, hogy belélegezzem az életet.

Minden meghal bennem, még az a tudásom is, hogy álmodhatok! Fizikailag sehogy sem vagyok jól. Minden puha valami, amelynek nekidőlök, kemény sarkokat tartogat a lelkemnek. Minden tekintetben, amelybe beletekintek, áthatolhatatlanul sötétlik annak a napnak a gyér fénye, amikor fájdalom nélkül halunk meg.⁶⁹

Ma, egyik olyan céltalan és méltatlan álmomban, amelyek életem szellemi lényegének nagyobb részét alkotják, mindörökre szabadnak képzeltem magam a Douradores utcától, Vasques főnök úrtól, Moreira könyvelőtől, az összes hivatalnoktól, a kézbesítőfiútól, a kifutófiútól és a macskától. Álmaimba merülve úgy éltem át ezt a szabadságot, mintha a délvidéki tengerek felfedezésre váró szigeteket ígérnének nekem. Ez volna számomra a pihenés, a művészi megvalósulás, lényem szellemi beteljesülése.

De képzelgésem közepette, amelyekbe egy kávéházban, a szerény déli szabadidőben merültem, váratlanul kellemetlen érzés járta át ábrándjaimat: a sajnálkozás. Igen, kereken kimondom: a sajnálkozás. Vasques főnök úr, Moreira könyvelő, Borges pénztáros, az összes derék kolléga, a vidám kézbesítőfiú, aki a leveleket hordja a postára, a kifutófiú, aki a csomagokat cipeli, a doromboló macska – mindannyian az életem részévé váltak; nem tudnám otthagyni őket sírás nélkül, annak belátása nélkül, hogy – bármennyire rossz is ez – egy darabkám ott maradna velük, hogy elválnom tőlük olyan volna, mintha félig-meddig meghalnék.

Különben is, ha holnap elválnék mindanyiuktól, és levetném ezt a ruházatot, amit a Douradores utca jelent, hová máshová mennék – mert valahová máshová mennem kellene, milyen más ruházatot ölténék magamra – mert valami más ruhát magamra kellene öltennem?

Mindannyiunknak van Vasques főnök ura, egyeseknek látható, másoknak láthatatlan. Az enyémet valóban Vasquesnek hívják, egészséges, kellemes

ember, néha nyers, de ez nem belülről fakad, az érdekei vezérlik, de alapjában véve igazságos, megvan benne az az igazságérzet, amely hiányzik sok nagy lángelméből és a jobboldali vagy baloldali civilizáció számtalan emberi csodájából... Szeretem Vasques főnök urat, az embert, akivel sokkal jobban ki lehet jönni a nehéz órákban, mint a világ bármelyik elvont főnökével.

Megtudva, hogy milyen keveset keresek, a minap azt mondta egyik barátom, egy olyan jól menő cég üzlettársa, amelynek az egész országban vannak kapcsolatai: „magát kizsákmányolják, Borges”. Ez eszembe juttatta, hogy tényleg így van; de mivel az életben mindannyiunkat kizsákmányolnak, megkérdezem, hogy nem jobb-e, ha a szövetkereskedő Vasques zsákmányol ki bennünket, mint ha a hiúság, a dicsőség, a bosszúság, az irigység vagy a lehetetlenség zsákmányolna ki.

Vannak, akiket maga Isten zsákmányol ki, ők próféták és szentek a világ pusztaságában.

Visszamegyek, ahogy mások az otthonukba igyekeznek, ebbe az idegen házba, a Douradores utcai tágas irodába. Befészkelem magam az íróasztalom mögé, mint valami bástyába, amely megvéd az élettől. Gyöngédség ébred bennem, szinte könnyes gyöngédség a mások birtokában lévő könyveim iránt, amelyekbe körmölök, az öreg tintatartó iránt, amelyet használok, Sergio meghajlott háta iránt, aki fuvarleveleket tölt ki néhány lépésnyire tőlem. Szeretem ezt az egészet, talán azért, mert nincs más, amit szerethetnék – vagy talán azért, mert semmi nem érdemli meg egy lélek szeretetét, és ha szeretnünk kell, akkor éppúgy szerethetjük a tintatartóm apró valóságát, mint a csillagok végtelen közömbösségét.⁷⁰

Bosszant ezeknek az embereknek a boldogsága, akik nem tudják, hogy boldogtalanok. Emberi életük tele van mindazzal, ami tömérdek gyötrelmet okozna egy igazán érzékeny valakinek. De mivel igazi életük csak vegetálás, szenvedéseiket úgy élik át, hogy nem hagy nyomot a lelkükben, és olyan életet élnek, amely csak annak a fogfájós embernek az életéhez hasonlítható, aki

roppant gazdagságra tett szert – arra az igazi gazdagságra, hogy ezt a fájdalmat észre sem veszi; ez a legnagyobb ajándék, amit az istenek adnak, mert általa valaki hasonló lesz hozzájuk, és felette áll, akárcsak ők (bár másféleképpen), az örömeik és a fájdalomnak.

Ezért mégis szeretem őket. Az én kedves vegetáló lényeimet!⁷¹

Valósággal fizikai undort érzek a köznapi emberiségtől, amelyen kívül azonban nem létezik másfajta emberiség. Olykor, ha a kedvem úgy hozza, teljesen átadom magam ennek az undornak, amiképpen az ember kihányja magából mindazt, ami benne van, hogy a hányingertől megszabaduljon.

Azokon a reggeleken, amikor úgy félek az előttem álló nap köznapiságától, ahogyan valaki a börtöntől fél, nemegyszer lassan végigbandukolok az utcákon, mielőtt még kinyitnának az üzletek és az áruházak, és hallgatom azokat a mondattöredékeket, amelyeket a fiatal emberek és lányok csoportjai külön-külön vagy együtt elhullajtának, mint az írónia alamizsnáit nyílt elméltedésem láthatatlan iskolájában.

És mindig ugyanazok a mondatok következnek egymásra, ugyanabban a sorrendben... „És erre azt mondta...” – és a lány hangjából kihallani, hogy intrikál. „Ha nem ő volt, csak te lehettél...” – a válaszból tiltakozás csendül, amit már nem hallok. „Azt mondtad, bizisten, azt mondtad...” – és a varrólány sipítva bizonygatja, hogy „az anyám azt mondja, hogy nem...” „Én-e?” – de nem győz meg ennek a fiatal embernek az elképedése, aki zsír-papírba csomagolva viszi a tízórait, és föltehetőleg nem győzi meg a piszkosszőke lányt sem. „Meglehet, hogy...” és a négy lány közül háromnak a vihogása kíséri a fülembé nyilalló trágárságot. „Na erre odaálltam a krapek elé, és a képébe mondtam – úgy bizony, a képébe, na öregem...” – a szegény ördög hazudik, mert a hivatali főnök – kiérzem a hangjából, hogy a másik bajvívó valami hivatali főnök volt, akit nem ismerek – nem állt ki vele bajt víni az íróasztalok között elterülő porondon. „És akkor kimentem ci-

gizni a vécére...” – heherészik az aprócska férfi, akinek sötét folt villan a nadrágja ülepén.

Mások, akik egymagukban vagy társaságban haladnak el, nem beszélnek, vagy beszélnek, és én nem hallom őket, de minden hangot világosan kivészek valamiféle ösztönös és szertetőredező áthallás folytán. Nem merem kimondani – még magamnak sem merem leírni, pedig nyomban áthúzhatnám azt, amit az elkapott pillantásokban, akaratlan és alantas irányulásukban, mocskos oldalvágásaikban észrevettem. Nem merem megtenni, mert amikor az embert a hányinger kerülgeti, egyszerre adja ki magából.

„A pasas olyan hájas volt, hogy nem látta a lépcső fokait.” Fölkapom a fejem. Ez a siheder legalább leír. Ez az emberfajta jobb, amikor leír, mint amikor érez, mert ha leír, megfélelkezik önmagáról. Elszáll belőlem az émelység. Látom azt a pasast. Mintha fényképen nézném. Még ez az ártatlan argó is földérint. Üdítő fuvalat legyinti meg az arcomat – a pasas olyan hájas, hogy nem látja a lépcső fokait – talán ez az a lépcső, ahol az emberiség botladozva, tapogatózva, egymást letaposva fölfelé kapaszkodik a lépcsőfordulón innen eső lejtő szabályossá rendezett hamisságán.

Az intrika, a gyalázkodás, a dölyfös kérdés mindazzal, amit nem meretek megtenni, minden, a saját lelkének öntudatlan tudatosságával cifrálnakodó szegény férreg megelégedettsége, a mosdatlan nemiség, a majomcsiklandozást idéző viccek, a szörnyűség, hogy nem tudják, mennyire lényegtelenek... Mindez egy öntudatlan, álmokból, a vágyak nedves kérgéből, a benyomások összecsocsált maradékaiból kiformalódott, torz, hitvány állat képében riogat.⁷²

Mennyi ideje nem írok! Néhány nap alatt a bizonytalan lemondás századéveit éltem át. Megrekedtem, mint egy pusztá tó nem létező tájak karéjában.

Eközben simán folyt a napok változatos egyhangúsága, az egyforma órák soha nem egyforma sora, az élet. Megrekedtem, mint egy nem létező tó pusztá tájak karéjában.

Gyakorta nem ismerem magam – ez gyakran megtörténik azokkal, akik ismerik magukat. . . Jelen vagyok önmagamban különféle álruhákban, amelyeket használok. Birtoklom mindabban, ami változik, azt, ami örökké ugyanaz, mindabban, ami mindenné lesz, azt, ami semmi sem.

Fölrémlik bennem, valahol a messzeségben, mintha a bensőm mélyére utaznék, annak a vidéki háznak az annyira másfajta egyhangúsága. . . Ott töltöttem a gyermekkoromat, de nem tudnám megmondani, még ha akarnám sem, hogy boldogabban vagy kevésbé boldogan-e, mint ahogy most töltöm a napjaimat. Más volt, mint én az, aki ott élt: másféle, különböző, össze nem hasonlítható a két élet. Az az egyhangúság, amely külsőleg hasonlósá teszi őket, belülről bizonyosan másféle volt. Nem két egyhangúságról van szó, hanem két életről.

Miért rémlett ez föl bennem?

A fáradtság miatt. Az emlékezés pihentető menedék, mert mentes a cselekvéstől. Némelykor, hogy nagyobb nyugalmat találjak, felidézem magamban azt, ami soha nem volt, de minden pontosság és vágyakozás hiányzik vidéki emlékeimből[?], ahol éppúgy jártam keltem, mint az ott lakók, a padlózat deszkáin, a recsegő bútorok között a tágas szobákban, amelyekben soha nem laktam.

Olyan mértékben átalakultam önmagam fikciójává, hogy bármilyen természetes érzelem, amely feltámad bennem, már az első pillanatban, már megformálódása pillanatában a képzelet érzelmévé alakul át – az emlékezés álommá, az álom önnön elfelejtésévé, s az, hogy ismerem magam azzá, hogy ne gondoljak magamra.

Olyan mértékben levetkőztem saját lényemet magamról, hogy a létezés öltözködéssé alakult. Csak álruhában vagyok magam. És körülöttem, minden ismeretlen napnyugta aranyló fényében haldokolnak a tájak, amelyeket már soha nem látok.⁷³

○lykor, ha fölemelem kábult fejemet a könyvekből, amelyekbe az idegen számlákat és a saját életem hiányát körmölöm, fizikai rosszulletet érzek, amely lehet attól, hogy meggörnyedek, de mindenképpen túlmutat a számon és a kiábrándultságon. Az élet csalódást okoz, mint valami haszontalan patikaszer. És ebben a pillanatban világosan megsejtem, hogyan győzhetném le könnyűszerrel ezt a csömört, ha legalább annyi erő volna bennem, hogy igazán le akarjam győzni.

A cselekedeteink, azaz, az akaratunk által élünk. Mellénk, akik nem tudunk akarni – legyünk lángelmék vagy koldusok – a tehetetlenség testvérrül szegődik. Mire jó, ha úgy beszélek magamról, mint lángelméről, amikor csak segédkönyvelő vagyok? Amikor Cesário Verde azt üzenté az orvosnak, hogy ő nem a boltosság Verde, hanem a költő Cesário Verde, akkor az oktalan dölyfösség hiúságtól búzló üres frázisait pufogtatta. Szegény, mindvégig a boltosság Verde maradt. A költő csak azután született meg, hogy ő meghalt, mert csak az ő halála után kezdődött el a költő megbecsülése.

A cselekvésben rejlik az igazi értelem. Az lesz belőlem, ami lenni akarok. De akarnom kell, bármiképpen is. A siker abban áll, hogy valaki sikert arat, nem pedig abban, hogy rendelkezik a siker feltételeivel. Egy palota feltételei minden tágas térségen megvannak, de lesz-e ott palota, ha nem építik fel?⁷⁴

Úgy gondolom a cselekvéssel szembeni gyűlöletemet, mint egy üvegházi virágot. Dicsékszem magamnak, hogy milyen világosan látom az életet.⁷⁵

A kora tavaszi reggel áttetsző ködfátyolában a Baixa gémberegetten ébredzik, és még mintha a nap is alig akarna fölkelni. Csöndes boldogság lebeg a félig-meddig hideg levegőben, és az élet a nem létező szellő finom fuvallatára tétován didereg a tovatűnő hidegtől, de inkább a hideg emléktől, mint

a hidegtől, inkább a közelgő nyárral történő összevetéstől, mint a mostani időjárástól.

Az üzletek még nem nyitottak ki, csak a tejszarnokok és a kávéházak, de a nyugalom nem a vasárnapok kábult tétlensége, egyszerű nyugalom csupán. Aranysárga fénypászma tűnik föl a levegőben, amely lassan megszínesedik, és kéksége átüt az elvékonyodó homályon. Az utcákon a mozgás még alig-alig észrevehető, csak hébe-hóba bukkan föl egy-egy gyalogos, és abban a néhány, magasan lévő nyitott ablakban ugyancsak kósza árnyak ébrednek ebben a korai órában. A villamosok sárga és számozott sebeket hasítanak szemmagasságban a levegőbe. Percről-percre érezhetőbben benépesülnek az utcák.

Lebegek, csak az érzéseim figyelnek, se gondolat, se érzelem nincs bennem. Korán ébredtem, előítéletek nélkül léptem ki az utcára. Úgy figyelek, mintha töprenkednék. Úgy látok, mintha gondolkodnék. Az érzelem valamilyen áttetsző ködfátyola furcsamód szétterül bennem; úgy tetszik, mintha az odakünn fölszálló köd lassan-lassan belém szívárogná.

Akaratlanul is úgy érzem, hogy az életemen gondolkodtam. Észre sem vettem, pedig ez történt. Azt hittem, hogy csak látok és hallok, hogy egész ráérős sétám alatt mindössze az elém táruló látványt tükrözöm vissza, mint egy fehér spanyolfal, amelyre a valóság árnyak helyett színeket és fényt vetít. De több voltam ennél, noha nem tudtam róla. Az a lélek is én voltam, amely megtagadja önmagát, és azzal, hogy elvont megfigyelésem tárgyává lettem, még inkább megtagadtam önmagam.

A szertefoszló ködtől megsűrűsödik a levegő, megsűrűsödik attól a sápadt fénytől, amelyben mintha feloldódott volna a köd. Váratlanul arra figyelek föl, hogy a zaj sokkal erősebb, sokkal több az ember. Mind több a járőrkelő, mind kevésbé sietősen haladnak. Föltűnik – mert eddig nem láttam őket, s mert kiválnak a többiek ráérős mozgásából – a halaskofák sietős járása, az ormótlan kosarú pékek imbolygása, és a mindenfélét kínáló árusok tarka egyformaságát csak kosaraik tartalma töri meg valamennyire, amelyek változatosabb színekben virítanak, mint a portékáik. A tejárusok, mint hol-

mi üreges és fantasztikus kulcsomót, meg-megrázintják vándorló árudájuk kisebb-nagyobb bádoggkannáit. A rendőrök úgy posztolnak a kereszteződésekben, mint egyenruhába öltöztetett cáfolatai az ébredező nappal együtt láthatatlanul mozgásba lendülő civilizációnak.

Ebben a pillanatban úgy érzem, mindent megadnék azért, ha úgy láthatnám mindezt, mint akinek nincs más köze hozzá, csak annyi, hogy látja – úgy szemlélhetnék mindent, mint egy utazó, aki most érkezett meg, felnőttként, az élet külszínéhez! Aki nem tanulta meg születésétől fogva, hogy mindennek meghatározott értelmet adjon, és most láthatja, hogyan nyilatkoznak meg természetesen, függetlenül attól a kifejezésről, amelyet rájuk erőltettek. Megismerheti a halaskofa emberi valóságát, amely független attól, hogy halaskofának nevezik, hogy létezik, és hogy a halait árulja. Olyannak láthatja a rendőrt, amilyennek Isten látja. Először csodálkozhat rá mindenre, de nem látomásszerűen, mint a hittitok megnyilatkozására, hanem közvetlenül, mint a valóság rügyfakadására.

Fölhangzik – valószínűleg nyolcat ver, bár nem számolom – a harang vagy a toronyóra óraiütése. Fölserkenek önmagamból, azon köznapi ok miatt, hogy múlnak az órák, azok a határkarók, amelyekkel a társadalmi élet az idő folyamatosságát megtöri, határt szab az elvontnak, és korlátot állít az ismeretlennek. Fölserkenek önmagamból, és már étellel és a szokásos emberi érzésekkel körbetekintve látom, hogy a köd, amely eloszlott az egész égboltról, talán csak onnan nem, ahol a kétség még nem egészen kéken lebeg, igazán behatolt a lelkembe, és ezzel egyidőben behatolt minden másnak a belsejébe, amelyek ezáltal kerülnek kapcsolatba a lelkemmel. Nem látom már azt, amit az imént még láttam. Látó szemmel vak vagyok. Már a dolgokról való tudás közhelyességével érzek. Ez már nem a valóság: csupáncsak az élet.

...Igen, az élet, amelyhez én is hozzátartozom, és amely hozzám is tartozik; már nem a valóság, amely csak Istené, vagy saját magáé, amelyben nincsen sem titok, sem igazság, amely azáltal, hogy valóságos, vagy annak mutatkozik, valahol megingathatatlanul, függetlenül attól, hogy időleges vagy

örökkönvaló, mint egy tökéletes képmás, egy olyan lélek képzelete, amely akár külsődleges is lehetne.

Visszafogom kelleténél gyorsabb lépteimet annál a kapunál, amelyen túl, úgy gondolom, megint fölkapaszkodom majd a szobámba. De nem lépek be; tétovázok, indulok tovább. A Figueira tér tiritarka portékákat ásítva elborítja a szemhatárt mozgóárusosan tölemvegyenuramozásával. Lassan haladok előre, halott vagyok, nem az enyém már, amit látok, nem én látok: az az emberi lény lát, aki akarata ellenére örökölte a görög kultúrát, a római rendet, a keresztény erkölcsöt és minden más káprázatot, amelyből összeállt az a civilizáció, amelyben érzek.

Merre lehetnek azok, akik élnek?⁷⁶

Te kerjük ujjunk köré a világot, mint valami fonalat vagy szalagot, amellyel egy asszony játszadozik, miközben az ablaknál álmodik.

Végül is minden összefoglalható annyiban, hogy úgy keressük a csömört, hogy az ne fájjon.

Érdekes volna két királynak lenni egyidőben (: nem kettejük közös lelkének lenni, hanem két külön léleknek.)⁷⁷

Olyan keveset kértem az élettől, és az élet még ezt a keveset is megtagadta tőlem. Egy kis napfényt, egy mezőt [...], egy kis nyugalmat meg egy kis darab kenyeret, hogy ne nyomasszon túlságosan a létezésem tudata, ne követeljek semmit a többiektől, és ők se követeljenek semmit tőlem. Még ezt is megtagadták tőlem, mint aki megtagadja az árnyékot, nem mintha ne volna jólélő, hanem csupán azért, hogy ne kelljen kigombolnia a zakóját [...]

Szomorúan írok nyugalmas szobámban, egymagamban, ahogy mindig is voltam, egymagamban, ahogy mindig is leszek. És arra gondolok, hogy a hangom, amely látszólag olyan jelentéktelen, nem testesíti-e meg ezer és ezer hang lényegét, ezer és ezer élet vágyát a kifejezésre, ezer és ezer olyan

lélek türelmét, amely mindennapi sorsában az enyémhez hasonlóan alárendeli magát a hasztalan álmodozásnak, az emléktelen reménykedésnek. Ezekben a pillanatokban a szívem erősebben dobog, mert tudok róla. Fel-fokozottan élek, mert nagymértékben élek. A lényemen belül vallásos erőt, valamiféle imádságot, valami zajongásfélét érzek. De az önmagam elleni reakció az értelmemből száll alá. . . . Látom magam a Douradores utca magas negyedik emeletén, úgy érzem, álmos vagyok; nézek, a félig teleírt papírlapon ott a hiábavaló élet, amelyből hiányzik a szépség és az olcsó cigaretta az elhasznált itatós felett. Én, itt ezen a negyedik emeleten megszólítom az életet!, arról beszélek, hogy mit éreznek a lelkek! prózát fabrikálok [. . .]⁷⁸

Néha arra gondolok, hogy már soha nem lépek ki a Douradores utcából. És ez így leírva, számomra az örökkévalóságnak tetszik.⁷⁹

Vasques főnök úr. Gyakorta megmagyarázhatatlanul teljesen Vasques főnök úr hatása alá kerülök. Ki nekem ez az ember, azon kívül, hogy némelykor ő tornyosul elém annak akadályaként, hogy életem nappali felében az időm ura legyen? Jól bánik velem, barátságosan szól hozzám, kivéve kifürkészhetetlen rosszkedveinek ingerült pillanatait, amikor senkihez sincsen egy jó szava. Igen, de miért foglalkoztat mégis? Valamiféle jelkép volna? Valamiféle igazság? Mi lehet?

Vasques főnök úr. Már most azzal a jövőbeli nosztalgiával gondolok rá, amelyet majd tudom, hogy érezni fogok iránta. Nyugalmasan éldegélek majd egy kis házban, valaminek a határában, és élvezem a békességet, amelyben majd semmi olyat nem fogok csinálni, amit most ne csinálnék, és hogy ne is csináljam, majd különféle kibúvókat keresek minden olyan munka alól, amelyek alól ma is kihúszom magam. Vagy egy menhelyen tengetem majd napjaimat, boldogan a végső vereségtől, elvegyülve azoknak a lényeknek a söpredékében, akik lángelmének hitték magukat, de nem voltak egyebek,

mint álomvilágban élő koldusok, elvegyülve azoknak a névtelen tömegében, akikből hiányzott az erő ahhoz, hogy győzzenek, s a lemondás is, hogy a visszájáról arassanak győzelmet. Bárhol legyenek is, nosztalgiával fogok visszaemlékezni Vasques főnök úrra, a Douradores utcai irodára, és a mindennapi élet egyhangúságát úgy idézem fel magamban, mint azokat a szerelmeket, amelyek soha nem jöttek el, vagy azokat a diadalokat, amelyekben soha nem lehetett részem.

Vasques főnök úr. Úgy látom onnan őt ma, ahogyan innen ma látom – közepes termetű, testes, nyers, de jól nevelt és kedves is tud lenni, nyílt és ravasz, rideg és nyájas – igazi főnök, és nemcsak azért, mert pénze van; a keze szőrös és lomha, kidomborodnak rajta az erek, mint holmi aprócska, kékes izmok, a nyaka vastag, de nem kövér, az arca pirosposzsgás és feszes a mindig frissen stuccolt sötét szakáll alatt. Látom őt, látom ráérősen érelyes mozdulatait, a szemét, amely mindig befelé gondolkodik a kívül levő dolgokról, rám is átragad azoknak a pillanatoknak a bosszúsága, amikor nem elégedett velem, és a lelkem földerül a mosolyára, erre a szélesen elterülő és emberséges mosolyra, amely olyan, mint a hatalmas embertömegek ütemes tapsa.

Talán azért, mert a környezetemben nincsen nála kiemelkedőbb személyiség, Vasques főnök úr, ez a köznapi, sőt közönséges figura elfoglalja a gondolataimat, és kifordít magamból. Azt hiszem, valami jelképről lehet itt szó. Azt hiszem, vagy már-már azt hiszem, hogy valamikor, egy távoli életben ez az ember sokkal fontosabb szerepet játszott az életemben, mint ma.⁸⁰

Egy nyugtalan éjszaka szimfóniája

Úgy aludt minden, mintha a világmindenség tévedés volna; és a bizonytalanul lengedező szél formátlan zászló volt, amely egy nem létező laktanya fölött lobogott.

A téres és kemény levegőben valami szétrongyolódott, és az ablakkeretek megrázintották az üvegeket, hogy innen is hallani lehessen. A mindenség mélyén, a hallgatólag éjszaka Isten sírja volt (a lélek Istent sajnálva szenvedett).

És hirtelen – az egyetemes dolgok új rendje nyert teret a város felett – a szél füttyülése töltötte ki a szél szüneteit, és sok magasbéli nyugtalanság álmos érzése lebegett felettünk. Azután az éjszaka becsukódott, mint egy csapóajtó, és valami nagy nyugalom olyan vágyakat keltett bennünk, mintha már aludtunk volna.⁸¹

Nem a széles mezőkön vagy a nagy parkokon látom, hogy megérkezett a tavasz. Hanem a város egy kis terének néhány csenevész fáján. Ott a zöld kiválik, mint valami ajándék, és vidám, mint valami jóságos szomorúság. Szeretem ezeket magányos tereket, amelyek gyér forgalmú utcák közé ékelődnek, s még annyi forgalom sincsen rajtuk, mint az utcákon. Haszontalan tisztások, valamik, amik várnak a távoli nyüzsgés közepette. Városi falvak.

Végigjárom őket, fölkapaszkodom valamelyik belé torkolló utcán, azután leereszkedem ugyanezen az utcán, és visszajutok a térre. A másik oldal felől nézve másmilyen, de ugyanaz a nyugalom aranyozza be váratlan nosztalgijával – nyugszik a nap – azt az oldalt, amelyet odafelé nem láttam.

Minden haszontalan, és én is így érzem. Mindazt, amit megéltem, elfelejtettem, mintha figyelmetlenül hallgattam volna. Mindaz, ami leszek, nem jut eszembe, mintha megéltem és elfelejtettem volna.

Éterien mélabús napnyugta lebeg tétován körül. Mindent hűvös jár át, nem mintha lehült volna, hanem mert beléptem egy szűk utcába, és megszűnt a tér.⁸²

Befordultak az útkanyarban – nagy csapat lány. Énekelve jöttek az országúton, vidáman csengett a hangjuk. Nem tudom, kik lehettek. Egy darabig hallgattam őket a távolból, semmiféle érzés nem támadt fel bennem. A szívemet megülte az irántuk érzett keserűség.

A jövőjük miatt? Az öntudatlanságuk miatt? Nem kimondottan miattuk, vagy, ki tudja, talán csak magam miatt.⁸⁵

A fájdalom kegyetlensége – élvezetünket leljük a szenvedésben, mert élvezetünket leljük saját, fájdalommal azonosult személyiségünkben. Az élnivágás az élvezet utáni sóvárgás utolsó őszinte menedéke;

Kegyetlen szerelmek

Az leszel, akinek én akarlak. Felékesítem veled a szenvedélyeimet, és oda rakom önmagamban, ahová és ahogyan én akarom. Semmi közöd nincs magadhoz. Nem vagy senki, mert hiányzik belőled a tudat; vegetálsz csupán.

A szellemem olyan [...], amilyenek a klasszikusok alakítják, és amilyenel a dekadensek megnyilatkoznak.⁸⁴

Életem legfőbb tragédiája, mint minden tragédia, a sors iróniája. Úgy dacolok az étellel, mint valamifajta kárhoyattal; úgy dacolok az álommal, mint valamifajta alantas megszabadulással. De a legnyomorultabb és legköznapibb valóságos életet életem, és a legszilajabb és legállhatatosabb álmokat életem. Olyan vagyok, mint valami rabszolga, aki lerészegedik a szieszta idején – két nyomorúság egyetlen testben.

Egészen tisztán, azzal a fényességgel – amellyel az értelem felszikrázó villámfénye kiemel az élet szuroksötétjéből a minket körülfogó, életünket alkotó dolgokat – látom fölragyogni, hogy mennyire hitvány, erőtlen, sorsára

hagyott és mesterkélten minden a Douradores utcában, amely számomra az élet teljessége – ez az emberi velejéig nyomorult iroda, ez a hónapos szoba, ahol mintha egy halott élne, ez a sarki fűszerüzlet, amelynek a gazdáját annyira ismerem, amennyire egy ember egy másik embert ismer, ezek az öreg kocsmák aajtájában álldigáló legények, ez a szürke mindennapokba belevesző kilátástalanság, ezek az egybemosódó, unos-untalan ismétlődő figurák – akár valamely drámában, amelyben a háttérén kívül nincsen semmi, és az is a visszájára fordulva jelenik meg...

De azt is látom, hogy ha hátat fordítanék mindennek, abból az következne, hogy a hatalmamban van, vagy hogy elutasítom; de semmiképpen sincs a hatalmamban, mert nem lépek túl azon, ami van, és nem is utasítom el, mert bármit is álmodjak, mindig ugyanott maradok, ahol vagyok.

És az álom, az a szégyen, hogy önmagamtól menekülök, az a gyávaság, hogy az életemet a léleknek abból a szennyéből gyúrom össze, amely másoknak csak az álmában jelenik meg, a halál képében, miközben ott hortyognak, abban a teljes elnyugvásban, amelyben sarjadó növényeknek látszanak!

Nincs mód olyan nemes lelkű megnyilatkozásra, amely ne maradna belterjes, sem olyan haszontalan kívánságra, amely ne lenne valóságosan haszontalan!

Caesar a nagyravágyás legteljesebb meghatározását adta, amikor a következőket mondta: „Inkább legyek első egy kis faluban, mint második Rómában!” Én nem vagyok semmi, sem egy kis faluban, sem valamiféle Rómában. A sarki fűszerest legalább tisztelik az Assunção utcától egészen a Vitória utcáig; Caesar ő egy egész háztömbben. Magasabb rendű volnék nála? Ugyan miben, ha a semmi nem lehet se magasabb rendű, se alsóbbrendű, se valamihez hasonlítható?

Egy egész háztömb Caesarja, és megérdemelten élvezzi az asszonyok rokonszenvét.

Én meg gyötrődve teszem azt, amit nem szeretek, álmodom arról, ami nem lehet az enyém, életem az életemet (...), amely épp annyira abszurd, mint egy álló utcai óra.

Az a leheletfinom de erőteljes érzékenység, az a hosszú de tudatos álom (...) együttesen alkotja előjogomat a homályra.⁸⁵

*(más munkák közben íródott,
és nagyon sok javításra szorul)*

Miután az utolsó csillagok is semmivé halványultak a hajnali égen, és a szellő sem fújdogált már olyan borzongatóan a ritkás, alacsonyan járó felhőkre hulló, halványan narancsszínbe forduló, sárga fényben, az álmatlan éjszaka után végre lassan fölcsúszhatott semmitől elcsigázott testem az ágyról, ahol végigondoltam a világmindenséget.

Virrasztástól égő szemmel léptem az ablakhoz. A felderengő tetők felett a fény halványsárga árnyalatokra szakadozott. A kialvatlanságtól báván meredtem a világra. A magas házak fölmeredő oromzatán fátyolossá és áttetszővé olvadt a sárga ragyogás. A nyugati széleken, amerre elmerengtem, a látóhatár már zöldesfehéren világolt.

Tudom, hogy mennyire nyomasztó lesz ez a nap, mert minden érthetlenné foszlik. Tudom, hogy minden, amit ma teszek, nem a hiányzó alvás fáradtságából, hanem a rám törő álmatlanságból sarjad. Tudom, hogy ma még mélyebben és még feltűnőbben leszek holdkóros, nem csupán azért, mert nem aludtam, hanem azért is, mert nem aludhattam.

Vannak olyan napok, amelyek filozófiák, s az élet különb-különbféle értelmét sejtetik velünk; komoly bírálatot tartalmazó lapszéli jegyzetek egyetemes sorsunk könyvében. Ezt a napot is ilyennek érzem. Az a képtelen érzés hatalmasodik el rajtam, hogy le-lecsukódó szemem és kiszikkadt agyam rója, mint valami abszurd írón, ennek a haszontalan és mélyértelmű magyarázatnak a betűit.⁸⁶

Az elnyúló nyár fölé boruló ég minden nap tompa zöldeskéken ébredezett, és hamarosan némán fehérülő szürkéskek árnyalatokat kapott. Nyugaton azonban olyan színe volt, ahogyan általában az egész eget emlegetni szokták.

Megmondani az igazat, megtalálni azt, amit remélünk, teljesen megtagadni a káprázatot – hányan élnek ezekkel a lehetőségekkel, amikor lesüllyednek és mélybe hullanak, s hány jeles név szennyezi be nagybetűikkel, mint a földrajzi térképek készítői, az elolvasott és mértéktartó oldalak finomságait!

Képek gyűjteménye, amellyel elképzeljük, hogy holnap megtörténik, ami soha nem eshetett volna meg! A megszakadó érzelmek lazúrkövei! Mennyi emléknek ad helyet, emlékszel-e, egy képzelt feltételezés, pusztá látomás? Bizonyosságokkal megtűzdelt, könnyed, sebes és puha révületben önmagáról való tudatom mélyéről érzelengként sarjad ki az összes park vizeinek mormolása. Az elnéptelenedett öreg padok és a fasorok, ahol csak vannak, az üres házsorok mélabúját árasztják.

Éjszaka Heliopolisban! Éjszaka Heliopolisban! Éjszaka Heliopolisban! Aki neked haszontalan szavakat mond, az kárpótol-e engem a vérért és a határozatlanságért?⁸⁷

Az óra, amarra a lakás teljesen elhagyatott mélyén, hiszen mindenki alszik, lassan hullatja ki magából a négyszeresen zengő kondulást, jelezve vele a négy órát, amikor éjszaka van. Még nem aludtam, és nem is remélem, hogy aludni fogok. Semmi nem köti le annyira a figyelmemet, hogy ne aludhassak tőle, és nem is nyomasztja a testemet, hogy emiatt ne szendereghessek, csak fekszem a homályban, amelyet az utcai lámpák sápadt holdsugara még elhagyatottabbá tesz, és idegenné váló testemet átjárja a csönd zibbasztó érzése. Nem tudok gondolkodni arról az álomról, amelyet látok; nem tudok érezni arról az álomról, amelyet nem vagyok képes meglátni.

Körülöttem kizárólag a csupasz, elvont világmindenség, amely éji elutasításokból épül föl. Megosztom magam a fáradtság és a nyugtalanság kö-

zött, és testi valóságként érzekelem a dolgok titkáról való metafizikus tudást. A lelkelem némelykor ellágyul, és ilyenkor a köznapi élet alaktalan darabkái ott lebegnek tudatom felszínén, én pedig hasztalanul próbálom az álmatlanság leplét szerteszaggatni. Máskor, felszerkenek félálomból, amelyben megrekedtem, s költői és önkéntelen színekben megjelenő, homályos képzetek látványa árad hangtalanul elkalandozó figyelmemen át. A szemem nincsen teljesen lehunyva. Erőtlen pillantásomat messziről érkező fény szegélyezi – az utcalámpák fénye, amelyek alatt, az utca két elhagyott partján világolnak.

Befejezni, elaludni, kicserélni ezt a meg-megszakított tudatot jobb, melabús dolgokra, amelyeket titokban mondtam olyan valakinek, aki nem ismer!... Befejezni, kiáradni és partnak csapódni, mint egy hatalmas tenger árapálya, éjszaka a látható partokon, amikor az ember igazán elalszik!... Befejezni, ismeretlenné és kívülállóvá válni, félreeső fasorok ágainak mozgásává, könnyű levelek aláhullásává, amit inkább a hang, mint a mozgás révén érzekelünk, távoli szökőkutak finoman permetező tengerévé, a parkok éjszakába tűnő bizonytalanságává, elveszve a homály természetes útvesztőinek szüntelen kuszaságában!... Befejezni, végérvényesen abbahagyni, de metaforikusan mégis túlélni, átváltozva egy könyv lapjává, kibontott haj fürtjévé, a félig nyitott ablak alatt kapaszkodó kúszónövény ringásává, az útkanyar finom közuzalékán megcsikorduló lényegtelen léptekké, a nyugovóra térő falu utolsó fölszálló füstjévé, a fuvaros reggel útszélén felejtett ostorává... Képtelenségévé, összevisszasággá, elnyugvássá – bármivé, ami nem élet...

A magam módján, álom és pihenés nélkül alszom át ezt a feltételezett vegetatív életet, és nyugtalanságot nem lelő szemhéjam alatt ott lebeg, mint egy mocskos tenger nyugodt tajtékja, a néma utcai lámpák távoli visszfénye.

Alszom, és nem alszom.

A másik oldalon, a mögött, ahol fekszem, a ház csöndje a végtelenbe nyúlik. Hallom, ahogy cseppenként hull alá az idő, de egyetlen lehulló cseppet sem hallok lehullani. Fizikailag nyomja fizikai szívemet mindannak semmivé apasztott emléke, ami volt vagy voltam. Érzem, ahogy a fejem anyag-szerűen nehezedik rá a párnára, amelybe völgyet mélyesztett. A párnahuzat

bőre úgy simul a bőrömhöz, mint két ember egymáshoz a sötétben. A saját fülem, amelyen fekszem, matematikailag nekinyomódik a koponyámnak. Pislogok a fáradtságtól, és a szemhéjam aprócska, meghallhatatlan zajt kelt a felrázott párna érzékelhető fehérségében. Lélegzem, sóhajtok, és a lélegzésem – nem az enyém. Érzelemtelenül és gondolattalanul szenvedek. A lakásban lévő óra, biztos pont valahol a dolgok mélyén, kimérten és jellegtelenül elüti a felet. Minden olyan sok, minden olyan mély, minden olyan fekete és olyan hideg!

Időkön megyek át, csöndeken megyek át, formátlan világok mennek át rajtam.

Váratlanul, mint a titok gyermeke, egy kakas kukorékol, tudomást sem véve az éjszakáról. Elaludhatok, mert bennem reggel van. És érzem, hogy a szám mosolyra húzódik, odább mozdítva a párnahuzat puha ráncait, amelyek fogva tartják az arcomat. Elhagyhatom az életet, álomba merülhetek, elfeledkezhetek magamról... És az új álmon keresztül, amely a szememre hull, vagy én idézem fel a kakast, amelyik kukorékol, vagy ő kukorékol igazából másodszer is.⁸⁸

Erdő

De még a hálófülke sem volt igazi – elveszett gyermekkorom régi hálófülkéje volt! Mint sűrű köd, tovaszállt, átszivárgott /anyagi értelemben/ valóságos szobám fehér falain, s a szobám világosan és egészen aprón emelkedett ki a homályból, mint az élet és a nappal, mint a kocsis lépte és az ostor elmosódó hangja, amelyben ott feszülnek az izmok, hogy felállásra kényszerítsék az álmos állat fekvő testét.⁸⁹

Élni annyi, mint másnak lenni. Még érezni sem lehet úgy, hogy ma azt érezzük, amit tegnap éreztünk: ma ugyanazt érezni, amit tegnap, nem érzés

– csupán visszaemlékezünk arra, amit tegnap éreztünk, élő hullája vagyunk a tegnap elvesztegetett életnek.

Mindent kitörölni a képből egyik napról a másikra, újjászületni minden új hajnallal, az érzelem örökös megújulásával – ezt és csakis ezt érdemes megélni és birtokolni, hogy mindazt megéljük és birtokoljuk, amik tökéletlenül vagyunk.

Ez a hajnal az első a világon. Ez az izzó fehérbe sárgálló vörös ragyogás soha még így nem terült szét azon az arcon, amellyel a nyugati házsor várja tömérdek megcsillanó ablakszemével a mindent betöltő fényvel érkező csöndet. Ez az óra, ez a fényesség, ez a lény, aki én vagyok, még soha nem létezett. Ami holnap következik, az valami más lesz; amit majd látni fogok, azt megújult, az új látványtól átítatott szemmel fogom látni.

A város égretörő hegyei! Hatalmas építmények, amelyeket a meredek hegyoldalak magasba emelnek és felnagyítanak, a szeszélyesen egymásra telepedő épületek elfutó vonalai, amelyeket a fény árnyékból és lángolásból szó össze – ma vagytok, én vagytok, mert látlak benneteket, vagytok [...] és szeretlek benneteket, a hajókorlátnak dőlve, mint amikor egy hajó elhalad egy másik hajó mellett, és ismeretlen vágyakozások ébrednek nyomában.⁹⁰

Innen, a kávéház teraszáról, megrettenve bámulok az életre. Alig látok belőle valamit – a zűrzavarát –, annyira összesűrűsödik ezen a pontosan körülhatárolt és hozzám tartozó térségen. Valami tompa kábulat, mint kezdődő részegség idején, egy s más dolgokról megvilágosítja a lelkem. Rajtam kívül, a tovahaladók lépteiben zajlik a magától értetődő és egybehangzó élet.

Az érzékeim megbénultak, és mindent valami másnak látok – benyomásaim kusza és ragyogó tévedések, kiterjesztem a szárnyam, de nem mozdulok, akár egy feltételezett kondorkeselyű.

Eszmények bővületében élek, és ki tudja, hogy a legfőbb igyekezetem nem csak arra irányul-e, hogy mindig itt, ezen a helyen üljek, ennél az asztalnál és ebben a kávéházban?

Minden hiábavaló, mint a hamuban kotorászni, bizonytalan, mint az a pillanat, amikor még nincsen holnapelőtt.

És a fény olyan derűsen és hibátlanul sugárzik a dolgokból, olyan mosolygós és mélabús valósággá aranyozza őket! A világ minden titka alászáll, és a szemem előtt alakul át valami köznapivá és útszélivé.

Ó, jaj, a köznapis dolgok általunk érintkeznek a titokkal. Ennek az emberi mivoltában összetett életnek fényben megcsillanó felszínén araszol fölfele az Óra, mint tétova mosoly, a titok ajkaira! Mennyire modernül is hangzik ez az egész! És a mélyben annyira ódon, annyira rejtelmes, annyira más értelme van, mint annak, ami ebben az egészben világol!⁹¹

Mivel tudom, hogy még a legapróbb dolgok is milyen könnyen alkalmasak arra, hogy kifinomultan meggyötörjenek, szándékosan kerülöm az érintkezést a legapróbb dolgokkal. Az, aki, hozzám hasonlóan megszenvedi, ha egy felhő elúszik a nap előtt, hogy ne szenvedne életének mindig homályos napjától?

Elszigeteltségem nem a boldogság keresése, mert nincs bátorságom ahhoz, hogy elérjem; és nem is a békességé, amelyet csak akkor birtokolhat valaki, ha soha nem veszítette el, hanem az álom, a megnyugvás, az apró lemondások keresése.

Szerény szobám négy fala egyidőben jelent számomra cellát és messzeséget, ágyat és koporsót. Azok a legboldogabb óráim, amikor nem gondolkok semmire, nem akarok semmit, még csak nem is álmodom, beleveszve valamiféle /hamis/ növényi kábulatba, pusztá moha-létbe, amely az élet felszínén sarjad. Keserűség nélkül ízlelgetem a semmi-lét abszurd tudatát, a halál és a megnyugvás elő-ízét.

Soha nem találtam senkit, akit „mesteremnek” nevezhettem volna. Nem halt meg értem egyetlen Krisztus sem. Egyetlen Buddha sem mutatta nekem az utat. Álmaim magasában egyetlen Apolló vagy Athéné sem jelent, meg, hogy a lelkem megvilágítsa.⁹²

Minden elviselhetetlenné vált számomra, az életet kivéve – az iroda, az otthonom, az utcák – sőt az ellenkezőjük is, ha létezik – rám telepszik és agyonnyom; csak a teljességtől könnyebbülök meg. Igen, mindebből egy valami is elég volna ahhoz, hogy megvigasztaljon. Egy napsugár, amely örökösen ott ragyogna a halott irodában, egy kiáltó szó, amely sebesen fölroppen szobám ablakáig; az emberek létezése; az idő alakulása és változása, a világ ijesztő tárgyilagossága...

A nap sugara váratlanul fölragyogott előttem, váratlanul megláttam... De nagyon vékony fénypászma volt, csaknem színtelen, ahogy csupasz kés módjára végighasította a megfeketedett fapadlót, és amerre elhaladt, étellel töltötte meg az öreg szögeket, a deszkák közötti réseket, ezeket a feketéllő hangjegyvonalakat a nem fehéren.

Perceken keresztül követtem a betűző napsugár érzékelhetetlen változását a nyugodt irodában. A börtönlét mulatságai! Csak a rabok látják úgy a nap mozgását, mint aki hangyákat figyel.⁹⁵

Időről-időre egy szentjánosbogár ismétli önmagát kékesfehér hunyorgással. Körben a sötétlő vidék roppant, rezzenéstelen csendesség, ahonnan csaknem kellemes illatok szállnak. A mindent belengő békesség belém sajdul és nyomaszt. Homályos unalom fojtogat.

Ritkán megyek le vidékre, és szinte soha nem maradok lenni egy teljes napot vagy éjszakát. De ma, mivel az az ismerősöm, akinek a házában vagyok, addig erősködött, hogy elfogadtam a meghívását, és bár szorongva indultam útnak – mint egy félénk lélek valamely ünnepségre – jókedvűen érkeztem meg, nem tudtam betelni a levegővel és az előttem kitáruló tájjal, jó étvágygal ebédeltem és vacsoráltam, s most éjnek évadján, sötét szobámban gyötrellemmel tölt el a megfoghatatlan vidék.

Ennek a szobának, ahol aludni fogok, szabad térségre néz az ablaka, egy távolba vesző mezőre, amilyen a vidék általában, csillagokkal halványan te-

lepöttyözött roppant éjszakára, amelyben nesztelenül lebben a szellő. Ülök az ablaknál, és az érzékeimmel figyelek a mindenség életének arra az elhanyagolható darabkájára, amely odakünn elterül. A perc valamiféle láthatatlan benyomássá olvad össze, a mindenség látható láthatatlanságától kezdve egészen a fehérlő ablakpárkány rücskös deszkájáig, ahonnan lepattogzott az öreg festék, és amelyen magam mellett elnyújtva megtámasztom a bal karomat.

Pedig hányszor sóvárogok arra, hogy lássam ezt a békességet, ahonnan most a legszívesebben elfutnék, ha könnyen és illendően megtehetném! Hány-szor hiszem úgy – ott a mélyben, a szűk utcákon, magas házak közé szorítva –, hogy a béke, a bizonyosság, a befejezettség sokkal inkább itt van, ebben a természetes környezetben, mint ott, ahol a civilizáció asztalkendője elfedi előlünk azt a már régen festékkel bemázolt fenyődeszkat, amelyre ráterül! És most itt, miközben egészségesnek, igencsak fáradtnak érzem magam, nyugtalan vagyok, rab vagyok, elvagyódom innen.

Nem tudom, hogy csak én vagyok-e így, vagy mindenki, akit a civilizáció másodsor is megteremtett. De az az érzésem, hogy számomra, vagy mindazok számára, akik úgy érznek, mint én, a mesterséges lett természetessé, és a természetes lett idegen. Nem jól fogalmazok: a mesterséges nem vált természetessé, a természetes változott át valami mássá. Könnyen nélkülözöm, és ki nem állhatom a tudomány termékeit – a telefonokat, a távírókat –, amelyek könnyebbé teszik az életet, vagy a képzelet melléktermékeit – a gramofonokat, a rádiókészülékeket –, amelyek igen szórakoztatóak azoknak, akiket elszórakoztatnak.

Semmi ilyesmi nem érdekel, semmi ilyesmire nem vágyom. De szeretem a Tejo-folyót, mert egy nagy város emelkedik a partján. Elgyönyörködöm az égbolton, mert a Baixa egyik utcára nyíló negyedik emeletéről látom. A vidék vagy a természet semmi olyat nem adhat, ami fölérne az elpihent, holdfényben úszó város csapongó magasztosságával, ha a Graça vagy a São Pedro de Alcântara felől nézem. Nem létezik számomra szebb világ, mint a napsütéses Lisszabon sokszínű tarkasága.

Egy meztelen test szépségét csak a felöltözött fajok érzik. A szemérem leginkább úgy hat az érzékiségre, mint valamely akadály az energiára.

A mesterkéltetés útján élvezhetjük a természetességet. Mindazt, amit ezen a tágas mezőkön élvezetesnek találtam, csak azért találtam élvezetesnek, mert nem itt élek. Nem érzi át a szabadságot az, aki soha nem élt megbéklyózva.

A civilizáció a természetre nevel. A mesterkéltetés a természetességhez való közelítés útja.

Ámde soha nem szabad a mesterkéltetést természetesnek tartanunk.

A természetes és a mesterkelt közötti összhangban rejlik a felsőbbrendű emberi lélek természetessége.⁹⁴

A mezőnek egy városkörnyéki fal fölött felvillanó képe teljesebben felszabadít, mint ahogy mást egy egész utazás felszabadítana. A látvány minden pontja egy olyan feje tetejére állított piramis csúcsa, amelynek alapja meghatározhatatlan.⁹⁵

A váratlanul beköszöntő őszi első napjaiban, amikor a sötétedés valamilyen idő előtti dolog nyilvánvalóságát ölti magára, és azt a benyomást kelti, mintha nagyon elmaradnánk mindazzal, amit napközben teszünk, élvezettel adom át magam – még a mindennapi munka közepette is – a munkátlanság előérzetének, amelyet majd az alkony hoz el magával, mert azzal együtt már eljön az este, az este pedig szendergést, otthont, szabadidőt jelent. Amikor fények gyulladnak a tágas irodában, ahol ettől eloszlik a sötétség, és a napközben végzett munkát folytatva az estébe nyúlva túlórázunk, abszurd kényelem árad szét bennem, mint valami réges-régi emlék, és olyan nyugalommal tölt el az, amit írok, mintha egészen addig olvastam volna, amíg felárad bennem a vágy, hogy aludni menjek.

Mindannyian a külső körülmények rabszolgái vagyunk: egy napos délelőtt tágas mezőket nyit meg előttünk egy mellékutcára nyíló kávézó belsejében; a mezőn szétterülő árnyék bekerget saját magunkba, és gyatra menedéket keresünk önmagunk ajtótlan házában; a leszálló est, még ha jelen vannak is a nappal dolgai, szétteríti, ahogy egy legyező nyílik lassan széjjel, az elnyugvás kötelességének bensőséges tudatát.

De ettől a munka nem lankad el: nekilendül. Már nem dolgozunk; erőre kapunk attól a tennivalótól, amelynek a rabjai vagyunk. És számviteli sor-som terjedelmes és vonalazott papírlapján valamikori nénikéim ódon háza, a világ elől bezárkózva, hirtelen otthont ad az álmos tíz órai teának, és elveszett gyermekkorom petróleumlámpája, amely csak az asztal viaszosvász-nát világítja meg, fényével elhomályosítja Moreira látványát, akire fekete elektromos fény hull, valami végtelen távolságban tőlem. Behozzák a teát – a nénikéimnél is öregebb cseléd hozza be, le-leragadó szemmel és a régi szolgálétből fakadó gyöngédség jámbor mogorvaságával –, én meg csak írok, és nem tévesztek el egyetlen cikkelyt vagy összeget sem egész halott múltamon át. Újra átjárom önmagam, elveszek magamban, belefeledkezem a kötelességtől és a világtól mentes, titoktól és a jövőtől érintetlen hosszú éjjelekbe.

Olyan szelíd érzés ragad máshová a tartoziktól és a követeltől, hogy ha véletlenül valamit kérdeznek tőlem, szelíden válaszolok, mintha csak kiüresedett lényem volna ott, mintha csak az az írógép volnék, amelyet magammal hordok, önmagam nyitott hordozható írógépe. Nem zavar meg, ha félbeszakítják az álmaimat, mert olyan légiesek, hogy tovább álmodom őket, miközben beszélek, írok, válaszolok, sőt beszélgetek. Eközben a múltba tűnő teázás véget ér, és az iroda bezár... Fölkelek a főkönyv mellől, lassan behajtom, a szemem fáradt a nemvolt sírástól, és valamiféle érzelmi zűrzavarban szenvedek attól, hogy vége a hivatali időnek, és vele együtt vége az álomnak is; hogy azzal a kézmozdulattal, amellyel behajtom a főkönyvet, helyrehozhatatlanul elrekesztem a múltat, majd álomtalanul, társ és megnyugvás nélkül fekszem bele az élet ágyába, tudatom zűrzavarának kiáradásában és

visszahúzódásában, amelyben összekeveredik, mint árapály a koromsötét éjszakában – a sors végső lezárásaként – a vágyódás és a vigasztalanság.⁹⁶

Háromszögletű álom

A fény mértéktelenül lassú sárgába, fakón piszkos sárgába fordult át. A dolgok között megnőtt a távolság, és az egymástól eltávolodó hangok, új útonmódon, egymástól függetlenül szólaltak meg. Amikor felhangzottak, máris megszakadtak, mintha elvágták volna. A meleg, amely mintha egyre nőtt volna, a meleg, mintha hideg lett volna. A behajtott ablaktáblák vékonyka résén át látni lehetett az egyetlen látható fa mértéktelenül várakozó megjelenését. A zöldje másféle volt. A csönd a színnel hatolt belé. Ebben a légkörben virágszirmok csukódtak be. És magának a térnek az összetételében, a síkokhoz hasonló valaminek másféle belső összefüggése megváltoztatta és megtörte azt az utat-módot, ahogyan a hangok, a fények és a színek használták a kiterjedést.⁹⁷

A dühödt nap tompa sugárkévéje égette bele a szemembe a pillantás fizikai érzését. Sárga forróság rekedt meg a fák fekete zöldjében. A kábulat...⁹⁸

Egyedt villám pallosa villant át komoran a széles szobán. És az utána jövő hang, hosszan fölszakadó lélegzet, nagyot dörrenve hatolt a mélybe. Az eső hangja panaszosan zokogott, mint a siratóasszonyok, ha félbeszakad a beszéd. Az apróbb zajok nyugtalanul váltak szét idebenn.⁹⁹

Köd vagy füst? A földről emelkedett föl vagy az égből ereszkedett alá? Nem lehetett tudni: inkább olyan volt, mint a levegő valamiféle betegsége,

mint alászállás vagy kipárolgás. Néha inkább a szem valamiféle bajának lát-szott, mint természeti valóságnak.

Akárhogy is volt, az egész tájat kavargó nyugtalanság ülte meg, amelyet feledés és enyhülés járt át. Olyan volt, mintha a rossz nap csöndje egy tö-kéletlen testet tett volna magáévá. Azt lehetett volna mondani, hogy valami történni fog, és mindent eltöltött a sejtelem, amitől homály vonta be a lát-ható világot.

Nehéz lett volna megmondani, hogy az eget felhők vagy inkább köd borí-totta. Valami tompa fényű, itt-ott megszínesedő kábultság volt, valami alig-alig sárga szürkesség, kivéve ott, ahol hamis rózsaszínbe fordult, vagy ahol megrekedt némi kékség, de ott sem lehetett kivenni, hogy az ég jelent-e meg, vagy valami más kékség húzódott előtte.

Semmi nem volt biztos, még a bizonytalan sem. Ezért támadt az ember-nek kedve arra, hogy füstnek nevezze a ködöt, mert nem hasonlított a köd-höz, vagy arra, hogy megkérdezze köd-e vagy füst, mert senki sem érzékelté, hogy miből van. A levegőt átítató meleg is a kétségeket erősítette. Nem volt sem meleg, sem hideg, sem hűvös: úgy látszott, mintha a hőmérsékletét máshonnan vette, a melegtől különböző alkotóelemekből rakta volna össze. Igazából úgy lehetne mondani, hogy a szemnek hideg köd meleg volt a ta-pintásnak, mintha a tapintás és a látás két érzékelési módja volna ugyanana-k az érzésnek.

A fák vagy az épületek sarkainak körvonalai körül még a kivágásoknak vagy a kiszögelléseknek azt a fajta elmosódását sem lehetett látni, amelyet az igazi köd, megrekedve, okoz, vagy az igazi füst, természetes módon, meg-ritkít és áthatolhatatlanná tesz. Olyan volt, mintha minden egyes tárgy bi-zonytalanul nappali árnyékot sugározna magából mindenfelé, fény nélkül, ami árnyék voltát magyarázhatná, és olyan felületek nélkül, amelyekre kive-tülve igazolást kapna látható volta.

Még csak látható sem volt: olyan volt, mintha valami láthatóvá kezdene válni, de minden részében egyformán, mintha az előhívás közben tétováz-na, hogy megjelenjen-e.

És milyen érzélem kísérté? Az érzelmek lehetetlensége, a fejben megsemmisülő szív, a megzavarodott érzések, az éber lét kábulata, egy olyan lelki érzék, mint a hallás megtisztulása, a végső, haszontalan kinyilatkoztatásra, amely mindig készen áll arra, hogy megjelenjen, mint az igazság, és mindig, mint az igazság, ugyanúgy kész arra is, hogy soha ne jelenjen meg.

Még a gondolataimat átjáró alhatnékot is elhessentettem magamtól, mert az álmodást megelőző ástás is képtelen erőfeszítésnek tetszett. Még attól is megfájdul a szemem, hogy nem nézek többet. És egész lelkem színtelen lemondásában csak a távoli külső zajok jelentik a még létező lehetetlen világot.

Ó, másik világ, más dolgok, másik lélek, amelyekkel érezhetem őket, másik gondolat, amellyel erről a lélekről tudok! Minden, még a csömör is inkább jöjjön, mint a léleknek és a dolgoknak ez a közös egymásba mosódása, a mindenség meghatározatlanságának ez a kékes kiszolgáltatottsága!¹⁰⁰

A vigasztalanul esős napok után az ég újra felvillantja kékségét, amelyet elrejtett a végtelen téres magasságokban. Az utcák, ahol úgy szunnyadoznak a pocsolyák, mint tocsogók a mezőn, és a magasban didergő tiszta verőfény között olyan ellentmondás feszül, amely a mocskos utcákat barátságossá, és a fénytelen téli égboltot tavasziassá deríti. Vasárnap van, nincsen semmi dolgom. Még ahhoz sincs kedvem, hogy álmodozzak, annyira csodálatos ez a mai nap. Gyönyörködöm benne őszintén kitérülködő érzékeimmel, amelyeket az értelem magukra hagy. Úgy sétálok, mint egy szabadnapos kereskedőseged. Öregnek érzem magam, csak azért, hogy érezzem a megfiatalodás gyönyörűségét.

A nagy, vasárnapias téren másféle napokra jellemző ünnepélyes mozgás fogad. A Szent Domonkos templomban kifelé igyekeznek az egyik miséről, és már kezdődik is a következő. Látok néhány embert, aki kifelé igyekszik, és olyanokat, akik még nem mennek be, mert azokra várnak, akik nem látják a kifelé igyekvőket.

Ezeknek a dolgoknak nincsen semmi jelentőségük. Éppen olyanok, mint az élet minden köznapi dolga, valamiféle misztériumokból és csipkedíszekből szőtt álom, én pedig úgy bámulok, mint egy hírhozó, megérkezvén elmékedéseim sík vidékére.

Valamikor, gyermekként erre a misére jártam, vagy meglehet egy másikra, de mégis inkább erre. Kellő öntudatossággal fölvettem egyetlen jobb ruhámat, és gyönyörűséget találtam mindenben – még abban is, ami nem szolgálhatott a gyönyörűségemre. Kifelé éltem, a ruhám tiszta volt és új. Mi mást akarhat a halandó, aki édesanyja kezét fogva ezt még nem is sejtí?

Valamikor mindebben gyönyörűségemet leltem, és talán ezért értem csak most meg, hogy mekkora gyönyörűségemet is leltem benne. Úgy mentem be a misére, mint valami roppant misztériumba, és úgy jöttem ki a miséről, mintha egy tisztásra lépnék ki. Ez valóban így volt akkor, és valóban így van ma is. Csupán az a lény, aki nem hisz, és felnőtt testben él visszarevedő, síró lelkével, mint valamiféle elmeszülemény és rendellenesség, zűrzavar és hideg kőlap.

Igen, elviselhetetlen volna az, ami vagyok, ha nem emlékezhetnék arra, ami voltam. És az az idegen sokaság, amely egyre csak jön kifelé a miséről, és annak az elképzelt sokaságnak a kezdete, amely már szállingózik befelé a következőre – ez az egész olyan, mint a parton emelkedő házam kitárt ablakai előtt, a folyó lassú vizén elhaladó hajók.

Emlékek, vasárnapok, misék, egykori létezésem gyönyörűsége, az idő csodája, amely megmaradt, mert tovatűnt, és soha nem merül feledésbe, mert hozzám tartozott... A valószínű érzetek képtelen átlóvonal, bérkocsi váratlan zaja, amelynek kerekerei ott zörögnek az autók lármás csöndjének mélyén, és amely valamiképpen, az idő valamiféle anyáskodó ellentmondása révén létezik ma is, éppen itt – aközött, ami vagyok és amit elvesztettem, önmagam fölremlő visszatükröződésében, akit magamnak nevezek...

Mit tudok? Mit keresek? Mit érzek? Mit kérnék, ha kérnem kellene?¹⁰¹

Merengek Cascais és Lisszabon között. Cascaisba azért mentem, hogy Vasques főnök úr egyik estorili háza után kifizessem az illetéket. Már előre izlelgettem azt a gyönyörűséget, hogy mehetek egy órát oda- és egy órát visszafelé, s közben elnézhetem a hatalmas folyó Atlanti-óceánba nyíló torkolatának szüntelenül változó képeit. Igazából: odafelé elvont révedezésbe merültem, néztem, de nem láttam azokat a vízi tájképeket, amelyekre olyan örömmel készülődtem, visszafelé pedig belemélyedtem ezeknek a benyomásoknak a rögzítésébe. Nem volnék képes elmondani az utazás mégoly kis részletét, a látvány mégoly aprócska darabkáját sem. Cserébe itt vannak ezek az oldalak – feledésül és ellentmondásként. Nem tudom, jobb-e ez, vagy rosszabb, mint az ellenkezője, amelyről ugyancsak nem tudom, hogy micsoda.

A vonat lassít, a Cais do Sodrén vagyunk. Megérkeztem Lisszabonba, de nem jöttam el sehová.¹⁰²

Csöndes belenyugvással elfogadom – csak valami olyasféle él bennem, mint egy lelken átsuhanó mosoly –, hogy az életem immár örökre bezárult a Douradores utcába, ebbe az irodába, ezeknek az embereknek a társaságába. Van miből ennem és innom, van hol laknom, van egy kevés szabad időm arra, hogy álmodozzak, írjak – szenderegjek –, mi mást kérhetnék még az Istenektől vagy várhatnék még a Sorstól?

Voltak merész vágyaim és nagyra törő álmaim – de vannak a rakodómunkásnak és a varrónőnek is, mert minden embernek vannak álmai: a megvalósításukra fordított erőfeszítés vagy a megvalósulásukban szerepet játszó sors különböztet meg minket.

Abban, hogy álmodok, azonos vagyok a rakodómunkással vagy a varrónővel. Csupán az különböztet meg tőlük, hogy ezt le is tudom írni. Igen, ez a tevékenység, a hozzám tartozó valóság különböztet meg tőlük. Lelkileg azonos vagyok velük.

Jól tudom, hogy vannak szigetek odalenn Délen, és roppant világpolgári szenvedélyek. . .

Ha a világot a kezemben tarthatnám, biztos, hogy elcserélném egy Douradores utcába szóló jegyért.

Talán az a sorsom, hogy mindörökké könyvelő maradjak, a költészet vagy az irodalom pedig csak egy pillangó, amely megpihen a fejemben, és minél csodálatosabb, annál nevetségesebbé válok általa.

Lehet, hogy Moreira hiányozni fog nekem, de mit számít a nosztalgia egy magasba törő pálya fényében?

Jól tudom, hogy életem nagy napja lesz az, amikor a Vasques és Tsa. cég főkönyvelője leszek. Kesernyész és csúfondáros előérzettel, de a bizonyosság szellemi előnyével tudom.¹⁰⁵

Ma mintha testem érzését elnyomná bennem az a régi gyötrelmem, amely néha túlsordul, nem ettem jól, nem azt ittam, amit szoktam abban az étteremben illetve étkezdében, amelynek felső termében megvetem létem folytonosságának alapját. És mivel a pincér észrevette, hogy a borosüveget félig tele hagytam, amikor elmenőben voltam, odafordult hozzám, és így szólt: „Viszontlátásra, Soares úr, jó egészséget kívánok”.

Ennek az egyszerű mondatnak a kürtjelére megkönnyebbült a lelkem, mint ha a felhős égről a szél hirtelen tovasodorta volna a fellegeket. És akkor ráébredtem arra, amire korábban soha nem ébredtem még rá, hogy ezekben a kávéházi és éttermi pincérekben, borbélyokban, sarki hordárokból önkéntelen, természetes rokonszenvet ébresztenek, amellyel nem tüntetnek ki azokat, akikkel, helytelenül szólva, bensőségesebb viszonyban élek. . .

A testvéri érzéseknek vannak finomságai.

Vannak, akik kormányozzák a világot, és vannak, akik alkotják a világot. Egy amerikai milliomos, akinek javai vannak Angliában vagy Svájcban, és a falu szocialista elöljárója között a különbség nem minőségi, hanem csak mennyiségi. Alattuk vagyunk mi, alaktalan lények, a szertelen drámaköltő,

William Shakespeare, az iskolamester John Milton, a szélhordta Dante Alighieri, a hordár, aki tegnap az üzenetet hozta nekem vagy a borbély, aki vicceket mesél, a pincér, aki éppen most mutatta ki testvéri érzéseit, mert a bornak csak a felét ittam meg.¹⁰⁴

A sovány férfi egykedvűen mosolygott. Bizalmatlanul méregetett, de nem látzott rajta rosszindulat. Azután megint mosolygott, de szomorúan. Utána megint a tálba mélyesztette a tekintetét. Csöndben és elmélyülten vacsorázott.¹⁰⁵

Az utcán zötyögnek a kocsik, elkülönülő, lassú hangjuk mintha összhangban volna bólogatással. Ebédidő van, de az irodában maradtam. Rekenő meleg és kicsit fátyolos nap van. A zajok valami okból, amely lehet az én alhatnékom is, ugyanolyanok, mint a mai nap.¹⁰⁶

Fölfedeztem, hogy mindig két dologra gondolok, és két dologra figyelek egyidőben. Föltételezem, hogy egy kicsit mindenki ilyen. Vannak egészen homályos benyomásaink, amelyekről csak később szerzünk tudomást, mert visszaemlékezünk rájuk; ezekből a benyomásokból jön létre minden ember kétfelé irányuló figyelmének egyik része – talán a belső része. /Megesik velem, hogy az a két valóság, amelyre figyelek, ugyanolyan élességgel jelenik meg. Ebben áll az én eredetiségem. Ebben áll, talán, a tragédiám, és a belőle sarjadó komédia./

Figyelmesen írok, a könyv fölé görnyedve, amelyben könyvelésenként építem föl egy ismeretlen cég haszontalan történetét; és ezzel egyidőben gondolatban ugyanolyan figyelemmel követem egy soha nem volt hajó útját egy nem létező kelet vidékein. Ugyanolyan élesen, ugyanolyan jól láthatóan jelenik meg előttem mind a kettő: a papírlap, amelynek vonalai közé figyelmesen körmölöm Vasques és Tsa. kereskedelmi hőskölteményének versso-

rait és a fedélzet, ahol figyelmesen látom a deszkák réseinek kátrányos vonalaitól egy kissé távolabb a sorba állított nyugágyakat és az utazás közben pihenő emberek lelógó lábát.

(Ha egy gyermekkerékpár eltaposna, akkor ez a gyermekkerékpár része lenne a történetemnek.)

A kazánházból füst tör elő; ezért most csak a lábakat látom.

A tintatartó felé közelítem a tollat, és a kazánház bejáratától – [...] pontosan onnan, ahol úgy érzem, hogy vagyok – elválnak az ismeretlen alakja. Háttal van nekem, és a többiek felé igyekszik. Lassan lépked, a háta nem sokat mond [...]. Belekezek egy újabb könyvelésbe. Azt fürkészem, hogy hol tévedtem. Marques számláján tartozik van, nem pedig követel (Megjelenik előttem kövéren, szeretetre méltóan és jovialisan, és a hajó, egyik pillanatról a másikra, elenyészik).¹⁰⁷

A házak sora között, fény és árnyék – vagy inkább fény és kevesebb fény – váltakozásában terül szét a reggel a város fölött. Úgy látszik, mintha nem a naptól, hanem a városból jönne, a falakból és a tetőkből törne elő a magasból érkező fény – nem fizikailag belőlük, de belőlük, mert ott vannak.

Attól, hogy eltölt, nagy reménység tölt el; de rájövök, hogy ez irodalmias reménység. Reggel, tavasz, remény – ugyanaz a dallam elgondolás fűzi össze őket zenévé; azonos elgondolás ugyanolyan emlékezete fűzi össze őket a lélekben. Nem: ha magamat úgy figyelem, ahogyan a várost figyelem, belátom, nem várhatok mást, csak hogy ez a nap úgy érjen véget, mint minden más nap. Az értelem is látja a hajnalt. Az a reménység, amelyet belé helyeztem, ha ugyan létezett, nem belőlem fakadt: azoké az embereké volt, akik a múlt órában élnek, és akiknek a külvilághoz való viszonyát akaratlanul is megtestesítettem ebben a pillanatban.

Várni? Kire várjak én? A nap nem ígér többet, mint a napot magát, és tudom, hogy múlik, és vége lesz. A fény felélénkít, de nem jobbít meg, mert úgy megyek el innen, ahogyan idejöttem – néhány órával idősebben, egy

érezéstől vidámabban, egy gondolatától szomorúbban. Abban, ami megszületik, éppúgy érezhetjük azt, ami születik, mint ahogy gondolhatunk arra, aminek meg kell halnia. Most, a széles és magasról jövő fényben olyan a város tájképe, mint egy házakkal teli mező – természetes, téres és kigondolt. De mégha látom is mindezt, elfelejthetem-e azt, hogy létezem? A városról alkotott tudatom legbelül önmagamról alkotott tudatommal azonos.

Hirtelen visszaemlékezem arra, amikor gyermek voltam, és láttam, ahogy ma már nem tudom látni, a város fölött felvirradó reggelt. Akkoriban nem nekem virradt fel, hanem az életnek, mert akkoriban én voltam (nem lévén tudatos lény) az élet. Láttam a reggelt, és szétáradt bennem az öröm; ma látom a reggelt, szétárad bennem az öröm, és elszomorodom. A gyerek tovább él, de elnémult. Látok, ahogyan ő látott, de a szemem mögött látom magam, ahogy látok; és már ettől is elsötétedik számomra a nap, a fák zöldje fekete, a virágok pedig elhervadnak, még mielőtt kinyílnának. Igen, valamikor ide tartoztam; ma, minden tájhoz, mégha új is számomra, kívülállóként, vendégként és zarándokként térek vissza miután megláttam, idegen vagyok attól, amit látok és hallok, öreg önmagamtól.

Már mindent láttam, még azt is, amit soha nem láttam, és nem is fogok látni soha. A véremlében ott van még a legjelentéktelenebb jövőbeli táj, és annak a gyötrelme, amit újra kell látnom, az számomra valamiféle előrebocsátott egyhangúság.

A könyöklőn áthajolva és gyönyörködve a napban az egész város sokszínű tömege fölött, csak egyetlen gondolat tölti be a lelkem – az a titkos vágy, hogy meghaljak, abbahagyjam, ne lássak többé egy város fölött sem fényt, ne gondolkodjam, ne érezzek, eldobjam magamtól, mint valami csomagolópapírt, a nap és a nappalok sorát, levessem magamról, mint egy nehéz ruhát a nagy ágy szélén, a létezés öntudatlan erőfeszítéseit.¹⁰⁸

A közészerűség olyan, mint egy otthon. A köznapiságban van valami anyai. Miután az ember hosszan elidőzött a magas költészetben, a fennkölt

vágyakozás hegycsúcsain, az érzékfeletti és az okkult sziklameredélyein, mindennél jobban esik, az élet minden melegségéhez foghatóan jól esik visszatérni a menedékházba, ahol a boldog együgyűek nevetgélnek, együtt inni velük, olyan együgyűen, ahogy Isten megteremtett bennünket, elégedetten a mindenséggel, úgy, ahogyan megkaptuk, és minden mást ráhagyva azokra, akik felkapaszkodnak a hegyekre, hogy ott semmit se csináljanak.

A legkevesebb hatással sincs rám, ha azt mondják egy emberről, akit örültnék vagy eszementnek tartok, hogy egy közepszerű embert az élet számos helyzetében és vonatkozásában fölülmúl. Az epilepsziások a roham idején rettenetesen erősek; a paranoiások úgy érvelnek, ahogyan kevés normális ember képes okoskodni; a vallásos tébolyban szenvedők olyan mennyiségű hívőt képesek maguk mellé állítani, mint kevés népszónok (vagy talán senki), és olyan belső erővel, amit ez utóbbiak nem képesek kisugározni a híveikre. De mindez nem bizonyít mást, minthogy az örültség – örültség. Inkább választom a vereséget, de ismerjem meg a virágok szépségét, mint azt a diadalt a sivatag közepén, amelyet a lélek vaksága kísér, magányos és jelentéktelen elszigeteltségében.

Hogy némelykor még maga a tovatűnő álom is borzalommal tölt el a belső élet iránt, fizikai émelgyéssel a titkoltól és az elmélkedésektől. Milyen sietősen futok el otthonról – ahol így álmodom – az irodába; és úgy pillantom meg Moreira arcát, mintha végre befutottam volna egy kikötőbe. Mindent alaposan mérlegelve, Moreirát jobban szeretem az asztrális világnál; jobban szeretem a valóságot az igazságnál; jobban szeretem az életet, kimondom, magánál Istennél, aki megteremtette. Ilyennek alkotta meg számomra, ilyennek élem meg. Álmodom, mert álmodom, de nem sértem meg magam azzal, hogy az álmaimat többre tartom valamiféle belsőmben lévő színháznál, mint ahogy a bort – amelyetől ugyancsak nem tartóztatom meg magam – nem nevezem tápláléknak, vagy életszükségletnek.¹⁰⁹

Mindig berzenkedtem attól, hogy megértsenek. Az, ha valakit megértenek, egyenlő a prostituálódással. Jobban örülök annak, ha azt veszik komolyan, aki nem vagyok, méltósággal és természetesen tudomást sem vesznek emberi mivoltomról.

Semmi sem bosszantana annyira, mintha az irodában különösnek tartanának. Szeretném élvezni azt a groteszk helyzetet, hogy nem tartanak különösnek. Szeretném azt a vezeklő csuhát hordani, hogy magukhoz hasonlónak gondolnak. Szeretném azt a megfeszítettést, hogy nem vagyok külön a szemükben. Vannak azoknál kifinomultabb vértanúságok is, mint amelyeket a szentekről és a remetékről följegyeztek. Vannak a szellemnek is gyötrelmei, ahogyan a testnek és a vágynak. . . És ezekből, mint ahogy a többi gyötretetésből is, fölfakad az élvezet.¹¹⁰

◻◻◻ Jelentéktelen, mint annak az életnek a céljai, amelyet megélünk, anélkül hogy ezeket a célokat akarnánk.

Az emberek nagyobb része, ha ugyan nem minden ember, jelentéktelen életet él, amely jelentéktelen minden boldogságában és jelentéktelen csaknem minden fájdalmában, azokat kivéve, amelyek a halállal kapcsolatosak, mert ezekben szerepe van a titoknak is (és magát az életet tagadják).

Figyelmetlenségemen átszűrve hallom azokat a zajokat, amelyek cseppfolyósan és szertefröccsenve szállnak fölfelé, mint véletlenszerűen és kívülről egymásba csapó hullámok, valahonnan, egy másik világból: eladók kiáltozását, akik természetes dolgokat, mint zöldség, vagy társadalmi dolgokat, mint sorsjegyeket, árusítanak; a kerekék körkörös csikorgását – szekerek és meg-megugró gyorskocsik –; automobilonkat, amelyeknek a mozgását jobban hallani, mint a tovagördülését; az egyik ablakból kirázott rongy csapódását; a kifutófiú füttyszavát; a felső emeleten kirobbanó nevetést; a másik utcán járó villamos fémes nyöszörgését; amely a keresztutcából elkeveredve jön fölfelé; különféle emelkedéseket, ereszkedéseket, csöndeket; a szállító-

eszközök nehézkes dübörgését; lépteket, hangok kezdetét, közepét és végét – és mindez létezik számomra: alszom, miközben elgondolom, mint egy fűben heverő kő, amelyik nem találja a helyét.

Azután, oldalt, a házból kiszűrődő zajok összekeverednek a többivel: a léptek, a tányérok, a seprű, a félbeszakadt dal – (talán fado?); az erkélyen tegnap este megbeszélte dolgok; az asztalról hiányzó dolgok miatti bosszúság; a komódon maradt cigarettát kérő szavak – mindez a valóság, az az Aphroditéhoz méltatlan valóság, amely nem hozza mozgásba a képzeletemet.

A szolgálólány léptei könnyűek, papucsban jár, amely vörös és fekete díszítéssel rémlik föl előttem, és mivel így rémlik föl, a hang is valami vörös és fekete díszítéssel ékes; biztosak és kemények a ház fiának csizmás léptei, aki elindulóban hangosan köszön, és az ajtót becsapva elvágja a viszont után következő látásra visszhangját; csendesség, mintha a világnak vége szakadt volna ezen a magasba nyúló negyedik emeleten; a mosatlan edények zaja, vízcso bogás; „hát nem megmondtam neked”... és a csönd füttyszava a folyó felől.

De, ahogyan emésztés és melázás közben is, mély kábulatba süppedek. Van időm két testi érzet között. Csodálatos arra gondolni, hogy nem szeretném, ha most kérdeznének én meg válaszolnék, jobb a rövid élet, mint ezek a hosszú percek, a gondolatnak, az érzelemnek, a cselekvésnek, csaknem még maguknak az érzeteknek is a hiánya, a széthulló akarát napszállata. És akkor, szinte gondolatok nélkül, eltűnődöm azon, hogy az emberek nagyobb része, ha ugyan nem minden ember, többé vagy kevésbé, egyhelyben állva vagy ide-oda mozogva így él, ugyanilyen végső kábulatban, ugyanígy odahagyva dédelgetett elhatározásait, ugyanilyen benyomásokat őrizve az életről. Valahányszor egy napon heverő macskát látok, eszembe jut az emberiség. Valahányszor valakit aludni látok, eszembe jut, hogy minden álom. Valahányszor valaki azt mondja nekem, hogy álmódott, arra gondolok, arra gondol-e, hogy mindig csak álmódott. Az utca zajai fölerősödnek, mintha egy ajtó nyílna, megszólal a csöngő.

Semmi sem történt, mert az ajtó nyomban becsukódik. A léptek elhalnak a folyosó végén. A tányérok, miközben viszik őket, a víz és cserépedények hangját idézik föl...¹¹¹

Roppant erőfeszítéssel kelek fel a karosszékből, ám az az érzésem, mintha vinném magammal, és roppant nehéz volna, mivel a szubjektivitás karosszéke.¹¹²

Jelentéktelen dolgok, amelyek együtt járnak az étellel, a megszokott és közönséges apróságok, por, amely egy elmosódott és torz vonallal aláhúzza emberi életem alparíságát és hitványságát.

– A pénztárkönyv szélesre van nyitva a szemem előtt, ahol az élet a csodás Kelet világairól álmodik; a hivatalvezető ártatlan tréfája az egész mindenséget háborítja föl; szólni kell a főnöknek, menjen a telefonhoz, a barátnője keresi, név szerint [...] úrhölgy, és mindez egy esztétikai-szellemi elmélet legkevésbé szexuális mondatán való elmélkedést szakítja félbe.

Mindenkinek megvan a maga irodavezetője, aki mindig a legalkalmatlanabb [?] pillanatban jön elő a tréfáival, olyankor, amikor a lélek a teljes világmindenségén kívül van. Mindenkinek van főnöke, főnöknek pedig barátnője, és a telefon mindig a legalkalmatlanabb pillanatban szólal meg, amikor a varázslatos alkony leszáll, és a szerelmes asszonyok [...] kibeszélik a barátjukat, aki éppen pisil, ahogy azt mi többiek jól tudjuk.

De mindazoknak, akik álmodoznak, mégha nem is a Baixa irodáiban álmodnak, és nem egy szövevtraktár főkönyve előtt, ott van a szemük előtt egy pénztárkönyv – meglehetősen, az az asszony, akit feleségül vettek, meglehetősen egy darabka abból a jövőből, amely [...] örökségként része lett, vagy bármi, ami ténylegesen[?] lett.

Azután a barátok, kedves fiúk, kedves fiúk, akikkel olyan kellemes beszélgetni, együtt ebédelni, meg a többi, de nem tudom miért, olyan hitvány,

olyan közönséges, olyan kisszerű, mindig a szövevtraktárban, mégha kint is vagyunk az utcán, mindig a főkönyv előtt, mégha külföldön vagyunk is, mindig a főnök úrral, mégha a végtelenbe veszünk is.

Mi mind, akik álmodunk és gondolkodunk, írnokok és könyvelők vagyunk egy szövet- vagy másmilyen Raktárban, valahol egy Baixában. Körmölünk és elveszünk, összeadunk és elmúlunk; mérleget készítünk, és a láthatatlan egyenlegben mindig mi tartozunk.

Mosolygok a szavakon, miközben írok, de a szívem olyan mintha megakarna, mintha szerte akarna hasadni, mint azok a dolgok, amelyek összetörnek, darabokra, szilánkokra, apró forgácsokra, amelyet a szemétygyűjtő, egy vállra föllendítve, odavisz az összes Városi Tanács örökös [?] szemetes-kocsijához.

Megnyílvá és feldíszítve várja minden a királyt, aki már közeleg és itt is van, a kíséret fölvert pora újabb felhő a távoli keleten, és a lándzsák saját hajnalukat hirdetve csillognak a messzeségben.

Utazások az elmében

A végtelen fölé magasodó negyedik emeletemről, a betoppanó délután föltételezhető meghittségében a csillagok felsziporkázására nyíló ablaknál az ismeretlen, vagy föltételezett, vagy csupán elgondolhatatlan országokban tett utazások távlatainak ritmusában mozognak az álmaim.¹¹⁵

V alahányszor – álmaim hatására – az elképzeléseim felülemelkedtek életem köznapi szintjén, és egy pillanatra úgy éreztem, magasba lendülök, mint hintán ülő kisgyerek, mindannyiszor vissza kellett süllyednem, akárcsak neki, a városi parkba, és be kellett ismernem a vereségemet, amelyet nem kísértek háborúba vitt zászlók, sem kard, amelyet kihúzhattam volna a hüvelyéből.

Föltételezem, hogy azoknak az embereknek – akikkel véletlenül össetalálkozom az utcákon – a többsége ugyanilyen lehetőségekkel indul a zászlókkal nem rendelkező hadsereg haszontalan háborújába – csendben mozgó ajkukról és szemük közömbös határozatlanságából vagy egyformán hangzó hangjuk megbicsaklásából olvasom ezt ki. És mindannyiukra – visszafordulok, hogy a megalázott legyőzötteket idéző hátukra nézzek – ugyanaz a hitvány, nyomorúságos és köznapi vereség vár, mint rám, az iszapban, a nádas mélyén, ahol nem süt holdfény a vízpartra, és nincs költészet a lépök mélyén.

Mindannyiuknak, akárcsak nekem, lelkesült és szomorú szívük van. Jól ismerem őket: néhányan közülük fűszeresegédek, mások irodai alkalmazottak, mások kiskereskedők; mások a kávéházak és a kiskocsmák bajnokai, akik a mennybe mennek, bár nem tudnak róla, öntömjénező szavaik lelkesültségében, [...] De szegények, mindannyian költők, és a szememben, ahogy én az ő szemükben, közös semmirevalóságunk egyforma nyomorúságát görgetjük. Mindannyiuknak, ahogyan nekem is, a múltban van a jövőnk.

Most, amikor tétlenül ülök az irodában, és rajtam kívül mindenki elment ebédelni, a homályos ablakon keresztül bámulom azt az imbolygó öregembert, aki lassan bandukol az utca túloldalán húzódó járdán. Nem részegen megy, hanem álmodozva. A nem létezőre figyel; talán még remél. Az Istenek, ha igazságosak igazságtalanságukban, megőrzik álmainkat, még akkor is, ha lehetetlenek, és jó álmokat adnak nekünk, még akkor is, ha alantasak. Ma, amikor még nem vagyok öreg, álmodhatok a délvidéki szigetekről és a valószínűtlen Indiákról; holnap talán maguk az Istenek sugallják azt az álmot, hogy egy kis trafik gazdája vagyok, vagy nyugalomba vonultan élek egy város környéki kis házban. Mindegyik álom ugyanaz az álom, mert mind álom. Az Istenek megváltoztathatják az álmaimat, de azt a képességemet, hogy álmodok, nem.

Mialatt ezen gondolkodtam, az öreg kiment a látóteremből. Már nem látom. Kinyitom az ablakot, hogy lássam. Így sem látom. Elment. Az volt a dolga, hogy látható jelképként jelenjen meg előttem; elvégezte és bekanyaro-

dott a sarkon. Ha valaki azt mondja nekem, hogy bekanyarodott a teljesség sarkán, és soha nem is volt itt, elfogadom ugyanazzal a mozdulattal, amellyel most becsukom az ablakot.

Utolérni? . . .

Szegény mindennapi félistenek, akik a szavuk és az elhatározásuk révén birodalmakat szereznek, és pénzre van szükségük a szobára és az ennivalóra! Olyanok, mint egy szétszéledt hadsereg katonái, amelynek vezérei a dicsőségről álmodtak, és amiből bennük, akik belevesznek a lápok iszapjába, csak a nagyság eszméje, a valamikori hadsereghez való tartozás tudata maradt, meg az üresség, hogy még azt sem tudták meg, mit csinált a vezér, akit soha nem láttak.

Így egy pillanatra mindegyikük megálmodja magának a hadvezért, akinek a hátvédjéből megszökött. Így, a folyóparti iszapban, mindegyikük üdvözli a diadalt, amelyet senki le nem arathat, és amelynek híján olyanok, mint azok a morzsák a terítőn levő foltok társaságában, amelyeket elfelejtettek kirázni.

Úgy töltik be a mindennapi cselekvés réseit, mint a por a bútorok réseit, amikor nem törlik le róluk gondosan. A mindennapok közönséges fényében úgy fénylenek a vöröses mahagónin, mint szürke fonalférgék. Egy kis szöggel ki lehet kaparni őket. De senkinek nem sürgős, hogy kikaparja.

Szegény társaim, akiknek magasan szárnyaló álmaik vannak – mennyire irigylem és megvetem őket! Velem vannak a többiek – a legszegényebbek, akik csak maguknak mesélhetik el az álmaikat, és maguknak írhatnák meg a verseiket, ha verseket írnának – szegény ördögök, akiknek csak a saját lelkük létezik, mint irodalom, [. . .] akiket megfojt az a tény, hogy léteznek [. . .]

Egyesek hősök, és öt embert kiterítenek a tegnapi egyik sarkán. Mások csábítók, és még a nem létező asszonyok sem mertek ellenállni nekik. El is hiszik ezt, amikor mondják, és azért mondják, mert elhiszik. Mások (. . .) Mindannyian a világ legyőzöttjei, mert emberek.

Mindannyian, mint angolnak egy agyagtálban, össze-vissza tekeregnek és egymásba csavarodnak, de nem jönnek ki az agyagtálból. Néha szó esik róluk az újságokban [. . .] de soha nem lesznek híresek.

Ezek az emberek boldogok, mert az ostobaság [...] álma az övék. De azok, akik, mint én, illúziók nélkül álmodnak (...)¹¹⁴

Az álom magában hordozza a büntetésemet. Olyan gyakorlatra tettem szert benne, hogy valóságosnak látok mindent, amit álmodok. Így veszteség minden, ami értékessé lesz azáltal, hogy megálmodom.

Híresnek álmodom magam? Érzem azt a lemondást, amelyet a dicsőséggel együtt megtapasztal az ember, a bensőségesség és a névtelenség elvesztését, amellyel a dicsőség gyötrelmessé válik számunkra.¹¹⁵

Hányszor érzem magam – a felszín és a varázslat foglyaként – embernek. Ilyenkor boldogan élek, és áttetszően létezem. Úszok az árral. Jól esik megkapni a fizetésemet és hazamenni. Érzem az időt, bár nem látom, és jó érzéssel tölt el valamiféle szerves dolog. Ha tűnődöm is, nem gondolkodom. Ezekben a napokban nagyon szeretem a díszkerteket.

Nem tudom, milyen különös és szegényes dolgot rejt a városi díszkertek benső lényege, hogy csak akkor érzem igazán, ha magamat nem érzem jól. Egy díszkert a civilizáció valamiféle összefoglalása – a természet névtelen módosulása. Növények vannak benne, de vannak benne utak is – utak. Fák nőnek, de árnyékukban padok állnak. A város négy tája felé néző sorfaluk egy kis teret zár közre, ahol a padok nagyobbak, és csaknem mindig ül rajtuk valaki.

Nem gyűlölöm a virágágásokba ültetett virágok rendezettségét. Gyűlölöm viszont a virágok ennyire nyilvános felhasználását. Ha a virágágások zárt díszkertekben volnának, ha a fák középkori rejtekek fölé borulnának, ha a padokon nem ülne senki, tudnám mivel vigasztalni magam a díszkertek haszontalan szemlélése közepette. De a városban, a hasznossá tett díszkertek olyanok nekem, mint valami kalitka, amelyben a fák és a virágok színes természetességének csak annyi a tere, hogy éppen ne legyen elegendő, annyi

a helye, hogy ne mozoghasson, annyi a saját szépsége, hogy hiányozzék belőle minden élet.

De vannak olyan napok, amikor ez a tájkép úgy vesz körül, mint a sajátom, és úgy mozgok benne, mint egy tragikomédia alakja. Ezeken a napokon tévúton járok, de legalább valamiképpen boldogabb vagyok. Ha elmélázok, azt hiszem, hogy ténylegesen van lakásom, otthonom, ahová hazatérhetek. Ha elfeledkezem magamról, normális vagyok, van határozott életcélom, leporolok egy másik öltönyt és elejétől a végéig elolvasok egy újságot.

Ám a káprázat nem tart sokáig, mert olyan, hogy nem tart sokáig, és mert leszáll az éjszaka. A virágok színe, a fák árnyéka, az utak és a virágágyások sora, minden elmosódik és szertefoszlik. A felett a tévedés felett, hogy ember vagyok, hirtelen megnyílik – mintha a nappal fénye színházi függöny volna, ami eltűnik előlem – a csillagok roppant díszlete. És akkor a szemmemmel elfeledkezem a formátlan nézőtérrel és a cirkuszban ülő gyermek elragadtatásával várom az első színészeket.

Megszabadultam és elvesztem.

Érzek. Lázban didergek. Én vagyok.¹¹⁶

Szabadságos próza

Av apró homokpart – amely picinyke öblöt alkot a két kicsiny hegyfok védelmében, a világtól elzárva – az alatt a háromnapos szabadság alatt menedék volt számomra önmagamtól. A homokpartra kezdetleges lépcsőn lehetett lejutni, amely fönt egy falépcsővel kezdődött, és középtájon sziklába vajt lépcsőfokokban folytatódott, rozsdás vaskorlással szegélyezve. Valahányszor leereszkedtem az öreg lépcsőn, különösen pedig a kő lépcsőfokokon a legaljáig, kiléptem saját létezésemből, és megtaláltam önmagamat.

Azt mondják az okkultisták, vagy néhányan közülük, hogy vannak a léleknek olyan magasrendű pillanatai, amikor érzellemmel vagy az emlékezet egy részével visszaemlékezik egy korábbi megtestesülésének valamelyik pillana-

tára, vagy megjelenésére, vagy árnyékára. És akkor, ahogyan visszatér egy olyan időbe, amely a jelen idejénél közelebb van a dolgok eredetéhez és kezdetéhez, egyfajta gyermeki létezést és megszabadulást érez.

Azt mondhatnám, hogy lefelé lépkedve azon a ma már keveset használt lépcsőn, és lassan elindulva a mindig üres, kicsiny homokparton, valami bűvös eljáráshoz folyamodtam, hogy közelebb kerüljek ahhoz a lehetséges monáshoz, aki vagyok. Köznapi életem bizonyos viselkedésformái és külső vonásai – amelyek állandó lényemben vágak, viszolygások, aggodalmak formájában jelennek meg – úgy illantak tova belőlem, mint a laktanyából ellógó katonák, amígcsak teljesen bele nem vesznek a sötétbe, és a belső eltávolodás olyan állapotába jutottam, amelyben nehezen tudtam visszaemlékezni korábbi önmagamra, vagy sajátomként felismerni azt a lényt, aki minden nap ott él bennem. Állandó érzelmeim, rendezetten rendezetlen szokásaim, másokkal folytatott beszélgetéseim, alkalmazkodásaim a világ társadalmi felépítéséhez – mindez már valahol olvasott dolognak tetszett: megjelent életrajz érdektelen oldalainak, regényrészletnek egy olyan közbülső fejezetből, amelyet úgy olvasunk végig, hogy közben másra gondolunk, miközben a cselekmény szála elszabadul, s végül a földre hullva tovakiívózik.

Akkor ott a homokparton, ahol zajt csak a nekicsapódó hullámok, és a szél vert, amely magasan szállt, mint valami óriási, nem létező repülőgép, újfajta álmoknak adtam át magam – alaktalan és puha dolgoknak, a mélységes benyomás csodáinak, amelyek képek, érzelmek nélkül jelennek meg, tiszták, mint az ég és a vizek, és olyan hangot adnak, mint a tengerből kibontakozó csigák, amelyek valami hatalmas igazság mélyéről emelkedtek a felszínre; valamiféle távoli, rézsútos kékségtől reszketve, másféle piszkos zöld árnyalatok áttetsző fényeitől zöldellően érkeztek idáig, és utána csikorogva szertehasadoztak ezer szilaj karra, kinyújtva őket a barnálló homokon, tajtékot vetve, egybefogva az összes hullámot, a kiindulópont szabadságához törekvő visszatérést, az isteni elvágódásokat, az emlékeket, mint ezt is, amely alaktalanságában nem fáj nekem, s felidézett egy korábbi vagy egyszerűen csak így vagy úgy boldog állapotot, egy hablelkű vágy-testet, az elnyugvást,

a halált, a mindent vagy semmit, amely mint egy roppant tenger körbeveszi az élet hajótörött szigetét.

Álomtalanul aludtam, magam mögött hagytam már azt, amit érzéseimmel láttam, önmagam félhomályát, fák között futó víz hangját, a nagy folyók nyugalalmát, szomorú délután hűvösét, a szemlélődés gyermeki álmának lassan pihegő fehér keblét.¹¹⁷

Minél magasabb rendű az érzékenység, és minél kifinomultabb érzésekre képes, annál valószínűtlenebbül rezzen meg és remeg a legapróbb dolgoktól is. Rendkívül kifinomult értelem kell ahhoz, hogy valakin egy borús naptól erőt vegyen a gyötirelem. A kevésbé érzékeny emberiségben nem támad gyötirelem az idő változásaitól, mert mindig ilyen vagy olyan idő van: nem érzi másként az esőt, csak ha a fejére hull.

A fénytelen és ernyedt nap párásan gomolyog. Magam vagyok az irodában, végigtekintek az életemen, és amit benne látok, olyan, mint ez a nap, amely nyomaszt és elbúsít. Látom magamat semmiségeknek is örvendő gyermekként, mindent sóvárgó kamaszként, örömtelen és becsvágy nélküli férfiként. És mindez ugyanolyan ernyedten és fénytelenül pergett le, mint ez a nap, amely megláttatta velem vagy felidézte mindezt.

Visszatekintve arra az útra, amelyen nincs visszatérés, vajon melyikünk mondhatja el, hogy úgy járta végig, ahogy kellett?¹¹⁸

Annak, aki szörnyetegekről szeretne katalógust készíteni, elég lenne szavakkal lefényképeznie az álomittas, de aludni képtelen lelkek éjszakai látomásait. Ezekben benne van az álmok minden összefüggéstelensége, de nem menti őket az alvás öntudatlansága. Úgy lebegnek, mint denevérek a lélek tétlensége fölött, vagy mint a legyőzöttek vérét szívó vámpírok.

A hanyatlás és a pusztulás lárvái, árnyak, amelyek megtöltik a völgyet, nyomok, amelyeket a sors hagy maga után. Egyszer férgék, amelyek még az

őket létrehozó és dédelgető lelket is elborzasztják; máskor kísértetek, amelyek baljóslatúan köröznék a semmi körül; máskor, mint kígyók bújnak elő az elveszett heves érzelmek képtelen üregeiből.

Átjárja őket a hamisság, csak arra jók, hogy mi ne legyünk jók semmire. A mélységek kételyei, rátelepszenek a lélekre, vonszolják álmos és hideg bőrredőiket. Tovaszállnak a füsttel, elenyésznek a nyomaik, és nem marad meg más belőlük, mint hogy átlibbentek azon a terméketlen valamin, ami róluk való tudatunk. Egyik is, másik is olyan, mint a tűzijáték valamelyik belső darabkája: felszikrázik egy kis időre az álmaink közepette, és a többi annak a tudatnak a tudattalansága, amellyel láttuk.

Mint pántlika, amelyet nem kötöttek meg, a lélek sem létezik önmagában. A nagy tájak holnapra maradnak, mi pedig már élünk. Megtört a félbemaradt társalgás. Ki mondaná, hogy az életnek ilyennek kell lennie?

Elveszem, ha rátalálok magamra, kételkedem, ha célba találok, nem az enyém, ha megszereztem. Mintha sétálnék, úgy alszom, de ébren vagyok. Mintha aludnék, fölébredek, és nem tartozom magamhoz. Az élet tulajdonképpen maga is végtelen álmatlanság, és mindent, amit csak gondolunk és csinálunk, éber kábulat ural.

Boldog volnék, ha aludhatnék. Ez a véleményem a mostani pillanat része, mivel nem alszom. Az éjszaka hatalmas súlyként nehezedik rám, miközben fojtogat a néma takaró, amelyről álmodom. Gyomorrontás üli meg a lelkeket.

Az azután után, mindig megvirrad, de mint mindig, késő lesz már. Minden alszik és boldog, kivéve engem. Pihenek egy kicsit, de nem merek aludni. És nem létező szörnyetegek hatalmas fejei emelkednek fel zavarosan abból a mélységből, ami vagyok. Távoli mélységek sárkányai ők, képtelenül kilógó vörös nyelvvel, miközben szemük élettelenül bámulja halott életemet, amely pillantást sem vet rájuk.

A fedél, Isten szerelmére, a fedél! Zárják le az öntudatlanságomat és az életemet. Szerencsére a hideg ablakon át, a visszafelé felnyitott ajtókon keresztül halvány fény szomorú sugara kezdi szétoszlatni a szemhatárt borító

árnyéket. Szerencsére hajnal hasad. A fáradtság, a kétségek csaknem békessége. Egy kakas kukorékol, képtelen módon, az egész városban. A halavány nap az én homályos álmomban kezdődik el. Valamikor aludni fogok. A kerékörgésből kibontakozik egy szekér. A szemhéjam alszik, de én nem. Végül is minden a Sors.¹¹⁹

Ahhoz, hogy érezzem a sebesség gyönyörűségét és rettenetét, nincsen szükségem se száguldó autóra, se expresszvonatra. Elegendő egy villamoskocsi és az elvonatkoztatásnak az a rendkívüli képessége, amellyel rendelkezem, és amelyet használok is.

Egy mozgó villamoskocsin el tudom választani egymástól – állandó és pillanatonként változó, elemző szemlélettel – a kocsi eszméjét a sebesség eszméjétől, és ez az elválasztás annyira tökéletes, hogy végeredményben különálló valóságokká lesznek. Azután, képes vagyok arra, hogy úgy érezzem, már nem a kocsiban, hanem pusztán sebességében utazom tovább. És ha ezt meguntam, s a határtalan sebesség mámorát szeretném élvezni, a képzetet áttehetem a sebesség merő utánzásába, és kedvemre fokozhatom vagy csökkenthetem, túlszárnyalhatom valamennyi jármű lehetséges sebességét.

Kitehetném magam valóságos veszélynek, de ez azon kívül, hogy rettenettel tölt el – bár nem hiszem, hogy túlságosan félnék – megzavarja benyomásokra összpontosító tökéletes figyelmemet, aggodalommal tölt el és elszemélytelenít.

Soha nem megyek oda, ahol veszély leselkedhet rám. Félek attól, hogy megcsömörlenék a veszélyektől.

Egy napnyugta szellemi izgalommal tölt el.¹²⁰

Az élet mindegyikünk számára az, amit fölfogunk belőle. A pórnak, akinek a saját földje a mindenség, az a darab föld egy egész birodalom. Caesarnak, aki a birodalmát is kevesellte, az a birodalom csupán egy darab föld. A sze-

génynek egész birodalma van; a hatalmasnak egy darab földje. Igazából nem rendelkezünk mással, mint saját érzeteinkkel; rájuk kell alapoznunk életünk valóságát, nem pedig arra, amit érzékelnek.

/Ez csak úgy az eszembe jutott./

Sokat álmodtam már. Belefáradtam abba, hogy annyit álmodtam, de abba nem fáradok bele, hogy álmodjak. Abba, hogy álmodik, nem fárad bele senki, mert álmodni annyit jelent, mint feledni, és a felejtés nem nyomaszt, olyan álmotlan álom, amelyben ébren vagyunk. Álmaimban mindent elértem. Még föl is ébredtem, de van ennek valami jelentősége? Hány Caesar voltam már! És a dicsőséges figurák milyen kisszerűek! Caesar, aki egy kalóz nagylelkűségéből menekült meg a haláltól, keresztre feszítették ezt a kalózt, miután hajtóvadászatot rendez utána, és elfogatja. Napóleon, aki a Szent Ilonán elkészíti a végrendeletét, örökrészt hagy egy gonosztevőre, aki valamikor merényletet kísérelt meg Wellington ellen. Ó, ezek a nagyságok, akik csak a kancsal szomszédasszony lelkéig érnek fel! Ó, ezek a kimagasló férfiak, akik a másik világbéli szakácsnőre hajaznak! Hány Caesar voltam már, és hány leszek még álmaimban?

Hány Caesar voltam már, de nem valóságos Caesar. Valóságosan császár voltam, miközben álmodtam, és ezért nem voltam soha senki. Hadaimat megverték, de a vereség nem volt komoly, senki sem halt meg. Nem vesztettem zászlókat. Nem álmodtam meg odáig a hadseregeket, hogy a zászlók feltűnjenek a szemem előtt, amelynek álmai mindig végesek. Hány Caesar voltam már éppen itt, a Douradores utcában. És mindazok a Caesarok, akik voltak, még benne élnek a képzeletemben; de azok a Caesarok, akik voltak, már halottak, és a Douradores utca, azaz a valóság nem ismerheti őket.

Lehajítom a kiürült gyufásdobozt az utca szakadékába, amely magas, erkély nélküli ablakom párkányán túl tátong. Fölemelkedem a székből, fülelek. Az üres gyufásdoboz jól hallhatóan, mintha ez jelentene valamit, megzörren az utcán, amely bizonyosságát adta annak, hogy néptelen. Semmi más zaj nem hallatszik, csak a város örökös zajai. Igen, a város örökös vasárnapi zajai – mindahány ellentmond egymásnak, és mind pontosan kivethető.

Milyen kevés is kell a valóságos világból legjobb elmélkedéseinkhez. Az ember késve érkezik az ebédhez, elfogy a gyufa, én magam kihajítom a gyufásdobozt az utcára, rossz a kedvem, mert nem időben ettem, a vasárnap egy ízléstelen naplemente ígérete, nincsen senki a világon, és az egész puszta metafizika.

De hány Caesar voltam már!¹²¹

Sokszor elgondolkodom azon, hogy milyen is volnék, ha a gazdagság spanyolfala megóvott volna a sors szelétől, és nagybátyám erkölcsös keze soha nem vezetett volna el egy lisszaboni irodába, és onnan nem jutottam volna föl a megbízható segédkönyvelőnek erre a talmi hegyormára, ahol a munka nyugalmas sziesztára emlékeztet, a fizetés pedig elegendő ahhoz, hogy megéljek belőle.

Jól tudom, hogy ha ez a múlt – amely soha nem volt – létezett volna, ma nem írhatnám ezeket az oldalakat, amelyek mindenesetre jobbak, mivel léteznek, mint azok a nem létező oldalak, amelyeket jobb körülmények között csupán elképzelttem volna. A közhely valamiféle értelem, a valóság pedig, különösen, ha ostoba vagy nyers, a lélek természetes kiegészítése.

Könyvelői létemnek köszönhetem nagy részét annak, amit érzek és gondolok, mert viszolygok és menekülni szeretnék a munkámtól.

Ha be kellene írnom egy kérdőív üresen hagyott rubrikájába, hogy milyen irodalmi hatások formálták a szellememet, a kipontozott részt Cesário Verde névével kezdeném, de még odaírnám Vasques főnök úr, a könyvelő Moreira, a kereskedelmi utazó Vieira és a kézbesítő fiú, Antonio nevét. És mindegyikük mellé odaírnám, nagy betűkkel, a meghatározó címet: LISSZABON.

Ha jól megnézzük, mind Cesário Verde, mind a többiek a korrekciós együttható szerepét játszották a világlátásomban. Azt hiszem, ezzel a kifejezéssel – amelynek természetesen nem tudom az igazi jelentését – jelölik a mérnökök azt az eljárást, amelynek segítségével a matematika alkalmassá válik arra, hogy az életben szerepet játsszon. Ha így van, akkor jó. Ha nem,

akkor jelentse azt, amit jelent, és a szándék lépjen a kudarcot valló metafora helyébe.

Egyébként, ha olyan világosan, ahogyan csak képes vagyok, végiggondolom, hogy milyen volt látszólag az életem, akkor színes valaminek látom – csokoládépapírnak vagy szivargyűrűnek –, amelyet a magasból árgus szemmel figyelő cseléd lány a tényleges valóságot képviselő kenyérdarabkákkal együtt egy könnyed mozdulattal a morzsalapátra söpör a terítőről. Kitérünk az azonos sorsú dolgok közül azzal a kiváltságával, hogy ő is ugyanarra a morzsalapátra kerül. És az istenek – a világ sorsát rendező apró események iránt közömbösen – tovább beszélgetnek az ide-oda mozgó söprű fölött.

Igen, ha gazdag, féltve óvott, választékosan öltözött, jó vágású lettem volna, még ez a morzsák közé keveredő színes papírral történt epizód sem esett volna meg velem; ott maradtam volna az egyik díszes tálon – nem, „köszönöm, nagyon kedves” – és visszakerültem volna a tálalószekrénybe, hogy ott öregedjek meg. Így meg, félredobva, miután kiettek belőlem tényleges tartalmamat, a Krisztus testéből maradt porral együtt elvándorlok a szemetesládába, és fogalmam sincsen arról, hogy mi vár rám, és milyen csillogok között, de mindig történik valami.¹²²

A kézbesítő fiú a hatalmas iroda hátsó félhomályában kötözte a mindennapos csomagokat. „Micsoda zivatar”, mondta csak úgy magának, de jó hangosan, mintha „jónapotot” köszönne ez a szívtelen gazember. A szívem újra dobogni kezd. Az apokalipszis elmúlt. /Szünet állt be./

És micsoda megkönnyebbüléssel járt – erős és kegyetlen fény, egy kis idő után harsány mennydörgés – ez a már távolodó közeli morajlás, felszabadítva bennünket attól, ami volt. Isten bevégezte. Úgy tetszett, teli tüdőből lélegzem. Érzem, milyen kevés levegő van az irodában. Idegen embereket láttam, és a kézbesítő fiú nem volt sehol. Mindenki hallgatott. Remegő és érdes zaj hallatszott: Moreira forgatta vissza türelmetlenül a főkönyv vastag lapjait, hogy ellenőrizzen valamit.¹²³

Az eső még esett, búsan, de egyre csendesebben, mintha a mindenség is belefáradt volna; nem villámlott, és csak koronként morajlott fenyegetően a messzeségből egy-egy kurta dörgés, néha csak úgy elenyészett, mintha maga is fáradt volna. Szinte egyik pillanatról a másikra még inkább lecsendese-
dett az eső. Az egyik beosztott kinyitotta a Douradores utcára nyíló ablako-
kat. Friss levegő áradt be a nagyterembe, a hőség élettelen zárványait so-
dorva magával. Vasques főnök úr a dolgozósobájában beleharsogott a
telefonba: „Hát még mindig foglalt?”. Aztán ingerülten csattant a hangja:
trágár megjegyzést tett (föltételezhetően) a messzeségben dolgozó telefonos
kisasszonnyra.¹²⁴

○lykor vidékies nyugalom árad szét a városban. Akadnak olyan pillana-
tok, különösen nyáron, délidőben, amikor a vidék, mint valami szél, betör
hozzánk, a fénylő Lisszabonba. És még itt, a Douradores utcában is derű-
sen szendergünk.

Milyen jólesik a lelkünknek, ha látjuk elcsendesedni a békésen delelő
nap alatt ezeket a szénásszekereket, ezeket az elkészítendő ládákat, ezeket
a lassú léptű járókelőket, akik mintha egy faluból kerültek volna ide. Én
magam is – miközben az iroda ablakából nézem őket egymagamban – átvál-
tozom: nyugalmas vidéki kisvárosban vagyok, egy névtelen falucskában hé-
vizálok, és mivel másnak érzem magam, boldog vagyok.

Jól tudom: ha fölemelem a szemem, ott húzódik előttem a házak komor
sora, a Baixa irodáinak mosásra váró ablakai, a még lakott felső emeletek
kifejezéstelen ablakszemei, és a magasban, a manzárdok kiszögellései kö-
zött az örökös száradó ruha a napon, cserepek és virágok társaságában. Tu-
dom mindezt, de olyan selymes fény aranyozza be ezt az egészet, olyan meg-
foghatatlan a rezzenéstelen levegő, amely körbevesz, hogy még vizuális
okom sincsen lemondani csalóka falvamról, vidéki kisvárosomról, ahol a
kereskedelem maga a nyugalom.

Jól tudom, jól tudom... Az igazsághoz tartozik, ez az ebéd, a nyugalom vagy a delelés ideje. Minden jól megy az élet felszínén. Én még akkor is szendergek, ha kihajlok az erkélyen, mint egy hajó mellvédjén át, az új táj fölé. Én még csak nem is ábrándozok, mintha vidéken volnék. És hirtelen egy másik dolog jelenik meg előttem, magába zár, rendelkezik velem: a kisváros delelőidején át látom a kisváros egész életét, minden apró részletében; látom az otthoni élet roppant, ostoba boldogságát, a mezők életének roppant, ostoba boldogságát, az alantas lét nyugalmanak roppant, ostoba boldogságát. Látom, mert látom. De nem láttam, és felébredek. Mosolyogva körbepillantok, és először is leveregetem sötét öltönyöm könyökéről az összes port, amely sajnálatos módon az erkély könyöklőjéről tapadt rá, mert senki nem tisztította meg, tudomást sem véve róla, hogy lesz egy nap, vagy legalább egy pillanat, amikor egy végtelen turistaútra induló hajó mellvédje lesz, amelyen egy szemernyi pornak sincs helye.¹²⁵

¶ Tegnap láttam és hallottam egy nagy embert. Nem nagynak titulált emberről van szó, hanem valóban nagy emberről. Értékes emberről, ha van érték ezen a világon; elismerik, hogy értékes, és ő tudja, hogy elismerik. Minden feltétel megvan tehát ahhoz, hogy nagy embernek tartsam. És valóban annak is tartom.

Úgy néz ki, mint egy megfáradt kereskedő. Az arcán a kimerültség nyomai, de ez ugyanúgy lehet attól, hogy többet gondolkodik a kellelénél, mint attól, hogy nem él egészségesen. A mozdulatai éppen olyanok, mint másnak. Tekintetében bizonyos élenkség látszik – ez azoknak a kiváltsága, akik nem rövidlátók. Hangja egy kissé kásás, mintha az általános paralízis első jelei kikezdenék a léleknek eme kisugárzását. És a kisugárzó lélek a párt-politikáról, az escudo leértékeléséről, a hasonlóképpen nagy kollégák hitvány tulajdonságairól számol be.

Ha nem tudnám, hogy ki is ő, külső megjelenéséről nem ismerném föl. Jól tudom, hogy a nagy emberekről nem szükséges olyan fennkölt képet ki-

alakítani, mint amilyen az egyszerű lelkekben él: hogy egy nagy költő bizony-nyal Apolló alakjával és Napóleon kifejezőképességével bír; vagy ha nem vagyunk ennyire igényesek, kiváló ember, akinek kifejező az arca. Jól tudom, hogy ezek természetes, bár képtelen emberi igények. De ha nem várunk is el mindent vagy csaknem mindent, valamit azért mégiscsak elvárunk. Amikor a látható külsőtől eljutunk a megnyilatkozó lélekekhez, nyilvánvalóan nem követelhetünk meg tőle szellemességet vagy élenkséget, de elvárhatunk valami értelmet, vagy, legalábbis, az emelkedettség árnyékát.

Mindez – megannyi csalódás az emberben – elgondolkodtat bennünket arról, hogy mennyi lehet valójában az igazság az ihletettség köznapi felfogásában. Úgy tetszik, mintha ezt a kereskedőnek szánt testet és ezt a művelt embernek szánt lelket, amint magukra maradnak, rejtelmes módon hatalmába kerítené a belsőből valami, ami nekik külsőségeként jelenik meg, és többé nem ők beszélnek, hanem ez a valami beszél helyettük, és azt mondja, hogy amit mondtak, mind hazugság volt.

Mindez véletlenszerű és haszontalan elmélkedés. Sajnálom is, hogy belefogtam. Ettől nem csökken annak az embernek az értéke, és nem lesz kifejezőbb a teste sem. De az az igazság, hogy semmi nem változtat meg semmit, és amit mondunk és teszünk, az csak a hegyek csúcsát súrolja, miközben a völgyek mélyén ott szunnyadnak a dolgok.¹²⁶

Közönséges olajnyomat az egész. Rámeredek, de hogy látom-e, nem tudom. A kirakatban mindenféle olajnyomatok vannak, meg ez. Ott, a lépcső mögül előbukkanó kirakat közepén.

A leány a melléhez szorítja a tavaszi kankalint, rám függeszti bánatos szemét. Papírragyogással mosolyog, az arca élénkpiros. Mögötte világos szövetanyag kékje az ég. A leánynak éles vonalú, aprócska szája van, amelynek képeslapmosolya fölött a szeme egyfolytában mélységes szomorúsággal mered rám. Virágokat tartó karja valaki másnak a karjára emlékeztet. A ruhája vagy talán blúza oldalt félig nyitott. A szeme valósággal bánatos: a

nyomat valóságának mélyéről valamifajta igazsággal mered rám. A leány a kankalinnal együtt érkezett. Bánatos szeme nagy, de nem a bánattól. El-
lépek a kirakattól, erőszakkal kell megmozdítanom a lábam. Átmegek az
utca másik oldalára, és tehetetlen felindulással visszafordulok. A leány még
mindig szorongatja a kankalinokat, és a szemében olyan bánat ül, amelyet
még életemben nem láttam. Távolról az olajnyomat valamiképpen színe-
sebbnek látszik. A leányalak haján fönt élénk rózsaszínű szalag fut körbe;
ezt az előbb nem vettem észre. Az emberi szemekből, még ha egy nyomat-
ról tekintenek is ránk, valami szörnyűség sugárzik: az öntudat elkerülhetet-
len üzenete, a lélekből fakadó rejtett kiáltás. Roppant erőfeszítéssel kilépek
az álomból, amely körülnyaldos, és mint valami kutya, lerázom magamról
a ködös homály harmatcseppjeit. És menekülésem átívelve, mint valaki
másnak szóló búcsúzás, ennek a már messziről figyelt metafizikus olajnyo-
matnak egy egész élet bánatát tükröző szeme úgy mered rám, mintha tudnék
Istenről. A nyomat alját naptár foglalja el. Fölülről és alulról egy-egy fekete
léc fogja keretbe, amelynek enyhe domborulatát alig fedi el a festék. Felső
és alsó határvonala között, a régimódián cirkalmas 1929-es feliratot viselő
fedőlap fölött, amely az elkerülhetetlen január elsejét takarja, ironikusan
mosolyog rám a bánatos szempár.

Érdekes, hogy végül is honnan volt olyan ismerős a leányfigura. Az iroda
hátsó sarkában függ egy ugyanilyen naptár, amelyet már számtalanszor lát-
tam. De rejtélyes módon, az olajnyomat tehet-e róla vagy én, az irodában
lógó naptáron lévő szemekben nem ül szomorúság. Ez csak egy olajnyomat.
(Papírlap csupán, amely csillogja és alussza a balkezes Alves feje fölött
áradó színeiben kiteljesedő életét.)

Mosolyogni szeretnék ezen az egészen, de roppant nyugtalanság árad szét
bennem. Váratlan betegség jeges előszelét érzem a lelkemben. Nincs erőm
ahhoz, hogy ezzel a képtelenséggel szembeforduljak. Isten melyik titkának
az ajtaját nyitnám föl akaratom ellenére? Hová vezet a lépcső mögül elő-
bukkanó kirakat? Miféle szem meredt rám az olajnyomatról? Már-már elfog
a remegés. Akaratlanul is az iroda távoli szöglete felé emelem a szememet,

ahol az igazi olajnyomat függ. Újra meg újra arrafelé fordítom a tekintetemet.¹²⁷

Néha, amikor nem is várom vagy nem is várhatnám, a köznapiság fullasztó érzése szorítja el a torkomat, és fizikai émelygést érzek a hozzám hasonlóknak nevezett lények hangjától és megnyilvánulásaitól. A közvetlen fizikai émelygés, amelyet közvetlenül a gyomromban és a fejemben érzek az éber érzékenység ostoba csodája... Mindenki, aki csak szól hozzám, minden arc, amelyből rám tekintenek a szemek, olyan hatással van rám, mint valami sértés vagy trágárság. Minden undorral tölt el. Önkívületbe kerget, ha magamat érezve érzem őket.

És csaknem mindig megtörténik ezekben a gyomorszorongató pillanatokban, hogy megjelenik előttem egy férfi, egy nő, sőt egy gyerek is, mint élő képviselője az engem kínzó közhelyességnek. Nem valamiféle szubjektív és kigondolt érzelmem következtében képviselője, hanem valamiféle objektív igazság következtében, amely kívülről tökéletesen megfelel annak, amit belül érzek, a hasonlóságon alapuló varázslat útján jön létre, és a például szolgál ahhoz a szabályhoz, amit kigondolok.¹²⁸

Közömbösen olvasgatom – sugalmazásnak és megszabadulásnak fogva föl azt, amit érzek – Caeiro-nak azokat az egyszerű sorait, amelyekben természetesen szól arról, hogy szülőfalujának kicsiny méreteiből mi következik. Azt mondja, hogy mivel a szülőfaluja kicsiny, onnan többet lehet látni a világból, mint a városból; és ezért szülőfaluja nagyobb, mint a város...

„Mert akkora vagyok, ameddig ellátok,

És nem akkora, amekkorára nőttem...”

Az ilyesféle mondatok, amelyek mintha teljesen akaratlanul születtek volna meg, megtisztítanak minden metafizikától, amelyet önkéntelenül is hozzászerezek az élethez. Miután ezeket a sorokat elolvastam, odamegyek a kes-

keny utcára nyíló ablakomhoz, föltekintek a hatalmas égre meg a tömérdek csillagra, és szabad vagyok, mint valamiféle szárnyas ragyogás, amelynek remegése végigbizzereg egész testemen.

„Akkora vagyok, ameddig ellátok!” Valahányszor idegeim minden rezzenésével erre a mondatra összpontosítom a figyelmemet, mindinkább úgy érzem, mintha arra szolgálna, hogy csillagvalóságában átalakítsa a világ-mindenséget. „Akkora vagyok, ameddig ellátok!” Milyen hatalmas szellemi erő hatol fel a mély érzelmek kútjából egészen a magasban lévő csillagokig, amelyek visszatükröződnek benne, és így, valamiképpen ott vannak.

És most már, amikor tudom, hogy képes vagyok látni, a végtelen egek roppant tárgyvilágos metafizikáját olyan bizonyossággal nézem, hogy kedvem volna énekelve meghalni. „Akkora vagyok, ameddig ellátok!” És a bizonytalan holdfény, amely teljesen az enyém, határozatlan fényével kikezdi a szemhatár kékes-fekete színét.

Kedvem volna fölemelni a karom, és ismeretlen vad dolgokat kiáltani, szavakkal ostromolni a magasság titkait, egy új, hatalmas személyiséget szembeállítani a végtelenbe nyúló anyagtalan terekkel.

De elrévedek és megnyugszom. „Akkora vagyok, ameddig ellátok!” Ez a mondat betölti egész lelkemet, belőle sarjad ki minden feltámadó érzelmem és a belsőm magasából széles sugárzik le rám, akárcsak az egész városra, a szikrázó alkonyati holdfény kifürkészhetetlen békessége.¹²⁹

Arra lent, a Tejo-tól délre feketéllő ég baljóslatú feketesége éles ellentétben állt a nyugtalanul röpködő sirályok szárnyának élénk fehér színével. Mindazonáltal a vihar ideje már elmúlt. Az eső fenyegető tömege elvonult a túlso part irányába, és a futó eső után még nedvesen csillogó alsóváros a földről felmosolygott az égre, amely északon még egy kicsit tejfehéren kékllett. A tavasz friss lehelete egy csöppet hideg volt még.

Egy ilyen üres és semmitmondó órán kedvemet lelem abban, hogy a gondolataimat tudatosan olyan elmélkedés irányába tereljem, amelynek semmi

veleje nincsen, de tartalmatlan tisztaságával visszaad valamit a felfénylő nap kopár hidegéből, amelynek távoli mélyén ott a feketeség, és bizonyos megérzések sirályok alakjában, mintegy ellentétként, felidéz a roppant sötétségbe burkolózó mindenség titkait.

Ámde hirtelen, legbensőbb irodalmi elgondolásaimnak ellentmondva, a déli égbolt fekete mélye egy igaz vagy csalóka emlékezés révén felidéz előttem egy másik égboltot, amelyet talán egy másik életemben láttam, valahol északon, egy aprócska folyó partján, szomorú nádasok tőszomszédságában, ahol városnak nyoma sem volt. Magam sem tudom, hogyan, vadkacsák járta táj tárul ki a képzeletemben, és egy különös álom kézzelfoghatóságával úgy érzem, hogy szinte ott vagyok a kitarulkozó végtelenben, amit elképzelek.

Folyóparti nádasokkal benőtt vidék, vadászokkal és gyötrődésekkel teli föld, s a szabálytalan vízpart apró, szennyes hegyfokok alakjában betüremkedik az ólmosan sárga színű vízbe, benyomul az iszapos öblökbe, amelyekben jóformán csak játékhajók férnek el, a lapos folyópartokra, ahol a zöldes-fekete nádcsonkok között megbúvó iszap tetején víz csillan, s amerre senki nem jár.

Vigasztalanságot sugároz a halottszürke égbolt, amelyen itt-ott még az ég színeinél is sötétebb fellegek torlódnak össze. Nem érzem, hogy szél volna, pedig van, és a másik part végül is egy hosszú sziget, amely mögött fölrémlik – hatalmas és elhagyatott folyó! – az igazi másik part, beleolvadva az elmosódó messzeségbe.

Senki nem jutott el, és nem is fog eljutni oda. Mégha valamiféle ellentmondás útján ki is léphetnék az időből és a térből, és a világból átléphetnék erre a vidékre, akkor sem jutna el oda senki. Hiába váraoznék valamire, nem tudva, hogy mi az amire várok, legvégül csak annyi történne, hogy lassan leszállna az éjszaka, és az egész mindenség lassacskán átvinné a legfeketebb felhők színét, amelyek fokozatosan beleolvadnának az eltűnő égboltba.

És hirtelen itt érzem az ottani hideget. A csontjaimból jön, és beleborzong a testem. Mélyet lélegzem, és fölébredek. A férfi, aki elhalad mellettem a

boltív alatt, a Tőzsde mellett, bizalmatlanul pillant rám, mint aki nem tudja mire vélni mindezt. A fekete égbolt összehúzódott, és még mélyebbre süllyedt a déli part fölé.¹⁵⁰

Többek között az is örökös gondot okoz nekem, hogy megértsem, miképpen lehetséges, hogy más emberek léteznek, miképpen lehetséges, hogy vannak olyan lelkek, amelyek nem az enyéme, hogy vannak olyan tudatok, amelyek függetlenek az én tudatomtól, amely mint tudat, nekem úgy tetszik, az egyetlen. Tökéletesen tisztában vagyok vele, hogy az az ember, aki előttem áll, és éppen olyan szavakkal beszél hozzám, ahogyan én beszélek, és olyanképpen ágál előttem, ahogyan én teszem, vagy én tenném, valamiképpen a hasonmásom. Ámde ugyanez a benyomásom a képek nyomán megálmódott figurákkal, a regények nyomán elképzelt alakokkal és azokkal a drámai hősökkel kapcsolatosan, akik a színpadról az őket megtestesítő színészek által szólnak hozzám.

Föltételezem, hogy senki sem fogadja el igazán valamely másik személy tényleges létezését. Tudomásul veheti, hogy ez a személy élő valaki, úgy érez és gondolkodik, mint ő; ámde mindig megmarad a különbözőségnek valamely névtelen eleme, valamiféle anyagiasult hátrány. Vannak olyan alakjai a tovatűnt időnek, olyan lélekkel teljes figurák a könyvekben, amelyek valóságosabbak a szemünkben, mint azok a közömbös hús-vér lények, akik a pult mögül szólnak hozzánk, vagy véletlenül ránk pillantanak a villamoson, vagy járókelőként súrolnak bennünket az utca halott esetlegességében. A többi ember nem más a szemünkben, mint tájkép, és csaknem mindig az ismerős utca láthatatlan tájképe.

Közelebb érzek magamhoz, mivel több közöttünk a rokonság és a bensőséges kapcsolat, bizonyos alakokat, akik könyvekben szerepelnek, bizonyos figurákat, amelyeket nyomatokról ismerek, mint sok olyan személyt, akiket ténylegesen létező lényeknek mondanak, és akiket ez a húsnak és csontnak nevezett metafizikai haszontalanság alkot. A „hús-vér” valóban jól jellemzi

őket: olyanok akár a mészárszék márvánnyal borított külső terébe kitett, fel-darabolt húsok, élők módjára vérző holtak, a Sors lábszárjai és oldalasai.

Nem szégyenkezem amiatt, hogy így érzek, mert tapasztaltam már, hogy mindenki így érez. Az emberek egymás iránti megvetése és közönye, amely lehetővé teszi, hogy öljék egymást, de ne érezzék, hogy ölnek, mint a gyilkosok, vagy ne is gondolkodjanak rajta, mint a katonák, azért lehetséges, mert senki sem fordít kellő figyelmet arra a – láthatólag – kifürkészhetetlen tényre, hogy a többiek is lélekkel bírnak.

Vannak olyan napok, vannak olyan órák, amelyeket nem tudom, miféle szél sodor elébem, amelyek nem tudom, miféle megnyíló ajtó által tárulnak föl előttem, s váratlanul úgy érzem, hogy a sarki fűszeres szellemmel bíró lény, hogy az a járókelő, aki ebben a pillanatban a boltajtóban lévő krumplicsák fölé hajol, valósággal szenvedni képes lélek.

Amikor tegnap elmondták nekem, hogy a trafikos öngyilkos lett, az volt a benyomásom, hogy hazugság. Szegény, ő is létezett! Erről mindannyian megfélekedtünk, mi mindannyian, akik úgy ismertük őt, mint azok, akik nem ismerték. Holnapra még inkább elfelejtjük. Pedig volt lelke, volt, hogy megölhesse magát. Szenvedélyek? Gyötrelmek? Bizonyosan... De bennem, ahogy az egész emberiségben is, csak egy kifejezéstelen mosoly emléke marad meg a vállain félrecsúszott, elmoskolódott halszálkás zakó fölött. Ennyi marad meg bennem abból az emberből, aki annyira érzett, hogy az érzései miatt megölte magát, mert végül is más dolog miatt senki nem ölheti meg magát... Egyszer, amikor cigarettát vásároltam nála, az jutott az eszembe, hogy korán meg fog kopaszodni. Végül is nem maradt rá ideje, hogy megkopaszodjon. Ez az egyik róla őrzött emlékem. Mi mást is őrizhetnék róla, ha végeredményben ez is csupán olyasvalami, amit én gondoltam?

Váratlanul fölrémlik előttem a holttest képe, a koporsóé, amelybe beletették, a teljesen idegen sírgödöré, ahová valószínűleg elvitték. És hirtelen úgy látom, hogy ez a trafikos, formátlan zakójával és minden mással együtt, valamiféleképpen az egész emberiség volt.

Csak egy pillanat volt. Ma, most, nyilvánvalóan, mint ahogy ember vagyok, ő halott. Semmi több.

Igen, a többiek nem léteznek. . . Énelőttem merevednek ki a súlyosan aláhulló napnyugta ködös és kemény színei. Énelőttem fodrozódik a nagy folyó – bár, hogy folyik-e, azt nem látom – a napnyugta árnyaiban. Énelőttem tárul ki az a tágas térség, amely kitekint a folyóra, ahol már közeledik a dagály. A közös sírba temették el ma a trafikost? Nem előtte jelenik meg ma a napnyugta. De ahogy rá gondolkodom, noha nem akarom, már előttem sem jelenik meg. . .¹⁵¹

Élvágyódó szemem előtt bizonytalanul és hallgatagon nyúlik el a város. A házak szeszélyes egységekre zsúfolódnak össze, a holdfény pedig, bizonytalan foltjaival gyöngyházfénybe merevíti e mértéktelenség élettelen döcönőit. Tetőket látni és árnyakat, ablakokat és középkort. A külvárosoknak már nem maradt hely. Mindent, amit csak látni, bevon a messzeség sápadt ragyogása. Amerre csak nézek, fák fekete ágai látszanak, és lemondó szívemben ott őrzöm az egész város álmát. Holdfényben úszó Lisszabon és az én másnapi fáradtságom!

Micsoda éjszaka! Bárcsak úgy tetszene annak, aki a világ részleteit megteremtette, hogy ne létezzen számomra szebb tanulmány vagy dallam, mint az a kiválasztott holdfényes pillanat, amelyben önmagamat ismerve ismeretlen vagyok magamnak.

Alszom, és sem szellő, sem ember nem szakítja félbe azt, amit nem gondolok. Ugyanúgy álmodom, ahogyan élek. Csak a szemhéjamon érzem úgy, mintha valami súlyosan rátelepedne. Hallom a lélegzésemet.

Ólomként nehezedik az érzékeimre az, hogy a lábam mozgatva arrafelé megyek, ahol lakom. Az elmúlás simogatása, a hiábavalóság odaadott virága, soha ki nem ejtett nevem, a korlátok között tartott kétségeim, az átengedett kötelességek kiváltsága és az ősrégi park utolsó kanyarjában a másik álom, mint egy rózsakert.¹⁵²

Kinn, a holdfényes lassú éjszakában a lassú szél mozgat valamit, amitől árnyék rebben. Talán csak az a ruha, amelyet valamelyik felső emeleten hagytak kint, de az árnyék, mint olyan, nem ismer inget, és megfoghatatlanul lengedez, néma egyezsége lépve mindennel.

Nyitva hagytam az ablakszárnyakat, hogy korán ébredjek, de mostanáig – pedig az éjszaka már annyira előrehaladt, hogy semmit sem hallani – nem sikerült sem álomba merülnöm, sem álomtalanul ébren maradnom. A szobám árnyain túl a hold világol, de az ablakon nem jön be a fénye. Olyan az egész, mintha ezüstragogású, kihalt nap volna; a szemközti épület tetején, amelyet az ágyból látok, feketés fehérség csordul végig. Mint valami magasból érkező üdvözet, amelyre a címzettje nem figyel oda, bánatos szomorúság lebeg lefelé a hold kemény fényében.

Nem látok, nem gondolkodom, a szemem immár rácsukom a távollévő álomra, s közben azon tűnődöm, milyen igaz szavakkal lehetne leírni a holdfényt. A régiek azt mondanák, hogy a holdfény fehér vagy ezüstszínű. De a holdfény csalóka fehérségében sok szín rejtőzik. Ha kikelek az ágyból, és keresztül nézek a hideg üvegeken, jól tudom, hogy az elhagyatott magasságokban a holdfény tompán sárgálló kékes-szürkés fehér; hogy a különböző tetők felett, egyiknek a másiktól eltérő fekete árnyalatától függően, hol feketés fehérrel aranyozza be az alacsonyabb házakat, hol színtelen színnel árasztja el a magas tetők vöröses barnáját. Az utca mélyén, ebben a szelíd mélységben, ahol a csupasz kövek szabálytalanul gömbölyödnek, a holdfényből csupán valamilyen kékes árnyalat marad, amely talán a kövek szürkességének visszfénye. A szemhatár magasában csaknem sötétkék, ami egészen más, mint az égbolt tetőpontjának feketés kékje. Az ablakokon, amelyekre ráhull a fénye, feketés sárga.

Innen, az ágyból, ha kinyitom a szemem – mélyén a kísértő álommal, amelyre hiába várok – színné sűrűsödő hófényű levegőt látok, amelyben puha gyöngyházrostok lebegnek. Ha elgondolom azt, amit érzek, akkor ez va-

lamiféle fehér árnyékká alakult unalom, amely sötétbe fordul, mintha a szem rácsukódna erre az egyhangú fehérségre.¹⁵⁵

Ma hajnalok hajnalán valami kusza döbbenetben fölriadtam, és valami felfoghatatlan csömör nyomasztó súlya alatt lassan kikászálódtam az ágyból. Nem álomban fogant, és semmiféle valóságból nem támadhatott volna ez az érzés. Mélységes és tökéletes csömör volt, de mégis volt valami alapja. Lelkem homályos mélységeiben ismeretlen erők hadakoztak egymással, én voltam a csatatér, és egész testem beleremegett a roppant összecsapásba. Az egész életre kiterjedő fizikai undor támadt fel azzal egyidőben, hogy fölébredtem. Az étellel szemben érzett irtózat kelt ki velem együtt az ágyból. Minden üresnek tetszett, és az a dermesztő érzés járt át, hogy egyetlen problémára sincs megoldás.

Roppant nyugtalanság borzongott át legapróbb megnyilatkozásaimon is. Attól félttem, megtévelyedek, de nem elmebajtól, hanem attól, hogy ott vagyok. A testem feltörő kiáltás volt. A szívem úgy vert, mintha rimánkodna.

Elnyújtott, valószínűtlen léptekkel, mert másként képtelen voltam, mentem végig a szoba hosszában és a hall szabad átlója mentén a sarokban lévő ajtóig, amely a lakás folyosójára nyílt. Széteső és bizonytalan mozdulattal megérintettem a fiókos szekrényen sorakozó keféket, odébbtoltam egy széket, és ide-oda lengő kezemet nekivertem a vaságy rideg fémlábának. Cigaretta gyújtottam, öntudatlanul végigszívtam, és csak akkor értettem meg, amikor az ágyam fejénél szerteszórt hamut megpillantottam – vajon hogy történhetett, ha oda sem hajoltam? –, hogy megszállott vagyok, vagy valami – a lényegét, de meglehet, hogy a nevét is tekintve – ehhez hasonló dolog történt velem, és a magamról való öntudatomba beékelődött a mélység.

Megérkezett hozzám a reggel üzenete, a gyér, hideg ragyogás bizonytalan, kékesfehér fénnel lengte be a látóhatárt, amely úgy derengett elő, mint a dolgok hálatelt csókja. Mert ez a fény, ez a valóságos nap megszabadított, megszabadított, magam sem tudom mitől, karját nyújtotta lappangó öregsé-

gemnek, megcirógatta hamis gyermekiségemet, óvón védelmébe vette túlcsoorduló érzékenységem alamizsnás megnyugvását. Micsoda reggel ez, amely ráébreszt az élet ostobaságára és végtelen gyöngédségére! Csaknem elsírom magam, amikor látom, hogy az öreg, szűk utca a szemem láttára kivilágosodik alattam, a sarki fűszerüzlet zsaluinak mocskos barna színe földereng a lassan lecsorranó fényben, a szívem megkönnyebbül a valóság tündérmeseitől, és lassan eltölti a nem-érzés biztonsága.

Micsoda reggel ez a gyötrelmem! Micsoda árnyak tünedeznek el? Micsoda rejtelmek nyíltak meg? Semmi: az első villamos hangja, mint a lélek sötétjét bevilágító gyufa és első járókelőm visszhangzó léptei elhozzák a kézzelfogható valóságot, amely baráti hangon mondja, hogy ne legyek ilyen.¹⁵⁴

Csak az ápoltság valamiféle hiányának foghatom fel ezt a tétlen egyhelyben toporgást, amellyel beletörődtem mindig ugyanolyan és egyhangú életembe, amely mint por vagy szenny lebeg az örök változatlanóság felszínén.

Ahogy a testünket megmossuk, meg kellene mosnunk a sorsunkat is, életet kellene váltanunk, ahogyan ruhát váltunk – nem azért, amiért eszünk és alszunk, hogy az életünket fenntartsuk, hanem az önmagunkkal, mint valaki mással szemben tanúsított tiszteletből, amelyet helyénvalóan nevezünk ápoltságnak.

Sokan vannak olyanok, akikben az ápoltság hiányát nem az akarat hajlandósága okozza, hanem az értelem vállrándítása. És sokan vannak olyanok is, akiknél az élet jelentéktelenségét és egyformaságát nem az okozza, hogy így akarják, vagy természetes módon beletörődnek egy olyan életbe, amelyet nem akartak, hanem önmaguk megértésének a kihamvadása, a megismerés önműködő ironiája.

Vannak olyan disznók, amelyek viszolyognak a saját mocskuktól, és mégsem hagyják ott, ugyanattól a végletes érzelmtől vezetve, amely miatt a halálra rémült ember is képtelen elszakadni a veszélytől. Vannak olyan disznói a sorsnak, mint én is, akik a saját tehetetlenségük effajta bűvereje miatt

nem hagyják el a hétköznapi közhelyességet. Madarak ők, a kígyó igézetében, amelyek addig lebegnek a fatörzsek fölött, ahol semmit sem látnak, amíg a kaméleon nyelvének ragacsos hatótávolságába nem kerülnek.

Így sétáltatom lassan tudatos öntudatlanságomat mindennapiságom fatörzsén. Így sétáltatom sorsomat, amely halad a maga útján, mert én nem haladok semerre; az időmet, amely megy, mert én nem megyek sehová. Az egyhangúságtól még ezek a rövidke följegyzések sem mentenek meg, amelyekben róla írok. Elégedettséggel tölt el, hogy cellámban az üveg a rácson belül van, és az üvegre, a szükség porába, írom nagy betűkkel a nevem, mintegy aláírva a halállal készített mindennapos elszámolást.

A halállal? Nem, nem a halállal. Aki úgy él, mint én, nem meghal; elmúlik, elfonnyad, elenyészik. Az a hely, ahol megfordult, ugyanaz a hely marad, de ő már nincs ott, az az utca, amelyen végigsétált, ugyanaz az utca marad, de őt már nem látják arra járni, az a ház, amelyben lakott, már nem neki ad szállást. Minden, és mi semminek nevezzük; de még a tagadásnak ezt a tragédiáját sem tudjuk úgy előadni, hogy megtapsoljanak, mert nem tudjuk bizonyosan, hogy semmibe torkollunk-e, éppolyan páriái leszünk-e az igazságnak, mint az életnek, por leszünk-e, amely ugyanúgy lerakódik az üveg belső felén, mint a külsőn, mi, a Sors unokái és Isten mostohagyermekai, aki feleségül vette az Örök Éjszakát, a minket nemző Káosz özvegyét.¹³⁵

A nap kristálytisza tökéletességében mégiscsak megrekken a verőfényes levegőg. Nem az eljövendő zivatar jelenlévő füledt melege, az akarat nélküli testek levertsége, az igazán kék ég tétova ködfátyola mindez. Hanem a tétlenség előérzetének feltámadó kábulata, az elszenderedő arcon könnyedén végigsimító tollpihe. Nyár van, rekkenő nyár. Még az is a zöldbe vágyik, aki egyébként nem tenné.

Ha másvalaki volnék, gondolom, boldog nap volna számomra ez a mai, mert úgy érezném, hogy nem gondolkodom róla. Valamiféle megelőlegezett

örömmel végezném el rendes napi munkámat – amely rendellenesen egyhangúvá válik számomra a maga mindennapiságában. Felszállnék a Benfica-ba tartó omnibuszra a barátaimmal, akikkel megbeszéltem. A lenyugvó nap sugaraiban megmártózva vacsoráznánk a veteményeskertek szomszédságában. Örömiünk a tájból fakadna, és aki csak lát bennünket: azt hinné, odavalósiak vagyunk.

Mivel azonban én vagyok, élvezem egy kevéssé azt a keveset, hogy annak a másíknak a helyébe képzelem magam. Igen, én, mint ő, egy szőlőlugas vagy fa árnyékában kétszeresét eszi meg annak, amennyit én meg tudok enni, kétszeresét issza meg annak, amennyit én meg merek inni, kétszer annyit nevet, mint amennyit gondolatban én nevetni tudok. Ő akkor, én most. Igen, egy pillanatig más valaki voltam: láttam, megéltem valaki másban ezt a szerény és emberi boldogságot, hogy ingujjasan állati létet élek. Nagyszerű ez a nap, amelyen így álmodom! Minden kék és nagyszerű ott a magasban, akár csak az a tünékeny álmom, amelyben életerős üzletkötő voltam, és már nem tudom, melyik nap alkonyán, a munkám végeztével kikapcsolódtam.¹³⁶

Amikor beköszönt a nyár, elszomorodom. Azt hiszem, hogy a verőfényes nyári órák, még ha perzselőek is, valószínűleg arra hatnak cirógatóan, aki nem tudja, kicsoda. De nem, rám nem hatnak cirógatóan. Túlságosan nagy ellentét feszül jól látható külső életem és aközött, amit érzek és gondolok, noha – mint érzéseim örökké temetetlen holtteste – nem tudok sem érezni, sem gondolkodni. Az az érzésem, hogy ebben a világegyetemnek nevezett világban olyan politikai zsarnokságban élek, amely ugyan közvetlenül nem nyom el, mégis sérti a lelkem valamelyik rejtett vezéreszméjét. És akkor lassan leereszkedik rám valamiféle lehetetlen száműzetésbe való elvagyódás.

Leginkább álmos vagyok. Nem azzal az álmo ssággal, amely lappangva magában hordozza – mint minden álom, még a betegesen kifinomult álmok is – a nyugalom fizikai kiváltságát. Nem olyan álmo ssággal, amely mivel elfelejti az életet, és talán álmokat ad, tálcán hozza egészen a lelkünkig vala-

mi nagy lemondás szelíd ajándékait. Nem: olyan álomosság ez, amellyel nem jön álom, amely ránehezedik a szemhéjakra, de nem zárja le őket, amely a hitetlen szájak szögletének egyetlen kifejezésébe foglalja össze mindazt, amit ostobaságnak és viszolyogtatónak érez. Ez olyan álomosság, amelyik hasztalan telepszik rá a testre a lélek nagy álmatlanságainak idején.

Csak amikor eljön az éjszaka, akkor érzek, ha nem is örömet, de valami féle megnyugvást, amely mivel minden más megnyugvás elégedettséggel jár, maga is elégedettséget ébreszt az érzések hasonlatosságáa folytán. Akkor az álomosság tovaszáll, s az a tudati homállal járó zűrzavar, amelyet ez az álomosság okozott, elmosódik, kitisztul, csaknem megvilágosul. Egy pillanatra felvillan a reménység, hogy másképpen is lehet. De ez a reménység hamar tovatűnik. És felülkerekedik az álomtalan, reménytelen unalom, az elaludni nem tudók rossz ébredése. És a szobám ablakából rászzegezem a szemem – a test szegény fáradt lelkét – a milliányi csillagra; milliányi csillag, azután semmi, a semmi, de milliányi csillag...¹⁵⁷

Különös látóképesség a szaglás. A tudatalattiból hirtelen kirajzolódó érzelmi tájképeket idéz föl. Nemegyszer volt már részem hasonló élményben. Megyek egy utcán. Nem látok semmit, azaz, mindent nézek, és ugyanazt látom, amit minden ember lát. Tudom, hogy utcán megyek, és nem tudatosítom, hogy emberi lények által épített, különböző házak oldallapjai között létezik. Megyek egy utcán. Egy pékségből kenyér illata száll, az édeskés illatfelhő emelyít: fölrémlik a gyermekkorom egy távoli városrészből, és egy másik pékség jelenik meg előttem abból a mesevilágból, amely még őrzi a bennünk rég meghalt dolgokat. Megyek egy utcán. Hirtelen gyümölcsillat száll felém egy keskeny bolt ferdén feltámasztott ládáiból, s rövidke vidéki életem, amelyről nem tudom, hogy mikor és merre telt, végre megtelik fákkal, kétségbevonhatatlanul gyermeki szívem pedig nyugalommal. Végigmegyek egy utcán. Váratlanul fölkavar egy ládakészítő ládáinak szaga: ó, Ce-

sário barátom, téged látlak magam előtt, és végre boldog vagyok, mert az emlékezés révén visszatértem az egyetlen valósághoz, az irodalomhoz.¹⁵⁸

Itt van előttem a súlyos főkönyv két hatalmas oldala; fáradt szemmel ki-egyenesítem az öreg írópadban görnyedő lelkemet, amely még a szememnél is fáradtabb. Azon a semmin túl, amit ez az egész képvisel, a raktárban egészen a Douradores utcáig ott sorakoznak a megszokott polcok, a megszokott alkalmazottak, az emberi rend és a köznapiság nyugalma. Az ablaküvegeket megrezegteti a másféleség zaja, és a másféleség zaja éppolyan köznapias, mint a polcok között honoló nyugalom.

Megújult szememmel visszatérek a két fehér laphoz, amelyeken gondos számaim írásba foglalták a cég eredményeit. És miközben csak úgy magamban mosolygok, eszembe jut, hogy az az élet, amely ezeken a – szövekek nevét és pénzüsszegeket, üresen hagyott rubrikákat, egyenes vonalokból és betűkből összeálló sorokat hordozó – lapokon megjelenik, magába foglalja a nagy hajósokat, a nagy szenteket, az összes kor költőjét, akiknek egyetlen sora sem maradt fenn, azoknak a lényeknek roppant, kítaszított tömegét, akik az értéket létrehozzák a világon.

Ha csak bejegyzek egy szöveget, amelyről azt sem tudom milyen, megnyílnak előttem az Indiák és Szamarkand kapui, Perzsia költészete pedig, amelynek semmi köze sem az egyikhez sem a másikhoz, négy soros szakaszaival, amelyekben a harmadik verssor nem rímel, a messzeségből fölerősíti a kétségeimet. De nem csapom be magam, írok, összeadok, és a könyvelés halad tovább a maga útján, ahogy azt egy irodai alkalmazottnak csinálnia kell.¹⁵⁹

Égészen kora reggeltől fogva – ellentétben azzal, ahogyan a nap szokta birtokba venni ezt a verőfényes várost – pára borítja be lenge köpenyével a napfénytől mindinkább aranyszínűben ragyogó házak sorát, a lebontott épületek helyét, a talaj és a közmunkák egyenetlenségeit. Ahogy azonban köze-

ledtek a délidő órái, elkezdett oszladozni a puha köd, és áttetsző fátyoldarabkákká szakadozva a semmibe tűnt. Dél előtt tíz óra tájban csak az ég finoman elmosódó kéksége mutatta, hogy a köd felszállt.

A város vonásai újjászülettek, miután az elmosódó álarc lekerült róla. Mintha kinyitottak volna egy ablakot, szikrázva tündökölt a nap. Alig észrevehetően megváltozott az összes nesz. Fölerősödött. Kékes ragyogás töltött be mindent egészen az utcakövekig és a járókelők személytelen fénykoszorújáig. A nap melegen, de még nyirkos melegen sütött. Láthatatlanul átjárta az a pára, amely már szertefoszlott.

Egy város ébredése, akár ködös, akár másféle ez az ébredés, számomra mindig sokkal megindítóbb, mint a vidéki hajnalodás. Sokkal átfogóbb ez az újjászületés, sokkal több benne a várakozás, amikor a nap nemcsak beárnyozza, először sötétes, majd párálló fénnel, utóbb pedig aranyló ragyogással a füveket, a fák körvonalait, a levelek szétterpesztett ujjait, hanem megsokszorozza lehetséges hatásait az ablakokon, a falakon, a tetőkön – amikor a reggel annyi különbözőféle valóságot [vetít elénk]. Egy vidéki hajnal jó hatással van rám; egy városi hajnal jóval is meg rosszal is, ezért még annál is jobb hatással van rám. Igen, mert abban a /nagyobb/ reménységben, amellyel eltölt, benne van, mint minden reménységben, az a távoli és vágyteli keserűség, hogy semmi köze sincsen a valósághoz. A vidéki reggel létezik, a városi reggel ígéret. Az egyik étellel tölt el, a másik gondolkodásra készítet. Én mindig csak úgy érezhettem, mint a nagy kitaszítottak, hogy a gondolkodás többet ér mint az élet.¹⁴⁰

Egy álmatlanul töltött éjszaka után nincsen senki, aki rokonszenvezne velünk. A szertefoszlott álom elsodort magával valamit, ami emberré tett minket. Úgy tetszik, valami lappangó ingerlékenység van bennünk, és abban a szervetlen légben, amely körbeleng bennünket. Végül is mi vagyunk azok, akik magunkkal összekülönbözünk, és közöttünk bontakozik ki a titkos küzdelem diplomáciája.

Ma az utcán húztam a lábam és a nagy fáradtságot. A lelkem csak annyi, mint egy megcsomózott fonalgombolyag, és az, aki vagyok és voltam, aki én magam vagyok, elfeledte a nevét. Hogy van-e holnapom, nem tudom, csak azt, hogy nem aludtam, és a külön-különb-féle szünetek zűrzavara nagy csendességeket illeszt a bensőmben zajló beszédbe.

Ó, mások hatalmas parkjai, oly sokaknak szolgáló kertek, csodálatos sétányai azoknak, akik már soha nem ismernek meg! Megrekedek virrasztásaim közepette, mint aki soha nem mert felszínes lenni, és tűnődésemből végül egy álomra riadok föl.

Önmaga zárdájává lett, félénk és ellebbenő kísértetek járta, özvegy ház vagyok. Mindig a szomszéd szobában vagyok, vagy vannak ők, és fák nagy zúgása vesz körül. Elkalandozom és találkozom; azért találkozom, mert elkalandozom. Gyermekkorom napjai, magatokat öltöztettétek réklibe!

Eközben járok az utcán, kicsapongó csavargásaimtól álomittasan. Valamiféle lassú szél ragadt magával a földről, és most bolyongok, mint esthómály maradéka a táj történései között. Ólmos pilláimtól nehezen mozdul a lábam. Aludni szeretnék, mert járok. Be van csukva a szám, mintha azért volna, hogy az ajkam összetapadjon. Zátonyra futtatom a tébolygásomat.

Igen, nem aludtam, de biztosabb vagyok így, hogy soha nem aludtam, és nem is alszom. Valósággal én vagyok a fél-lelki állapotnak ebben a véletlen és jelképes örökkévalóságában, amellyel ámítom magam. Egyik-másik arra járó úgy néz rám, mintha ismerne, és csodálkozna rajtam. Úgy érzem, hogy rásimuló szemhéjam alól én is érzékeny szemmel nézem őket, és nem akarom tudni, hogy van világ.

Álmos vagyok, nagyon álmos, végtelenül álmos!¹⁴¹

A cég itteni társtulajdonosa, akit állandóan megfoghatatlan nyavalyák gyötörnek, nem tudom, hogy nyavalyáinak miféle szünetében, és miféle szeszélyektől hajtva, azt akarta, hogy az iroda személyzetéről csoportkép készüljön. Ezért tegnapelőtt a jókedvű fényképész utasításai szerint valamennyien

felsorakoztunk a piszkosfehér korlát előtt, amely gyöngé faanyagával elválasztja a közös irodai helyiséget Vasques főnök úr hivatali szobájától. Középen maga Vasques állt, két oldalán szigorú, majd egyre inkább felbomló rangsor szerint a többi emberi lélek, akik testi mivoltukban nap nap után összegyűlnek ezen a helyen, olyan jelentéktelen célok érdekében, amelyek végső értelmét csak az Istenek titkos tudása ismerheti.

Ma, amikor némiképp elkésve – és igazából meg is feledkezve már a kétszer megismételt fénykép kimerevített eseményéről – megérkeztem az irodába, ott találtam a váratlanul korán betoppanó Moreira-t és az egyik üzletkötőt, akik titokzatosan hajoltak néhány feketéllő valami fölé, amelyekben, hirtelen megvilágosodással, nyomban ráismertem a fényképek próbanagyításaira. Végül is csak az egyikből készült kettő, abból, amelyik jobban sikerült.

Megviselt az igazság, amikor megláttam ott magam, mert amint ez föltételezhető, először magamat kerestem meg. Soha nem volt túlságosan hízelgő elképzelésem fizikai mivoltomról, de még soha nem éreztem ennyire jelentéktelennek, mint ott, abban a köznapi elrendezésben, a többi, unalomig jól ismert arccal összehasonlítva. Úgy nézek ki, mint egy közönséges jezsuita. Sovány és kifejezéstelen arcomon nem látszik sem értelem, sem belső tűz, sem bármi más, mindegy, hogy mi, ami kiemelné a többi arc posványából. A többi arc posványából – semmi. Van ott néhány igazán kifejező arc. Vasques főnök úr éppen olyan, amilyen – széles, megnyerő és kemény vonású arc, átható pillantás, és hozzá szigorú bajusz. Az ő tettereje, találékonysága, ezek az annyira köznapi és a világon sokezer emberben meglévő tulajdonságok úgy rá vannak írva arra a fényképre, mint valamiféle lelki útlevele. A két kereskedelmi utazó csodálatos; az üzletkötő megjárja, de kis híján eltűnik Moreira egyik válla mögött. Moreira pedig! A főnököm, Moreira, az egyhangúság és a folytonosság mintaképe is sokkal emberibb, mint én! Még a kifutófiúnak is – miközben nézem, nem tudok elfojtani magamban valami olyasféle érzést, amelyről szívesen feltételezném, hogy nem irigység – olyan bizonyosság, olyam közvetlen kifejezés ül az arcán, amely elüt az én kihavadt, papír-szfinx jellegtelenségemtől.

Mit jelent mindez? Miféle igazság ez, amelyet egy fényképlemez tévedhetetlenül megmutat? Miféle bizonyosság ez, amelyet egy közömbös lencse fölfed? Ki vagyok, hogy ilyen lehetek? Mégis... És ez az egész sértő együttes?

– „Nagyon jól néz ki rajta”, szólal meg váratlanul Moreira. Azután odafordul az üzletkötőhöz, „Pont ilyen az életben is, ugye?” És az üzletkötő nyájas örömmel helyeselt, amitől teljesen megsemmisültem.¹⁴²

Felhők... Ma tudok az égről, mert vannak olyan napok, amelyeken nem nézem, mégis érzem az eget, mivel a városban élek, nem pedig a természetben, amelyhez tartozik. Felhők... Ma ők alkotják a legfőbb valóságot, és aggodalommal töltenek el, mintha a fátyolos égbolt valamilyen nagy veszélyt jelentene a sorsomra. Felhők... A túlpárt felől haladnak a vár felé, nyugatról keleti irányba, egymás hegyén-hátán, csupaszon, olykor fehéren gomolyogva, szakadozott előőrseként magam sem tudom, minek; vannak közöttük félig feketék, és azokat, amelyek hátramaradnak, lassabban űzi tova a sziszegő szél; piszkosfehéren fekete felhők, amelyek mintha maradni akarnának, és pusztá jelenlétük még inkább sötétbe borít mindent, mint az a homály, amely megsűrűsödik az utcák egybefüggő házsorai között megnyíló, csalóka térben.

Felhők... Úgy létezem, hogy nem is tudok róla, és úgy halok meg, hogy nem akarom. Az átmenet vagyok aközött, ami vagyok, és aközött, ami nem vagyok, aközött, amit álmodok, és aközött, amivé az élet tett, elvont és testi középút vagyok olyan dolgok között, amelyek a semmivel egyenlőek, és én is semmi vagyok. Felhők... Mennyi kétség, ha érzek, mennyi kényelmetlenség, ha gondolkodom, mennyi haszontalanság, ha akarok! Felhők... Vég nélkül haladnak tova, vannak, amelyek nagyon nagynak látszanak, mert a házaktól nem látni, hogy kisebbek-e, mint amilyenek látszanak, mert az egész égboltot befedik; vannak bizonytalan méretűek, mert lehet, hogy kettő egybemosódott, vagy egy készül kettőbe szakadni, értelmetlenül, az elgyö-

tört égbolt magasabb rétegeiben; vannak még egészen kicsik is, amelyek hatalmas dolgok játékszereinek látszanak, szabálytalan labdák egy képtelen játékban, amelyben csak egy irányba vezet az útjuk, végtelen, hideg magányba zárva.

Felhők... Faggatom, és nem ismerem magam. Semmi hasznosat nem tettem, és semmi igazolhatót sem fogok tenni. Életemnek azt a részét, amelyet nem azzal vesztegettem, hogy zavarosan értelmeztem a semmit, azzal töltöttem, hogy verseket írtam prózában azokról az átadhatatlan érzelmeimről, amelyekkel magamévá teszem az ismeretlen mindenséget. Elegendem van magamból, objektíven és szubjektíven is. Elegendem van mindenből és a minden mindenéből. Felhők... Ők a minden, a magasságok felforgatói, ma az egyetlen valóságosan létezők a semmi föld és a sehol nem lévő égbolt között; rájuk kényszerített megcsömörlöttségem leírhatatlan foszlányai; a távollevő szín fenyegetésében összesűrített köd; egy falak nélküli kórház mocskos vattái. Felhők... Olyanok, mint én, tönkretett átjáró ég és föld között, kiszolgáltatva valamiféle láthatatlan hajtóerő kénye-kedvének, mennydörögve vagy nem, fehéren örömet sugározva vagy feketén homályba borítva, az átmenet és az úttalanság képzelődései, távol a föld zajától és híján az ég csöndjének. Felhők... Mennek tovább, mindig csak mennek tovább, egyre csak haladnak a messzeségbe, tompa fényű gombolyagaik meg-megtorpanó gomolygásával, végig a csalóka, zavaros égbolt végeláthatatlan térein.¹⁴⁵

Most már értem! Vasques főnök úr az élet. Az egyhangú és szükségszerű, a parancsoló és kifürkészhetetlen élet. Ez a köznapi ember testesíti meg az élet köznapiságát. Kívülről ő jelenti számomra a mindenséget, mert kívülről az élet számomra a mindenség.

Ha a Douradores utcai iroda jelenti számomra az életet, akkor az ugyancsak a Douradores utcában lévő második emeleti szoba – ahol élek – jelenti számomra a művészetet. Igen, a művészetet, amely ugyanabban az utcában lakik, de máshol, mint az élet, a művészetet, amelynek segítségével könnyeb-

ben elviseljük az életet, de azt már nem, hogy élünk, ami ugyanolyan egyhangú, mint maga az élet, csak másutt. Igen, a Douradores utca magában hordozza számomra a dolgok mindenfajta értelmét, minden titok megoldását, kivéve azt, hogy titkok léteznek, mert erre nem lehet megoldás.¹⁴⁴

Vannak olyan pillanatok, amikor minden fáraszt, még az is, amitől fel kellene üdülnünk. Ami fáraszt, azért, mert fáraszt; amitől fel kellene üdülnünk, azért, mert elérésének a gondolata fáraszt. Olykor a lélek mindenfajta gyötrelmennél és mindenfajta fájdalomnál mélyebb csüggedésbe süllyed; úgy gondolom, ez csupán azoknak ismerős, akik elkerülik az emberi gyötrelmeket és fájdalmakat, és van bennük kellő belátás magukkal szemben, hogy magát a csömört elkerüljék. Ilyenképpen a világ ellen felvértezett lényekké zsugorodnak, és semmi csodálatos nincsen abban, hogy önmagukról alkotott tudásuk egy bizonyos szintjén váratlanul nyomasztólag hat rájuk a vértezett egész valósága, és az élet visszájára fordult gyötrelmem, semmivé foszlott fájdalom lesz számukra.

Ilyesféle pillanatot élek át most, és olyan valakiként írom ezeket a sorokat, aki legalább azt szeretné tudni, hogy él. Egész nap álomittasan dolgoztam, mostanáig álombéli folyamatokat vettem számba, végigírtam kábult állapotomat. Egész nap úgy éreztem, hogy az élet ránehezedik a szememre és a halántékomra – álombéklőzza a szemem, kifelé fesiül a halántékom, mindennek a tudata rátelepedik a gyomromra, émelygést és csüggedést okozva.

Életem, úgy tetszik, az anyag metafizikus tévedése, a mozdulatlanságba csúszott hiba. Nem nézem a nappali világot, hogy ne is lássam, mi olyan van benne, amivel elvonhatnám a figyelmemet önmagamról, és valamiféle leírását adva, szavakkal fedjem be önmagam nemszeretetének üres csészéjét. Nem nézem a nappali világot, és meggörnyedő háttal tudomást sem veszek arról, hogy süt-e a nap, vagy nem süt, odakünn, az én szememben szomorú utcán, a puszta utcán, ahol emberek zaja halad té és tova. Semmit sem tudok, és fáj a mellkasom. Odahagytam a munkát, és semmi kedvem nincsen

elmozdulni innen. Bámulom a piszkosfehér itatóspapírt, amely a sarkainál rögzítve végigterül az íróasztal rég elöregedett, megbillenő lapján. Elmerülve nézem a belemázolt és véletlenül odahúzott ákombákomok szétfolyó vonalait. Néhányszor fejjel lefelé és visszájára fordulva ott az aláírásom. Itt-ott egy-egy szám, éppígy kifordítva. Egynéhány elfutó irkafirka, amelyeket önkéntelenül mozduló kezem hagyott maga után. Úgy nézek minderre, mint az itatóspapír bugrisa, olyan figyelemmel, mint amikor valaki egy újdonságot figyel a látásra szolgáló agyi központok mögött tökéletesen tétlen aggyal.

Több bensőséges álmom van, mint amennyi elfér bennem. És nem akarok semmi mást, nem vágyok semmi másra, nem is lehetséges semmi más, mint elmenekülni.¹⁴⁵

Egyetlen problémának sincsen megoldása. Egyikünk sem bogozza ki a gordiuszi csomót; mindannyian vagy odahagyjuk vagy átvágjuk. Egy csapásra, érzelmileg oldjuk meg a szellemi problémákat; vagy azért teszünk így, mert nehezünkre esik gondolkodni, vagy óvakodunk attól, hogy következtetéseket vonjunk le, vagy amiatt a képtelen szükség miatt, hogy támaszt találjunk, vagy attól a nyájszellemtől vezéreltetve, hogy visszataláljunk a többiekhez és az élethez.

Mivel egy probléma összes alkotóelemét soha nem ismerhetjük meg, soha nem is tudjuk megoldani.

Ahhoz, hogy eljussunk az igazsághoz, hiányoznak a szükséges adatok, és azok a szellemi eljárások, amelyek ezeknek az adatoknak az értelmezését szolgálják.¹⁴⁶

Ma elment, (azt beszéljük, hogy) végleg, a szülőföldjére az úgynevezett hivataloszlóga, az a férfi, akire megszokásból már úgy gondoltam, mint ennek az emberi közösségnek egy darabjára, és következésképpen, mint saját magamnak és saját világomnak egy darabjára. Ma ment el tőlünk. Véletlenül

találkoztunk össze a folyosón, és ott búcsúztunk el, meglepetten, de már készülve rá; megöleltem, félénken viszonozta, és volt bennem elég lélektelemség, hogy ne sírjak; ha a szívem nem is, de önkéntelenül könnybe lábadó, égő szemem sírt volna.

Minden olyan dolog, amely a miénk volt, még ha csak véletlenül kerülünk is vele kapcsolatba, vagy láttuk csupán, mivel a miénk volt, egy darabkánkká vált. Az a férfi, aki ma elment tőlünk valahová, a galegók földjére, amelyet nem ismerek, számomra nem hivataloszolga volt: életem lényegének létfontosságú, mert látható és emberi része volt. Ma valamivel kevesebb lettem. Már nem vagyok egészen ugyanaz. Elment a hivataloszolga.

Minden, ami ott történik, ahol élünk, a bensőnkben történik meg. Minden, ami eltűnik abból, amit látunk, belőlünk tűnik el. Minden, ami elenyészett, ha láttuk, amikor még megvolt, belőlünk szakadt ki, amikor szertefoszlott. Elment a hivataloszolga.

Nehézkesebben, öregesebben, megfogyott kedvvel telepszem le a magas hivatali íróasztalhoz, és fogok bele a tegnap elkezdett írásos munka folytatásába. Ám a mai, homályosan tragédiának felfogott eseményről való elmélkedéseim, amelyeket erővel kell elnyomnom magamban, újra meg újra megszakítják az írás megszokott, szabályszerű folyamatát. Semmi hajlandóságot nem érzek a munkához, ámde képes vagyok valamiféle tevékeny tehetlenség folytán arra, hogy önmagam rabszolgájává legyek. Elment a hivataloszolga.

Igen, holnap vagy holnapután, vagy bármikor, ha nekem is megszólal a halál vagy az eltávozás néma harangja, én is az leszek, aki már nincsen itt, a néhai másoló, akit beraknak majd a lépcsőboltozat alatt álló szekrénybe. Igen, holnap vagy amikor a Végzetnek úgy tetszik, bevégzi napjait az a valaki, aki színleg én voltam bennem. Elmegyek a szülőföldemre? Nem tudom, hová megyek. Ma látható a tragédia, mert valamit nem látunk, és átérezhető, mert nem éri meg, hogy átérezzük. Istenem, Istenem, elment a hivataloszolga.¹⁴⁷

Vannak olyan érzetek, amelyek álmok, és mint valami köd, teljes egészében megülik a lelket, megakadályozzák a gondolkodást, megakadályozzák a cselekvést, megakadályozzák a világos létezést. Mintha nem aludtunk volna, az álom maradéka tovább él bennünk, és a délelőtti nap valamiféle kábulatban melegíti föl az érzékek tespedt felületét. A semmi lét részegsége ez, az akarat pedig egy vödör, amelyet a kertben járva lábunk nemtörődöm mozdulatával felborítottunk.

Nézünk, de nem látunk. A hosszú, emberi lényektől nyüzsgő utca fekvő hirdetőtábla, amelyen a betűk elmozdulnak a helyükből, és nem állnak össze értelmes egységekké. A házak csak házak. Elvész annak a lehetősége, hogy értelmezzük, amit látunk, azt viszont jól látjuk, hogy micsoda.

A ládakészítő ajtajából a kalapácsütések különös-közelién hallatszanak. Egymástól jól elkülönülve hangzanak, mindegyik visszhangzik, de semmi több. A szekerek zörgése ézengéssel fenyegető napot idéz fel. A hangok a levegőből jönnek, nem a torkokból. A távolban a folyó sárgásan szürke.

Nem csömört érzünk. Nem mélabút érzünk. Aludni szeretnénk, más személységgé alakulva, felejteni szeretnénk, egy jobb határidő reményében. Nem érzünk semmit azon az ösztönös cselekvésen kívül, amellyel itt alul a fölhöz csapjuk azt a két, hozzánk tartozó, akaratlanul mozgó lábat, amelyet a cipőn belül érzünk. Talán még ezt sem érezzük. A szemünk körül, és mintha valaki a fülünkbe dugta volna az ujját, szorítást érzünk a fejünkben.

Mintha náthás volna a lelkünk. A betegség irodalmias képével együtt feltámad a vágy, hogy bárcsak lábadozás volna az élet, ahol nem kell mozogni: és a lábadozás gondolata felidézi a város környéki kerteket, távoli, eldugott kis otthonokat, messze az utcától és a kocsikerekektől. Igen, nem érzékelünk semmit. Tudatosan haladunk át – belemerülve abba az álomba, hogy lehetetlen másfelé irányítani a testünket – azon az ajtón, amelyen át be kell lépnünk. Mindenén áthaladunk. Hol van a csörgődobod, eltespedt medve?

Könnyedén, mintha csak most támadt volna föl, a szellő tengerbúze továbbibbent a Tejo fölül, és mocskosan szétterült a Baixa szélső házai között.

Hűvös émelygést keltett a langyos tenger hideg kábulata. A gyomromban éreztem az életet, a szagok pedig mintha a szemem mögött jutottak volna el az orromba. Magasan, a semmi hátán nyugodtak a ritkás gomolyfelhők, sűrűke színük csalóka fehérré morzsolódott. A légkörben, mintha a gyáva ég fenyegetése vibrált volna, mint néma égzengés, amelynek egyetlen alkotó-eleme a levegő.

Még a sirályok röptén és érződött a tespedtség, mintha könnyebbek lettek volna a levegőnél, és csak úgy otthagyták volna őket valaki. Nem volt tikasztó hőségek. Az alkony fölérősítette kétségeinket; a levegő szakaszosan lett egyre hűvösebb.

Szegény reményeim, amelyek az életemből születtek, s tápláltam őket magamban! Olyanok, mint ez a kényszerű pillanat és ez a levegő, ködtelen köd, csalóka vihar kibomlott fércelése. Szeretnék kiabálni, hogy véget vessek a tájképnek és az elmélkedésnek. De elhatározásomban benne van a tenger bűze, a bensőmben végbemenő apály szabadon hagyta az iszapos feketeséget, amely ott kint van, és nem látom, csak érzem a szagát.

Mennyi következetlenségben van részem! Mennyi gúnyos tudatosság van a föltételezett benyomásokban! Mennyi zavaros összefüggés van a lélek és a benyomások, a gondolatok és a levegő meg a folyó között, csak azért, hogy elmondhassam, az élet fáj a szaglásban és a tudatomban, hogy ne mondhassam el Jób Könyvének egyszerű és súlyos mondatával: „Lelkemből útalom az életemet“.¹⁴⁸

Eső

Vége úgy szikrázik föl a fénylő háztetők sötétsége fölött a langyos reggel hideg fénye, mint az Apokalipszis gyötrelme. Megint beborít mindent a világgosság roppant éjszakája. Megint ugyanaz a folytonos borzalom – a nappal, az élet, a föltételezett hasznosság, a tevékenység, amelyre nincs orvosság. Megint fizikai, látható, társadalmi személyiségem, amely átadható olyan sza-

vakkal, amelyek nem mondanak semmit, használható mások mozdulatai és idegen tudatok által. Megint olyan vagyok, amilyen nem vagyok. A derengő világosság első fényeinel, amelyek szürkés kétségekkel járnak át az ablaktáblák réseit – ezek egyáltalán nem zárnak tökéletesen, ó, Istenem –, érzem, hogy nem maradhatok tovább ebben a menedékemben, amit a lefekvés jelent, amit a nem-alvás, de a továbbalvás lehetősége jelent, amit az álmok lehetősége jelent, miközben elfeledkezhetem arról – a tiszta ruhák friss melegét érezve, és a testem létezéséről, a kényelmet kivéve, tudomást sem véve –, hogy létezik igazság és valóság. Érzem, ahogy tovaszáll belőlem az a boldog öntudatlanság, amellyel a tudatosságomat élvezem, az az állati álomittaság, amellyel a napon heverő macska szemhéjai közül figyelem elszabadult képzeletem logikáját. Érzem, ahogy eltűnnek előlem a homály adta kiváltóságok, a szemhéjaimon át előtűnedező fák alatt lassan hömpölygő folyók, a lassú vér fülemben csörgedező hangja és az eső elmosódó kopogása között elvesző vízesekek surrogása. Elveszíttem magam, miközben életre kelek.

Nem tudom, hogy alszom-e, vagy csak azt érzem, hogy alszom. Nem álmodom a pontos átmenetet, de felfigyelek – mintha ébredezni kezdenék egy alvás nélküli álomból – a város életének első neszeire, amelyek – mint egy bizonytalan helyről előtörő áradás – fölfelé szállnak onnan alulról, ahol az Isten által megteremtett utcák vannak. Vidám hangok, amelyeket átítat a hulló eső szomorúsága, de az is lehet, hogy elállt már, mert nem hallom... – csak a réseken át beszivárgó fény világító szürkésege mutatja a gyöngé, alig látható derengés homályában a hajnali órát, de nem tudom melyiket. Vidám és szerteguruló hangok sajdulnak bele a szívembe, mintha vizsgára vagy végrehajtásra hívnának. Minden nap, amikor meghallom az ágyamról – ahol nem ismerem magam –, hogy hajnalodik, úgy érzem, a nap nagy esemény lesz a számomra, amelyet nem lesz bátorságom végigcsinálni. Minden nap, amikor érzem, hogy a nap kikel árnyakból szőtt ágyából, s lehulló ágy-neműje végigsuhog az utcákon és a mellékutcákon, bíróság elé idéznek. Elítélnék minden előttem álló napon. És az az örökös elítélt, aki itt van ben-

nem, belekapaszkodik az ágyba, mint elvesztett édesanyjába, és úgy simogatja a párnáját, mintha a dajkája megvédené az emberektől.

A nagytestű állat boldog delelése a fák árnyékában, a toprongyos csavargó üde ellankadása a magas fűben, a néger kábulata a meleg és távoli délutánon, az ásítás gyönyörűsége, amikor az ernyedt szemre minden ránehezedik, ami álomba ringatva feledésre csábít; a megpihenés nyugalma szétárad a fejben, könnyű léptekkel behajtja az ablaktáblákat a lélekben, és névtelenül végigcírógat a szendergés.

Aludni, a messzeségben járni úgy, hogy nem is tudunk róla, lefeküdni, megfélekedni a testünkről; átadni magunkat az öntudatlanság szabadságának egy elfeledett tó menedékében, amelynek csendes tükre lombos fák között, az erdő távoli mélyén rejtőzik.

Semmiség, néhány szusszanás csak, könnyed halál, amelyből visszavagyódva és frissen ébredünk, lemondás a lélek szövetéről a feledés ruházata javára.

Ámde újra meghallom a kivilágosodott mindenséget paskoló eső heves kopogását, mintha csak valaki megint rákezdene a tiltakozásra, mert nem győzték meg. A hideg föltételezett csontjaimig hatol, mintha átjárna a félelem. Összekucorodva, jelentéktelenné válva, emberként önmagamban magamra hagyatva abban a kevéske homályban, amely még körbevesz, sírok, igen sírok, sírok a magánytól és az élettől, s haszontalan mélabúm, amely olyan, mint egy kocsi kerék nélkül, a valóság útfelén hever, az elhagyatottság trágyájába süppedve. Mindentől sírok, az anyaöl elvesztésétől kezdve a félelem nyújtott kéz haláláig, a karokig, amelyekbe nem tudtam, hogyan kapaszkodjak bele, a vállig, amelyre soha nem hajthattam le a fejem... Egészen addig a napig, amely végérvényesen fölvirrad, a mélabúig, amely úgy virrad föl bennem, mint a nappal kegyetlen igazsága, amelyről álmodtam, amelyről gondolkodtam, amelyről elfeledkeztem magamban – mindez az árnyak, képzelődések és lelkifurdalások valamiféle keverékében beleolvad abba a nyomba, amelyen a világok járnak, és behull az élet dolgai közé, mint egy szőlőfürt lecsupaszított ágboga, amelyet a sarkon ettek meg a fiúk, akik ellopták.

Az emberi nap zajongása váratlanul fölerősödik, mint egy asztali csengő hívó szava. A ház mélyén finoman csetten a zár az első ajtóban, amely a világmindenségre nyílik. Papucs surrogását hallok egy értelmetlen folyosón, amely a szívemig vezet. És hirtelen mozdulattal, mintha végre megölném magam, ledobom megfeszült testemről az ágyneműt, amelyben megbújtam. Felébredtem. Az eső kopogása elmosódik valahol a megfoghatatlan külvilág magasabb rétegeiben. Boldogabbnak érzem magam. Elvégeztem valamit, amiről fogalmam sincs. Felkelek, odamegyek az ablakhoz, bátor elszánással kinyitom az ablaktáblákat. Áttetszőn esős nap fénylik, és tompa fényvel itatja át a szemem. Kinyitom az üveges ablakszárnyakat is. A hűvös levegő párája megcsapja meleg bőröm. Esik, igen, de hiába ugyanolyan, végül is egészen más! Szeretnék felfrissülni, élni, a nyakam behajtom az életbe, mint valami hatalmas járomba.¹⁴⁹

Séta közben tökéletes mondatokat alkottam, amelyekre később otthon egyáltalán nem emlékszem. Nem tudom, hogy ezeknek a mondatoknak ki-mondhatatlan költőisége abból fakad-e, hogy léteztek egy pillanatra, vagy abból-e, hogy soha nem léteztek (írásban).¹⁵⁰

Az élet apokaliptikus érzése.¹⁵¹

Minden képtelenség. Ez annak szenteli az életét, hogy pénzt keressen, élére rakja, de se gyermekei nincsenek, akikre hagyhatná, se reménye arra, hogy valamiféle égi hatalom túlvilági létezést adjon ennek a pénznek. Az annak szenteli az erejét, hogy hírnévre jusson, ha már meghalt, de nem hisz abban, hogy a hírnév elismerése által tovább élhet. Emez meg abban örli fel magát, hogy olyan dolgokat szerezzen magának, amelyekben igazából nem is leli kedvét. Azután van olyan is, aki (...)

Az egyik olvas, hogy tudjon, de hiába. A másik elmerül az élvezetekben, úgy él, de hiába.

Utazom a villamoson, és szokásom szerint apránként fölfedezem, részletekben figyelem meg az élém kerülő embereket. Számomra az apró részletek dolgok, hangok, mondatfoszlányok. Az előttem álló lánynak a ruháját például szétválasztom arra a ruhaszövetre, amelyből készült, és arra a munkára, amellyel elkészítették – mivelhogy ruhának látom és nem ruhaszövetnek –, a nyakát övező finom hímzett szegély is szétválik számomra selyemfonálra, amellyel kihímezték, és arra a munkára, amely a hímzéshez kellett. És máris, mint egy elemi politikai gazdaságtan könyvben, megjelennek előttem a gyárak és a munkafolyamatok – az a gyár, ahol a szövetet szőtték, az a gyár, ahol a fonalat fonták, amely egy kissé sötétebb árnyalatú, ahogyan megcsavart szálacskáival a nyak melletti részt szegélyezi; és látom a gyárak részlegeit, a gépeket, a munkásokat, a varrónőket, befelé tekintő szemem belelát az irodákba, látom az igazgatókat, akik nyugalmat erőltetnek magukra, elvonulnak előttem a főkönyvek, az egész könyvvitel; de ez még nem minden: látom mögöttük azoknak az embereknek az otthoni életét, akik ezekben a gyárakban és ezekben az irodákban végzik társadalmi munkálkodásukat... Az egész világ elvonul a szemem előtt, csak azért, mert előttem, egy barna nyak alatt, amelynek a másik végén azt sem tudom, hogy milyen arc van, egy szabálytalanságában is szabályos sötétzöld szegély húzódik a ruha világos zöldje fölött.

Az egész társadalmi élet ott van a szemem előtt.

És mindezek mögött megsejtem a szerelmeit, a titkait, a lelkét mindazoknak, akik azért dolgoztak, hogy ez a nő, aki itt áll előttem a villamoson, halandó nyaka körül ott viselje egy sötétzöld selyemszál kanyargó közhelyét egy kevésbé sötétzöld szövetanyagon.

Elrévedek. A villamoskocsi ülései, amelyeket erős, vékonyszálú szalmafonatból készítettek, távoli vidékekre visznek el, ipari üzemekké, munkásokká, munkáslakásokká, életké, valóságokká, mindenségé sokasodnak.

Kimerülten, alvajáróként szállok le a villamosról. Megéltem a teljes életet.¹⁵²

A nap tündöklő világosságában a hangok nyugalma is aranyból van. Szelídség jár át mindent, ami csak végbemegy. Ha azt mondanák nekem, hogy háború van, azt mondanám, hogy nincsen háború. Egy ilyen napon semmi olyan nem történhet, ami megzavarhatná azt, hogy mindent csak szelídség jár át.¹⁵³

Hónapok teltek el azóta, hogy utoljára írtam. Az értelmem álomba merült, ennek következtében valaki más voltam az életben. Valamiféle metaforikus boldogság érzése kerített gyakorta hatalmába. Nem léteztem, más voltam, úgy éltem, hogy nem gondolkodtam.

Ma váratlanul visszaváltottam annak, aki vagyok, vagy akinek álmodom magam. Rettenetesen fáradtságos pillanat volt, miután látható eredmény nélkül dolgoztam. Kezembe hajtottam a fejem, és könnyökömet megtámasztottam a lejtős asztallapon. Becsuktam a szemem, és visszataláltam önmagamhoz.

Egy hosszú, csalóka álom során visszaemlékeztem mindarra, ami voltam, és egy jól ismert tájkép élességével jelent meg előttem, minden létezőt megelőzve vagy követve, az egykori vidéki ház hosszú homlokzata, ahonnan látni lehetett a puszta szérút.

Hirtelen átjárt az élet hiábavalósága. Látni, érezni, emlékezni, felejteni – mindez összekeveredett bennem, valamiféle bizonytalan könnyökfajás formájában jelentkezve, a közeli utca elmosódó mormolásával és a békés irodában végzett nyugalmas munka apró zörejeivel.

Amikor a kezem rátettem az asztalra, és végignéztem mindazon, amit ott láttam, a halott világokkal terhes, alkalmasint fáradtságot tükröző pillantásom először egy döglegyen akadt meg (az a tétova zümmögés, ami idegen volt az iroda zajaitól!), amelyik ott ült a tintatartó tetején. Elnézegtettem névtelen és éber mélységemből kitekintve. Zöldesbe játszó feketéskék színe volt, és émelyítően csillogott, de nem volt csúnya. Egy élet!

Ki tudja, hogy miféle felsőbb erők, az Igazság istenei vagy démonai számára, amelyeknek árnyékában tévelygünk, nem valami olyan csillogó légy leszek-e, amelyik egy pillanatra megül elöttük? Súlytalan megjegyzés? Már nem új észrevétel? Gondolat híján lévő bölcsekedés? Meglehet, de én nem gondolkodtam: éreztem. Fizikailag, közvetlenül, mélyen elborzadva és [...] tettem ezt a nevetséges összehasonlítást. Légy voltam, amikor a légyhez hasonlítottam magam. Légynek éreztem magam, amikor föltételeztem, hogy annak érzem magam. És úgy éreztem, mintha légylelkem volna, légyként aludtam, úgy éreztem, légybe vagyok zárva. És az volt a legborzalmasabb, hogy ugyanakkor éreztem, hogy önmagam is vagyok. Akaratlanul is fölpillantottam a mennyezet felé, hogy nem csap-e le rám váratlanul egy vonalzó, hogy összezúzzon, ahogy én is összezúzhatnám ezt a legyet. Szerencsére, mire visszapillantottam, a légy eltűnt, olyan zajtalanul, hogy nem is hallottam. Az iroda véletlenszerű színterét megint elhagyta a filozófia.¹⁵⁴

Jó ideje – nem tudom, hogy napok vagy hónapok óta – nem vetem papírra a benyomásaimat; nem gondolkodom, következésképpen nem létezem. Elfelejtettem, ki vagyok; nem tudok írni, mert nem tudok lenni. Valamiféle rézsútós álomba hullás révén valaki más lettem. Amint rájövök, hogy nem emlékszem magamra, fölébredek.

Rövid ájultságba hullva kiestem az életemből. Úgy térek meg magamhoz, hogy nem emlékszem rá, mi voltam időközben, és ami korábban voltam, az csupán egy félbeszakadt emlék marad. Él bennem valami zavaros tudás valamiféle ismeretlen köztes állapotról, valamiféle hiábavaló erőfeszítésről, hogy emlékezetem egyik fele rá szeretne találni a másikra. Nem vagyok képes visszatalálni magamhoz. Már arról sincs tudomásom, hogy éltem-e.

Nem biztos, hogy ez az érezhető ős első olyan napja – az első nap, amikor a hideg már nem frissít és a halott nyár gyérülő fénybe öltözik –, amely távoli áttetszőségével halott szándék vagy csalóka akarat érzését ébreszti föl bennem. Nem biztos, hogy az elveszett dolgoknak ebben a közjára

tékában ott rejtőzik a haszontalan emlékezet valamiféle bizonytalan nyoma. Ez, sokkal fájdalmasabb módon, a felidézhetetlen emlékek csömöre, a tudat vigasztalansága, amely az algák vagy nádak között, magam sem tudom, hogy minek a partján elvesztett valamit.

Tudom, hogy a tiszta és mozdulatlan nappal fölé valóságos és a mélykék-nél kevésbé világos kék égbolt borul. Tudom, hogy a nap, a korábbiakhoz képest bizonytalanul megfogytakozott aranyával, párálló visszfényekkel aranyozza be a falakat és az ablakokat. Tudom, hogy ha nincsen szél, sem szellő, amely emlékeztetne rá és megkérdőjelezné, akkor még virrasztó hűvösség alszik a meghatározhatatlan városban. Tudom mindezt, noha nem gondolkok rá és nem akarom tudni, nem álmodom, hacsak nem azért, hogy emlékezzek, és nem is vágyakozom, hacsak nem azért, mert elfog a kétség.

Terméketlenül és távolian lábadozom abból a betegségből, amelyben nem is szenvedtem. Az ébredéstől frissen előkészítem magam arra, amihez nincs merszem. Miféle álomtól nem tudtam aludni? Milyen dédelgetés nem akart hozzám szólni? Milyen jó másnak lenni az erős tavasznak ezzel a hideg lélegzetével! Milyen jó – még az életnél is jobb – legalább elgondolni ezt, miközben messze, az emlékezetben földézett képen a nádak zölden hajladoznak a folyóparton, pedig nincs is szél, amelyet éreznénk!

Hányszor visszaemlékszem arra, aki nem voltam, eltűnődöm azon, hogy fiatal vagyok, és mindenről elfeledkezem. Mások voltak azok a tájak, amelyeket soha nem láttam; új tájak voltak, nem azok, amelyeket valóban láttam. Mit számít ez? Véletlenek és térközök révén bevégeztem, és miközben a nappal hűvössége maga a nap, keleten – amelyet látok, bár nincs előttem – hidegen alszanak a folyópart sötét nádszájai.¹⁵⁵

Vannak olyan belső gyötrelmek, amelyekben annyi a finom árnyalat és az egymásba mosódás, hogy nem tudjuk eldönteni: a lélekből vagy a testből erednek-e, rosszkedv-e, amit az élet felszínességének az érzése ébreszt bennünk vagy rosszullet, amely a szervezet valamelyik szervéből indul ki – a

gyomorból, a májból vagy az agyból. Hányszor eltakar önmagam elől saját magam alantas öntudata a nyugtalan tehetetlenség zavaros üledékével! Hányszor fáj a létezés, annyira bizonytalan élményessé, hogy nem tudok különbséget tenni: csömört érzek-e vagy a hányás tör-e mindjárt föl belőlem. Hányszor...

A lelkem ma egészen a testemig szomorú. Fáj mindenem, az emlékezés, a szemem és a karom. Mintha valamiféle reuma szaggatna mindent, ami vagyok. Nem ébreszti fel bennem a létezés iránti lelkesedést a nap tiszta ragyogása, a roppant, áttetszően kék ég, az áradó fény fölcsapó tengerárja. Egy csöppet sem hat meg a könnyű, friss és őszi szellő, mintha csak a nyár tudatában lenne annak, mitől lesz személyisége a szélnek. Nekem már semmi nem számít. Szomorú vagyok, de nem megfogható szomorúság él bennem, és még csak nem is meghatározhatatlan szomorúság. Ott kint vagyok szomorú, a ládákkal teledobált utcán vagyok szomorú.

Ezek a mondatok nem adják át pontosan azt, amit érzek, mert kétségkívül semmi sem képes pontosan átadni azt, amit az ember érez. De valamilyen módon mégis megpróbálom érzékeltetni, hogy mit érzek, valamiképpen összevegyítve különböző fajta énjeimet és az idegen utcát, amely azáltal, hogy bensőséges, de számomra elemezhetetlen úton-módon látom, ugyan-csak hozzám tartozik, és a részemet alkotja.

Szeretnék külön-különb-féle alakban távoli országokban élni. Szeretnék más valakiként meghalni ismeretlen lobogók alatt. Szeretném, ha császárnak kiáltanának ki más korokban, amelyek azért jobbak a mainál, mert nincsen köztük a mához; halavány pasztellszínekben, kifürkészhetetlenül és rejtelmesen derengenek föl előttünk... Szeretnék minden olyat, ami nevetéssé tehetné azt, aki vagyok, mert nevetéssé teszi azt, aki vagyok. Szeretnék, szeretnék... De a nap mindig ott van, amikor ragyog a nap, és az éjszaka is, valahányszor leszáll az éjszaka. Mindig ott a gyötrem, amikor kínoz a gyötrem, és az álom, amikor elringat az álom. Mindig az van ott, ami ott van, és soha nem az, aminek lennie kellene, nem azért, mintha jobb vagy rosszabb volna, hanem csak azért, mert valami más.

Mindig ott van . . .

A ládákkal telidobált utcán végigmennek a rakodómunkások, és megtisztítják az utcát. Egyik ládát a másik után rakják föl nevetés és megjegyzések kíséretében a társzerekre. Irodai ablakom magasából elnézem őket, renyhe szemmel, amelyen alszik a szemhéj. És valami hajszálfinomán, megfoghatatlanul összekapcsolja azt, amit érzek azokkal a szállítómunkásokkal, akiket ott látok, és miközben dolgoznak, ismeretlen érzés ládát készít ebből az egész csömörből vagy mélabúból vagy undorból vagy hányingerből, amely eltölt, és az egyik hangosan tréfálgató legény vállára vetve fölrakja egy társzekerre, amely ott sincs. És a nappal fénye hull, derűsen, mint mindig, rézsútos fény, mert szűk az utca, a ládák tornyosuló halma fölött – de nem a ládákra, amelyek árnyékban vannak, hanem oda, abba a szögletbe, amott hátul, ahol a szállítómunkások mindegyre a tevékeny semmittevással vannak elfoglalva.¹⁵⁶

Miután alábbhagyott a meleg és az eleinte csak szemerkélő eső annyira fölerősödött, hogy hallani lehetett, a levegőt olyan nyugalom járta át, amely a meleg levegőben nem volt, olyan új békesség, amelyet szellőjével átjárt az eső. Olyan fénylő boldogságot sugárzott ez a vihar és sötétség nélkül megjelenő csöndes eső, hogy azok – csaknem mindenki –, akiknél nem volt esernyő vagy esőkabát nevetve beszélgettek, miközben gyors léptekkel haladtak a csillogó utcán.

Egy tétlen pillanatomban odaléptem az iroda nyitott ablakához – a melegben kinyitottuk, és az esőben sem csuktuk be – és szokásomhoz híven beható és nemtörődöm figyelemmel szemléltem mindazt, amit éppen most írtam le olyannak, amilyen volt, még mielőtt láttam volna. Igen, éppen ott haladt el két boldog, hétköznapi lény, akik mosolyogva beszélgettek a szemerkélő esőben, miközben a sietősnél is sebesebb léptekkel jártak a felvirradt nap tiszta tündöklésében.

De hirtelen, egy sarok mögül, amely már régen a látóteremben volt, meglepetésszerűen élém tűnt egy öreg és jelentéktelen, szegényes de nem alázatos férfi, aki türelmetlenül lépkedett a csendesedő esőben. Ez az ember, akinek bizonyosan nem volt úticélja, legalább türelmetlen volt. Már nem azzal a figyelmetlen figyelemmel néztem őt, amellyel a dolgokat szemléljük, hanem azzal az értelmező figyelemmel, amely a jelképeknek jár. A senki jelképe volt; ezért sietett. Annak a jelképe volt, aki semmire nem jutott; ezért szenvedett. Nem azokhoz tartozott, akik érzik az eső kényelmetlen boldogságát, hanem magához az esőhöz – egy öntudatlan lény, aki annyira öntudatlan volt, hogy érezte a valóságot.

De nem ezt akartam mondani. A járókelőre vonatkozó megfigyeléseim – akit végül is nyomban elvesztettem szem elől, mert nem figyeltem rá tovább – és ezeknek a megfigyeléseknek a szövevénye közé betüremkedett a figyelmetlenség valamiféle rejtélye, a lélek valamiféle megnyilatkozása, ami függőben hagyott. Összefüggéstelenségem mélyén, anélkül hogy hallanám őket, hallom a csomagolást végző legények beszélgetésének hangjait, amonnan az iroda végéből, ahol a raktár kezdődik, és látom, anélkül hogy látnám a postai csomagokat összefogó zsinegeket, amelyek duplán futnak, kettős csomóval lezárva az erős barna papírba göngyölt csomagokat, amelyek tréfálkozás és ollók között hevernek a belső udvarra néző ablak melletti asztalon.

Látni annyi, mint a látottakat megőrizni.¹⁵⁷

Átmenet

Ez a borzalmas óra, amely vagy csökkenjen a lehetségesig vagy fokozódjon a halálosig.

A reggel soha ne virradjon fel, én pedig, meg ez az egész hálófülke és belső légköre, amelynek része vagyok, szellemüljön át éjszakává, teljesedjék ki homályá, és ne maradjon belőlem árnyék sem, amelyet beszennyezhetek az emlékezetemmel vagy bármivel, ami halhatatlan.¹⁵⁸

Ó, éjszaka, ahol a csillagok fényt hazudnak, ó éjszaka, te az egyetlen Világmindenséghez mérhető valami, tégy engem, testben és lélekben testednek részévé, hadd oldódjak fel abban, hogy én is pusztá homály vagyok, és hadd változzak én is éjszakává, ahol nincsenek álmaim, mert csillag lett belőlük, és nincsen nap sem, amelytől azt várjuk, hogy megvilágítsa a jövőt.¹⁵⁹

A különböző dolgok osztályozói – azok a tudós emberek, akiknek a tudománya az osztályozásra korlátozódik – általában nem vesznek tudomást arról, hogy az osztályozhatóság végtelen, ennek következtében az osztályozás lehetetlen. De főleg az képez el, hogy nem ismerik az olyan ismeretlen osztályba sorolható dolgok létezését, mint a lélek és a tudat dolgai, amelyek a tudás térközeiben találhatók.

Talán azért, mert túlságosan sokat gondolkodom vagy túlságosan sokat álmodom, biztos, hogy nem tudok különbséget tenni a létező valóság és az álom között, amely a nem létező valóság. Ilyenképpen az égről és a földről folytatott elmélkedéseimbe olyan dolgokat illesztetek bele, amelyek nem csilognak a naptól vagy lábbal tiporhatók – a képzelet folyékony csodáit.

Föltételezett napnyugták aranyoznak be, de a föltételezett dolog a föltételezésben él. Képzeletbeli szellők töltenek el örömmel, de a képzelt dolgok akkor élnek, amikor elképzelik őket. Különböző feltételezések által van lelke, de ezeknek a föltételezéseknek saját lelkük van, következőképpen nekem adják a saját létező lelküket.

Nem létezik más probléma, csak a valóság megoldhatatlan és élő problémája. Mit tudok én egy fa és egy álom közötti különbségről? A fát megérinthetem; tudom, hogy álmodom. Mi ez hát a valóságban?

Mi ez? Én vagyok az, aki az üres hivatalban magamra maradva, átadhatom magam a képzelgésnek az értelem hátrányai nélkül. Gondolataimban nem áll be szünet, ahogy ez az elhagyott írópadok és a papírjaival és föltékert zsinegeivel magára hagyott csomagküldő osztály esetében megtörténik.

Nem magas íróasztalomnál ülök, hanem az előléptetést megelőlegezve terpeszkedem Moreira legömbölyített karfájú karosszékében. Talán a hely hatására: szorakozottság tör rám. A rekkenő meleg napok álmosítóak; álomtalanul alszom, mert hiányzik belőlem az energia. És ezért gondolkodom így.¹⁶⁰

Most, hogy az eső utolsó cseppjei már egyre ritkásabban hullottak lefelé a tetőről, és a kövezett utca közepén az ég kékje lassan visszatükröződött, a járművek hangja megváltozott, hangosabban és vidámabban szállt fel, s hallani lehetett, ahogy az ablakokat kitárják a feledést nem hozó napnak. A közeli sarok mögül végigzengett a keskeny utcán az első sorsjegyárus kiáltószása, és a szemközti bolt ládáiba vert szögek felszikráztak a verőfényben.

Bizonytalan ünnepnapra virradtunk, amely törvényes volt, de nem tartotta meg senki. Egybeesett a nyugalom és a munka, nekem pedig nem volt semmi dolgom. Korán keltem, és lassan készülődtem a létezésre. Föl-alá sétáltam a szobában, fennhangon összefüggéstelen és lehetetlen dolgokat álmodtam – mozdulatokat, amelyeket azután elfelejtettem megtenni, zavarosan megvalósított valószínűtlen becsvágyakat, céltudatos és elnyúló beszélgetéseket, amelyek, ha lennének, meglettek volna. Erre a fennköltség és nyugalom nélküli álmodozásra, erre a remény és cél nélküli kószálásra használták lépteim a szabad reggelt és fennen zengő, halkán kimondott szavaim megsokszorozódva hangzóttak egyszerű magányom kolostorában.

Emberi lényem, ha kívülről figyelve ítélkeztem róla, olyan nevetséges volt, amennyire minden emberi vonás nevetséges, ha bensőségessé válik. Az elhagyott álom egyszerű ruhái fölé egy öreg kabátot vettem, amely jó szolgálatot tesz az ilyen reggeli virrasztások idején. Öreg papucsaim elvástak már, különösen a ballábas. És önmagát túlélte kabátom zsebébe mélyesztve a kezem, szűk szobám sugárútján hosszú és elszánt léptekkel haladtam, haszontalan ábrándozásommal a többi emberéhez hasonló álmokba merültem.

Egyetlen ablakom felnyíló hűvösségében még hallani lehetett, ahogy a tetőről lehullanak a tovatűnt eső összegyűlt súlyos cseppjei. Még halványan

éreződött az iménti zápor friss lehelete. Az ég viszont már lehengerlően kék volt, és az esőfelhők foszlányai legyőzötten vagy fáradtan elvonulóban voltak a Szent György vár felé, visszahúzódva az égbolt törvényes útvonalairól.

Eljött az idő, hogy jól érezzem magam. De valami nyomasztott: valami ismeretlen sóvárgás, meghatározhatatlan, de még csak nem is alantas vágy. Talán váratott magára az az érzés, hogy élek. És amikor kihajoltam a magasan lévő ablakon az utca fölé, amelyet hiába néztem, mégsem láttam, hirtelen az az érzésem támadt, hogy egy olyan nedves rongy vagyok, amellyel piszkos dolgokat tisztítanak: odaviszik az ablakhoz, hogy szárazra töröljék vele, de azután ott felejtik, összecsavarva az ablakpárkányon, ahol lassan mocskos foltot ereszt.¹⁶¹

Az eső neszezéséből előbúvó csönd a szürke egyhangúság crescendójában szétárad a szűk utcában, amelyet elrédvedve figyelek. Ébren alszom, ott állok az ablak előtt, és úgy dőlök neki, mintha a mindenség volna. Azt vizsgálom, milyen érzések ébrednek bennem a fonalasan hulló, komoran fénylő eső látán, amely élesen elválik a mocskos homlokzatoktól, sőt még a nyitott ablakoktól is. És nem tudom, hogy mit érzek, nem tudom, hogy mit akarok érezni, nem tudom, hogy mit gondolok, sem azt, hogy mi vagyok.

Életem minden hosszantartó keserősége leveti – szemem pillantásától kísérve, érzékletek híján – természetes vidámságának öltözetét, amelyet a mindennapok megisméltódó véletlenjeinek során magára öltött. Megállapítom, hogy bár olyan sokszor vagyok vidám, olyan sokszor vagyok elégedett, mégis mindig szomorú vagyok. És az, aki ezt bennem megállapítja, ott van mögöttem, akárha fölím hajolna, miközben nekidőlök az ablaknak, és a vállam, sőt a fejem fölül figyeli, a szememnél bensőségesebb szemmel a lassuló, kissé már fodrozódó esőt, amely kecses mintákat horgol a sötétlő és komor levegőbe.

Odahagyni minden kötelességet, még azokat is, amelyek nem ránk nehezdednek, lemondani minden otthonról, még azokról is, amelyek nem voltak

a mieink, a megfoghatatlanból és az illanóból élni, az örület roppant bíborai és az álmodott fenségek hamis csipkái között. . . Olyan valamivé lenni, amely nem érzi a kinti eső bánatát, sem a belső üresség mélabúját. . . Lélek és gondolat, önmagától megfeszített érzés nélkül bolyongani hegyeken kanyargó úton, meredek hegyoldalak közé ékelődött völgyekben – távolian, elmerülve és végzetesen. . . Tévelyegni tájak, mint képek között. Csupán a távolság és a színek. . .

Enyhe szellő, amit az ablak mögül nem érzek, összekuszálja a levegőben az eső egyenes vonalban lefutó szárait. Valahol, az ég egy darabkája, amelyet nem látok, tisztul. Abból érzékelem, hogy a szemközti ablak nem egészen tiszta üvegén át már homályosan kiveszem odabent a falon lévő naptárt, amelyet eddig nem láttam.

Magamba révedek. Ha nem gondolkodom, nem látok.

Eláll az eső, és egy pillanatra szállongó finom gyémántpor marad utána, mintha a magasban valami hatalmas asztalkendőről ráznák lefelé, kékellőn, ezeket a parányi morzsákat. Érezni lehet már, hogy az ég egy része kék. Jobban ki lehet venni a naptárat a szemközti ablak mögött. Egy nő arca rémlik fel, a többi már gyerekjáték, mert emlékszem rá, és a fogkrém az összes közül a legismertebb.

De mire is gondoltam, mielőtt belefeledkeztem volna a látványba? Nem tudom. Akarat? Erőfeszítés? Élet? A hatalmasan szétáradó fényből érzem, hogy az ég már csaknem teljesen kék. De nincs nyugalom – nem is lesz sohasem! – a szívem mélyén, ebben az elkótyavetyélt birtok végében lévő öreg kútban, ebben az idegen ház padlásán porral lepett gyermekkori emlékekben. Nincsen benne nyugalom – és jaj szegény fejemnek! – nem is vágyom arra, hogy nyugalom legyen benne. . .¹⁶²

Hirtelen felfigyelek rá, hogy – magam sem tudom miképpen – egymagam vagyok a hivatali szobában. Ezt homályosan már előbb is sejtettem. Önma-

gamról való tudatom valamelyik szeletében áradó megkönnyebbülés, mennyi tüdő mélyéről felszakadó sóhajtás gyűrűzik tova.

Ez az egyik legkivételesebb élmény, amelyet a találkozások és elválások szeszélye nyújthat bárkinek is közülünk: hogy magunkra maradunk egy rendszerint zsúfolt, lármás vagy idegen házban. Váratlanul ránk tör a tökéletes birtokbavétel, a könnyű és teljes hatalom, a megkönnyebbülés és megnyugvás – mint mondtam már – tovaryűrűző élménye.

Milyen jó, ha az ember kedvére egyedül lehet! Beszélhet fennhangon önmagával, járhat föl és alá, nem gátolják mások pillantásai, álmodozón hátradőlhet, és nem szól hozzá senki! Az egész ház szabad térséggé változik, az egész szoba tágas lesz, mint egy vidéki kúria.

A zajok távolról hangoznak, mintha egy közeli, mégis független világegyetemhez tartoznának. Végre-valahára király lehet belőlünk. (Végül is erre áhítozunk mindahányan, és a leginkább kisémmizettek közülünk – ki tudja – sokkal inkább, mint azok, akiknek több a hamis aranya.) Egy pillanatra a világmindenség kegydíjasai vagyunk, és nyugalmasan, szükség és gondok nélkül élünk a nekünk kiutalt járadékból.

Ah, de azokból a lépcsőn fölfelé kopogó léptekből ráeszmélek, hogy valaki közeledik felém, az, aki majd félbeszakítja élvezetes magányomat. Barbárok özönlik el lappangó birodalmam. A léptek ugyan nem fedik fel, ki közelít, és nem is emlékeztetnek ennek vagy amannak ismerős lépéseire. A lélek titkosabb ösztöne súgja, hogy a fölfelé tartó ide igyekszik, bár még csak a léptei koppannak a lépcsőn, melyet váratlanul világosan magam előtt látok, mert arra gondolok, aki fölfelé igyekszik rajta. Igen, az egyik hivatalnoktársam az. Megáll, neszez az ajtónál, belép. Látom őt egész valójában. Ahogy jön befelé, odaszól nekem: „Csak így egymagában, Soares úr?” Én pedig így válaszolok neki: „Igen, egy ideje már...” Erre azt mondja, miközben leveti a zakóját, és a másik, a fogason lógó, viseltes zakóra tekint: „Nincsen kínosabb dolog annál, mint itt ülni egyedül, Soares úr, nyomasztó...” „Bizony, igen kellemetlen” – helyeslek. „Az ember egészen elálmosodik tőle” – mondja ő, már viseltes zakójában, az íróasztala felé tartva. „Kétségkívül” – ha-

gyom helyben, mosolyogva. Azután kinyújtom kezem az elárvult toll után, és a betűket róva visszatérek a normális élet egészséges névtelenségébe.¹⁶³

Azt mondják, hogy az életuntság a tétlen emberek betegsége, vagy csak azokat támadja meg, akiknek semmi dolguk nincsen. De a léleknek ez a baja sokkal árnyaltabb: azokat támadja meg, akik hajlamosak rá, és kevésbé kíméli azokat, akik dolgoznak vagy úgy tesznek, mintha dolgoznának (ami ebben az esetben ugyanaz), mint a valóban tétlen embereket.

Nincsen rosszabb annál az ellentmondásnál, amely a kincses Indiákat és ismeretlen országokat rejtő belső élet természetes ragyogása és az élet köznapiságának alantassága között húzódik, mégha az élet igazából nem is alantas. Az életuntság még nyomasztóbb, amikor még a tétlenség sem szolgál mentségül. A kimagaslóan szorgalmas emberek életuntsága mindennél rosszabb.

Az életuntság nem a semmittevésből fakadó unalom betegsége, hanem annak az érzésnek a legfőbb betegsége, amikor az ember úgy érzi, hogy nincs értelme bármit is csinálni. És mivel így van, mennél több a tennivaló, annál nagyobb életuntság hatalmasodik el rajtunk.

Hányszor fölemelem az egész világtól üres fejem abból a könyvből, amelyet gyötrelmes munkával írok! Többet érne, ha tétlenül ülnek, nem csinálnék semmit, nem várna rám semmiféle tennivaló, mert ez az életuntság, mégha valóságos volna is, legalább valami élvezetet adna nekem. Mostani életuntségomban nincsen megnyugvás, sem nemesség, sem olyan jó érzés, amelybe rossz érzés vegyülne: nyomtalanul elenyészik minden eddigi tettem, ahelyett, hogy jövőm tetteim lehetséges fáradsága törne rám.¹⁶⁴

Néha órákat töltök a Terreiro do Paço-n, a folyó partján, és hiábavalóan elmélkedem. Türelmetlenségem állandóan ki akar szakítani ebből a nyugalomból, tétlenségem állandóan visszahúz belé. Ilyenkor elgondolkodom, át-

adva magam valamiféle fizikai kábulatnak – amely az érzéki gyönyörűséghez hasonlatos annyiban, amennyiben a szél suhogása hangokat idéz –, elmosódó vágyaim örökös kielégíhetetlenségének, lehetetlen sóvárságom állandó bizonytalanságának. Leginkább attól a bajtól szenvedek, hogy képes vagyok szenvedni. Hiányzik valami, amit nem kívánok, és amiatt szenvedek, hogy ez nem igazi szenvedés.

A rakpartok, a délután, a tenger súlyos illata – mindez így együtt hozzájárul a gyötrelmeimhez. A valószínűtlen pásztorok furulyái nem szólnak lágyabban, mint az, hogy nincs itt egy furulya sem, és én távollétükben elképzelem szavukat.

A távoli idillek, valahol egy-egy kis patak partján, ennek az éppilyen órának a fájdalmával töltenek el belül...¹⁶⁵

Nem hitvány szobám málló falai, nem az idegen iroda öreg íróasztalai, nem az únt Baixa-t átszelő utcák vigasztalansága – annyiszor végigmentem már rajtuk, hogy úgy érzem, mintha visszavonhatatlanul kisajátították volna maguknak állhatatos egyhangúságukat – kelti föl oly gyakran a lelkemben az élet lealjasító mindennapiságától föltámadó émelygést. Hanem azok az emberek, akik rendszerint körülvesznek, azok a lelkek, akik nem ismernek, de napról-napra mégis ismeretségbe kerülnek velem az együttlét és a beszélgetés révén, akiktől szellemi torkomban nyálkás csomókba rándul a fizikai undor. Az én életemhez külsőségeiben annyira hasonlatos életük monoton hitványsága, az a lényem mélyén gyökerező tudat, hogy hasonlatosak hozzám, kényszerzubbonyba öltöztet, börtöncellába zár, kitagadottá és kol-dussá tesz.

Vannak pillanatok, amikor a köznapiság minden apró részlete érdekel ön maga létezésének a határain belül, és föltámad bennem a vágyakozás, hogy mindenben világosan tudjak olvasni. Ilyenkor meglátom – ahogyan Vieira mondotta, hogy Sousa leírta volt – az általánost a maga különösségében, és költő vagyok olyan lélekkel, amilyennek a görögök kritikája kiformalta a

költészet szellemi nagykorúságát. Más pillanatokban viszont – és ez a mostani, nyomasztó pillanat éppen ilyen – sokkal inkább önmagamnak érzem magam, mint bármi másnak a külső világból, s minden egy esős és sáros éjszakává alakul át bennem, amely elveszetten homálylik egy vasúti mellékszárnny feltételes megállóhelyének magányában, két harmadosztályú vonat között.

Igen, az a belső erényem, hogy gyakorta tárgyilagos vagyok, és ilyenképpen mellőzöm a gondolkodást, ki van téve – mint minden erény, sőt mint minden bűn is – a megerősítés napfogyatkozásainak. Akkor megkérdem magamtól, hogyan lehetséges, hogy túléltem önmagam, hogyan lehetek annyira gyáva, hogy itt vagyok ezek között az emberek között, velük való egyenlőségem bizonyosságával, és ténylegesen osztozva mindannyiuk hitvány káprázatában? Távoli világitótorony ragyogásával fénylenek föl bennem mindama megoldások, amelyek révén a képzelet elnöiesül – az öngyilkosság, a menekülés, az elutasítás, az egyéniség arisztokratizmusának szertelen megnyilatkozásai, az erkély nélküli létezésék romantikus külsőségei.

De a valóság eszményi Júliája inkább becsapta a velem rokon, elképzelt Rómeó előtt az irodalmi találkozás fennen nyíló ablakát. A lány engedelmeskedik az apjának; a fiú is engedelmeskedik az apjának. Folytatódik a Montague-k és Capuletek háborúsága; legördül a függöny, pedig nem is történt semmi; én pedig elindulok haza – oda, ahol a háziasszony, aki nincsen otthon, a gyermekei, akiket ritkán látok, a hivatali munkatársaim, akikkel csak holnap találkozom, hitványsága vár – egy kereskedelmi alkalmazott kabátjának egy költő nyakára minden további nélkül felhajtott gallérjával, a mindig ugyanabban a boltban vásárolt cúgos cipőben, miközben önkéntelenül is kikerülöm a tócsákba gyűlt hideg esővizet, és némi aggodalommal tölt el, hogy megint otthon feledtem az esernyőmet meg a lelkelem méltóságát.¹⁶⁶

A napnyugtát szertesugározzák a különálló, foszlányos felhőpamatok, amelyek az egész égboltot elborítják. Különböző színek visszfényei, elmosódó

tükröződések járnak át a légkör változékony felső rétegeit, lebegnek távolian a vigasztalanul mélabús magasságokban. A fölmagasodó tetők félig megvilágított félig árnyékos ormain a lenyugvó nap utolsó lomha sugarai olyan színes formákba öltöznek, amelyekhez nincsen közülük sem nekik, sem a megvilágított dolgoknak. Végtelen nyugalom terül szét a még zajgó város fölött, amelyet lassan-lassan ugyancsak átjár a nyugalom. A színeken és hangokon túl minden, mélységes, néma szuszogással lélegzik.

Azoknak a színes házaknak a színei, amelyekhez nem ér el a nap, lassan szürkellő árnyalatokba burkolóznak. Mintha hideget árasztanának ezek a változó színek. Halvány nyugtalanság szendereg az utcák csalóka falaiban. Szendergő nyugalom. Lassanként a magasan lebegő felhők alsó régióiban elszaporodnak az árnyék visszfényei; csak az az aprócska felhő, amely mint egy fehér sas lebeg a végtelen magasban, őriz meg valamit a távoli nap mosolygós aranyából.

Mindazt, amit kerestem az életben, immár nem keresem tovább. Olyan vagyok, mint aki szórakozottan kutat valami után, amiről a keresés és az álmai közepette már régen elfeledkezett. A távollevő, keresett dolognál sokkal valószínűbb a látható kéz tényleges mozgása, amely kutat, felforgat, odábbotol, félrerak, fehér és hosszúkás formáival, öt-öt ujjával megfoghatóan létezik.

Mindaz, amim volt, olyan, mint ez a magas és változatoságában is ugyanolyan égbolt, az elmosódó felhőpamatok, amelyeken megcsillan a messzi fény, mint egy csalóka élet foszlányain, amelyet a halál távolról bearanyoz hibátlan igazságot tükröző bánatos mosolyával. Mindenem, amim volt, annyi volt csak, hogy alkalmatlan voltam a keresésre, alkonyi mocsarak kegyura, üres sírok városának kiüresedett hercege.

Mindaz, ami vagyok, vagy ami voltam, vagy amiről úgy gondolom, hogy vagyok, vagy voltam: váratlanul megsemmisíti – ezekkel a gondolataimmal és a magasan lebegő felhő hirtelen eltűnő fényével együtt – azt a titkot, azt az igazságot, talán azt a véletlent, amely megfoghatatlanul ott rejtőzik az élet mélyén. Mindez, mint egy eltűnő nap, megmarad nekem, és a magas te-

tők fölött, a változatos fény lassan lecsorgatja a kezét, és előbújik a tetők között a mindenből sugárzó bensőséges homály.

Mint tétova reszkető csöppecske, felfénylik a messzeségben az első apró csillag.¹⁶⁷

A misztikus állapotban csak ahhoz kell eljutni, ami kellemes, a követelményekhez nem; rajongónak [...] vagy misztikusnak vagy [...] kell lenni, beavatás nélkül: a napok sorát elmélkedéssel kell tölteni egy olyan paradicsomról, amelyben nem hiszünk – mindez kedves a léleknek, ha egyébként tisztában van azzal, milyen a nem tudás.

A magasban, árnyékba burkolt testem fölött vonulnak el a hallgatók felhők; a magasban, testbe zárt lelkem fölött vonulnak el az ismeretlen igazságok... A magasban vonul el minden... és minden úgy halad tova a magasban, ahogyan alul, nincs olyan felhő, amely ne hullatna ránk esőt, sem olyan igazság, amely ne okozna fájdalmat... Igen, minden, ami magasrendű, a magasban halad tova és továtűnik; minden, ami vonzó, messze van, és messze halad tova... Igen, minden csábít, minden távol esik, és minden továtűnik.

Napsütésben vagy esőben, testi vagy lelki mivoltomban mit számít azt tudnom, hogy én is továtűnök? Semmit sem, kivéve azt a reményt, hogy minden semmi, és következőképpen a semmi minden.¹⁶⁸

Ibolyaszín elragadtatás, a napnyugta utolsó pillanatai számkivetetten a hegy-csúcsokon...¹⁶⁹

Igen, a napnyugta. Ráérősen és szórakozottan érek az Alfândega utca toroklatához, és amikor kitérül előttem a Terreiro do Paço, tisztán látom magam előtt a nyugati égboltot, ahonnan már eltűnt a nap. Az ég szürkésfehér árnyalatú zöldeskék, és balra, a túlsó part hegyei fölött vastag, barnába hajló halott rózsaszínű ködnaplan gubbaszt. Végtelen békeesség – amely belő-

lem hiányzik – járja át a hidegen elvont őszi levegőt. Szenvedek, mert nem érzek semmiféle homályos gyönyörűséget attól a föltételezésemről, hogy ez a békesség létezik. De igazából nincs jelen sem a békesség, sem a békesség hiánya: csak az ég, az ég, amelyen elmosódnak a színek – fehérlő kék, még kékes zöld, zöldbe és kékbe hajló halványszürke, bizonytalan távoli felhőszínek árnyalatai, amelyek nem olyanok, mint amilyennek látszanak a semmibe tűnő vörösek homályló sárgáival. Ez az egész olyan káprázat, amely abban a pillanatban, hogy megszületik, már ki is alszik, szárnyaló, magaságos, az ég és a mélabú színeiben tündöklő, elfolyó és meghatározhatatlan átmenet a semmi és a semmi között.

Érzem és elfelejtem. Olyasféle vágyakozás, mintha mindenki minden után vágyakozna, árad szét bennem, mint a hideg levegő valamiféle ópiuma. Benső és színlelt lelkesültséggel szeretnék látni.

A kikötőbejárat irányában, amerre mind jobban kihúny az eltűnő nap, a fény sápadt fehérre fakul, amelyet megkékít némi hideg zöldes árnyalat. A levegőben valami soha el nem érhetőnek a kábulata lebeg. A magasban hallgat az égi táj.

Most, amikor túlcsoordul bennem minden érzélem, szeretném szabadjára engedni gonoszkodó megjegyzéseimet, egy sorsszerű stílus felszabadult szélességét. De mégsem: mert csak a magas égbolt a mindenség és a messzeség, miközben megsemmisíti önmagát, és az a bennem feltámadó érzélem, amely annyi, egybefonódó és zavaros érzélem, nem más, mint ennek a bensőmben lévő tóban semmivé váló égnek a visszatükröződése – ez a tó meredek sziklák között bújjik meg, csöndesen, halott tekintettel, és a magasság önfeledten bámulja magát benne.

Annyiszor de annyszor, ahogyan most is, nyomasztott az az érzés, hogy érzek – úgy éreztem, hogy eltölt a gyötreme csak azért, mert érzek, érzem a nyugtalanságot amiatt, hogy itt vagyok, a vágyat valami más iránt, amit senki sem ismert, az összes érzélem napnyugtáját, azt, hogy sárgállón a szürke szomorúságba fúlok magamról alkotott külsődleges öntudatomban.

Jaj, ki ment meg a létezésből? Nem a halált kívánom és nem is az életet: hanem azt a másik dolgot, amely úgy csillog a szorongó vágy mélyén, mint valamiféle elképzelhető gyémánt egy gödörben, ahová nem lehet lejutni. Ennek a valóságos és lehetetlen világmindenségnek, ennek az ismeretlen hadsereg zászlójaként megjelenő égnek, ezeknek a képzeletbeli levegőégben halványuló színárnyalatoknak minden súlyából és gyötrelméből emelkedik ki a képzeletbeli növény hold dermedt elektromos fehérségével, távolian és érzéketlenül kirajzolódva.

Egy valóságos Isten roppant hiányát mutatja meg a magasságos ég és a bezárult lélek pusztá holtteste. Végtelen börtön – mert végtelen vagy és lehetetlen elmenekülni tőled!¹⁷⁰

Följegyzés

Az élet szabálya, hogy tanulhatunk, és kell is tanulnunk minden embertől. Vannak olyan komoly dolgai az életnek, amelyeket sarlatánoktól és gonosztevőktől tanulhatunk meg, vannak olyan bölcsességek, amelyekkel az ostobák ismertetnek meg bennünket, és vannak olyan tanításai az állhatatosságnak és a törvénynek, amelyeket a véletlenek szolgáltatnak nekünk, és mi véletlenül sajátságosan el ők. Mindenben benne van minden.

Az elmélkedés bizonyos nagyon megvilágosult pillanataiban, mint azokban, amikor kora délután figyelmes tekintettel bolyongok az utcákon, minden ember hírrel szolgál, minden ház újdonságot ígér, minden falragasz felhívással fordul hozzám.

Hallgatóg sétám szakadatlan beszélgetés, és valamennyien, emberek, házak, kövek, falragaszok és az ég hatalmas barátságos tömeget alkotunk, szavakkal lökdösődünk a Sors hatalmas körmenetében.¹⁷¹

Szeretek gondolatlanul bolyongani a tovatűnő fény elmosódó árnyékai között a koraestébe hajló délutánokon, miközben a város átváltozik, és én úgy sétálok, mintha minden elmúlásra volna ítélve. Gyönyörűséggel ízlelgetem, bár sokkal inkább az értelmemmel, mint az érzékeimmel, a rám telepedő megfoghatatlan szomorúságot. Ődöngök, magamban egy bizonytalan szövegű, sietős képeket tartalmazó könyvet lapozgatok olvasás nélkül, és egykedvűen valamiféle véleményt alkotok róla, amelynek soha nem jutok a végére.

Van aki olyan sebesen olvas, hogy csak odapillant, és már be is fejezte, pedig még át sem látta az egészet. Így olvasok ki abból a könyvből, amelynek lapjai a lelkemben peregnek, egy homályosan körvonalazódó történetet, egy másik kóbor lélek emlékezéseit, futó leírásokat az esthajnalról és a holdfényről, amelynek világánál a parkok fasoraiban különböző selyembe öltözött figurák suhannak egymás után tova.

Az életuntság és az idegenség érzése által mindent összeolvasztok. Egyszerre haladok az utcán, a délutánban és az álmomban látott olvasmányban, és ezeket az utakat valóságosan is végigjárom. Elvándorlok és megpihenek, mintha már a nyílt tengeren úszó hajó fedélzetén volnék.

A halott utcai lámpák fénye a hosszú és kanyargós utca mindkét végén váratlanul és egyidőben gyullad ki. Egycsapásra fölerősödik bennem a szomorúság. A könyvnek vége szakadt. Az elvont utca nyúlós levegőjében csak az érzelem valamiféle anyagiasult pókhálófonala lebeg tovább, mint a gyengeelméjű sors nyála, amely cseppenként hull rá lelkem tudatára.

Ez az élet más, mint a koraesti város élete. Ez a lélek más, mint egy éjszakába néző ember lelke. Bizonytalanul és allegorikusan, valószínűtlen érzékenységre öltözve megyek tovább. Olyan vagyok, mint egy történet, amelyet valaki annyira jól mesélt el, hogy szinte testet öltve jelent meg ebben a regényvilágban, valamelyik fejezet elején: „Ekkor felbukkant egy ember, aki lassan végigment az utcán...“

Mi közöm nekem az élethez?¹⁷²

Esős táj

Egész éjszaka, végtelen órák során át csöndes *suhogással* esett az eső. Egész éjszaka, miközben félálomba süppedtem, hideg egyhangúsággal, kitarótan dobolt az ablakiüvegen. Olykor a levegő magasabb régióiban feltámadt egy-egy szélroham, az esőcseppek *sustorgása* megsűrűsödött, és sebes ujjak kapirgáltak az üvegeken; máskor a tompa mormolás álomba ringatta a halott külvilágot. /A lelkem ugyanolyan volt mint mindig; a takarók között éppen úgy, ahogy az emberek között, fájdalmasan tudatában volt a világnak./ A nappal késett, akárcsak a boldogság – abban az órában úgy látszott, hogy éppen olyan megfoghatatlanul.

Ha a nappal és a boldogság soha nem is jönne el! Ha legalább a várakozást nem kísérné a megvalósulással járó csalódás!

Egy késői szekér váratlan zörgése hallatszott, ahogy végigzötyögött a kövezeten: az utca vége felől egyre erősödött a hangja, elcsattogott az ablak alatt, majd mind jobban elhalkult az utca vége felé, annak a tétova álomnak mélységeiben, amely sehogyan sem szállt a szememre. Néha egy ajtó csapódott a lépcsőházban. Olykor-olykor nedvesen cuppogó léptek hallatszottak, átázott ruhák súrolták egymást. Hébe-hóba határozottabb léptek döngtek, és fölverték a környéket. Azután, amikor a lépések elhaltak, visszatért a csönd, és az eső szakadatlanul hullott tovább.

Ha felnyitottam a szemem a csalóka álomból, szobám derengősen kivethető falain eljövendő álmok részletei, tétova fények, fekete vonalak, aprócska semmiségek lebegtek fölfelé és lefelé. A bútorok, amelyek nagyobbak látszottak, mint nappal, bizonytalan foltokként tűntek elő a valószínűtlen sötétségből. Az ajtót az éjszakánál nem fehérebb és nem feketébb, de tőle mégis elütő folt jelezte. Az ablakot csak hallottam.

Meg-megújulva, csepergősen, bizonytalanul mormolt az eső. A percek meglassultak a hangjára. A lelkem magányossága megnőtt, szétterjedt, behatolt az érzéseimbe, az akaratomba, készülő álmaimba. Azok a bizonytalan dol-

gok, amelyek homályba burkolózva osztoztak velem az álmatlanságban, otthonra és gyötrelemre letek vigasztalanságom mélyén.¹⁷³

Esős nap

A levegőnek rejtőzködő sárga színe van, mintha piszkosfehér mögül előtűnő halványsárgát látnánk. Alig világol sárga szín a szürkés levegőben. A halvány szürkesség mélabúja viszont sárgás árnyalatot kap.¹⁷⁴

Mindig a jelenben élek. A jövőt nem ismerem. Múltam már nincsen. Az egyik úgy neheziül rám, mint a minden lehetősége, a másik pedig, mint a semmi valósága. Nincsen bennem se reménykedés, se nosztalgia. Ismerem annyira az eddigi életem – annyiszor és annyi mindenben volt az ellenkezője annak, amit szerettem volna –, hogy mi mást is feltételezhetnék holnap életemről, mint hogy az lesz, amit nem feltételezek, amit nem szeretnék, ami kívülről, sőt az akaratom ellenére történik meg velem? Nincsen semmi olyan a múltamban, amire azzal a hiábavaló vágyakozással emlékeznék vissza, hogy újra élhessem. Soha nem voltam más, mint önmagam nyoma, csalóka képmása. A múltam mindaz, ami nem lehettem. Még a tovatűnt pillanatok benyomásai sem ébresztenek bennem nosztalgiát; amit az ember érez, azt a pillanat követeli meg: ennek elmúltával új lap kezdődik, és a történet folytatódik, bár a szöveg nem.

Egy városi fa röpke, sötét árnyéka, a bánatos vízmedencébe hulló víz halk neszezése, az egyenletes gyepp zöldje – közkert, koraesti órán – ebben a pillanatban ti alkotjátok a teljes mindenséget számomra, mert tudatos érzékelésem csaknem teljes tartalmát ti alkotjátok. Nem kívánok mást az élettől, mint azt, hogy érezzem, miképpen tűnik tova ezeken a kiszámíthatatlan délutánokon, a gyerekek messzeségből idecsapódó hangjánál, akik ezekben parkokban játszadoznak, amelyeket elkerít a környező utcák mélabúja és

beborít a fák magasba nyúló ágain áttetsző vénséges vén égbolt, miközben felsziporkáznak a csillagok.¹⁷⁵

Fennen világol a kihalt éjszakában egy névtelen lámpás amott egy ablak mögött. Amerre nézek, minden más sötétbe burkolózik a városban, csak elvétve száll bizonytalanul a magasba az utcai fények szitáló visszfénye, s lebeg imitt-amott, mint valamiféle visszájára fordult, végtelenül halavány holdfény. Az éji sötétben még a házak során is alig-alig válnak el egymástól a különböző színek vagy a színek árnyalatai: csak tétova, mondhatni elvont különbségek bontják meg az összetorlódó együttest.

Valamiféle láthatatlan szál köt össze a lámpás ismeretlen gazdájával. Nem az a közös állapot, hogy mind a ketten ébren vagyunk: ebben nincsen semmiféle lehetséges kölcsönösség, mivel, ha én sötétben állok az ablaknál, soha nem vehet észre. Valami más, csak belőlem fakadó, némiképp az egyedüllét érzéséből fakadó, az éjszakával és a csönddel összefüggő dolog az, amely támpontjául választja ki azt a lámpást, mert az az egyetlen támpont. Olybá tetszik, mintha az éjszaka azért volna ilyen sötét, mert az a lámpás ég. Olybá tetszik, mintha azért világítana, mert én ébren vagyok, és álmodom a homályban.

Talán minden létező azért létezik, mert valami más létezik. Semmi sem csak van, minden egyidejűleg létezik: talán ez a pontos kifejezés. Érzem, hogy én sem léteznék ebben az órában – legalábbis nem olyan módon léteznék, ahogyan létezem ezzel a jelenlévő, önmagamról való tudattal, amely mivel öntudat és jelenlévő, ezért ebben a pillanatban teljesen én vagyok –, ha az a lámpás nem égne amott, valahol, mint valami jelzőtűz, amely nem jelez semmit annak a magasságnak hamis kiváltságával. Azért érzem ezt, mert nem érzek semmit. Azért gondolom ezt, mert ez semmi. Semmi de semmi, az éjszakának és a csöndnek, mindannak a része, ami velük együtt vagyok: semmi, tagadás, átmenet, üres tér magam és magam között, holmi isten valamiféle mulasztása.¹⁷⁶

Hosszú ideje nem írok. Hónapok múlnak el úgy, hogy nem élek, csak teng-leng az íróasztal és a fiziológia között, a gondolatok és érzések valamiféle meghitt pangásában. Ez sajnos nem pihentet: a rothadásban ott az erjedés.

Hosszú ideje nem csak írni nem írok, de még csak nem is létezem. Azt hiszem, alig álmodom. Az utcákat utcáknak látom. A hivatali munkát úgy végzem, hogy a tudatom csak erre figyel, de az igazat megvallva, a figyelmem el-elkalandozik: ámde suba alatt nem elmélkedem – alszom, mégis mindig más vagyok a munka örve alatt.

Hosszú ideje nem létezem. Végtelenül nyugodt vagyok. Senki sem különböztet meg attól, aki vagyok. Csak most érzem úgy, hogy fellélegzek, mintha valami új vagy régóta húzódo dolgot vittem volna végbe. Kezdek tudatára ébredni annak, hogy a tudatomra ébredtem. Talán holnap felnyitom a szemem önmagamra, és megújítom saját létezésem folyamatát. Nem tudom, hogy boldogabb vagy kevésbé boldog leszek-e általa. Nem tudok semmit. Föltekintek (utcai járókelő vagyok), és látom, hogy a Várhegy lejtőjén a szemközi napnyugta tucatnyi ablakban lángol, hideg tűzű, szikrázó ragyogással. E ridegen parázsló szemek körül az egész lejtő alkonyi fénytől bársonyos. Legalább szomorúnak érezhetem magam, és tudván tudhatom, hogy a bensőmben eláradó szomorúság összetalálkozott – hallható látvány – az elhaladó villamos váratlan csikorgásával, a beszélgető fiatal emberek tovaszálló hangjával, az élő város elfeledett neszezésével.

Hosszú ideje nem vagyok én.¹⁷⁷

Néha szomorkás gyönyörűséggel gondolok arra, hogy ha majd egy napon, a jövőben, amelynek már nem leszek a részese, elismerés övezi ezeket a mondatokat, amelyeket most papírra vetek, végre lesznek olyan emberek, akik „megértenek”, közel állnak hozzám – egy olyan igazi család, amelybe beleszületve szeretnének. De ahelyett, hogy beleszületnék, már régen halott le-

szek. Csak *in effigie* értenek majd meg, amikor a rokonszenv már nem kárpótolja a megholtat azért az szeretetlenségért, amely életében körülvette.

Egy napon talán megértik, hogy mindenki másnál inkább beteljesíttem azon küldetésemet, hogy századunk egy darabkájának megjelenítője vagyok; és amikor ezt megértik, meglehet, arról írnak majd, hogy a saját koromban nem értettek meg, hogy sajnálatos módon szeretetlenség és tartózkodás vett körül életemben, és nagy kár, hogy így történt. Az pedig, aki így ír abban a korban, amikor ezt írja, éppoly értetlenül áll majd, akárcsak azok, akik engem vesznek körül, valaki előtt, aki éppen olyan lesz abban az eljövendő korban, mint amilyen én vagyok most. Mert az emberek csak már régen halott szép-apáiktól tanulnak. Csak a halottak taníthatják meg az élet igazi rendjét.

Délután, amikor ezt írom, az esőnek már vége szakadt. A levegőben szétáradó öröm hűvösen borzongatja a bőrömet. A nap nem hamuszürkén, hanem halványkéken ér lassan-lassan véget. Elmosódó kékség tükröződik még az utcák kövezetéről is. Fáj az élet, de csak úgy-ahogy. Az érzések most nem fontosak. Egyik-másik kirakatban kigyulladnak a fények.

Valamelyik magasan nyíló ablakból emberek figyelik, hogyan ér véget a munka. A koldus, aki szinte súrol, elképedne, ha ismerne.

A házakon szétterülő, kevésbé halvány és kevésbé kékes kékségtől egy kicsit még inkább bealkonyul a megfoghatatlan óra.

Szelíden aláhull az eltávozó nap, amelyen azok, akik hisznek és tévelyegnek, beleízesültek a megszokott munkába, és fájdalmukat átjárja az öntudatlanság boldogsága. Szelíden aláhull a tovatűnő fény áradása, a haszontalan délután mélabúja, az áttetsző ködös homály, amely beszívárog a szívembe. Szelíden, puhán és szomorúan aláhull a délután megfoghatatlan és vízkék sápadtsága – szelíden, puhán és szomorúan a köznapi és hideg földre. Láthatatlan hamu, bánatos egyhangúság, józan csömör lebeg alá.¹⁷⁸

Elképedek valahányszor bevégzek valamit. Elképedek, és elfog a csüggedés. Tökéletesség utáni vágyamnak meg kellene akadályoznia abban, hogy

befejezzek; sőt abban is meg kellene akadályoznia, hogy elkezdjek. De elka-
landozik a figyelmem, és megteszem. Amihez ekképpen eljutok, az – nálam
– nem az akarat összpontosításának, hanem elerőtlenedésének az ered-
ménye. Azért kezdem el, mert nincs erőm gondolkodni; azért fejezem be,
mert nincs szívem félbehagyni. Ez a könyv gyávaságom gyümölcse.

Tulajdonképpen azért szakítom meg annyiszor egy-egy gondolatomat va-
lamilyen tájkép-töredékkal, mert úgy-ahogy odailik benyomásaim valóságos
vagy föltételezett rendjébe, mert ez a tájkép kiskapu, amelyen át megfuta-
modom az alkotásra való képtelenségem beismerése elől. Miközben olyan
párbeszédet folytatok önmagammal, amelyből életre kelnek ennek a könyv-
nek a szavai, hirtelen szükségét érzem, hogy szót váltsak valaki mással, és
odafordulok a fény felé, amely, mint most is, szétterül az oldalról lehulló
sugárözönben nedvesen csillogó háztetők felett; oda a városba ereszkedő
lejtőn lassúdan ringó magas fákhhoz, amelyek szinte karnyújtásnyira látsza-
nak egy csöndes aláhullás lehetőségében; oda az egymásra halmozódó házak-
ra terülő plakátokhoz, amelyeknek betűablakain a halódó nap befújja ara-
nyával a nedves csirizt.

Miért írok, ha nem írok jobban? De mi lenne velem, ha nem írnám le azt,
amit le tudok írni, és még inkább lebecsülném magam annál, ami így is va-
gyok? Az igyekezet napszámosa vagyok, mert teremteni igyekszem; olyan-
formán irtózom a némaságtól, ahogy valaki egy sötét szobától fél. Azok
közé tartozom, akik többre értékelik a rendjelet, mint az erőfeszítést, és a
mellükre tűzve élvezik a dicsőséget.

Nekem az írás önmagam megvetése; de képtelen vagyok nem írni többé.
Az írás olyan, mint a kábítószer, amelytől az ember viszolyog és mégis
használja, olyan bűnös szenvedély, amelyet megvet és mégis benne él. Van-
nak elengedhetetlen mérgek, és vannak végtelenül kifinomult mérgek, ame-
lyek a lélek alkotóelemeiből párlódnak, az álmok rompalotáinak eldugott
zugáiban tépett füvekből, a sírok tövénél talált fekete mákonyból [...], a
parázna fák hosszúdad leveleiből, amelyek a lélek pokolbéli folyóinak hall-
ható partjain ringatják ágait.

Az írás a vesztembe sodor, de mindenki úgyis a veszte felé halad, mert minden elveszejt. Mégis, én örömtelenül haladok a vesztem felé, nem úgy mint torkolata felé a folyó, amely az ismeretlenségben erre született, hanem úgy, mint dagály után a lapályos tengerparton maradt tavacska, amelynek földbe vesző vize soha többé nem tér vissza a tengerbe.¹⁷⁹

Még ha alkotni szeretnék is, (...)

Az egyetlen igazi művészet a *konstrukció* művészete. De a modern *közeg* lehetetlenné teszi a minőségi konstrukció megjelenését a lélekben.

Ezért fejlődött a tudomány. Ma az egyetlen dolog, ahol a konstrukció szerepet kap: egy gép; az egyetlen téma, ahol a felépítés szerepet kap: egy matematikai bizonyítás témája.

Az alkotóképességnek szüksége van egy kiindulópontra, a valóság mankójára.

A művészet tudomány...

Ütemesen szenved.

Nem vagyok képes olvasni, mert túlfokozott kritikai érzékenységem csak a hibákat, a tökéletlenségeket és a jobb megoldások lehetőségét fedezi fel. Nem vagyok képes álmodni, mert az álmot olyan élettelinek érzem, hogy összehasonlítom a valósággal, és rögtön érzem, hogy nem valóságos, s így már nincs is értéke. Nem vagyok képes belemerülni a tárgyak és az emberek ártatlan szemlélésébe, mert elkerülhetetlenül feltámad bennem a vágy, hogy mélyebbre hatoljak, és mivel az érdeklődésem enélkül nem létezhet, vagy belepusztul ebbe vagy kiszikkad.

Nem vagyok képes belemerülni a metafizikus elmélkedésbe, mert nagyon is jól tudom, hogy minden rendszer igazolható és intellektuálisan lehetséges, ahhoz viszont, hogy élvezettel átadjam magam annak az intellektuális művészetnek, hogy rendszereket építek föl, hiányzik belőlem az a képesség, amellyel elfeledkezhetek arról, hogy a metafizikus elmélkedés végcélja az igazság keresése.

Boldog múlttal, amelyre visszaemlékezve magam is boldog vagyok; a jelenben semmivel sem, ami boldogítana vagy érdekelne, olyan megálmodott vagy föltételezett jövővel, amely különbözik ettől a jelentől vagy lehetővé teszi, hogy más legyen a múltam, mint ez a múltam – nyugszom az életemben, egy olyan édenkert tudatos kísérteteként, ahol soha sem voltam, eljövendő reményeim született-holttesteként.

Boldogok azok, akik az egységüktől szenvednek! Azok, akiket a gyötrelmem megváltoztat, de nem oszt meg, akik hisznek, mégha hitetlenként is, és titkos gondolatok nélkül kiülhetnek a napra.¹⁸⁰

(bevezető szakasz)

○lyan korban születtem, amikor a fiatalok nagyobb része már nem hitt Istenben, ugyanazon ok miatt, amiért legkiválóbbjaik továbbra is hittek – maguk sem tudták, miért. És mivel az emberi szellem természetes módon azért hajlik a kritikára, mert érez, nem pedig azért, mert gondolkodik, ezeknek a fiataloknak nagyobb része Istent az emberiséggel cserélte föl. Ámde én az embereknek ahhoz a fajtájához tartozom, akik mindig kívül maradnak, és nem csupán a sokaságot látják, amelynek részei, hanem az oldalt elterülő tágas térségeket is. Ezért soha nem fordultam el Istentől olyan visszavonhatatlanul, mint ők, és soha nem fogadtam el az emberiséget. Azt tartottam, hogy Isten valószínűtlen ugyan, de létezhet, azért megilleti az imádat; az emberiség viszont pusztán biológiai fogalom, és mivel nem jelent mást, mint az emberi állatfajt, nem méltóbb a bálványozásra, mint akármely más állatfaj. Az emberiségnek ez a kultusza, amelyet a szabadság és az egyenlőség rítusai kísérnek, mindig az antik kultuszok valamiféle újjáéledésére emlékeztetett, azokra a kultuszokra, amelyekben az állatokat tették meg istennek, vagy az isteneknek emberfeje volt.

Ekképpen, mivel nem tudtam Istenben hinni és nem voltam képes arra, hogy egy állatseregletben higgyek, én is, akárcsak azok, akik kívül maradtak

a sokaságon, mindent abból a távolságból szemléltem, amelyet rendesen dekadenciának hívnak. A dekadencia az öntudatlanság teljes elvesztése, mert az öntudatlanság az élet alapja. A szív, ha gondolkodni tudna, megállna.

Ekképpen az olyan embernek, aki mint én is, hiába él, mégis benne élet, a néhány hozzá hasonlóval együtt nem marad más lehetősége, mint az elutasítás, és más sorsa, mint a szemlélődés. Mivel nem tudjuk, hogy milyen a vallásos élet, és nem is tudhatjuk meg, mert a hit nem jár együtt az értelemmel; mivel nem hihetünk az ember elvontságában, sőt azt sem tudjuk, hogy mihez kezdjünk vele, ahhoz, hogy lelkünk legyen, csak az élet esztétikai szemlése maradt meg számunkra. Így elzárkózva az összes világok ünnepélyességétől, közömbösen az isteni és megvetően az emberi lényeg iránt, felületesen átadjuk magunkat a céltalan érzékelésnek, amelyet kifinomult epikurizmussal művelünk, ahogy ez ideges szellemiségünkhöz illik.

A tudománynak csak azt a központi elvét fogadjuk el, hogy minden sorszerű törvényeknek van alávetve, amelyekre nem reagálhatunk önkényesen, mivel ők készítették arra, hogy reagáljunk; és ráébredve arra, hogy ez az elv milyen szorosan kapcsolódik a dolgok isteni végzetszerűségének másik, ősbibb elvéhez, lemondunk az erőfeszítésről, mint ahogy nektek is le kell mondanotok az atléták nyújtotta szórakozásról, és az átértett műveltségből fakadó roppant lelkiismeretességgel hajolunk az érzések könyve fölé.

Nem veszünk semmit sem komolyan, és nem hisszük azt sem, hogy érzéseink valóságán kívül bármiféle más valóság is bizonyossággal megadatott volna nekünk, ezért körülvesszük magunkat érzéseinkkel és tanulmányozzuk őket, mint hatalmas ismeretlen országokat. Ha ennyire szorgalmasan munkálkodunk nemcsak az esztétikai szemlélődésben, hanem lehetőségeinek és eredményeinek a kifejezésében is, az azért történik, mivel a próza és a vers, amit nem azzal a szándékkal írunk, hogy mások értelmére hassunk, vagy mások akaratát befolyásoljuk, csupán annyi, mint amikor valaki fennhangon mondja, amit olvas, hogy tökéletesen tárgyilagossá tegye az olvasás egyéni gyönyörűségét.

Jól tudjuk, hogy minden mű szükségszerűen tökéletlen, és esztétikai szemlélődésünkéből az lesz a legkevésbé bizonyos, amelyet papírra vetünk. De minden tökéletlen, nincsen olyan szép naplemente, amelynél szebb ne volna, vagy olyan álomba ringató könnyű szellő, amely annál is nyugodtabb álmot ne adhatna. Ilyenképpen a hegyek és a szobrok egyforma szemlélőiként, ugyanúgy gyönyörűséget találva a napokban, mint a könyvekben, minderről álmodva, leginkább azért, hogy legbensőbb lényegünkbe változtassuk, leírásokat és elemzéseket is végzünk, amelyek miután elkészültek idegenné válnak tőlünk, ennél fogva ugyanúgy élvezhetjük, mintha a délután hozta volna elibénk.

A pesszimisták nem így gondolkodnak, ahogy az a vigny-i férfiú sem, aki az életet börtönnek tartotta, ahol az ember kosarat fon, hogy valahogy múlassa az idejét. Aki pesszimista, az akármit tragikusan fog föl, ez pedig túlzó és kényelmetlen fölfogás. Az bizonyos, hogy nincsen olyan értékfogalmunk, amelyet az általunk létrehozott művel kapcsolatban alkalmazhatnánk. Az bizonyos, hogy azért hozzuk létre, mert múltatunk kell az időnket, de nem mint foglyoknak, akik azért fonnak kosarat, hogy a sorstól szorongattatva múlassák az idejüket, hanem mint annak a leánynak, aki azért hímez párnat, hogy elszórakoztassa magát vele, semmi több.

Az életet egy fogadónak tartom, ahol addig kell időznöm, amíg meg nem jön a mélység postakocsija. Nem tudom, hova visz, mert semmit nem tudok. Felfoghatom ezt a fogadót úgy is, mint egy börtönt, mert várakoznom kell benne; fölfoghatom úgy is, mint valami szalont, mert itt találkozom másokkal. Azonban nem vagyok sem türelmetlen, sem hétköznapi lény. Ezt meghagyom azoknak, akik bezárkóznak a szobájukba, és ernyedten fekszenek az ágyon, álomra várva; meghagyom azoknak, akik a szalonokban társalognak, ahonnan a zene és a hangok jól hallhatóan eljutnak hozzám. Leülök az ajtóba, szememmel és fülemmel beiszom a táj hangjait és színeit, és lassan olyan tétova dalokat éneklek magamnak, amiket várakozás közben szerzek.

Mindannyiunkat beborít majd az éjszaka, és eljön értünk a postakocsi. Élvezem a szellőt, amelyet ajándékba kapok, és a lelkemet, amelyet azért

kaptam, hogy a szellőt élvezhessem, és nem kérdezek és nem keresek semmi többet. Ha azzal, amit a vendégkönyvbe írtam, egy napon elszórakoztatom azokat, akik átmenőben elolvassák, nagyon jó. Ha nem olvassák el, és nem is szórakoznak el rajta, úgy is jó.¹⁸¹

Az élet esztétikai kvietizmusa révén eljutunk oda, hogy azok a sértések és megaláztatások, amelyeket az élettől és az élőkől elszenvedünk, nem jutnak tovább az érzékenység elhanyagolható határvidékén, amely a tudatos lélektől igen távol esik.¹⁸²

1st. article

Amikor megszületett az a nemzedék, amelyhez én is tartozom, a világból már kiveszett az aggyal és szívvel is bíró lényeknek kijáró gyámolítás. Az előző nemzedékek romboló munkája oda vezetett, hogy a világ, amelybe belszülettünk, ne adhasson többé biztonságot vallási téren, támaszt erkölcsi téren, nyugalmat politikai téren. Tökéletes metafizikai gyötrelembe, tökéletes erkölcsi gyötrelembe, tökéletes politikai nyughatatlanságba születtünk bele. Az előttünk járó nemzedékek megrészegülve a külsődleges formáktól, az értelem és a tudomány vegytiszta módszereitől, lerombolták a keresztény hit alapjait, mert bibliakritikájuk, a szövegkritikából kisarjadzó mitológia-kritika, az evangéliumokat és a zsidóság korábbi hierográfiáját mítoszok, legendák és merő irodalom bizonytalan halmazának minősítette, és tudományos kritikája lépésről-lépésre kimutatta az evangéliumok kezdetleges „tudományosságának” tévedéseit, primitív naivitásait; és ezzel egyidőben a vita szabadsága, ami ország-világ elé tárt minden metafizikai problémát, közprédává tette a vallás kérdéseit, amennyiben közük volt a metafizikához. Ezek a nemzedékek, megrészegülve egy bizonytalan valamitől, amit „pozitivizmusnak” neveztek, bírálták az erkölcs egészét, ízekre szedték az összes

életelvet: a tudományos elméletek ezen összezsapásából már csak a semmi bizonyossága maradt meg, s a kín, hogy ez a bizonyosság nem birtokolható. Egy ilyen társadalom, amelynek kulturális alapjait átjárta a fegyelmetlenség, mindenképpen áldozatául kellett, hogy essen ennek a fegyelmetlenségnek a politikában: így történhetett meg, hogy olyan világra eszméltünk, amely áhította a társadalmi újításokat, és boldogan kelt föl, hogy kiharcolja magának azt a szabadságot, amellyel nem tudott mit kezdeni, kiharcolja magának azt a fejlődést, amelyet pontosan soha nem körvonalazott.

De apáink elhibázott kritikai szelleme, ha örökül hagyta is ránk, hogy ne legyünk keresztények, nem hagyta ránk örökül az e felett érzett elégedettség; ha ránk hagyta is a kételkedést a kikristályosodott erkölcsi alapelvekben, nem hagyta ránk az érdektelenséget az erkölcs és az emberhez méltó életelvek iránt; ha bizonytalanságban hagyott is a politika kérdéseiben, nem hagyta közömbösnek a lelkünket e problémák megoldása iránt. Apáink önelégülten romboltak, mert olyan korban éltek, amelyben a múlt bizonyosságának a visszfényei még mindent átjártak. Éppen azt rombolták le, ami erőt adott a társadalomnak, és tették ezt azért, hogy sajnálkozás nélkül rombolhassanak, ne érezzék, miképpen hull szilánkjaira az egész építmény. Mi örökül kaptuk a rombolást és a következményeit is.

A világ ma az ostobáké, az érzéketleneké és a nyüzsgőké. Az élethez és a diadalhoz való jogot manapság csaknem ugyanazokkal az eszközökkel lehet megszerezni, amelyekkel az ember a bolondokházába kerülhet: a gondolkodásra való képtelenséggel, amorális viselkedéssel, kóros élénkséggel.¹⁸⁵

Egy olyan nemzedékhez tartozom, amely örökül kapta a keresztény hit hiányát, és a hitnek a hiányát kiterjesztette magában az összes többi hitre is. Apáinkban még élt a hitbéli ösztönzés, amelyet a kereszténységről átvittek az ábrándok más formáira is. Egyesek a társadalmi egyenlőség iránt lelkesedtek, mások a tudományban és a tudományok hasznában hittek, megint mások, akik még inkább keresztények voltak, keleten és nyugaton más vallási

formák után kutattak, hogy valamivel foglalkoztassák a tudatukat, amely enélkül, csak az élettől magától, üresen maradt volna.

Mi mindezt elveszítettük, mindezen vigasztalás híján árvák lettünk. Minden civilizáció egy-egy olyan vallás bensőséges irányvonalát követi, amelyben megtestesül: más vallásra áttérve, elveszíti ezt a vallást, és végül minden vallást elveszít.

Mi elveszítettük ezt a vallást, és elveszítettük a többi is.

Ennélfogva mindegyikünk magára volt hagyatva abban a vigasztalanságban, hogy az életét éli. Egy hajó látszólag azzal a céllal készült, hogy hajózzon; de nem az a célja, hogy hajózzon, hanem hogy megérkezzen egy kikötőbe. Mi csak hajóztatunk, és fogalmunk sincsen arról a kikötőről, ahová meg kellene érkeznünk. Ilyenképpen, tehát, fájdalmasan felidéződik az argonauták kalandor tétele: hajózni szükséges, élni nem szükséges.

Ábrándok nélkül, csak álmokkal élünk, az álom az ábrándokat helyettesíti azoknál, akiknek nem lehetnek ábrándjaik. Önmagunkból élve, megnyirbáljuk magunkat, mert az a teljes ember, aki nem ismeri magát. Hit nélkül nincsen reménység, és reménység nélkül tulajdonképpen nincsen élet. Ha nincs valamiféle eszménk a jövőről, akkor nincs eszménk a máról sem, mert a cselekvő ember számára a ma a jövő bevezetése. A küzdelemhez szükséges energia kihalt belőlünk, mert mi a küzdelem iránt érzett lelkesedés híjával születtünk.

Égyesek közülünk megrekedtek a köznapiság ostoba birtokbavételénél, jelentéktelenné válva és lealacsonyodva keresték a mindennapi kenyeret, és az érzelmileg átélt munka, az erőfeszítés tudatossága és a megvalósítás nemessége nélkül akartak hozzájutni.

Mások közülünk, mi, akik nemesebb töről sarjadtunk, távol tartottuk magunkat a köz ügyeitől, semmit sem akartunk és semmit sem kívántunk, csupán megpróbáltuk felvinni pusztá létezésünk keresztjét a feledés kálváriájára. Ez kivihetetlen erőfeszítés annak, akiben nincsen olyan isteni eredetű tudat, mint a kereszt hordozójában.

Mások felszínes lélekkel serénykedve a zűrzavar és a lárma kultuszának szentelték magukat, és úgy gondolták, hogy élnek, amikor magukat hallották, azt hitték, hogy szeretnek, amikor beleütköztek a szerelem külsőségeibe. Fájdalommal élünk, mert tudatában voltunk annak, hogy élünk; a halál nem borzasztott el bennünket, mert már kiveszett belőlünk a halál szokványos képzete.

Megint mások, a vég faja, a halott óra szellemi határvonala, nem voltak eléggé bátrak ahhoz, hogy mindent elutasítsanak és menedékre leljenek magukban. Önmagukat megtagadva, elégedetlenségbe és vigasztalanságba süppedve éltek az életüket. Mi viszont befelé fordulva, külső megnyilatkozások nélkül, mindig önmagunkba zárkózva éljük meg legalább a saját életünket a szobánk négy fala közé és a cselekvésképtelenség sáncai mögé behúzódva.¹⁸⁴

Miképpen Diogenész Nagy Sándortól, csak azt kértem az élettől, hogy ne takarja el a napot előlem. Voltak vágyaim, de attól mindig megfosztottak, hogy létezésüknek értelme legyen. Jobb lett volna, ha azt, amit találtam, valóban megtalálom. Az álom...

Tétovázok mindenben, sokszor magam sem tudom, miért. Olykor megkeresem – mint egy olyan egyenes vonalat, amely a leginkább kifejezi a lényegem, és a tudatomban úgy jelenik meg, mint az eszményi egyenes – a két pont közötti legrövidebb távolságot. Soha nem volt bennem elég művészet ahhoz, hogy cselekvően legyek élő. Mindig elvétettem azokat a mozdulatokat, amelyeket senki sem vét el; mindahhoz, amit a többiek eredendő természetességgel tettek meg, nekem minden erőmet össze kellett szednem, hogy el ne mulasszam megtenni. Mindig vágyom rá, hogy megkapjam azt, amit a többiek úgy kapnak meg, hogy szinte nem is vágyakoznak rá. Közöttem és az élet között mindig homályos üveglapok húzódtak: sem pillantással, sem tapintással nem éreztem őket; nem ebben az életben vagy síkban éltem az életemet, ábrándképe voltam annak, ami lenni szerettem volna, álmaim

az akaratomnál kezdődtek, az elhatározásom mindig a legelső elképzelése volt annak, aki soha nem voltam.

Soha nem tudtam, hogy az érzékenységem volt-e túlságosan sok az értelmem számára vagy az értelmem az érzékenységem számára. Valamelyikkel mindig késésben voltam, de nem tudom melyikkel, talán mind a kettővel, vagy az egyikkel vagy a másikkal, vagy a harmadikkal.¹⁸⁵

Öregbebb vagyok az időnél és a térnél, mert tudatos vagyok. A dolgok belőlem erednek; az egész természet az én érzéseimből [...].

Keresem magam – és nem találom. Akarok, és nem tudom megtenni.

Nélkülem kel föl és nyugszik le a nap; nélkülem hull az eső, és süvít a szél. Nem nekem változnak az évszakok, múlnak a hónapok, futnak az órák.

A bennem lévő világ ura vagyok, mint ahogy azoké a földeké is, amelyeket nem tudok magammal hordozni, (...)¹⁸⁶

Úgy jártam közöttük, mint valami idegen, de senki sem vette észre, hogy az vagyok. Úgy éltem közöttük, mint valami kém, és senki, még én magam sem, gyanította, hogy az vagyok. Mindannyian a rokonuknak tartottak: egyikük sem tudta, hogy születésemtől elcseréltek. Így mindannyiukkal azonos voltam, noha nem hasonlítottunk, mindegyikük testvére voltam, noha nem tartoztam a családhoz.

Csodálatos földekről jöttem, ahol az életnél is nagyszerűbb tájak voltak, de azokról a földekről soha nem beszéltem, csak magamban, és a tájakról, amelyek kitarulkoztak előttem álmaimban, soha nem adtam nekik hírt. A lép-teim ugyanúgy hangzottak a padozaton és a padlóköveken, mint az övék, de a szívem távol volt, mégha közel is dobogott, mint egy számkivetett és különös test hamis ura.

Senki sem ismert föl a magamfajták álarca alatt, és nem is tudta meg soha, hogy álarc volt rajtam, mert senki sem tudta, hogy ezen a világon van aki

álarc mögé bújik. Senki sem föltételezte, hogy mellettem mindig ott van valaki más, aki végül is én vagyok. Mindig azt hitték, hogy azonos vagyok magammal.

Menedéket nyújtottak nekem a házaik, kezük megszorította az enyémet, látták, hogy végigmegek az utcán, mintha ott volnék; de az, aki vagyok, soha nem fordult meg azokban a termekben, annak, akiként élek, nincs keze, amelyet mások megszoríthatnának, az, akinek ismerem magam, nem talál olyan utcákat, amelyeken végigmehetne, hacsak nem megy végig minden egyes utcán, s nem látom végigmenni rajtuk, hacsak nem ő maga mindenki más is.

Mindannyian távolian és névtelenül élünk; álruhába öltözve, ismeretlenül szenvedünk. Ámde egyeseknek ez a távolság valamely lény és önmaguk között soha nem mutatkozik meg; másoknak néha megvilágosodik valami háttérben villámfényben, elborzasztva vagy bánattal töltve el őket; megint másoknak ez az élet fájdalmas és hétköznapi állandósága.

Tudni, hogy aki vagyunk, az nem mi vagyunk, hogy amit gondolunk vagy érzünk, az mindig valaminek a fordítása, hogy amit akarunk vagy nem akarunk, azt talán senki sem akarta – vajon az, hogy ezt tudjuk minden pillanatban, ezt érezzük minden érzelemben, nem tesz-e bennünket idegenné saját lelkünkben, számkivetetté saját érzelmeinkben?

De a maszka, akit bénultan figyeltem, s aki a sarkon egy álarcot nem viselő emberrel beszélt ezen a karnevál végi estén, végre a kezét nyújtotta, és nevetve elbúcsúzott. Az álarc nélküli férfi balra indult el azon a keresztutcán, amelynek a sarkán állt. A maszka – időtlen dominó – megindult előre, s miközben egyre távolodott az árnyak és véletlen fények között, végérvényesen búcsút vett, idegenül mindattól, ami a fejemben járt.¹⁸⁷

Egyszerre csak, mintha valamiféle orvosi végzet – váratlanul és hatásosan – kigyógyított volna régi vakságomból, főlemelem a fejem névtelen életemből, hogy világosan megtudjam, miképpen létezem. És látom, hogy minden,

amit tettem, minden, amit gondoltam, minden, ami eddig voltam valamiféle csalás és örület. Elámulok azon, amit nem voltam képes meglátni. Furcsálom, hogy mennyi minden voltam, és most végül látnom kell, hogy nem vagyok mégsem.

Úgy látom elmúlt életemet, mint a felhőkön áttörő nap fényében fürdő vidéket: és metafizikus elképedéssel döbbenek rá, hogy minden mégoly pontos megnyilatkozásom, legvilágosabb gondolatom és leglogikusabb elhatározásom is csak velemszületett részegség, természetes örület, végtelen tudatlanság volt. Még csak nem is játszottam el semmit. Engem játszottak el. Nem színész voltam, hanem a taglejtései.

Minden, amit tettem, amit gondoltam, ami voltam, összefoglalja alávettésemet vagy egy hamis lénynek, akit magammal azonosnak gondoltam, mert kifelé cselekedtem belőle, vagy a körülmények súlyának, amelyről azt gondoltam, hogy azonos a levegővel, amelyet beszívok. Ebben a szemem előtt megjelenő pillanatban váratlanul magányos vagyok, és száműzöttnek érzem magam ott, ahol mindig otthon voltam. Legbensőbb gondolataimban nem voltam én.

Ebben a pillanatban rám tör valami maróan gúnyos rettenet az élettől, valamiféle csüggedés, amely túlsordul tudatos egyéniségem határain. Tudom, hogy tévedés és tévút voltam, hogy soha nem éltem, csak azért léteztem, mert tudattal és gondolattal kitöltöttem az időt. Önmagamot úgy érzékelem, mint aki fölbred egy valóságos álomképekkel teli álomból, vagy mint akit egy földrengés kiszabadít a börtöncella gyér fényéből, amelyhez már hozzászokott.

Nyomaszt, ténylegesen nyomaszt, mint egy megismerésre váró ítélet, az, hogy ilyen váratlanul tudomást szereztem valóságos egyéniségemről, amely mindig álomittasan utazott aközött, amit érez, és aközött, amit lát.

Annyira nehéz leírni azt, hogy mit érzünk akkor, amikor azt érezzük, hogy valóságosan létezzük, és hogy a lélek valóságos létező, hogy nem is tudom, melyek azok az emberi szavak, amelyekkel elmondhatnám. Nem tudom, hogy lázas vagyok-e, ahogyan érzem, vagy hogy elmúlt-e belőlem az élet átalvásának a láza. Igen, ismétlem, olyan vagyok, mint egy utas, aki váratlanul va-

lamely idegen településen találja magát, és nem tudja, hogyan került oda; és eszembe jutnak azoknak az esetei, akik elveszítik az emlékezőtehetségüket, és hosszú időn keresztül mások. Más voltam hosszú időn keresztül – a születésemtől és az öntudatra ébredésemtől kezdve – és most a híd közepén felrévedek, a folyó fölé hajolva, és tudom, hogy sokkal határozottabban létezem, mint ahogyan eddig léteztem. De a város ismeretlen számomra, az utcák újak, és a bajra nincs vigasztalás. Várom hát, a hídon meghajolva, hogy tovahaladjon tőlem az igazság, és megint semmi és képzeletbeli, intelligens és természetes legyek.

Egy pillanat volt, és már elmúlt. Már látom a körülöttem lévő bútorokat, a régi papírtapéta mintázatát a falon, a poros ablakokon betűző napot. Egy pillanatra megláttam az igazságot. Egy olyan tudatos pillanat volt, amilyen a nagy emberek élete. Emlékszem a tetteikre és a szavaikra, s nem tudom, hogy nem kísértette-e meg diadalmasan őket is az ördög meg az igazság. Aki nem tud magáról, az él. Ha valaki keveset tud magáról, akkor gondolkodik. Ha valaki váratlanul szerez tudomást magáról, egy ilyen felfénylő pillanatban, akkor hirtelen fogalmat alkot benső monásáról, a lélek mágikus szaváról. De egy hirtelen fény eléget mindent, megsemmisít mindent. Még önmagunktól is meztelenre vetkezünk.

Csak egy pillanat volt, és láttam magam. Azután már azt sem tudtam megmondani, hogy mi volt. És végül álmos vagyok, mert nem tudom miért, azt hiszem, hogy az egésznek az értelme az alvás.¹⁸⁸

Csaknem bizonyos vagyok benne, hogy soha nem vagyok ébren. Nem tudom, hogy nem álmodom-e, amikor élek, hogy nem élem-e, amikor álmodok, vagy hogy az álom és az élet nem elegyedik-e, nem keresztezi-e egymást bennem, hogy tudatos létem nem valami egymásba lényegülés révén jön-e létre.

Olykor-olykor, a mindennapi élet rohanásában, amikor magától értetődően éppen annyira tisztában vagyok magammal, mint bárki más, különös

kétség érzése támad föl bennem, mint valami föltevés: nem tudom, hogy létezem-e, lehetségesnek érzem, hogy valaki másnak az álma vagyok, szinte kézzelfoghatóan sejlik föl előttem, hogy akár egy regényalak is lehetnék, aki valamely stílus áradó hullámain, valamely nagyszerű elbeszélő mű teremtett valóságában mozog.

Már nemegyszer fölfigyeltem rá, hogy bizonyos regényhősök annyira kézzelfoghatóan jelennek meg előttünk, amiképpen az ismerőseink és a barátaink, akik a látható és valóságos életben beszélnek velünk, és hallgatnak minket, soha nem jelenhetnének meg. Ezért réved föl bennem a kérdés, hogy nem álmok és regények egymásba illeszkedő sorozata-e minden ezen a világon, mint dobozok nagyobb dobozokban – egyik a másik és ez még egy másik belsejében, s az egész az Ezeregyéjszaka meséihez hasonlatosan, nem valamely történetekké szerteszálazódó történet-e, amely csalóként araszol előre az örökös éjszakában.

Ha gondolkodom, minden képtelenségnek látszik; ha érzek, minden különösnek tetszik; ha akarok, másvalami akar bennem. Valahányszor cselekszem valamit, rájövök, hogy nem én cselekedtem. Ha álmodom, úgy tetszik, mintha írnanak. Ha érzek, úgy tetszik, mintha festenének. Ha akarok, úgy tetszik, mintha szállítóeszközbe raknának, mint az elszállítandó árut, és már tova is lódulok, mintha magamtól mozdulnék oda, ahova nem is akartam menni, míg oda nem érek.

Milyen zavaros minden! Mennyivel jobb látni, mint gondolkodni, és mennyivel jobb olvasni, mint írni. Amit látok, az lehet, hogy megtéveszt, de nem hiszem róla, hogy az enyém. Lehet, hogy amit olvasok, az nyomaszt, de nem tölt el nyugtalansággal, hogy én írtam. Mennyire fáj minden, ha úgy gondoljuk végig, hogy tudatában vagyunk annak, hogy gondolkodunk, mint olyan szellemi lények, akikben végbement az öntudat második kettéválása, ami által tudjuk, hogy tudunk! Bár ez a mai nap csodálatos, mégis ilyen gondolatok kavarnak a fejemben. . . Gondoljak vagy érzek, vagy miféle harmadik dolog is lehetséges a félrehajított színpadképek között? A szürkület és rendtelenség gyötrő szorítása, összezárt legyezők, fáradtság, hogy élni kellett. . .¹⁸⁹

Már az írásban sem találok élvezetet. Annyira hétköznapi tevékenységemé vált az érzéseimet megfogalmazni, de még a mondataimat csiszolgatni is, hogy úgy írok már, mint aki eszik vagy iszik, több-kevesebb figyelemmel, de félig elidegenedve és érdektelenül, alig-alig figyelve már rá, lelkesedés és tűz nélkül.¹⁹⁰

Úgy szervezzük meg az életünket, hogy mások számára rejtély legyen, és hogy az, aki a legjobban ismer bennünket, csupán közelebről ismerjen félre, mint a többiek. Én ilyenné alakítottam az életemet, úgy, hogy szinte nem is gondoltam erre, de annyi ösztönös művészettel csináltam, hogy saját magam számára sem teljesen világos és átlátható személyiségemmé váltam.¹⁹¹

Látva azt, hogy mennyi éleselméjűséggel és logikus következetességgel igazolják bizonyos örültek (akiknek eszelősségéből kitetszik valamiféle rendszer) saját maguk és mások előtt eszelős gondolataikat, mindörökké elveszítettem tisztánlátásom tisztánlátásába vetett szilárd bizonyosságomat.¹⁹²

A mesterkéeltség esztétikája

Az élet csak árt az élet megmutatásának. Ha megélnék egy nagy szerelmet, soha nem tudnék a szerelemről írni.

Magam sem tudom, hogy az az énem, amelyet ezeknek az egymásra pergő lapoknak a láncolatában az olvasók elé állítok, valóságos-e, vagy csupán valamely esztétikai és hamis képzet, amelyet magamról megrajzoltam. Igen, így van. Esztétikailag élek valaki másban. Az életemet úgy alakítottam, lényemtől idegen anyagból, mint valami szobrot. Időnként nem ismerem önmagamra, annyira kiléptem önnönmagamból, és annyira tiszta művésziességgel éltem magamról kialakított öntudatommal. Ki vagyok én emögött a

valószerűtlenség mögött? Nem tudom. Kell, hogy legyek valaki. És azért nem igyekszem élni, sűrögni-forogni, érezni, mert – ezt valóban elhihetik nekem – nem akarom megzavarni feltételezett személyiségem kimunkált vonásait. Olyan szeretnék lenni, amilyen lenni szerettem volna valaha, de amilyen nem vagyok. Ha módom nyílna rá, lerombolnám magamat. Műalkotás szeretnék lenni, legalábbis lélekben, ha már testben nem lehetek. Ezért alakígtattam magamat nyugalomban és elvonultságban, és állítottam be magam egy üveg-házba, távol a friss levegőtől és a kendőzetlen fényektől, ahol mesterséges lényem, ez az abszurd virág, elzárt szépségében bontakozhat ki.

Arra gondolok néha, milyen szép is volna, ha képes volnék, [...] az álmaim, megalkotni magamnak egy folyamatos, eseményekkel teli életet, amely teljes értékű napok láncolatában folyna, kitalált figurák elképzelt társaságában, és élném, megszenvedném, élvezném ezt a hamis életet. Szerencsétlenségek történnének velem, és nem is egyszer roppant boldogságban volna részem. És semmi sem volna valóságos velem kapcsolatban. Mindennek fennkölt, komor logikája volna, minden kéjes hamisság ritmusában menne végbe egy lelkemből alkotott városban, amely olyan elhagyatott volna, mint üres peron mentén veszteglő vonat, valahol nagyon mélyen bennem, nagyon mélyen... És minden szabályos volna és végzetszerű, mint a valóságos életben, de a Nap halálos [?] szépsége.¹⁹⁵

Keresem magamat, de nem találok. Krizantém órákhoz tartozom, amelyek tisztán ragyognak a vázák meghosszabbításában. Díszítőelemet kell készítenem a lelkemből.

Nem tudom, miféle túlságosan cifra és kiválasztott részletek határozzák meg pontosan a szellemem arculatát. Kétségkívül azért szeretem a cifrázatokat, mert hasonlóságot érzek bennük a lelkem lényegével.¹⁹⁴

Beismerem, de nem tudom, szomorúan-e, hogy a szívem kiszáradt az emberi érzelmek iránt. Fontosabb számomra egy jelző, mint a lélekből feltöltő sírás. Mesterem, Vieira [. . .]

De olykor más vagyok, és kicsordulnak a könnyeim, forró könnyeim csordulnak, mint akiknek nincs, és nem is volt édesanyjuk; a szemem ég ezektől a halott könnyektől, a szívem mélyén ég.

Nem emlékszem az édesanyámra. Meghalt, amikor egy éves voltam. Minden, ami megfoghatatlan és rideg az érzékenységemben, ennek a melegségnek a hiányából és az emlékeimben nem is élő csókok iránti nosztalgiából fakad. A létem látszat-lét csupán. Mindig idegenek keblén serkentem fel, megcsalva ringattak álomba.

Szétzilál és rám tör a nosztalgia az után a másik után, aki lehettem volna! Ki más is lehettem volna, ha megkapom mindazt a kedvességet, amely az anyai öltől egészen az arcra adott aprócska csókokig terjed?

Végzetes érzékenységem zavaros mélyén mindez vagyok, bár akaratom ellenére.

Talán az a nosztalgia, hogy nem voltam a fia senkinek, komoly szerepet játszott érzelmi közömbösségemben. Aki kisgyermekként odaszorított engem az arcához, nem szorított oda a szívéhez. Ez a gyermek valahol messze volt, egy sírgödörben – és hozzám tartozott volna, ha a sors úgy akarta volna, hogy hozzám tartozzon.

Később arról beszéltek nekem, hogy az édesanyám szép volt, és azt mondják, hogy amikor erről beszéltek, nem mondtam semmit. Testileg és lelkileg is kialakultam már, alkalmatlan voltam az érzelmekre, és a beszédem még nem mutatta, milyen nehezen elgondolható oldalak szerzője leszek.

Az apám messze élt, megölte magát, amikor három éves voltam, és soha nem ismertem. Máig nem tudom, miért élt messze. Soha nem is igyekeztem megtudni. Emlékszem, hogy a halálhíre után igen komoran teltek az első étkezések. Emlékszem, hogy időről-időre rám pillantottak. Én visszapillan-

tottam, mert ostoba módon félreértettem. Azután visszafogottabban ettem, mert talán továbbra is rám-rám pillantottak, és én észre sem vettem.¹⁹⁵

Nem tudni, hogy ami a napból utoljára marad, velünk együtt beleolvad-e a haszontalan mélabúba, vagy mindaz, ami vagyunk, elűt az esthomálytól, és nincs semmi, még vadkacsák sem, azon a nagy csöndességen kívül, amely ráborul a tavakra, ahol a nádszálak lankadt-mereven törnek a magasba. Semmit nem tudni, a gyermekkori történeteknek még az emléke sem marad meg, mint tengeri hínár, a jövő égek cirógatása sem késik, mint szellő, amelyben a határozatlanság lassan csillagokká nyílik szét. A fogadalmi lámpa bizonytalanul pislákol a templomban, ahol már senki sem jár, a néptelen kertek vízmedencéi mozdulatlanok a napfényben, senki nem tud a fatörzsbe vésett egykori névről, és az ismeretlenek előjogai, mint apróra tépett papír, tovasodródtak az erős széllel teli utakon, míg a véletlen akadályok meg nem állították őket. Mások ugyanazon az ablakon hajolnak ki, mint a többiek; alszanak, akik elfeledkeztek a rossz árnyékról, és visszakívánják a nap-sütést, amelyben soha nem volt részük; én magam is, aki hadonászás nélkül merek cselekedni, lelkiifurdalás nélkül végzem be átázott nádszálak között, miközben sárral fröcsköl be a közeli folyó és az ernyedte fáradtság a délután nagy őszeiben, a lehetetlen határáig jutva. És mindenén át, az ábrándozás mögött úgy érzem a lelkem, mint valami csupasz mélabú fütytyét – mély és tiszta vonyítást, amely haszontalanul tör föl a világra hulló sötétségben.¹⁹⁶

Anap utolsó pillanatai, alélt bíborszínek között, csorranva érnek véget. Senki nem mondja meg nekem, ki vagyok, nem tudja, ki voltam. Leereszkedtem a nem ismert hegyről a völgybe, amelyet nem ismertem meg, és a lassú délutánban lépteim az erdő tisztásain hagyott nyomok voltak. Mindazok, akiket szerettem, elfelejtettek az árnyas sötétségben. Senki nem tudott az utol-

só hajóról. A folyosón semmit nem lehetett tudni arról a levélről, amelyet valószínűleg senki nem írhatott meg.

Azonban minden hamis volt. Nem meséltek olyan történeteket, amelyeket mások elmesélhettek volna, azt sem lehetett bizonyosan tudni, honnan indult el valamikor, a hamis behajózás reményében, a jövődő köd és az elkövetkező bizonytalanság fia. Nevem a késlekedők között van, és ez a név árnyék, mint minden.¹⁹⁷

Megesik, hogy órákon keresztül az az egyetlen erőfeszítem, hogy végigtekintsek az életemen. Látom magam egy roppant pusztaság közepén. Arról beszélek, ami tegnap voltam irodalmi szempontból, megpróbálom megmagyarázni önmagamnak, hogyan jutottam ide.¹⁹⁸

◻◻◻ **E**lképedek attól, mekkora hajlandóság él bennem a gyötöremre. Természetemnél fogva nem vagyok metafizikus alkat, mégis napokat töltöttem heves gyötördéssel metafizikai és vallási problémák megoldhatatlansága miatt. . .

Gyorsan beláttam, hogy a vallási probléma megoldásához valamely érzelmi probléma értelem útján történő megoldásával jutok el.¹⁹⁹

Néha, de mindig egészen váratlanul feltör az érzéseim közül valami rettenetes fáradtság az élettől, és egyáltalán nem tudom, mivel lehetnék úrrá fölötte. Orvoslására az öngyilkosság bizonytalan eszköznek látszik, és még a halál is – tételezzük bár fel az öntudatlanságot – kevés. Olyan fáradtság ez, amely nem arra sarkall, hogy megszüntessük – erre lehet, hogy képesek vagyunk, lehet, hogy nem –, hanem valami sokkal rettenetesebb és mélyebben gyökerező dologra; hogy még azt is semmivé tegyük, hogy voltunk valamikor, amit semmiképpen sem lehetséges megtenni.

Olykor, mintha valami hasonló törekvés sejlene föl előttem az indiaiak általában zavaros elmélkedéseiből, amely még a semmit is tagadni látszik. De vagy hiányzik belőlük az érzések pontossága ahhoz, hogy ilyenképpen mondják el azt, amit gondolnak, vagy hiányzik belőlük a gondolat szabatosága ahhoz, hogy ilyenképpen érezzék azt, amit éreznek. Tény, hogy ami belőlük fölsejlik előttem, azt nem látom. Tény, hogy úgy hiszem, én vagyok az első, aki szavakba önti ennek a feloldhatatlan érzésnek baljóslatú képtelenségét.

A gyógyulást az írásban keresem. Igen: nincsen olyan igazán mélységes szomorúság, amelyet – ha nem csupán pusztá érzés, hanem valami szerepet kap benne az értelem is – ne lehetne ironikusan orvosolni azáltal, hogy ki-mondjuk. Még ha más haszna nem volna is az irodalomnak, legalább ezzel, ha keveseknek is, szolgálhatna.

Az értelem kínjai sajnos kevésbé fájnak, mint az érzelméi, és az érzelem kínjai sajnos kevésbé, mint a testéi. Azért mondom, hogy „sajnos”, mert az emberi méltóság éppen az ellenkezőjét kívánná meg. Nincsen a misztériumnak olyan gyötrő érzése, amely úgy fájna, mint a szerelem, a féltékenység, a vágyakozás; amely annyira fojtogatna, mint a heves fizikai félelem; amely annyira kivetkőztetne magából valakit, mint a harag vagy a nagyravágyás. De a lelket emésztő fájdalom közül egyik sem képes arra, hogy olyan tényleges fájdalom legyen, mint a fogfájás, vagy a kólika, vagy – úgy gondolom legalábbis – a szülés fájdalma.

Olyanképpen vagyunk fölépítve, hogy az értelem, amely megnevesít bizonyos érzelmeket, a többi fölé emeli, és ugyanakkor le is alacsonyítja őket, s miközben boncolgatja, az összes többi értelemmel is összeveti őket.

Úgy írok, mint aki alszik, az egész életem egy aláírásra váró nyugta.

A tyúkólból, ahonnan meghalni megy, a kakas himnuszt énekel a szabadsághoz, mert két kakasülőt kapott.²⁰⁰

Ísmertlenként kísértem végig életem fokozatos szétesését, lassú megsemmisülését mindannak, ami lenni szerettem volna. Elmondhatom – azon igaz-

sággal, amelynek nem kell virág, mert anélkül is tudja, halott – hogy nincsen semmi olyan, amit szerettem volna, vagy amibe, hacsak egy pillanatra is, beléhelyezhettem volna ennek az egyetlen egy pillanatnak az álmát, ami ne omlott volna porrá az ablakom alatt, pedig kőnek látszott, amely egy felső emeleten lévő virágcserepből hullott alá. Sőt, úgy tetszik, a Sors mindig arra törekedett, hogy először megszerettesse vagy vonzóvá tegye számomra azt, amiről úgy határozott, hogy másnap magam is meglássam: nem, vagy nem is lehet az enyém.

Önmagam ironikus szemlélőjeként mégsem vesztettem el soha a kedvem, hogy figyelemmel kísérjem az életet. És attól fogva, hogy mostanra már tudom, valahány homályos reménység előérzete folytán, hogy az élet kilátástalan, szenvedek attól a különleges gyönyörűségtől, hogy gyönyörűségemet lelem a reménységgel megfűszerezett kilátástalanságban, amelynek keserédességében az édes édességét a keserűség adja meg. Mélabús stratégia vagyok, aki minden eddigi csatájában vereséget szenvedve, minden új csatájának előestéjén a terveit hordozó papírlapra már előre felvázolja, kedvételve az előzetes elgondolásban, végzetes visszavonulásának részleteit.

Mint valami rosszindulatú lény, nyomomban járt a végzet, s nem kívánhattam semmit úgy, hogy ne tudjam, nem lesz az enyém, ami az enyém lehetne. Ha az utcán egy pillanatra föltűnik előttem egy eladósorban levő lány, és mindentől függetlenül egy pillanatig arra gondolok, mi lenne, ha az enyém volna, az biztos, hogy az álmodtól tíz lépésnyire az a lány mindig találkozik egy férfival, akiről lerí, hogy a férje vagy a szeretője. Egy romantikus lélek ebből tragédiát gyártana, egy idegen lélek komédiának érezné: én azonban összevegyítem a kettőt, romantikus vagyok önmagamban, és idegen magam számára, ezért továbblapozok egy újabb iróniához.

Egyesek azt mondják, hogy remény nélkül lehetetlen az élet, mások, hogy reménnyel üres. Számomra, aki ma nem várok, és nem esem kétségbe, az élet csak pusztán külső kép, amely engem is magában foglal, és én úgy figyelem, mint cselekmény nélküli látványosságot, amelynek csak az a célja, hogy elszórakoztassa a szemet – összefüggéstelen tánc, szélben libegő levelek,

felhők, amelyeken a nap fénye más árnyalatot kap, régi házsorok, véletlenül szerkesztve a város össze nem illő pontjain.

Leginkább az a próza vagyok, amelyet írok. Mondatok és bekezdések által fejeződöm ki, központozom magam, és a költői képek parttalan áradásában, akárcsak a gyerekek, újságpapírba burkolózva királynak öltözöm, avagy ahogy ritmussá alakítom a szavak sorát, mint a bolondok, száraz virágokkal érintem meg magam, amelyek álmaimban továbbra is élnek. És legfőképpen nyugodt vagyok, mint egy fűrészporral töltött baba, amely öntudatra ébredve, olykor-olykor a fejét rázza, hogy csúcsos sipkájának tetején a csörgő (amely szerves részét alkotja a fejének), hangot adjon, halállal csendülő életet, a Sorsnak szóló aprócska figyelmeztetést.

E nyugodt elégedetlenség kellős közepén mégis hányszor duzzad tudatos érzelmem bennem az üresség és a csömör érzése miatt, hogy így gondolkodom! Hányszor érzem magam úgy, mint aki megszakadó majd újra felhangzó hangokon át hallja ennek az emberi élettől idegen életnek lényegi keserűségét – egy olyan életét, amelyben csak önnönmagáról való tudatában történik valami! Önmagamból felébredve, hányszor nem veszem észre abból a száműzetésből, amelybe jutottam, hogy mennyivel jobb lenne mindenkinek a senkije lenni, annak a boldog lénynek, amely legalább igazi keserűséget érez, annak az elégedett lénynek, aki fáradságot érez ahelyett, hogy csömört érezne, aki szenved ahelyett, hogy föltételezi, hogy szenved, aki megöli magát, ahelyett, hogy halálba halódik!

Könyvfigurává, olvasott léletté változtam. Azt, amit érzek (noha nem akarom), azért érzem, hogy le lehessen írni, hogy valaki érezte. Az, amit gondolok, nyomban szavakká változik, képekkel folyik össze, amelyek megsemmisítik, ritmusokká nyílik ki, amelyek más valamivé alakulnak. Ennyit alakítgatva magamon megsemmisítettem magam. Ennyit gondolkodva magamon már nem én vagyok, hanem a gondolataim. A mélységeimet fürkésztem, és leejtettem a mérőónt; csak azon gondolkodom, hogy mély vagyok-e vagy sem, nincs már más mérőeszközöm, csak a szemem, amely a mély kút tükreben

feketén fehéren megmutatja nekem tulajdon arcomat, amely engem figyel, míg figyelem.

Kártyalap vagyok egy régi, ismeretlen kártyajátékból, az egyetlen, amely megmaradt az elveszett csomagból. Nincsen értelmem, nem ismerem az értékeimet, nincsen mihez hasonlítsam, hogy megtaláljam magam, nincs, amire jó lennék, hogy megismerjem magam. És ilyenformán, az egymás után következő képek által, amelyekben leírom magam – nem híján az igazságnak, de hazugságokkal – több marad belőlem a képekben, mint önmagamban, addig beszélek magamról, míg megszűnök, úgy írok a lelkemmel, mint tintával, amely nem jó semmi másra, mint hogy írjon valaki vele. De vége a lelkesültségnek, újra megnyugszom. Visszalépek önmagamba, ami vagyok, még ha nem is vagyok semmi. És valamiféle sírástól független könnyek égnék merev szememben, valami sosemvolt gyötrelemtől hólyagosodik föl fájdalmasan száraz torkom. De jaj, nem tudom, hogy mit sirattam volna, ha sírtam volna, és nem azért, mert nem sirattam el. A képzelt lét elkísér, mint az árnyék. Csak aludni akarok.²⁰¹

Ma már beismerem, hogy kudarcot vallottam, csak azon ámulok olykor, miért nem láttam előre, hogy kudarcot fogok vallani. Ugyan mi volt bennem, ami előre jelzett volna bármiféle diadalt is? Nem rendelkeztem a győztesek vak erejével, vagy a bolondok pontos [?] látomásával...

Józan voltam, és szomorú, mint egy hideg nap.

Megvannak bennem bizonyos szellemi alkotóelemek a bohémekből, ezekből a lényekből, akik olyanformán hagyják tovahaladni az életet, mint amikor valami elfolyik az ember kezéből, azzal egyidőben, hogy a visszatartására irányuló mozdulat ott szunnyad a mozdulat megtételére irányuló pusztá gondolatban. De nem kaptam meg a bohém lélek /külső/ ellensúlyozását – a hirtelen tovatűnő érzelmek könnyed gondtalanságát. Soha nem voltam más, mint valamiféle elszigetelt bohém, ami képtelenség; vagy valamiféle misztikus bohém, ami lehetetlen dolog.

Bizonyos átmeneti órák, amelyeket a természet ölén töltöttem el, ezek az elszigeteltség gyöngédségéből megformált órák mindörökre bennem maradnak, mint valami zárvány. Ezekben a pillanatokban elfelejtettem minden élettel kapcsolatos elhatározásomat, minden vágy táplálta irányulásomat. Gyönyörűségemet leltem abban, hogy nem vagyok semmi, a szellemi nyugalom teljességével, belehullva törekvéseim kék ölébe. Talán soha nem leltem gyönyörűségemet egyetlen olyan /örökre megmaradó/ órában sem, amelynek mélyén ne rejtőzött volna szellemi kudarc és levertség. Minden szabad órámban ott szunnyadt a fájdalom és virágzott megfoghatatlanul a tudatom falai mögött, más kertekben, de ezeknek a szomorú virágoknak az illata, sőt még maga a színe is ösztönösen áthatolt a falakon, amelyeknek a túloldala, ahol a rózsák virágzottak, lényem zavaros rejtelve folytán, mindig megegyezett ezzel az oldallal – feloldódott az életemet átjáró álmoságban.

Egy beltengerben ért véget életem folyója. Megálmodott udvarházam körül minden fa az őszt idézte. Ez a körkörös tájkép a lelkeim töviskoronája. Életem legboldogabb pillanatai álmok voltak, mélabús álmok, és önmagamot láttam a tavaikban, mint egy vak Nárцisz, aki gyönyörűségét lelte a víz hűvösségében, s miközben érezte, hogy egészen közel hajol hozzá, felidéződött benne egy korábbi, éjszakai kép, amely kivált az elvont érzelmek közül, s anyai gyöngédséggel /körülvéve/ élt a képzelet zugaiban.

Tudom, hogy kudarcot vallottam. Olyan gyönyörűséggel élem át a kudarc megfoghatatlanul kéjes érzését, mint aki alélt tisztelettel hódol egy őt ágyhoz kötő láznak.²⁰²

Írigylek mindenkit, aki nem én. Mivel az összes képtelenség közül mindig ezt éreztem a legnagyobbnak, leginkább ebből táplálkoztak nap mint nap a vágyaim, és mindahány szomorú óráim kétségbeesettsége.²⁰⁵

Fájdalmas közzjáték

Sarokba hajított valami, utcára hullott rongydarab, méltatlan lényem színel, ha szembekerül az étellel²⁰⁴

Amikor önmagamra rátaláltam, láttam, hogy őriznek. De nem törődtem vele. Más valaki voltam. Kapcsolatban álltam Istennel, azonos voltam vele, és mindenhez testvérien viszonyultam [...] és hozzám is minden testvérien viszonyult [?] Amikor megcsókolom a köveket és a fákat és a fénysugarakat, azok is megcsókolnak engem. Ezek a csókok imák, amiket én és a dolgok együtt mondunk el közös nagy isteni testvériségünkben és a lét iránti hálnkban.²⁰⁵

Elkészíteni egy művet és elkészülte után rádöbenni arra, hogy rossz – ez a lélek egyik nagy tragédiája. És még inkább akkor, ha rájövünk arra, hogy ez a legjobb, amire képesek voltunk. De egy mű írásához készülődve, már előre tudni azt, hogy valószínűleg gyarló és félresikerült lesz; írás közben tapasztalni azt, hogy gyarló és félresikerült – ez a lélek legnagyobb kijnja és megaláztatása. Nemcsak azokról a versekről érzem, hogy nem elégítenek ki, amelyeket írok, hanem tudom, hogy azok a versek, amelyeket írni készülök, hasonlóképpen nem fognak kielégíteni. Mind filozófiailag, mind érzékileg tudom, valamely homályos és csúcsíves előérzet folytán.

Akkor miért írok egyáltalán? Mert bár a lemondás prédikátora vagyok, azt még nem sajtátítottam el, hogy miképpen tegyem kizárólagossá. Nem sajtátítottam el, miképpen mondjak le a vers és a próza iránti vonzalmamról. Kénytelen vagyok írni, mint aki a büntetését tölti ki. És az a legnagyobb büntetés, hogy tudom: amit írok, teljesen jelentéktelen, félresikerült és kétes értékű.

Már gyermekkoromban írtam verseket. Akkoriban nagyon rossz verseket írtam, de tökéletesnek éreztem őket. Azóta soha többé nem éreztem a tökéletes mű megalkotásának hamis gyönyörűségét. Az, amit ma írok, sokkal jobb. Ténylegesen jobb annál is, amit a legjobbak írnának. De végtelenül gyöngébb annál, amit én, nem tudom miért, de úgy érzem, hogy tudnék – vagy talán, köteles volnék – írni. Sírva fakadok gyermekkori rossz verseim fölött, mint egy halott gyermek, egy halott fiú, valamiféle végső reménység fölött.²⁰⁶

Életem egyik nagy tragédiája az, hogy már olvastam a Pickwick Klubot (Mert nem olvashatom el még egyszer).²⁰⁷

Doppant fájdalommal élem át az időt. Mindig óriási megrendüléssel hagyok magam mögött valamit. Azt a szerény hónapos szobát, ahol néhány hónapot töltöttem, annak a vidéki szállodának az asztalát, ahol hat napot /töltöttem/, még azt a bánatos vasúti várótermet is, amelyben két órán keresztül vonatra vártam – igen, de az élet jó dolgai, amikor elhagyom őket, és arra gondolok, idegeim minden érzékenységgel, hogy soha többé nem látom és nem birtokolom őket, metafizikai fájdalmat okoznak, legalábbis ott, abban az adott pillanatban, Mélység nyílik a lelkemben, és az isteni idő hideg lehelete súrolja fakó arcomat.

Az idő! A múlt! [...] Az, ami voltam, és soha többé nem leszek! Az, ami az enyém volt, és soha többé nem lesz már az enyém! A Holtak! A holtak, akik gyermekkoromban szerettek. Amikor visszaidézem őket, egész lelkem kihűl, s úgy érzem, kivetettek minden szívből, egyedül vagyok önnönmagam éjszakájában, és sírok, ahogy egy koldus siratja az összes ajtó csöndes bezártságát.²⁰⁸

Ísten gyermeknek teremtett, és mindörökre meghagyott gyermeknek. De miért hagyta, hogy az Élet megkínózzon, elvegye a játékaimat, egyedül hagyjon a szünetben, miközben gyöngö kis kezeimmel gyűrögetem záporozó könnyeimtől mocskos kék köténykémet? Ha nem tudok másképpen élni, csak úgy, ha kényeztetnek, akkor miért dobták szemétre a nekem járó gyöngédséget? Valahányszor síró gyermeket látok az utcán, olyan gyermeket, akit a többiek kiközösítettek maguk közül, a gyermek szomorúságánál jobban fáj meggyötört szívem váratlan rettenete. Egész testemen átsajog az átértett élet fájdalma, enyém az a két kéz, amely a kötényke sarkát gyűrögeti, enyém a valóságos könnyektől eltorzult száj, enyém az az elesettség, enyém az a magány, és a tovahaladó felnőtt élet nevetése olyan, mint a fellobbanó gyufa, amelyet szívem érzékeny belsejéhez dörzsöltek.²⁰⁹

◻◻◻ Mint apró lábaival hangosan csattogó, ziháló gyermek, aki futás közben hirtelen megáll ...²¹⁰

Minden összezavarodik előttem. Amikor úgy gondolom, hogy emlékszem, más valamire gondolok; ha látok, nem veszek semmiről tudomást, és amikor elrévedek, pontosan látok.

Hátat fordítok a szürke ablaknak, amelynek üvege hideg, ha megérinti a kéz. A félhomály valamiféle csodája folytán hirtelen magammal viszem a régi ház belsejét, amelyen kívül, a mellette lévő udvarban rikácsolt a papagáj; a szemem elálmosodik attól az egész helyrehozhatatlanságtól, hogy valóban éltem.

Két napja esik, a szürke és hideg égből olyan eső hullik, amelynek színe elbágyasztja a lelket. Két napja... Szomorú vagyok attól, hogy érzek, ezen melázok az ablaknál a csöpögő víz és a hulló eső hangjainál. A szívem összeszorul, és az emlékeim gyötrelemmé alakulnak.

Álom nélkül, pedig semmi oka nincsen, roppant vágyat érzek arra, hogy aludjak. Réges-régen, amikor kisgyerek voltam és boldog, olyan házban éltem, amely mellett udvar volt, és színes zöld papagáj hangja szállt föl belőle.

Az esős napokon sohasem vált mélabússá a szava, és az oltalomban biztosan valamiféle állandó érzelmet énekelt meg, amely úgy lebegett a levegőben, mint egy időnap előtti gramofon.

Azért gondoltam erre a papagájra, mert szomorú vagyok és a távoli gyermekkor felidézte bennem? Nem, gondoltam valóságosan végig, mert a mostani első udvarból egy papagáj hangja rikoltoz eltorzulva.

(...) a képzeletnek ezt az epizódját nevezzük valóságnak.²¹¹

A csöndek növényi akadémiája... a neved, amely úgy zizzen, mint a mák... a vízgűjtők... a visszatérésem... az örült pap, aki a mise közben bolondult meg... Ezek az emlékek az álmaimból jönnek elő... Nem csukom be a szemem, mégsem látok semmit... Nincsenek itt azok a dolgok, amelyeket látok... Vizek...

Az össze-vissza kuszálódó zűrzavarban, a fák zöldje a vérem részét alkotja. Távoli szívemben dobog az életem... /Én nem a valóságra születtem, az élet akart velem kapcsolatba kerülni/.

A sors kínja! Ki tudja, meghalok-e holnap! Ki tudja, nem történik-e ma valami borzalmas dolog a lelkemmel!... Olykor, amikor ezekre a dolgokra gondolok, megriaszt a felsőbb zsarnokság, amely arra kényszerít, hogy ártatlan tekintettel nézzünk, s ne tudjuk, milyen események várnak bizonytalanságunkra.²¹²

A tengerparti homoksáv beszögellésében, a partvidék erdei és rónaságai között az elenyésző mélység bizonytalanságából emelkedett a magasba a felszított vágy állhatatlansága. Nem lehetett választani a gabona és a tömérdek [sic!] között, és a messzeség ciprusok kettős sora mentén futott tova.

Az elszigetelt, vagy valamiféle hangzásbéli megegyezés alapján összegyűjtött, a belsőleg összecsengő és különböző, ugyanakkor mégis megegyező értelmű szavak tekintélye, a másféle mondatok értelme közé illesztett mondatok pompája, a maradványok rosszindulata, az erdők reménye, és semmi más, csak a víztartályok nyugalma kifogásaim gyermekkorának földdarabjai között... Ilyenképpen a képtelen merészség magas falai között, a fák sorából és a megcsököttségéből föltörő riadalmak közepette rajtam kívül senki sem hallotta a legnemesebb állhatatosság megtagadott vallomását a szomorú ajkáról. A soha nem látott belső udvarban csörömpölő lándzsák között, még ha egyszer a lovagok vissza is térnek a fal magasából látható úton, nem lesz többé ennél nagyobb nyugalom az Utolsó Udvarházban, és nem marad fenn az emlékezetben másnak a neve, az út innenső oldalán, mint azé az emberé, aki éjszakánként mór herceglányokról szóló meséivel elbűvölte azt a gyermeket, aki nemsokára meghalt, az élettől és a csodától.

A fűben húzódó barázdák között, mert a léptek hiányokat nyitottak a nyugtalan zöldben, az utolsó elveszettek könnyed tovaladása elnyúlóan surrogott, mint a jövő felrémlő emlékei. Alkalmast öregek jöttek, fiatalok nem jöttek soha. A dobok végiggörögtek az út szélén, és a kürtök élettelenül csüngtek az ernyedt kezekben, amelyek leejtették volna őket, ha lett volna erejük arra, hogy bármit is leejtsenek.

De a tekintély következtében újra fennhangon zengtek az elhalt kiáltások, és a kutyák kergetőztek a látható fasorokban. Minden képtelennek tetszett, mint egy gyászmenetben, és a mások álmaiban feltűnő herceglányok, kolostor híján, vég nélkül jártak erre-arra.²¹⁵

Méltatlan és mély lelkemben nap-nap után rögzítem azokat a benyomásokat, amelyek önmagamról való tudatom lényegét alkotják. Csavargó szavakba öntöm őket, amelyeket alig írok le, máris faképnél hagynak, és tőlem függetlenül kóborolnak a képek hegyoldalain és rétjein, a fogalmak fasoraiban, a zűrzavar szurdokaiban. Ezzel semmit nem tudok kezdeni, mint ahogy

semmivel sem tudok semmit sem kezdeni. Ámde fölszabadult érzés tölt el írás közben, mint aki könnyebben lélegzik, noha nem múlt el a betegség.

Van aki szórakozottságában vonalakat és képtelen neveket firkál a lefogyt sarkú itatósra. Ezek az oldalak az én önmagamról való intellektuális öntudatlanságom ákombákomai. Valamiféle kábult állapotban vetem őket papírra, amikor úgy érzem magam, mint egy napon heverő macska, és olykor késői tétova csodálkozással olvasom újra őket, mintha eszembe jutott volna valami, amit mindörökre elfeledtem.

Amikor írok, ünnepélyes látogatásra indulok magamhoz. Vannak olyan különleges termeim, amelyeket más idézett fel az emlékezetében az ábrázolás térközeiben, ahol élvezettel elemzem azt, amit nem érzek, és megszemlélem magam, mint egy homályba burkolózó képet.

Mielőtt megszülettem volna, elvesztettem régi kastélyomat. Mielőtt még léteztem volna, eladták ősi palotám faliszőnyegeit. Életem előtti udvarházam romba dőlt, és csak bizonyos pillanatokban, amikor a holdfény a folyó melletti nádas fölött megszületik bennem, jár át hidegével az emlékezés amonnan, ahol a falak csipkés maradványai feketén rajzolódnak ki a sárgásan tejfehér színben játszó sötétkék égre.

Hasonlatos vagyok a szfinxekhez. És a királynő öléből, ami nekem nincsen, kihull, mint a haszontalan hímzés egy epizódja, lelkem elfeledett fonalgombolyaga. Begurul az intarziás fiókos szekrény alá, és van bennem valami, ami követi, mintha szem volna, amíg el nem vész a sír és a vég nagy borzalmában.²¹⁴

Az élet céljaiból és mozgásából kimaradtam, mert ezt szabtam feladatul magamnak; a dolgokkal megszakadtak a kapcsolataim, mert ezt akartam elérni – ámde mindez éppen azt eredményezte, amitől megpróbáltam elmenekülni. Nem akartam érezni az életet, sem pedig megérinteni a dolgokat, mert a világtól megfertőzött vérmérsékletem tapasztalatai alapján tudtam, hogy az élet érzékelése mindig fájdalmas számomra. De azzal, hogy elkerül-

tem ezt a kapcsolatot, elszigetelődtem, és attól, hogy elszigetelődtem, még inkább felfokozódott amúgy is eltűzött érzékenységem. Ha lehetséges volna minden kapcsolatot megszakítani a dolgokkal, az jót tenne az érzékenységemnek. De ez a teljes elszigeteltség nem megvalósítható. Bármennyire keveset is csinállok, lélegzem, bármennyire keveset is teszek, mozgok. Ilyenképpen elértem, hogy az elszigeteltség felfokozta érzékenységet, s eljutottam oda, hogy a legkisebb apróság is, amely azelőtt semmi hatással nem volt rám, most úgy érint, mint valami katasztrófa. Elvéstem a menekülés módszerét. Kényelmetlen kerülő úton menekültem, és visszajutottam ugyanoda, ahol voltam, s az ott élés borzalmát még tetézték az utazás fáradalmai.

Soha nem tekintettem úgy az öngyilkosságra, mint megoldásra, mert az életet az iránta érzett szeretet miatt gyűlölöm. Jó ideig tartott, amíg meggyőztem magam erről a sajnálatos tévedésről, amelyben önmagammal együtt élek. Kedvem szegte, hogy erről megbizonyosodtam, és mindig ez történik velem, ha megbizonyosodom valamiről, mert a bizonyosság mindig egy illúzió elvesztését jelenti számomra.

Azzal, hogy elemeztem, megöltem az akaratot. Ki hozza vissza nekem az elemzés előtti, vagy még inkább az akarat előtti gyermekkort!

A parkjaimban, a déli verőfényben fürdő víztartályok szendergése olyan, mint a megrekedt álom, amikor a rovarok zümmögése egy időre megsűrűsödik, és nehezemre esik az élet, aminek nem a mélabú, hanem valamiféle bevégzetlen fájdalom az oka.

Távolba vesző kastélyok, merengő parkok, a messzeségbe szűkülő fasorok, a kőpadok halott kecsessége, amely azoké, akik a múltba tűntek – halott pompák, szétmálló kecsesség, elveszett aranyfüst. Vágyam, melyet elfeledtek: bárcsak újra föltámadna bennem a bánat, amellyel téged álmodtalak.²¹⁵

Miféle fennhéjázó királynő őrzi tavai mellett kettétört életem emlékét? Szegényes fasorok apródja voltam kék nyugalmam szárnyas óráiban. Távoli

hajók teljesítették ki a tengert, amely erkélyeimről hullámszórt alá, és a déli felhőkben elvesztettem a lelkem egy lehullott evezővel.²¹⁶

És a liliumok a távoli, hideg és ünnepélyes folyók partján, egy örökké tartó délutánon, valóságos kontinensek mélyén.

Semmi több, és mégis valóságosak.²¹⁷

Mindig ironikus álmodozó voltam, hűtlen a belső ígéretekhez. Mindig gyönyörűségemet leltam, mint kívülálló és idegen, ábrándjaim összeomlásában, véletlen szemlélőjeként annak, akinek gondoltam magam. Soha nem adtam hitelt annak, amiben hittem. Homokkal töltöttem meg a kezem, s azt mondtam, ez valaki másé, egészen kinyitottam pergő homokkal teli kezét. A mondat volt az egyetlen igazság. Amint elhangzott a mondat, minden megtörtént; a többi csak az a homok, ami mindig is volt.

Ha nem álmodnék folytonosan, ha nem élnék állandóan önmagamba fordulva, nevezhetném magam akár realistának is, azaz olyannak, akinek a külső világ független /nemzet/. De inkább nem nevezem magam semminek, maradok az a kissé jellegtelen ember, aki vagyok, és elviselem azt a kárörvendő gúnyt, hogy nem vagyok képes előre látni magam.

Valamiféle elkötelezettség él bennem az iránt, hogy mindig álmodjak, ennél fogva, mivel nem vagyok több, és nem is akarok több lenni, mint önnönmagam szemlélője, a lehető legjobb látványosságot kell biztosítanom magamnak. Ezért aranyból és selymekből építem fel magam, feltételezett termekben, hamis színpadon, réges-régi díszletek között, puha fények és láthatatlan dal-lamok játéka közepette megalkotott álomban.

A mélyemben őrzöm, mint egy kedves csók emlékét, azt a gyermeki képet egy színházról, amelyben a kékes és holdsugarú színpadkép egy elképzelhetetlen kastély erkélyét jelenítette meg. Egy hatalmas parkot is festettek körben, én pedig teljes lelkemmel arra törekedtem, hogy valóságosként éljem

meg az egészet. A zene, amely elomlóan hangzott fel az életről szerzett tapasztalomnak ebben a /tudati/ helyzetében, lázas valósággá változtatta át ezt az adott díszletet.

A színpadkép végérvényesen kékes és holdsugaras volt. Már nem emlékszem, hogy ki jelent meg a színpadon, de a színjáték, amelyet az emlékezetben felidézett tájba helyezek, ma Verlaine és Pessanha verseiből áll össze; nem az a színjáték volt, amely kihullott az emlékezetemből, és a mozgalmas színpadon a zene-kék valóságon innen játszódtott. Az én színdarabom volt az a könnyed, hatalmas holdsugaras maszkabál, a végetért ezüst és kék előjáték.

Azután eljött az élet. Aznap este elvittek vacsorázni az Oroszlánba. Még benne él múltba vágódó ízlésemben a bifsztekek emléke – az olyan bifsztekeké, amilyeneket – tudom vagy föltételezem – ma már senki sem csinál, vagy nem eszem. Minden összekeveredik, gyermekkor, amelyet messziről éltem le, az éjszaka ízletes ennivalója, holdsugaras színpadkép, jövőre Verlaine és jelenben maradó én – szétszórt átlóban, hamis térben aközött, ami voltam és ami vagyok.²¹⁸

Amikor először jöttem Lisszabonba, ott, ahol laktunk, a felső emeletről egy zongora hangjai szűrődtek le hozzánk: egy kislány – akit soha nem láttam – skálázott, s végezte monoton ujjgyakorlatait. Ma rádöbentem, mint ha csapóajtó nyílna föl valahol a mélyben, hogy ismeretlen áthallás révén még mindig ott járnak lelkem mélyebb régióiban, s visszacsengenek a fülemben azok a meg-meglóduló skálák, amelyeket a kislány játszott a billentyűkön; az a kislány, aki ma már asszony, vagy meg is halt talán, és töméntelen fehérség közepette nyugszik a feketén zöldellő ciprusok karéjában.

Gyermek voltam akkor, de ma már nem vagyok az, a hang azonban ugyanolyan az emlékeimben, mint a valóságban volt, és az az örökkön visszazengő zongoraszó, ha feltámad onnan, ahol aludni látszik, ugyanazzal a ritmikus egyhangúsággal szólal meg, mint akkor. Ha rá gondolok, vagy fölremlik

bennem, megfoghatatlan, gyötrelmes, lényem legmélyéről fölfakadó szomorúság tölt el.

Nem azért sírok, mert továtűnt a gyermekkorom, azért sírok, mert minden és vele együtt a gyermekkor is továtűnik. Az idő elvont múlása és nem az idő valóságos elmúlása hasít belé s tölti el gyötrellemmel szellemem anyagi valóságát, a fönről, az elviselhetetlenül ismeretlen és távoli zongorán felhangzó skálák meg-megújuló, akaratlan ismétlődése nyomán. Az a felfoghatatlan rejtelem, hogy semmi sem marad fenn, újra meg újra nekilődül, hogy eljártsszon valamit, amiből soha nem lesz zene, de fájdalmas vágyakozássá csomósodik emlékezetem mélyén.

Észrevétlenül, mintha látóvá lett lelkiem a magasba emelkedne, fölsejlik előttem az a kis szalon, amelyet soha nem láttam; és benne az a leány, akit nem ismertem, még ma is pötyögteti, ujjait óvatosan rakosgatva, a már halott, de egyre csak ismétlődő skálákat. Látom, egyre jobban látom, s ahogy látom, újraalkotom. Fölrémlik előttem – amiképpen értetlen szemlélődésem megalkotja – az egész fölöttünk levő lakás, amelyet átleng a nosztalgia, de most, és nem valamikor a múltban.

Föltételezem azonban, hogy ebben az egészben valaki másnak a lenyomata vagyok, hogy az a nosztalgia, amit érzek, nem belőlem fakad, nem is igazán elvont, hanem egy ismeretlen személyből rám sugárzó érzés, és ezek az érzelmek, amelyek bennem irodalmiak, benne – ahogy Vieira mondaná – szó szerintiek. Föltételezett érzéseimmel meggyötöröm és elszomorítom magamat; a bánatos vágyakozást, amelytől könny futja el a szemem, csak a képzeletemmel, önmagamtól idegenül érzem.

És immár örökké, a világ alapjaiban gyökerező változtathatatlansággal, metafizikusan elsajátított állhatatossággal zengenek, zengenek, zengenek végig emlékezetem valóságos gerincén a zongorázni tanulók skálázásai. A valamikori utcák azokkal a más embereikkel, ma ugyanazok a más utcák; a halott emberek szólnak hozzám jelenbeli nemlétük áttetszőségéből; lelkifurdalásaim ők, amiatt amit megtettem vagy nem tettem meg, patakok csobogása az éjszakában, neszezés odalenn, az elcsendesült házban.

Odabent a fejemben legszívesebben ordítanék. Szeretném megállítani, kettétörni, széttaposni ezt a lehetetlen gramofonlemezt, amely bennem, idegen lakásban szól, megfoghatatlan gyötrelemként. Szeretnék ráparancsolni a lelkeimre, amely mint valami jármű egyre visz tovább, hogy álljon meg, hagyjon itt, s magában folytassa az útját. Örületbe kerget, hogy hallanom kell. És végül, én magam vagyok gyűlöletesen érzékeny agyamban, megborzongó bőrömben, pattanásig feszült idegeimben minden egyes billentyű, amelyen valaki skálázik, ó, emlékezetünk szörnyűséges és belőlünk támadó zongorája.

És szüntelenül, szüntelenül, mintha agyam egy függetlenné váló darabjában hangoznék, zengenek, zengenek, zengenek azok a skálák ott lent, amott fent, abban a lisszaboni házban, ahol először laktam.²¹⁹

Ha egy napon megtörténne velem, hogy megingathatatlanul biztos életet élve, szabadon írok és publikálok majd, akkor tudom, hogy visszavágnék ebbe a bizonytalan életbe, amikor alig írok, és nem publikálok. Visszavágom majd, nemcsak azért, mert ez a hitvány élet már a múlté és olyan élet, amelyben többé nem lesz részem, hanem azért is, mert mindenfajta életnek megvan a sajátos minősége és a maga különös gyönyörűsége, és amikor valaki átlép egy másik életbe, még ha az jobb is, ez a különös gyönyörűség kevésbé boldogító, és a sajátos minőség kevésbé jó, s többé már nem létezik, és érezni hiányukat.

Ha egy napon megtörténne velem, hogy képes volnék a jó kálváriára felvinni elgondolásaim keresztjét, ezen a jó kálvárián találnék majd egy kálváriát, és visszavágnék abba az időbe, amikor felületes, hitvány és tökéletlen voltam. Mindenképpen kevesebb lennék.

Álmos vagyok. Egész nap lehetetlen, nehéz munkát végeztem a csaknem teljesen üres irodában. Két alkalmazott beteg és másik kettő nincs itt. Egyedül vagyok, rajtam kívül csak a távoli kifutófiú van itt. Vágyódom az után a feltételezés után, hogy lehet egy még így is képtelen vágyódással teli napom.

Csaknem arra kérem az isteneket, hogy őrizzenek itt engem, mint valami pénzszekrényben, így védve meg az élet keserűségeitől és ugyanakkor boldogságaitól is.²²⁰

Minden, ami nem a lelkem, nem több számomra – bármennyire is szeretném, hogy ne így legyen –, mint színpadkép és díszlet. Egy ember, még ha a gondolkodásom által el is ismerhetném, hogy élő lény, akárcsak én, annak, aki bennem, öntudatlanságom folytán, igazán én vagyok, mindig kevésbé fontos mint egy fa, ha az a fa szebb. Éppen ezért éreztem mindig az emberi megmozdulásokat – a történelem nagy közös tragédiáit vagy ami belőlük kisarjadt – színes frízeknek, amelyekből hiányzik a bennük vonulók lelke. Soha nem nyomasztott, ha valami tragikus történik Kínában. Távoli díszlet csak, még ha vérrel és pestissel festették is.

Mélabús iróniával emlékszem vissza egy munkástüntetésre, amelyet nem tudom mifajta őszinteség mozgatott (mindig nehezen fogadom el a kollektív dolgok őszinteségét, mivel az egyetlen érezni képes lény az egyén, egymagában). Felhevült ostobák sűrű és rendezetlen csoportja volt, amely különböző dolgokat ordítva vonult el idegen közömbösségem előtt. Hirtelen elfogott a hányinger. Még csak eléggé koszosak sem voltak. Azok, akik igazán szenvednek, nem lesznek néptömeggé, nem alkotnak együttést. Aki szenved, egymagában szenved.

Micsoda silány együttes: Mennyire hiányzik belőlük az emberi érzés és a fájdalom! Valóságosak voltak, és mégis valószerűtlenek. Senki nem szerepeltetné és nem írná le őket egy regényben. Úgy haladtak tova, mint a folyón, az élet folyóján úszó szemét. Émelyegve és fensőbbiséggel elálmosodtam attól, hogy láttam őket.²²¹

Aközömbösségnek azokban a véletlen óráiban, amikor tudatosan bennünk, mint egvényekben, hogy mások vagyunk mások számára, mindig az foglal-

koztatott, hogy elképzeljem magamnak azt az alakot, amelyben fizikailag, sőt erkölcsileg megjelenek azok előtt, akik nap mint nap, vagy olykor-olykor rám néznek, vagy beszélnek hozzám.

Mindannyian hozzászoktunk, hogy magunkat úgy ítéljük meg, mint elsőrendűen tudati valóságot, másokat pedig mint közvetlenül fizikai valóságot; magunkat bizonytalanul tartjuk fizikai lénynek, csak annyiban, amennyiben mások szemében megjelenünk; másokat bizonytalanul tartunk tudati valóságnak, és csak a szerelemben vagy a gyűlölködésben tudatosul igazán bennünk, hogy másoknak is elsősorban lelkük van, mint nekünk önmagunk számára.

Éppen ezért olykor beleveszek abba a hiábavaló képzelődésbe, hogy mi-fajta ember lehetek azok szemében, akik látnak, milyen a hangom, milyen alakban vésődöm bele mások önkéntelen emlékezetébe, milyen módon rögzülnek a mozdulataim, a szavaim, a látható életem az idegen értelmezés recheártáján. Soha nem tudtam kívülről látni magamat. Nincsen olyan tükör, amely külsőleg adna vissza minket magunknak, mert nincsen olyan tükör, amely kiragadna önmagunkból. Más lélek kellene, a pillantásnak és a gondolatnak más elrendezése. Biztos vagyok benne, hogy ha sikeres moziszinész volnék, vagy ha gramofonlemezekre rögzíteném ágáló hangomat, éppen ennyire messze volnék attól, hogy megtudjam, milyen vagyok arról az oldalról, mivel akarjak bármit is, rögzítsenek, ahogyan csak akarnak, mindig itt maradok belül, önmagamról alkotott tudatom magas falakkal körülvett birtokán.

Nem tudom, hogy mások is így vannak-e ezzel, hogy az élet tudománya lényegében nem abban áll-e, hogy valaki teljesen idegen önmagától, s ösztönösen eljut az elidegenedéshez, és úgy vesz részt az életben, mintha távol állna a tudatától; vagy ha mások, akik még nálam is jobban magukba zárkoznak, nem adják-e át teljesen magukat annak a barbárságnak, hogy nem lesznek mások, mint önmaguk, és élnek külsődlegesen egy olyan csoda folytán, amellyel a méhek szervezettebb társadalmakat alkotnak bármely nemzetnél, a hangyák pedig aprócska antennáik segítségével cserélnek eszmét

egymás között, s ezzel jobb eredményt érnek el, mint mi kölcsönös szót értésünk túlbonyolított képtelenségeivel.

A valóság tudatának földrajzát tengerpartok bonyolult szövevénye, hegyek és tavak szabálytalan váltakozása alkotja. Ez az egész, ha túl sokat elmélkedem, olyasféle térképre hasonlít, mint a *Pays du Tendre* vagy a Gulliver utazásainak térképe, egyfajta pontossággal való játék, amely egy ironikus vagy fantasztikus könyvbe azon magasabb elmék mulattatására került bele, akik tudják, hogy merrefelé föld a föld.

Minden összetett annak, aki gondolkodik, és nem kétséges, hogy a gondolat még összetettebbé alakítja, csupán azért, mert gyönyörűséget talál önmagában. De annak, aki gondolkodik, igazolnia kell a lemondását egy terjedelmes, megértést szolgáló programmal, amelyet közzétesz, mint azoknak az érveit, akik hazudnak, minden olyan túlzó részlettel, amelyek földérik, szétszórva a földet, a hazugság gyökerét.

Minden összetett, vagy én vagyok az. De valamiképpen, nem fontos, hogy miért, valami módon semmi nem fontos. Mindez, mindezek a széles utcáról kiszorított elmélkedések a letaszított istenek kertjeiben tengődnek, mint a falaktól messzire ültetett kúszónövények. És az éjszakában, amikor végeérhetetlenül bevégezem ezeket a rendező elv nélküli elmélkedéseket, mosolygok azon az étellel teli irónián, amely kisarjasztja őket egy árva, a csillogoknál, a Sors nagy igazságainál korábbi emberi lélekből.²²²

Ahhoz, hogy megértssem, megsemmisítettem magam. Megérteni annyi, mint elfelejteni szeretni. Nem ismerek más egyszerre hamis és jelentős mondást, mint amit Leonardo da Vinci mondott, nevezetesen, hogy nem lehet szeretni vagy gyűlölni valamit, csak ha már megértettük.

A magány mélységesen elszomorít; a társaság nyomaszt. Mások jelenléte eltereli a gondolataimat; jelenlétüket olyan különleges figyelmetlenséggel álmodom meg, amelyet egész analitikus figyelmem nem képes meghatározni.²²⁵

Az egyedüllet a maga képére és hasonlatosságára formált. Mások jelenléte – csak egyvalakié is – azon nyomban visszafogja a gondolataimat, és míg az átlagos emberek esetében a többiekkel való kapcsolat ösztönzi a kifejezőkedvet és a beszédet, az én esetemben az ilyesféle kapcsolat ellen-ösztönöz, ha ugyan nyelviileg elfogadható egy ilyen összetett szó. Ha magam vagyok, ki tudok gondolni szellemesebbnél szellemesebb mondásokat, találó visszavágásokat olyan dolgokra, amelyeket senki nem mondott, ragyogó társasági megnyilatkozásokat egy nem létező beszélőpartnerrel szemben; de mindez semmivé foszlik, amint valakinek a fizikai valóságával kerülök szembe, továtűnik belőlem az értelem, egy szót sem tudok kinyögni, és ahogy múlnak a percek, úgy leszek egyre álmosabb. Igen, álmos leszek attól, hogy beszélnem kell az emberekkel. Csak szellemalakban megjelenő és elképzelt barátaim, csak álomban folytatott beszélgetéseim igazán valóságosak, valóban kézzelfoghatóak, és csak bennük van jelen a szellem, mint egy képmás a tükörben.

Egyébként is, nyomaszt az a gondolat, hogy kapcsolatban kell lennem bárkivel is. Egy-egy barátom egyszerű vacsorameghívása nehezen meghatározható szorongásokat ébreszt bennem. Bármiféle társadalmi kötelezettség gondolata – az, hogy elmenjek egy temetésre, elintézzek valamely ügyet a hivatalban, kimenjek az állomásra egy ismerős vagy ismeretlen elé –: kizárólag ez gondolat tölti be a lényemet egész nap, és gyakran már az előző nap is gondban vagyok, rosszul alszom; a valóságos eseményről pedig, miután megtörtént, kiderül, hogy teljesen jelentéktelen, és nem volt szükség ekkora felhajtásra; mégis mindig ugyanúgy történik minden, és soha nem tanulok.

„Szokásaimat a magány alakította, és nem az emberek”, nem tudom, hogy Rousseau vagy Senancour mondotta-e ezt, de valamiféle rokon lélektől származik – testvéremnek azonban már nem nevezném.²²⁴

A vérmérsékletemnek éppúgy a rabszolgája vagyok, mint a körülményeknek, az emberek közömbössége éppen úgy sért, mint a ragaszkodásuk ahhoz, akinek gondolnak – (...) a Sors emberi sértései.²²⁵

Azt hiszem, az okozza bennem azt a mélységes érzést, amelyben élek, és különbözöm másoktól, hogy a nagy többség az érzékenységgel gondolkodik, én pedig a gondolkodással érzek.

Az átlagos ember számára az érzés az élet, és a gondolkodás az élni tudás. Számomra a gondolkodás az élet, és az érzés nem más, mint a gondolkodás tápláléka.

Különös, hogy bár kevésbé vagyok képes a lelkesedésre, természetes módon mégis inkább kiváltja belőlem az, akinek éppen ellentétes a vérmérséklete, mint az, aki az én szellemi fajtámhoz tartozik. Senkit nem csodálok jobban az irodalomban, mint a klasszikusokat, akikhez a legkevésbé sem hasonlítok. Ha választanom kellene Chateaubriand és Vieira között, melyik legyen kizárólagos olvasmányom, gondolkodás nélkül Vieira-t választanám.

Minél jobban különbözik tőlem valaki, annál valóságosabbnak tetszik a szememben, mert kevésbé függ a szubjektivitásomtól. Ezért is tárgya figyelmes és állandó tanulmányomnak az a köznapi emberiség, amely undort vált ki belőlem, és amelytől különbözöm. Azért szeretem, mert gyűlölöm. Szívesen elnézem, mert gyűlölöm látni. A tájkép, amely festményként olyan csodálatos, ágnak legtöbbször kényelmetlen.²²⁶

Szeretnék egy tétlenségi törvénykönyvet kidolgozni a modern társadalmak előljárói számára.

– A társadalom ösztönösen kormányozná önmagát, ha nem volnának benne érzékeny és intelligens emberek. Higgyék el, hogy ez az egyetlen do-

log, ami a kárára van. A primitív társadalmakban így többé-kevésbé boldog volt a létezés.

Kár, hogy a kiválóságok kiűzése a társadalomból halálukat okozná, mivel nem tudnak dolgozni. Am meg lehet, hogy az unalomba halnának bele, mivel nem húzódna közöttük az ostobaság gyepűje. De én itt az emberiség boldogításának [?] végletes esetéről beszélek.

Ha egy kiválóság megjelenne a társadalomban, kiűznék őt a kiválóságok szígeetére [. . .]. A kiválóságokat a normális társadalom táplálná, mint a kettőre dugott vadállatokat.

Higgyék el: ha nem volnának intelligens emberek, akik rámutatnának a különböző emberi bajokra, az emberiség ezeket észre sem venné. Az érzékeny emberek rokonszenvből okoznak szenvedést a többieknek.

Egyelőre, mivel társadalomban élünk, a kiválóságok egyetlen kötelessége, hogy amennyire lehet, fogják vissza részvételüket a törzs életében.

Ne olvassanak újságot, vagy ha olvasnak is, csak azért tegyék, hogy tudják, milyen kevésbé fontos és érdekes dolgok történnek; el nem képzelheti senki, milyen kéjjel állok neki a rövid vidéki híreknek. A pusztá nevek kapukat nyitnak előttem a bizonytalanba.

Egy kiválóság legfenségesebb állapota az, amikor nem tudja, ki országának az államfője, hogy királyságban él-e vagy köztársaságban.

– Egész viselkedésének arra kell irányulnia, hogy a lelkét úgy állítsa be, hogy a dolgok, az események mozgása ne zavarja. Ha nem így tesz, akkor érdeklődnie kell a többiek iránt, hogy saját magának gondját [?] viselje.²²⁷

Ílyenképpen, akár tudjuk, akár nem, mindannyian rendelkezünk metafizikával, mint ahogyan, akár akarjuk, akár nem, mindannyian rendelkezünk erkölccsel. Nagyon egyszerű erkölcs szerint élek – nem teszek senkivel se jót, se rosszat. Nem teszek senkivel rosszat, mert nemcsak elismerem a többieknek azt a jogát, amely, szerintem, kijár nekem, hogy ne zavarjanak, és mert úgy gondolom, hogy a természettől való gondok is elég bajt okoznak a

világon. Ezen a világon mindannyian úgy élünk, mintha olyan hajó fedélzetén élnénk, amely egy ismeretlen kikötőből indult útnak egy soha nem halott kikötő felé; utazás közben szokásos kedvességgel kell viseltetnünk egymás iránt. Nem teszek jót, mert nem tudom, mi a jó, s azt sem, hogy jót teszek-e valóban, amikor azt gondolom, hogy jót teszek? Tudom-e, hogy milyen kárt teszek azzal, ha alamizsnát adok? Tudom-e, hogy milyen kárt teszek azzal, ha nevelek vagy tanítok? Kétségeim miatt visszafogom magam. Sőt még arra is gondolok, hogy ha segíték vagy elmagyarázok valamit, azzal is elkövetem azt a rosszat, hogy beleavatkozom valaki másnak az életébe. A jószág vérmérsékletből fakadó szeszély: nincs jogunk arra, hogy másokat szeszélyeink áldozatává tegyünk, még ha emberiességből vagy gyöngédségből tesszük is. A jótétemények olyan dolgok, amelyek visszautnak, ezért szívemből gyűlölöm őket.

Ha nem teszek jót, erkölcsi meggondolásból, azt sem kívánom, hogy velem jót tegyenek. Ha megbetegszem, leginkább az nyomaszt, hogy valaki kénytelen gondoskodni rólam, viszolygással töltene el, ha ezt nekem kellene megtennem mással. Soha nem látogattam meg egyetlen beteg barátomat sem. Valahányszor megbetegedtem és meglátogattak, minden látogatást úgy szenvedtem végig, mint kényelmetlenséget, sértést, bizalmas magányom igazolhatatlan megsértését. Nem szeretem, ha valamit adnak; ezzel mintha arra kényszerítenének, hogy én is adjak – ugyanazoknak vagy másoknak, akárkinek.

Nagymértékben társaságot kedvelő lény vagyok, de nagymértékben elutasító módon. A megtestesült ártalmatlanság vagyok. De nem vagyok ennél több, nem akarok ennél több lenni, nem tudok ennél több lenni. Minden létezőre gyöngéd pillantással, értelmem kedvességével figyelek – de nem a szívemmel. Nem hiszek semmiben, nem remélek semmit, nincs bennem felebaráti szeretet senki iránt. Undorral és elképedve gyűlölöm minden őszinteség őszintéit és a minden miszticizmus misztikusait, vagy még inkább, minden őszinte őszinteségeit és minden misztikus miszticizmusát. Ez az undor szinte már fizikai, amikor ezek a miszticizmusok tevékenyek, amikor meg-

próbálnak mások értelmére hatni, vagy befolyásolni mások akaratát, megtalálni az igazságot, vagy megjavítani a világot.

Boldognak érzem magam, amiatt, hogy már nincsenek rokonaim. Ilyenképpen nem érzem, hogy kötelező volna valakit szeretnem, ami menthetetlenül nyomasztana. Nincs bennem vágyódás semmi iránt, csak irodalmi téren. Könnyekkel emlékezem vissza a gyermekkoromra, de ezek ritmikus könnyek, amelyekben már készülődik a próza. Csak úgy emlékszem vissza rá, mint valami külsődleges dologra, külsődleges dolgokon át; csak a külsődleges dolgokra emlékszem. Nem a vidéki esték nyugalma indít meg abból a gyermekorból, amelyet ebben a nyugalomban éltem le, hanem a teához előkészített asztal elhelyezése, a házban körös-körül álló bútorok körvonalai, az emberek arca és fizikai megnyilatkozásai. Ezért éppen annyira megindít a saját gyermekkorom, mint más valakié: abban a múltban, amelyet nem tudok hová tenni, ez is, az is pusztán vizuális jelenség, amelyet irodalmi figyelmemmel érzek. Meghatódom, igen, de nem azért, mert emlékezem, hanem azért, mert látok.

Soha nem szerettem senkit. Leginkább csak a saját benyomásaimat szerettem – a tudatos látványbefogadás állapotait, az éber hallgatás benyomásait, az illatokat, amelyek a külvilág egyszerű tényeinek közlési formái közé tartoznak (olyan könnyű emlékezni valamire a szagokról) – azaz, hogy több valóságos élményt, több érzelmi felindulást nyújtottak nekem, mint az egyszerű kenyér, amely ott sült a pékség mélyén, akárcsak azon a múltba vesző délutánon, amikor az engem annyira szerető nagybátyám temetéséről jöttem, és bennem mégis valamiféle, magam sem tudom, milyen megkönnyebülés gyöngédsége lebegett megfoghatatlanul.

Ez az én erkölcsöm vagy az én metafizikám vagy én magam: Vándor mindenütt – még a saját lelkemben is –, nem tartozom semmihez, nem kívánok semmit, nem vagyok senki – személytelen benyomások elvont központja, lehullott tükör, amelynek foncsoros oldala fordul a világ sokszínűsége felé. Nem tudom, hogy ezzel boldog vagy boldogtalan vagyok-e; nem is érdekel.²²⁸

Sokszor önmagam szórakoztatására – mert semmi nem szórakoztat el úgy, mint a tudományok, vagy éppen a tudományosság képében megjelenő dolgok, amelyeket könnyelműen felhasználunk – nekiállok, hogy aprólékosan tanulmányozzam a lelkiségemet abból a szempontból, ahogyan mások találkoznak vele. Hébe-hóba szomorú, és olykor fájdalmas az a kék, amelyet ez a könnyelmű mesterkedés okoz.

Általában megpróbálom tanulmányozni azt az általános benyomást, amelyet másokban ébresztek /és levonom a következtetéseket/.

Általánosságban olyan figura vagyok, akivel a többi ember rokonszenvez, még ha valami bizonytalan és különös tisztelettel is. De heves rokonszenvet soha nem ébresztek. Soha senkiből nem lesz odaadó barátom. Ezért tisztelhetnek annyian.²²⁹⁾

Azzal a bizonytalan és szinte elhanyagolható kárörömmel, amely bármely emberi szívet örömmel tölt el a mások fájdalma és az idegen vigasztalanság láttán, a saját fájdalmaim vizsgálatánál is élek, s olyan messzire jutok vele, hogy azokban az esetekben, amikor nevetségesnek vagy jelentéktelennek érzem magam, eltölt a gyönyörűség, mintha valaki mással történne mindez. Az érzelmek valamely különös és hihetetlen átalakulása következtében viszont nem érzem ezt a rosszindulatú és végtelenül emberi örömet mások fájdalma és nevetséges volta láttán. Mások megalázottsága láttán nem fájdalmat, hanem esztétikai vigasztalanságot és indázó ingerültséget érzek. Nem a jóságom miatt történik mindez, hanem azért, mert aki nevetségessé válik, nem csupán az én szememben válik nevetségessé, hanem a többiek szemében is, és felingerel, hogy valaki a többiek szemében is nevetséges legyen, fájdalmat okoz, hogy az emberi faj valamelyik egyede nevésszen a másik rovására, amikor ehhez nincsen joga. Az nem érdekel, ha mások az én rovásomra nevetnek, mert kívülről célszerű és páncéllkemény megvetéssel veszem körül magam.

Bármely falnál ijesztőbb megoldásként, magas rácsokat emelve jelöltem ki lényem kertjét, s ilyen módon, bár tökéletesen látom a többieket, teljesen elzárom magamtól és megtartom idegennek őket.

Életem során mindig figyeltem, sőt kínosan ügyeltem arra, hogy megtaláljam a nem-cselekvés formáit.

Nem hódolok be sem az államnak, sem az embereknek; lustán ellenállok. Az állam csak valamiféle cselekvésre akarhat felhasználni. Ha nem teszek semmit, mit sem kezdhet velem. Ma már nem gyilkolnak meg embereket, ezért csupán kellemetlenségeket okozhat nekem; ha ez megtörténik, még inkább páncélba kell öltöztetnem a lelkemet, és még mélyebben az álmaimba hatolva kell élnem. De ez soha nem történt meg. Az állam soha nem tett ellenemre. Azt hiszem, a sors kegyes volt hozzám.²⁵⁰

Volt bizonyos tehetségem a barátságra, de soha nem voltak barátaim, vagy mert nem kerültek az utamba, vagy mert a barátság, ahogy én értelmeztem, az álmaimban gyökerező tévedés volt. Mindig elszigetelten éltem, annál inkább elszigetelten, minél inkább tisztában voltam önmagammal.²⁵¹

Megvilágosult napló

Az életem olyan tragédia, amelyet kifütyültek az angyalok, és csak az első felvonást játszották el belőle.

Barátom egy sincsen. Csak ismerősök, akik azt hiszik, hogy rokonszenveznek velem, és talán sajnálkoznának, ha egy vonat átmenne rajtam, és a temetésre egy esős napon kerülne sor.

Az élettől való eltávolodásom természetes jutalma az a cselekvésképtelenség, amelyet úgy ébresztettem fel másokban, hogy velem kapcsolatban érezzék. Hideg kisugárzás, jeges fényudvar vesz körül, ami elijeszti a többieket. Még nem jutottam el oda, hogy ne szenvedjek a magányomtól. Olyan

nehéz eljutni ahhoz a lelki nagysághoz, amely lehetővé teszi, hogy az elszi-
geteltség bánattalan nyugalom legyen.

Soha nem hittem annak a barátságának, amelyet irányomban mutattak,
mint ahogyan a szerelemnek sem hittem volna, ha kimutatta volna valaki
irányomban, ami egyébként teljességgel elképzelhetetlen. Bár soha nem táp-
láltam illúziókat azok iránt, akik a barátaimnak mondták magukat, mindig
fájdalmasan csalódnom kellett bennük – ilyen összetett és finom az én fáj-
dalmas sorsom.

Soha nem kételkedtem abban, hogy mindenki elárul; és mindig elképed-
tem, valahányszor elárultak. Amikor megérkezett, amit vártam, mindig vá-
ratlan volt számomra.

Mivel soha nem fedeztem fel magamban olyan tulajdonságokat, amelyek
bárkit is vonzanának, soha nem tudtam elhinni, hogy valaki vonzalmat érez-
het irántam. Ez a vélekedés valamiféle ostoba szerénység megnyilatkozása
volna, ha tények sora – olyan váratlan tények, amelyekre számítottam –
nem erősítené meg újra meg újra.

Azt nem tudom elképzelni, hogy szájalomból szeressenek, mert bár fizi-
kailag idéetlen és elfogadhatatlan vagyok, a szervezetem annyira nem roska-
tag, hogy másokban felébresszem a részvétet, vagy legalább azt a rokons-
zenvet, amely akkor is megnyilvánul, ha valaki nem is igazán érdemes rá;
az, ami bennem szájalomra érdemes, nem részesülhet benne, mert szána-
lom soha nem járt a szellemi nyomorékoknak. Ilyenképpen mások megveté-
sének abba a súlypontjába kerültem, ahol senkinek a rokonszenve felé nem
közelíték.

Egész életemben ehhez szerettem volna alkalmazkodni, hogy ne érezzem
annyira a kegyetlenségét és megalázó voltát.

Bizonyos szellemi bátorság kell ahhoz, hogy valaki merészen elismerje,
nem több emberi rongynál, túlélő elvetélnél, bolondnál, aki még kívül van
azon a határon, hogy bezárják; de még ennél is nagyobb lelki bátorság kell
ahhoz, hogy valaki mindezt elismerve teljes alkalmazkodással viselje a sor-
sát, lázadás, beletörődés, bármiféle megnyilatkozás vagy megnyilatkozás

halvány kísérlete nélkül fogadja el azt a csapást, amellyel a természet sújtotta. Azt megkívánni, hogy emiatt ne szenvedjen, túlságosan nagy kívánság, mert az ember nem tudja úgy elfogadni a rosszat, hogy jónak lássa és jónak nevezze, és ha úgy fogadta el, mint rosszat, nem lehet, hogy ne szenvedjen miatta.

Az, hogy kívülről vizsgáltam magam, végzetesnek bizonyult – végzetesnek a boldogságom számára. Úgy láttam magam, ahogy mások látnak, és eljutottam odáig, hogy megvessem magam – nem annyira azért, amiért felismertem magamban a tulajdonságoknak egy olyan rendjét, amelyekért megvetést érdemelnék, hanem mert úgy kezdtem látni magam, ahogy mások látnak, és olyasféle megvetést kezdtem érezni, amelyet irántam éreznek. Végigszenvedtem azt a megaláztatást, hogy megismerem magam. Mivel ebből a kinszenvedésből hiányzik a felmagasztosulás és a napokkal későbbi feltámadás, csak a legméltatlanabb szenvedés jutott osztályrészemül.

Megértettem annak teljes képtelenségét, hogy valaki szeressen engem, hacsak nem hiányzik belőle minden esztétikai érzék – ezért viszont én vetném meg őt; és még ha rokonszenvezne is velem, ez nem volna több, mint mások közömbösségének szeszélye.

Világosan látni magunkat, és azt, ahogyan a többiek látnak bennünket! Ezt az igazságot szemtől-szemben látni! És végül a krisztusi kiáltás a Kálvária hegyén, amikor meglátta, szemtől-szembe a *magá* igazságát: Uram, uram, miért hagytál el engem?²³²

Az élet minden helyén, minden helyzetben és minden bensőséges kapcsolatban, mindig és mindenki szemében betolakodó voltam. Vagy legalábbis mindig idegen voltam. A rokonok körében, mint ahogy az ismerősökében is, mindig úgy éreztem, mintha kívülálló volnék. Nem azt mondom, hogy ez akár egyszer is tudatosan történt. Mindig önkéntelenül adódott a többiek természetéből kiindulva.

Mindig, mindenütt és mindenki rokonszenvvel kezelt. Igen kevés az olyan ember, aki még kevesebb emberrel teszi meg, hogy felemeli a hangját, összeráncolja a homlokát vagy fennhangon /rikácsolva/ beszél. De az a rokonszenv, amellyel mindig is kezelték, mindig /híjával volt/ a kedvességnek. A hozzám legközelebb állóknak mindig valamiféle vendég voltam, akivel, mivel vendég, jól bánnak, de mindig kötelezően szemmel tartják, mert idegen, és nem kap több kedvességet, mint ami egy betolakodónak kijár.

Nem kételkedem abban, hogy mindaz, ami a többiek viselkedését meghatározza, elsősorban valamiféle, az én természetemben rejlő homályos /belső/ okra vezethető vissza. Meglehet, visszafogottan társalgok, akaratlanul is arra készítetem a többieket, hogy elgondolkodjanak érzelemmentes megnyilatkozásaimon.

Természetemnél fogva gyorsan kötök ismeretségeket. Mások rokonszenvre gyorsan kialakul irányomban. De a kedvesség soha nem jön el. Odaadást soha nem tapasztaltam. Az, hogy szeressenek, mindig éppolyan lehetetlennek tetszett, mint az, hogy egy idegen tegezzem.

Nem tudom, hogy szenvedjek-e ettől, vagy fogadjam el, mint közömbös sort, amelyben nincs semmi olyan, ami miatt szenvedni lehetne, sem olyan, amit /el lehetne fogadni/.

Mindig szívesen kedvében jártam volna másoknak. Mindig fájt, hogy közömbösek irányomban. A Szerencse árvájaként, mint minden árvának, nekem is szükségem volna arra, hogy valaki körülvegyen a kedvességével. Mindig élt bennem annak az éhe, hogy ezt a szükségletemet kielégítsem. Annyira hozzáidomultam ehhez a haszontalan [?] éhséghez, hogy olykor azt sem tudom, szükségét érzem-e annak, hogy egyek.

Akár így, akár úgy, az élet fáj.

A többieknek van valakijük, aki odaadó hozzájuk. Én soha életemben nem talákoztam olyannal, aki csak gondolt volna is arra, hogy odaadó legyen hozzám. Másokat szolgálnak: velem jól bánnak.

Elismerem magamban azt képességet, amellyel tiszteletet tudok ébreszteni, ámde kedvességet nem. Sajnos nem tettem semmi olyat, amivel ezt a

tiszteletet igazolhatta volna maga előtt az, akiben kialakulóban volt, ilyenképpen soha nem jutott el odáig, hogy igazán tiszteljen.

Néha úgy gondolom, hogy gyönyörűséget okoz a szenvedés. De igazából más valamit szeretnék.

Hiányoznak belőlem a főnöki, de a beosztotti tulajdonságok is. Még csak egy elégedett ember tulajdonságai sincsenek meg bennem, pedig ezekre igazán nagy szükség volna, amikor minden más hiányzik.

Mások, akik kevésbé értelmesek nálam, erősebbek.

Jobban megtalálják a helyüket az emberek között; ügyesebben használják az értelmüket. Minden képességem megvan arra, hogy hassak, kivéve azt az ügyességet, hogy ezt megtegyem, vagy azt a szándékot, hogy erre törekedjek.

Ha egy nap szeretnék, nem szeretnének viszont.

Elég szeretnem valamit ahhoz, hogy meghaljon. Ámde a sorsom nem rendelkezik azzal az erővel, hogy halálos legyen bármikor is. Megvan benne az a gyöngeség, hogy a dolgokban számomra halálos.²⁵⁵

Tedd össze a kezed, rakd az én két kezem közé, és hallgass meg, szerelmem. Gyöngéd és zsongító hangon, mint tanácsot adó gyóntató, szeretném elmondani neked, hogy a vágy, hogy elérjünk valamit, elmarad attól, amit elérünk.

Szeretném veled együtt imádkozni, hangomat elvegyítve a te figyelmeddel, a /kétségbeesés/ litániáját.

Nincsen olyan művészi alkotás, amely ennél tökéletesebb lehetne. Ha soronként olvassuk, a legnagyobb versben is alig találnánk olyan sort, amely ezeknél a soroknál szebb volna, olyan részleteket, amelyek ezeknél hatásosabbak volnának, és soha nem juthat el odáig egy mű, hogy összhatásában sokkal tökéletesebb ne legyen nála.

Jaj annak a művésznek, aki ezzel szembesül!, aki egy napon elgondolkodik ezen! Soha többé nem talál örömet a munkájában, sem nyugalmat az álmában. Olyan, mint egy fiatal ember, akinek nincs fiatalsága, és elégedetlenül öregszik meg.

És minek valamit is mondani? Az a kevés, amit el lehetne mondani, jobb volna, ha elmondatlanul maradna.

Ha igazán meggyőzhetném magamat arról, hogy mennyire szép a lemondás, milyen fájdalmasan boldog is lennék mindörökre!

Mert te nem szereted ugyanazzal a füllel hallani azt, amit én mondok, amellyel én hallok magam, miközben mondom. Én magam is, ha hallok, hogy hangosan beszélek, a fülemmel, amellyel hallok, hogy hangosan beszélek, nem ugyanúgy hallok, mint a belső hallásommal, amellyel gondolatban hallok a szavakat. Ha még én magam is eltévesztem, amit hallok, és számtalanszor meg kell kérdeznem magamtól, hogy mit akartam mondani, akkor vajon mások hányszor nem érthetnek!

– A meg nem értések mennyire bonyolult együttese szolgálja, hogy mások megértsenek bennünket.

Azt a élvezetet, hogy megértik, nem kaphatja meg az, aki nem akarja, hogy megértsék, ami csak a bonyolult és érthetetlen lényekkel történik meg, azok, akiket a többiek megérthetnek, soha nem kívánják, hogy megértsék őket.²⁵⁴

Peristylum

Azokban az órákban, amikor a táj életes sugárkorona és az álom csak arra szolgál, hogy álmodják, felemeltem, ó szerelmem, kétségeim csöndjében ezt a különös könyvet, amelynek kapuszárnái egy faszor végén valamiféle elhagyott házba nyílnak.

Összegyűjtöttem minden virág, minden madár minden egyes dalában tovalibbenő pillanat lelkét, hogy megírjam, öröklétem és végtelen nyugalmat szőttem. Mint egy szövő nő (...) letelepedtem életem ablaka mellé, és elfeledkezve arról, hogy ott lakom és létezem, lepleket szőttem, hogy unalmamat mint halotti leplellet letakarjam a valódi lenvászson leplekkel csöndem oltárán, (...)

Neked ajánlom ezt a könyvet, mert tudom, hogy szép és haszontalan. Semmire nem tanít, semmit nem hitet el, semmiféle érzést nem ébreszt. Patak, amely fut valamiféle hamu-mélység felé, amelyet szerteszór a szél, de nem termékenyít meg, és nem is árt semminek [?],

– teljes lelkekkel készítettem, de nem gondoltam rá, miközben csináltam, csak önmagamban vagyok szomorú, és benned, aki senki nem vagy.

Mert ez a könyv képtelenség, ezért szeretem; mert haszontalan, ezért akarom átadni; és mert semmire nem jó az, hogy neked akarom adni, neked adom. . .

Imádkozz értem, amikor olvasod, áldj meg azzal, hogy szereted, és felejtst el, mint a mai nap a tegnapi napot (ahogy én is elfelejtem álmaimban azokat az asszonyokat, akikről soha nem tudtam álmodni).

Vágyaim Csönd Tornya, legyen ez a könyv a holdfény, amely mássá tett téged az Ódon Rejtelem éjszakáján!

Fájdalmas Tökéletlenség Folyója, legyen ez a könyv a hajó, amely útnak indult lefelé vizeiden, hogy végül az álmodott tengerre jusson [?]

Az Idegenség és az Elhagyatottság tája, legyen ez a könyv a tiéd, mint az Órad, és végtelenüljön el tőled, mint a hamis bíborszín Órajától.²³⁵

Örökkévaló folyók futnak csöndem ablaka alatt. Mindig látom a túlsó partot, és nem tudom, miért nem álmodom azt, hogy /ott/ vagyok, másvalakiként és boldogan. Talán, mert csak te vigasztalsz, csak te ringatsz el, csak te siratsz meg, és mondasz értem imát.

Miféle fehér misét szakítasz félbe, hogy létezésed bizonyítékának áldását hintsd rám? A tánc melyik hullámzó pontján torpansz meg, és veled együtt az Idő is, hogy megállásodtól hidat verj a lelkemig, és mosolyodból bíborszínt a pompámig?

A ritmikus kétség hatyúja, halhatatlan órák lantja, /mitikus/ szomorúságok bizonytalan hárfája – te vagy a Várt és a Tovaszállt asszonyi lény, aki

simogat és megsebez, aki fájdalommal aranyozza be a vidámságot, és rózsákkal koronázza meg a szomorúságokat.

Miféle Isten teremtett téged, miféle Istentől gyűlölt Isten teremtette magából a világot?

Te nem tudod, te nem tudod, hogy nem tudod, te nem akarod tudni, sem pedig nem tudni. Készakarva levetkezted az életedet, a valószínűtlenség dicsfényébe vontad feltárulkozásodat, tökéletességbe és érinthetlenségbe öltöztél, nehogy az Órák megcsókolhassanak, a Napok rád mosolyoghassanak, Éjszakák kezvedbe tehessék a holdat, hogy liliomnak lássék.

Hintsd rám /szerelmem/ a legszebb rózsák, a legtökéletesebb liliomok szirmait, a krizantémok (...) szirmait, amelyek az ő nevének dallamától illatoznak.

Én pedig meghalom önmagamban a te életed, ó Szűz, aki nem ismersz semmilyen ölelést, aki nem keresel semmiféle csókot, akinek semmifajta gondolat nem tépi le virágát.²⁵⁶

Minden remény előcsarnoka (csak előcsarnoka), minden vágy Küszöbe, minden álom Ablaka, (...)

Kilátótorony minden olyan tájra, amely éjszakai erdő és a sok holdfénytől reszkető távoli folyó...

Versek, prózák, amelyeknek a leírására nem gondolnak, csupán a megálmodására.²⁵⁷

I.

Te nem létezel, jól tudom, de biztosan tudom-e, hogy én létezem? Nekem, aki téged létezek magamban, valóságosabb életem van-e, mint neked, mint magának annak az életnek, amely téged éltet?

Sugárkoszorúvá változott lángnyelv, távollévő jelenlét, ütemes és asszonyi csönd, elmosódó hús homálya, lakomára ott felejtett serleg, /festett/

üvegablak, amelyet álombéli festő készített egy másik Föld valamely közepkorában.

Szűziesen kifinomult kehely és ostya, még élő szent leány elhagyott oltára, álombéli lilium-füzér abból a kertből, amelybe soha senki nem lépett be...

Az egyetlen olyan forma vagy, amely nem untat, mert érzelmeinknek megfelelően mindig változol, mert azzal, hogy megcsókolod az örömiinket, elringatod a fájdalmunkat és az unalmunkat, az ópium vagy számára, amely vigaszt hoz, és az álom, amely pihentet, és a halál, amely keresztbe teszi és összefogja a kezeket.

Angyal (...) milyen anyagból van a te szárnyas anyagod? miféle élet miféle földhöz köt téged, aki soha föl nem röpönő repülés, megrekedt fölemelkedés, elbűvölő és pihentető mozdulat vagy?

Vége (utolsó részlet)

II.

Alkossunk meg, ó, Alig-Enyém, te, hogy létezz, én pedig, hogy lássalak létezni téged, egy másféle művészetet, mint ami minden művészet. Haszontalan amfora-testedből /hadd húzzam elő új versek lelkét/ és a te lassú, csöndes hullám-ritmusodban hadd keressék reszkető ujjaim egy olyan próza alantas sorait, amelyet bemocskolt az, hogy hallották.

Tovalibbenő /dallamos/ mosolyod legyen számomra a [...] világ /néma zokogásának/ jelképe és látható emblémája, amikor megtudja, hogy tévedés és tökéletlenség. Hárfát pengető kezéd csukja le a szemem, a szemhéjam, amikor belehalok abba, hogy átengedtem neked az életem fölépítését. És te, aki nem vagy, mindörökké a Legfenségesebb leszel, a soha nem létezett istenek kedves Művésze, a soha nem is létezendő istenek szűz és terméketlen anyja.²⁵⁸

Erőssé tesznek azáltal, hogy megálmodlak, és amikor a tollam a Szépségedről szól, formák dallamaiba, strófák kanyarulataiba, és a halhatatlan versekhez hasonló váratlan ragyogásba öltözik.²⁵⁹

Az idegenség erdejében

Tudom, hogy felébredtem, és hogy még alszom. Ódon testem, amelyet elnyúlt az élet, azt súgja nekem, hogy még nagyon későn van... Távolból lázasnak érzem magam. Bánat tölt el, nem tudom miért...

Kristálytisza, súlyosan testetlen kábulatban tespedek az álom és az ébrenlét között, egy olyan álomban, amely az álmodás árnyéka. Figyelmem két világ között lebeg, és vakon látja egy tenger mélységét meg egy ég mélységét; ez a két mélység egymásba folyik, összekeveredik, és én nem tudom hol vagyok, sem azt, hogy mit álmodom.

Árnyakkal terhes szél halott szándékok hamvait fújja arra a valakire, aki ébren vagyok. Ismeretlen égboltról unalomtól langyos harmat hull alá. Ropant ernyedt szorongás lapogatja kezével a lelkem belülről, és tétován alakítgat, mint fák koronáit a szellő.

A beteges és langyos hálófülkéből a kinti hajnal csupán a derengés lehetete. Egész valómat átjárja a nyugalmas zavarodottság... Miért kell a napnak fölvirradnia?... Nehezemre esik tudni, hogy felvirrad, mintha az én erőfeszítésemtől függne az, hogy bekövetkezik.

Zavart lassúsággal megnyugszom. Ellankadok. Lebegek a levegőben az ébrenlét és az alvás között, másféle valóság tölt be mindent, én benne vagyok, nem tudom, hogy merre van az a máshol, ahonnan...

Betölt mindent, de nem oltja ki, nem oltja ki ennek a langyos hálófülkének, ennek a különös erdőnek a valóságát. Megbéklyózott tudatomban együtt létezik a két valóság, mint amikor két füst összekeveredik.

Milyen élesen rajzolódik ki amonnan és innen is ez a tétova, áttetsző tájkép!...

És ki ez az asszony, aki velem együtt merül el ennek az idegen erdőnek a szemlélésében? Miért kell, hacsak egy pillanatig is, megkérdeznem magamtól: ... Nem tudom, hogy akarom-e tudni...

A bizonytalan hálófülke sötét üveg, amelyen át, miközben tudom, hogy ott van, látom ezt a tájat, ... régóta ismerem már ezt a tájat, és régóta bolyongok ezzel az asszonnal, akit nem ismerek, egy másik valóságban, az ő valószínűtlenségén át. Úgy érzem magamban, századévek óta ismerem azokat a fákat, azokat a virágokat, azokat a mellékutakba torkolló utakat és azt a lényemet, aki ott kóborol, ódonan és a szememmel jól kivethetően, az a tudás, aki itt vagyok ebben a hálófülkében, homályba öltözik, hogy lásson...

Korunként azon az erdőn át, amelyben távolról látom és érzem magam, lassú szél füstöt sodor magával, és az a füst annak a hálófülkének pontos és homályos képét rajzolja ki, amelyben jelen idejű vagyok, és éji kábulatának elködlő bútorait és ajtófüggönyeit. Azután ez a szél tovalebber, és annak a másik világnak a tájképe teljesen ön maga lesz...

Máskor ez a szűk szoba csupán ködös hamu ennek az idegen országnak a látóhatárán... És vannak olyan pillanatok, amikor az a föld, amelyet ott taposunk, a látható hálófülke...

Álmodom, és elveszek, kettő vagyok, magam és ez az asszony... Valami nagy fáradtság az a fekete tűz, amely elemészt... Roppant tétlen vágy ez a hamis élet, amely jármába szorít...

Ó, fénytelen boldogság!... Az örökös megállás az útelágazásoknál!... Álmodom, és a figyelmem mögött valaki álmodik velem... Talán nem vagyok más, mint ennek a Valakinek az álma, aki nem létezik...

Ott kint az annyira hosszú hajnal! az erdő annyira itt van a szemem előtt!

Én pedig, aki ha távol vagyok ettől a tájtól, csaknem elfelejtem, ha ott van előttem, akkor vágyakozom utána, s ha végigjárom, sírok és szeretném, ha az enyém volna...

A fák! a virágok! a lombok alatt megbúvó utak!...

Néha karonfogva sétáltunk a cédrusok és júdásfák alatt, és egyikünk sem gondolt arra, hogy éljen. Húsunk elmosódó illat volt, az életünk pedig egy

forrás neszezésének visszhangja. Megfogtuk egymás kezét, és pillantásunkkal azt kérdeztük egymástól, milyen volna, ha érzékenyek lennénk, ha hússá akarnánk átlényegíteni a szerelem illúzióját. . .

Kertünkben szebbnél szebb virágok voltak. . . – pöndörödő szélű rózsák, sárgásan fehér liliomok, pipacsok, amelyek elvesznének, ha jelenvalóságuk nem kandikálna égővörösén elő, violák egy kissé a virágágyások előttüremkedő peremére szorulva, apró nefelejcsok, meddőn illatozó kaméliák. . . És a magas füvek fölött elképedt szemekként, hatalmasan bámultak bennünket a magányos napraforgók.

Teljesen láthatóvá lett lelkünket végigsimogattuk a mohák látható frissességével, és a pálmafák mellett elhaladva más földek elnyúló megérezése töltött el bennünket. . . És emlékezésünkből föltört a sírás, mert még itt sem voltunk, amikor pedig azok voltunk, boldogok. . .

Göbös, századokkal terhes tölgyek vetettek gáncot lábainknak gyökereik halott csápjaival. . . Platánok torpantak meg. . . És a távolban, fához közeli fák között függtek a léckerítések csöndjében a szőlők feketéllő fürtjei. . .

Az az álom, hogy éljünk, szárnyasan előttünk járt, mi pedig egyforma és távoli mosollyal figyeltük, amelyben eggyé vált a lelkünk, bár egymásra sem pillantottunk, és csak annyit tudtunk egymásról, amennyit egy kar érintésének jelenléte árult el a másik, őt érző kar odaadó figyelmének.

Életünkben nem volt belül. Kívül voltunk és mások. Nem ismertük egymást, mintha a lelkünknek egy álmokon át megtett utazás után jelentünk volna meg. . .

Elfeledkeztünk az életről, és a roppant nagy tér lekicsinyített bennünket a figyelemnek. Azokon a közeli fákon, azokon a távolabbi léckerítéseken, azokon a messzi-messzi hegyeken, amelyek a látóhatáron emelkedtek, volt-e még valami valóságos dolog, ami megérdemelte volna a létező dolgoknak kijáró leplezetlen figyelmet? . . .

Tökéletlenségünk vízóráján szabályos csöppek jelezték a valószínűtlen órákat. . . Semmi nem éri meg a fáradságot, ó, távoli szerelmesem, csak az, ha tudjuk: mennyire simogató tudni, hogy semmi nem éri meg a fáradságot. . .

A fák egyhelyben mozgása; a források nyugtalan nyugalma; a növényi nedvek belső ritmusának meghatározhatatlan lehelete; a dolgok lassú estébe fordulása, amely mintha belsejükből törne elő, hogy a szellemi egyetértés kezét kinyújtsa az ég magas csöndjének távoleső, de a lélekhez közeli mélabúja felé; a falevelek, mint az idegenség cseppjeinek ütemes és haszontalan mélybe hullása, amelyben a táj maradéktalanul hallhatóvá alakul át, és szomorúságot sugároz szét bennünk, mint valamiféle emlékezetben felmerülő haza – mindez, akár egy kibomló öv, bizonytalanul övezett bennünket.

Ott éltünk olyan időben, amely nem haladt előre, és olyan térben, amelyet gondolatban sem lehetett átfogni. Az Időn kívüli múlandóság, a tér valóságának szokásait nem ismerő kiterjedés... Milyen óráknak, ó, unalmam haszontalan barátnője, milyen kétségekkel teli óráknak mutatták magukat ott az óráink!... A lélek hamujának órái, végtelen téri vágyakozás napjai, külső tájkép belső századai... És mi nem kérdeztük, hogy mi végre van mindez, mert gyönyörűséggel töltött el az, hogy tudtuk, mindez semmire nem szolgál.

Mi ott tudtuk, valami olyan ösztönös megérzés alapján, amely bizonyosan nem is élt bennünk, hogy ez a fájdalmas világ, ahol ketten lennénk, ha ugyan létezett, túl volt azon a legtávolabbi vonalon, ahol a hegyek már formák leheletei, és rajtuk túl semmi sincs. Amiatt az ellentmondás miatt, hogy ezt tudtuk, a mi ottani óránk olyan sötét volt, mint egy gödör a babonások földjén, a mi rólunk alkotott érzése pedig különös, akár egy mór városnak az őszi szürkületben az égre rajzolódó körvonalai...

Ismeretlen tengerek szegélyei érintettek meg a hallásunk látóhatárán olyan partokat, amelyeket soha nem láthatunk, és boldogok voltunk, hogy hallottuk, sőt láttuk magunkban ezt a tengert, ahol bizonyosan olyan karavellák úsztak, amelyek más céllal haladtak rajta, nem a Föld által kijelölt és hasznos céloktól vezérelve.

Hirtelen felfigyeltünk rá, mint aki felfigyel arra, hogy él, hogy a levegőt madárdal tölti be, és mint régi szaténba ivódott illatok, az egymást súroló falevelek zűrzavara jobban belénk ivódott, mint annak a tudata, hogy halljuk.

És így a madarak csivogása, a fák susogása és az örök tenger egyhangú és elfeledett mélye sugárkoszorúba fogta a lelkünket, hogy rá ne ismerjünk. Napokon át ébren aludtunk ott, elégedetten azzal, hogy semmik sem vagyunk, hogy nincsenek vágyaink, sem reményeink, hogy elfelejtettük a szerelmek színét és a gyűlöletek ízét. Halhatatlannak gondoltuk magunkat...

Órák hosszú sorát éltük ott meg, amelyek tele voltak egy másikfajta érzésünkkel irántuk, valamiféle üres tökéletlenség óráit, amelyek éppen ezért voltak annyira tökéletesek, olyan rézsútosak az élet derékszögű bizonyosságában... Lerakott birodalmi órák, elnyűtt bíborba öltözött órák, olyan órák, amelyek egy másik világból hullottak erre, ezt a világot több büszkeség tölti el, hogy több benne a lerombolt gyötrelem...

És fáj nekünk, hogy örömlenket leltük benne, fáj nekünk... Mert ez az egész táj, bár volt benne egyfajta nyugodt számkivetettség, arra emlékeztetett, mintha erről a világról valók volnánk, bizonytalan meghasonlottság pompája itatta át, mélabúsan, hatalmasan és romlottan, mint egy ismeretlen birodalom hanyatlása...

Hálófülkénk függőyein fény árnyéka a reggel. Az ajkam, amelyről tudom, hogy halavány, úgy zárul össze, mintha nem akarná, hogy élet legyen benne.

Semleges szobánk levegője olyan súlyos, mint egy ajtófüggöny. Mindezen rejtelmeket fürkésző álmos figyelmünk épp annyira elomló, mint egy ruha uszálya, amely a földet söpri egy alkonyi ünnepségen.

Semmiféle sóvárgásunknak nincs értelme. Figyelmünk szárnyas ernyedtségünk által eltűrt képtelenség.

Nem tudom, hogy a homály miféle olajai kenik bele az eszmét testünkbe. A bennünk szétterülő fáradtság valamiféle fáradtság árnyéka. Nagyon távolról jön hozzánk, akárcsak az a gondolatunk, hogy birtokoljuk az életünket...

Egyikünknek sincsen elfogadható neve vagy létezése. Ha annyira zajosak lehetnénk, hogy elképzeljük, amin nevetünk, kétségkívül nevetnénk azon, hogy élőknek képzeljük magunkat. A lepedő melegtől átjárt frissessége simogatja (a tiédet bizonyosan épp annyira, mint az enyémet) a lábunkat, amelyek érzik egymás meztelenségét.

Hagyjuk el illúzióinkat, szerelmem, amelyeket az élet és formái iránt tápláltunk. Meneküljünk attól, hogy önmagunk legyünk... Ne húzzuk le az újunkról a varázsgyűrűt, amely ha megmozgatjuk, odahívja a csend tündereit, az árnyék jótékony szellemeit és a feledés manóit...

És lám, amikor elkezdünk arról álmodni, hogy beszéljünk róla, újra megjelenik előttünk a tömérdék erdő, de most zavarodottságunktól még zavarosabban, és mélabúinktól még mélabúsabban. A való világról alkotott eszménk tovalibben tőle, mint a felszálló köd, én pedig újra birtokba veszem magam tévelygő álmomban, amelyet ez a rejtelmes erdő foglal keretébe...

Ó, a virágok, a virágok, amelyeket ott megéltem! Virágok, amelyeket látásuk lefordított a nevükre, megismerve őket, és amelyek illatát a lélek magába szívta, de nem belőlük, hanem a nevük dallamából... Virágok, amelyeknek a neve, ha egymás után ismételtük őket, zengő illatok zenekarává változott... Fák, amelyeknek zöld gyönyöre árnyékot és felüdülést vetett arra, ahogyan hívták őket... Gyümölcsök, amelyeknek neve olyan volt, mintha fogunk bele-mélyedne a húsuk lelkébe... Árnyékok, amelyek boldog hajdankorok ereklyéi voltak... Tisztások, világos tisztások, amelyek a közelségben ásító táj legőszintébb mosolyaként jelentek meg... Ó, sokszínű órák!... Virág-pillanatok, fa-percek, ó térben megrekedt idő, térbe halt és virágokkal borított, virágok illatával borított, virágok nevének illatával borított idő!...

Az álom örültsége abban az idegen csendben!...

A mi életünk volt az egész élet... A mi szerelmünk volt a szerelem illata... Valószínűtlen órákat éltünk, eltöltött bennünket saját létezésünk... Azért, mert testünk teljes testiségével tudtuk, hogy nem vagyunk valóságosak...

Személytelenek voltunk, önmagunktól üresek, valami más... Az az ön-maga tudatában párába burkolózó táj voltunk... És éppen úgy, ahogy az is kettő volt – a tényleges, valóságban létező és a káprázat – mi is homályosan kettő voltunk, egyikünk sem tudta pontosan, hogy a másik nem ő maga volt-e, hogy a bizonytalan másik vajon élt-e...

Amikor hirtelen felrémlettek előttünk a megrekedt tavak, úgy éreztük, felzokogunk... Ott, annak a tájnak könnyben úszó szemei, mozdulatlan szemei, a lét mérhetetlen unalmával teli szemei voltak... Igen, tele voltak a lét unalmával, azzal, hogy valaminek lenniük kell, valóságnak vagy káprázatnak – és ennek az unalomnak a hazája és a hangja a tavak hallgatásában és számkivetettségében rejtőzött... És mi, miközben tudtunk és akaratunk ellenére állandóan gyalogoltunk, s mégis úgy látszott, mintha egyre csak ott időznénk azoknak a tavaknak a partján, annyi maradt és telepedett le ott belőlünk, jelképként és gondolataiba mélyedve...

Milyen üde és boldog rettenetet éreztünk, hogy nem volt ott senki! Még mi sem, akik pedig ott jártunk, nem voltunk ott... Mert mi nem voltunk senki. Még csak valami sem voltunk... Nem volt bennünk élet, amire a Halálnak szüksége van, hogy elvehesse. Olyan törekenyek és elenyészőek voltunk, hogy a tovaszálló szél semmivé tett bennünket, és simogatóan lebbent el felettünk az óra, mint a szellő a pálma fölött.

Nem volt sem korunk, sem szándékaink. A dolgok és a létezés minden végcélja ott maradt annak a távollét-paradicsomnak a kapujában. Mozdulatlanná vált, hogy érezzen bennünket, miközben érezzük, a fatörzsek kérges lelkét, a falevelek kinyújtott lelkét, a virágok feltárulkozó lelkét, a gyümölcsök dús lelkét...

És ilyenképpen haljuk meg a magunk életét, olyan figyelemmel halunk meg külön-külön, hogy nem figyelünk fel arra, hogy egyazon voltunk, hogy mindegyikünk a másik valamiféle káprázata, és mindegyikünk, önnönmagában saját létének pusztá visszhangja volt...

Bizonytalanul és aprócskán zümmög egy légy...

A figyelmet határozatlan, pontos és szétmorzsolódó zajok súrolják, amelyek már azzal töltik meg a szobánkról való tudatomat, hogy itt a nap... A mi szobánk? Miféle kettőnké, ha egyedül vagyok? Nem tudom. Minden összeolvad, csak egy tovafuló köd-valóság marad, amelyben a bizonytalanságom mélybe süllyed és az ópiumokba ringatózó ön-megértésem elszunyd...

A reggel felvirradt, mint valamiféle mélybehullás, az Óra halavány csúcsáról...

Elhamvadtak, szerelmem, életünk kandallójában álmaink fahasábjai...

Ne higgyünk a reményben, mert elárul, sem a szerelemben, mert bele-fáradunk, az életben, mert eltölt és ki nem elégít, sőt még a halálban sem, mert többet hoz, mint amennyit az ember akar, és kevesebbet, mint amennyit vár.

Ne higgyünk, ó, Siratóasszony, saját unalmunkban, mert megöregszik önmagától, és nem mer az az egész gyötrelem lenni, ami.

Ne sírjunk, ne gyűlölködjünk, ne kívánjunk...

Fedjük be, ó, Csönd asszonya, egy finom lenvászon lepedővel Tökéletlenségünk merev és halott arcélét...²⁴⁰

Még fiatalok voltunk, amikor sétálgattunk az erdő magas fái és elmosódó susogása alatt. Az úton váratlanul elébünk tűnő tisztásokat a holdfény tavakká változtatta, amelyeknek partja az ágak szövedékében az éjszakánál is feketébb volt. A nagy erdőségek tétova szellője hangosan lélegzett a fák között. Az elképzelhetetlen dolgokról beszéltünk; és a hangunk része volt az éjszakának, a holdfénynek és az erdőnek. Úgy hallgattuk, mintha valaki másnak a hangja volna.

Nem hiányoztak teljesen az utak abban a bizonytalan erdőben. Akadtak olyan ösvények, amelyeket akaratlanul is ismertünk, és lépteink végighullámzottak rajtuk az árnyékok foltjai, a holdfény kemény és hideg rezgése között. Az elképzelhetetlen dolgokról beszéltünk, és a valóságos tájkép is elképzelhetetlen volt.²⁴¹

Együtt és különválva mentünk az erdő szeszélyesen kanyargó útjain. A lépteink, amelyek különváltak tőlünk, eggyé olvadtak, mert egybehangzottak az egyenetlen talajt sárgán és zöldesen elborító levelek recsegő-ropogó süppe-

dösségében. De mégis különböztek, mert két gondolat voltunk, és semmi közös nem volt közöttünk, csak az, ami nem voltunk, és egybehangzón taposta ugyanazt a hallható talajt.

Elkövetkeztek már az első őszi napok, és nemcsak azokat a faleveleket hallottuk, amelyeket tapostunk, hanem a szél heves kíséretével más levelek, vagy levelek hangjainak folyamatos hullását is hallottuk mindenfelé, amerre csak jártunk, most vagy korábban. Az erdőn kívül más táj nem létezett, uralta az egész vidéket. De mint hely és tér elegendő volt az olyanok számára, mint mi, akiknek csak annyiból állt az élete, hogy egybehangzóan és különféleképpen mentünk valamiféle halott földön. Úgy hiszem – egy nap vagy valamely nap vagy talán minden nap a vége felé járt egy minden őszi őszen a jelképes és valóságos erdőben.

Milyen házakat, milyen kötelességeket, milyen szerelmeket hagytunk magunk mögött – mi magunk ezt nem mondhatnánk meg. Ebben a pillanatban csak vándorok voltunk aközött, amit elfelejtettünk, és amit nem tudtunk, egy elhagyott eszme mellett álló lovagok. De ebben rejtőzött, akárcsak a megtaposott levelek állandó neszeiben, és a bizonytalan szél mindig heves zajában a menésünk és a jövőnk értelme, mivel nem tudtuk az utat vagy az út miértjét, nem tudtuk, hogy elindultunk-e vagy megérkeztünk. Körülöttünk mégis tudható hely vagy látható aláhullás nélkül a mélybe omló levelek hangja mélabúba altatta az erdőt.

Egyikünk sem akart tudni a másiktól, ámde egyikünk sem mehetett volna tovább a másik nélkül. A társaság, amelyet alkottunk, olyan álom volt, amelyet mind a ketten láttunk. Az egybehangzó léptek zaja segített mindkettőnknek abban, hogy a másik nélkül gondolkodjon, a magányos léptek felébresztettek volna. Az erdő telis-tele volt csalóka tisztásokkal, mintha csalóka volna maga is, vagy már-már véget érne, de nem érték véget a csalóka benyomások, és nem ért véget az erdő sem. Egybehangzó lépteink állandóan folytatódtak, és azt, ami az eltaposott levelek nyomán hallatszott, körbefogta a lehulló levelek bizonytalan neszezése a mindent körbevevő erdőben, a világ-mindenséggel azonos erdőben.

Ki voltunk? Kettő voltunk-e vagy egy valaminek a két alakja? Nem tudtuk, nem is kérdeztük. Léteznie kellett valamiféle bizonytalan napnak, mert az erdőben nem volt éjszaka. Léteznie kellett valami bizonytalan célnak, mert mentünk. Léteznie kellett valamiféle világnak, mert létezett egy erdő. Mi viszont idegenek voltunk attól, ami volt vagy lehetett volna, a halott levelek egybehangzó és végtelen vándorai voltunk, a hulló levelek névtelen és elképzelhetetlen hallgatói. Semmi több. Az ismeretlen szél hol heves, hol lágy suhogása, a rab levelek hol hangos, hol halk neszezése, valami maradék, valami kétség, valami elhatározás, amely véget ért, egy káprázat, amely nem is volt – az erdő, a két vándor, és én, én, aki nem tudom, hogy melyik voltam közülük, vagy mind a kettő vagy egyik sem voltam, és jelen voltam annál a tragédiánál, amelynek nem láttam a végét, hogy nincs soha más, mint az ősz és az erdő, a mindig heves és bizonytalan szél, a mindig lehullott vagy hulló levelek. És mintha arra kint mindig volna valamiféle nap és valamiféle nappal – egészen világosan és teljesen haszontalanul látni lehetett a erdő hangos csöndjében.²⁴²

Csönd Miasszonyunk

Néha, amikor levert és alázatos állapotomban, még magának az álom képességének az ereje is lepattozik rólam és kiszárad belőlem, s nem lehet más álomom, mint hogy átgondolom az álmaimat, végigpergetem őket, ahogy egy könyv lapjait pergetik végig újra meg újra, s nem találnak benne mást, csak az elkerülhetetlen szavakat. Akkor kikérdezem magam arról, ki vagy te, az a figura, aki megjelenysz minden elhúzódó látomásomban a különböző tájakról, réges-régi szobabelsőkről és a csönd színpompás szertartásairól. Minden álomomban vagy álom formájában jelensz meg, vagy hamis valóságként kísérsz el. Meglátogatom veled azokat a vidékeket, amelyek talán az álmaid, azokat a földeket, amelyek a te távollévő és nem emberi testeid, a te lényegi tested, amelynek körvonalai beleolvadtak a nyugodt síkságba és a hi-

degen kirajzolódó hegységbe egy rejtelmes palota kertjében. Talán nincsen más álomom, mint te, talán, míg az arcom a tiédhez simul, a szemedből olvasom ezeket a képtelen tájakat, ezeket a csalóka unalmakat, ezeket a fáradságaim árnyékában és kétségeim barlangjaiban tenyésző érzelmeket. Ki tudja, hogy az álmaimban megjelenő tájak nem azt a formát jelentik-e, ahogy nem álmodlak téged? Én nem tudom, ki vagy, de tudom-e bizonyosan, hogy én ki vagyok? Tudom-e vajon, mit jelent úgy álmodni, hogy tudjam, mit jelent, hogy az álomnak nevezlek téged? Tudom-e vajon, hogy nem vagy-e valamiféle részem, ki tudja, talán valamiféle lényegi és valóságos részem? Tudom-e vajon, hogy nem én vagyok-e az álom, és te a valóság, én a te álmod, és nem te valamiféle olyan álom, amelyet én álmodom?

Miféle életed van? Milyen módon látlak téged? Az arcéled? Soha nem ugyanolyan, de soha nem változik. Ezt azért mondom, mert tudom, még ha nem is tudom, hogy tudom. A tested? Meztelenül ugyanolyan, mint ruhában, ültében ugyanolyan pózban van, mint fektében, vagy álltában. Mit jelent mindez, ami nem jelent semmit?²⁴⁵

Az életem annyira szomorú, és én nem gondolok arra, hogy sírjak miatta; az óráim annyira csalókák, és én még csak nem is álmodom egy olyan mozdulatról, amellyel megszakaszthatnám őket.

Hogy' ne álmodjalak téged? Hogy' ne álmodjalak téged?

Múló Órák Asszonya, megrekedt vizek és halott algák Madonnája, nyílt síkságok és terméketlen sziklák fekete tájképeinek Oltalmazó Istennője, . . .
– ments meg ifjúságotomtól.

Vigasztalója azoknak, akiknek nincs vigasztalás, Könnye azoknak, akik soha nem sírnak, Óra, amely soha nem kondul el – szabadíts meg az örömtől és a boldogságtól.

– Minden csönd Ópiuma, nem pengethető Lant, messze lévő és elhagyott Üvegablak – tedd, hogy gyűlöljenek az emberek és gúnyoljanak az asszonyok.

– Utolsó Kenet Cintányéra, /mozdulat nélküli Simogatás, árnyékban meghalt Galamb, álmok közben tovatűnt órák Olaja/ – ments meg a vallástól, mert lágy és a hitetlenségtől, mert erős; (. . .)

– Délután elhervadt Liliom, fonnyadt rózsák Páncélszekrénye, ima és ima közötti Csönd – tölts meg undorral, amiatt, hogy élek, gyűlölettel, amiatt, hogy egészséges vagyok, megvetéssel, amiatt, hogy fiatal vagyok.

Változtass haszontalanná és terméketlenné, ó, minden tétova álom Egybegyűjtője; tégy tisztává, anélkül, hogy oka volna, hogy az legyek, csalókévá, anélkül, hogy az szeretnék lenni, Ó, Megélt Szomorúságok Folyóvíze; legyen a szám jeges tájkép, a két szemem két halott tó, a mozdulataim öreg fácskák lassú lombhullatása – ó, kétségek Litániája, ó, Fáradságok Ibolyaszínű miséje, ó, Párta, ó, Nedű, ó, Fölemelkedés! . . .

Milyen kár, hogy úgy kell hozzád imádkoznom, mint egy asszonyhoz, és nem szerethetlek (. . .), mint embert, és nem emelhetem rád álmaim szemét, mint az égbe soha be nem lépő angyalok valószínűtlen nemiségének Visszas Hajnalhasadására!²⁴⁴

A megálmodott formák nemiségét hordozod, az [elképzelt] lények nem létező nemiségét. . .

Olykor pusztá körvonal, másszor merő póz, másszor csupán lassú mozdulat vagy – az én megnyilvánulásaim és pózaim lelki megtestesülése.

A nemi vágyakozás bővölete meg sem érint, amikor álmaimban látlak ellibbenő, belső csöndekből szőtt madonna-öltözeted alatt. Kebled nem olyan, hogy csókolni lehetne. Tested egészen hús-lélek test, de nem lélek és hús. Húsod anyaga nem a szellem, de szellemi (Te vagy a bűnbeesés előtti asszony). . .

A nemiségtől párálló valóságos asszonyok iránt érzett viszolygásom az az út, amelyen elébed mentem. A földi asszonyoknak, hogy asszonnyá legyenek, el kell viselniük egy férfi fölgerjedt súlyát – ki képes úgy szeretni őket, hogy nem szaggatja le a szerelem szirmait annak a gyönyörnek az előérzetében, amelyre a nemiség szolgál? Ki képes arra, hogy tisztelje a Mátkát, és köz-

ben nem gondol rá, hogy asszony ő a testi egybeolvadás egy másféle alakzatában... Kit nem tölt el viszolygással, hogy anyától származik, miután megtudta, mennyire a test aljában van az eredete, mennyi vér és mocsok közepette jött a világra? Milyen viszolygást ébreszt bennünk (?) az a gondolat, hogy lelkünk eredete a hús – az a felajzott testiség, amelyből a húsunk ered, bármilyen szép is legyen, eredendően groteszk, és születésüinktől fogva viszolygással tölt el.

A való-élet hamis eszményítői verseket írnak a Mátkához, térdre hullanak az Anya eszméje előtt... Eszményiségük lebernyeg, amely eltakar, és nem álom, amely megtermékenyít.

Csak te vagy patyolatiszta, Álmodok Asszonya, akit én elfogadhatlak szeretőmül, és nem szennyezem be magam veled, mert valóságosan nem létezel. Téged anyául fogadhatlak, mert soha nem szennyezted be magadat sem a megtermékenyülés, sem a világrahozatal iszonyatával.

Hogy ne imádnálak, ha csak téged lehet imádni? Hogy ne szeretnék, ha a szeretetre csupán te vagy méltó?

Ki tudja, azzal, hogy megálmodlak, nem alkotlak-e meg téged, mint valóságos lényt valamely más valóságban; hogy nem leszel-e az enyém egy újabb és tisztább világban, ahol tapintható test nélkül szerethetjük egymást, másféle öleléssel, a birtokbavétel másfajta alakzataival? Ki tudja, nem létezel-e már, nem alkotlak-e meg és nem láttalak-e téged más, elébem vetülő belső és tiszta alakban egy másik, tökéletes világban? Ki tudja, azzal, hogy megálmodtalak, nem egyszerűen csak találkoztam-e veled, azzal, hogy szerettelek, nem rád gondoltam-e, hogy a hús iránti megvetésem és a szerelemtől való viszolygásom nem az a homályos vágyakozás volt-e, amellyel nem is tudva rólad, téged vártalak, és nem az a bizonytalan kívánás-e, amellyel ismeretlenül is téged óhajtottalak?

Nem is tudom, hogy nem szerettelek-e már valamiféle bizonytalan térben, amely után szüntelen mélabúval vágyakozom. Talán valamiféle sóvárgás (távollévő test), a távollét jelenléte vagy bennem, asszonyiságod talán más, mint ami miatt mindenki asszonymak tekint.

Gondolhatlak téged szűznek és anyának is, mert nem erről a világról való vagy. A gyermek, akít a karodban tartasz, ennél tisztább soha nem lehetett, nem mocskolhattad be őt azzal, hogy az alhasadban hordozod. Más soha nem voltál, mint ami vagy, így miért is ne lehetnél szűz? Szerethetlek és imádkhatlak, mert azzal, hogy szeretlek, nem teszek a magamévá, és azzal, hogy imádlak, nem űzlek ki magamból.

Légy az örök-világosság, és napnyugtám legyen napodnak belőled fakadó sugárkévéje.

Légy a láthatatlan homály (?), vágyaim és kétségeim legyenek tétovaságod színárnyalatai, bizonytalanságod árnyékai.

Légy a teljes éj, válj az egyetlen éjszakává, hogy teljesen feloldódjak, és elfeledkezzem magamról tebenned, s hogy álmaim csillagokként sziporkázzanak messziségbe és tagadásba burkolózó testeden.

Legyek én köntösöd ráncvetése, fejdíszed ékkösora, ujjaid gyűrűinek más-másféle aranya.

Tűzhelyed hamujaként, mit érdekel, hogy por vagyok? Szobád ablakaként, mit érdekel, hogy üres tér vagyok? Viziórád fertályórájaként mit érdekel, hogy elfutok, ha létezésed által megmaradok; hogy meghalok, ha léted által nem tűnök el a halálban; hogy elveszítelek téged, ha azáltal, hogy elveszítelek, rád talállok?

Képtelenségek megvalósítója, szétfutó mondatok pásztora. Csöndességed ringasson el engem, [létezésed] szenderítsen álomba, létezésed simogasson, nyugtasson el és töltsön be vigasztalással, ó túlvilági [...] *távollét* császárnője; minden csönd Szűz-anya, didergő lelkek tűzhelye, elhagyottak őrzőangyala, emberi tájkép – szomorúságban valószínűtlen – örök tökéletesség.²⁴⁵

Csönd Miasszonyunk

(részlet)

Te nem vagy nő. Még bennem sem idézel föl semmi olyat, amit asszonyinak érezhetnék. Akkor, amikor beszélek rólad, a szavak asszonyi lénynek neveznek, és a kifejezések nőnek körvonalaznak. Mivel gyöngéden és szerelmes álmódással kell beszélnem hozzád, a szavak csak úgy szólalnak meg, ha asszonyként kezelek.

De te, bizonytalan lényegedben, nem vagy semmi. Nem vagy valóságos, még /csupán/ önnönmagadban sem. Igazából nem látlak, még csak nem is érzlek. Olyan vagy, mint egy érzés, amely saját magának tárgya, és teljes egészében önmaga benső világához tartozik. Mindig az a táj vagy, amelyet csaknem láthattam, annak a ruhának a szegélye, amelyet kis híján nem láthattam, az út kanyarán túl valamiféle örökös Mostban elveszve. A képmásod azt sugallja, hogy semmi vagy, és valószínűtlen tested körvonala különálló gyöngyszemké bontja szét a körvonal eszméjének gyöngysorát. Már elmúltál, már voltál, már szerettelek – s hogy jelenvalónak érzlek, az ebből az érzésből sarjad.

Gondolataim szüneteit, és benyomásaim köztes időit foglalod el. Ezért nem is gondolok rád és nem is érzlek téged, de a gondolataim /ópiumosak/, amikor érzlek, és az érzelmeim gótikusak, amikor felidézlek.

Elveszett emlékek holdja a fekete táj felett, amely ürességében jól átlátható, és tökéletlenségem önnön megértését szolgálja. A lényem, mintha valamiféle öv volna rajtad, amely érez, s érzi, hogy eltölt a hiány. Fehér arcod fölé hajlok kétségeim éjszakai vizeiben, tudván tudva, hogy hold vagy ege-men, s fénnel töltöd el, vagy hogy különös tenger alatti hold vagy, s nem tudom miképpen, színleled ezt.

Ki teremthetné meg az Új Pillantást, amellyel láthatna, az Új Gondolatokat és Érzelmeket, amelyek elgondolhatnának és érezhetnének téged!

Amikor kifejezéseim meg akarnák érinteni a köpenyed, kinyúló kezük erőfeszítését átjárja fáradtságuk, merev és gyötrelmes fáradtság dermed jég-

gé szavaimban. Ezért hajlik el egy madár röpte, amelyről úgy látszik, mintha közeledne, de soha nem érkezik meg, körülötte pedig szeretnék rólad szót ejteni, de mondataimnak anyaga nem tudja utánozni a lépteid lényegét, sem hangját, sem pillantásod nyomát, sem soha meg nem kezdett mozdulataid ívének szomorú és üres színét.²⁴⁶

Vég

És ha véletlenül beszélek egy távoli valakivel, és ha – ma lehetséges felhő – holnap lehullasz, mint valóságos eső a földre, soha ne felejtsd el álmodban kapott eredeti isten voltodat. Az életben légy mindig az, ami egy elszigetelt ember álma, de soha ne az, ami egy szerelmes lény oltalma lehet. Pusztá serlegként tedd a kötelességedet. Haszontalan amforaként csináld a dolgodat. Senki se mondja rólad, amit a folyó mondhat a partjairól: azért léteznek, hogy korlátok közé fogják. Inkább ne fuss az életben, inkább száradj el az álmaidban.

Lángelméd legyen a felesleges lény, és az életed az a művészet, amellyel elnézed, amellyel a soha nem ugyanaz a pillantás vagy. Soha ne legyél több ennél.

Ma csupán ennek a könyvnek teremtett arcéle vagy, egy megtestesült és a többi órától elkülönített óra. Ha biztos volnék abban, hogy ez voltál, valást építenék abból (az álomból), hogy szeretlek.

Az vagy, ami mindenből hiányzik. Az vagy, ami minden dologból hiányzik ahhoz, hogy örökkön-örökké szerethessük. A templom kapuinak elveszett kulcsa, a Palota /rejtett/ útja, távoli Sziget, amelyet soha nem látni a ködtől...²⁴⁷

A kezeid rab gerlék.

Az ajkaid néma gerlék.

(amelyeket a szemeim látnak turbékolni)

Minden mozdulatod madárszerű. Fecske vagy, amikor leereszkedsz, keselyű, amikor rám pillantasz, sas, amikor büszke közönyöd elhatalmasodik rajtad.

A tó, hogy látlak téged, verdeső szárnyak özöne, mintha...

Teljesen átjár a szárnyalás, teljesen (...) ²⁴⁸

Nem álmodom arról, hogy magamévá tegyelek. Minek? Olyan volna, mint-ha közönséges szavakkal fordítanám le az álmaimat. Egy testet birtokolni, köznapi lényeknek való dolog. Arról álmodni, hogy egy testet birtokolunk, talán még rosszabb, még ha nehéz is elgondolni: köznapiak álmodjuk magunkat – ez a legszörnyűbb.

És ha már terméketlenek akarunk lenni, legyünk szűziesek is, mert nincsen annál méltatlanabb és aljasabb dolog, mint hogy megtagadjuk a Természetből a termékenységet, és hitványul megtartjuk magunknak azt, ami gyönyörűséget abban találni, amit megtagadtunk. Nincsen apránként szerzett nemesség.

Legyünk szűziesek, mint a remeték, tiszták, mint az álmodott testek, s törődjünk bele, hogy olyanok vagyunk, mint a hóbertos apácák...

Szerelmünk legyen imádság... Fölken az, hogy láthatlak, mert a pillanataimból, amelyekben megálmodlak, rózsafűzért készítek, s rajta miatyánkok lesznek az unalmaim, és üdvözlégyek a gyötrelmeim...

Maradjunk így mindörökre, mint egy üvegablakon látható férfialak szemben egy másik üvegablakon látható nőalakkal... Közöttünk, árnyakként, amelyeknek léptei hidegen hangzanak, halad az emberiség... Mormolva elmondott imák, (...) titkok haladnak el közöttünk... Olykor a levegőt teljesen átjárja a (...) tömjén. Máskor egy szoboralak hinti szerte az imát erre és arrafelé... És mi mindig azok az üvegablakok vagyunk, ugyanazok a színeink, amikor ránk hull a napfény, ugyanazok a vonalaink, amikor leszáll az éj... A századok nem érintik üvegsöndünket... Odakünn civilizációk jönnek-mennek, felkelések viharzanak, ünnepek kavarnak, jámbor, minden-

napi népek haladnak tova [?]. . . Mi pedig, férfias szerelmem, örökre belemeredünk ugyanabba a haszontalan mozdulatba, ugyanabba a csalóka létezésbe, és ugyanabba (. . .)

Mígnem egy napon, századévek, birodalmak elmúltával, az Egyház végleg romba dől és minden véget ér. . .

De mi, akik nem szerzünk erről tudomást, megmaradunk továbbra is – nem tudom, hogyan, nem tudom, milyen térben, nem tudom, milyen időben – örökös üveglaknak, egy naiv festő időtlen rajzának, aki réges-régen ott alszik egy gótikus sírban, ahol két angyal, kezét összetéve, márványba dermedti a halál eszméjét.²⁴⁹

Hozzád imádkozom el a szerelmemet, mert szerelmem immár valamiféle ájtatosság; de nem fogadlak el, mint szerelmesemet, és nem magasztosítalak föl magam előtt, mint szentet.

Tetteid legyenek az elutasítás szobra, mozdulataid a közömbösség talapzata, szavaid a tagadás /üveglakla/.²⁵⁰

Annak az embernek, (még)ha álmában is, ahogy Plútón megigézte Proserpinát, mi más lehetne, mint álom, bármely evilági asszony szerelme?

Úgy szerettem, mint Shelley [. . .] mielőtt még elfutott volna az idő: egyetlen egy időhöz kötött szerelem sem idézett föl bennem mást, mint annak az emlékéit, amit elvesztettem.²⁵¹

Nem a szerelem az igazán fontos, hanem ami rajta kívül van. . .

A szerelem elfojtása sokkal világosabban megmutatja minden tüneményességét, mint a gyakorlata. Van nagyon bölcs szüzesség. A cselekvés kárpótol, de összezavar. A birtoklás birtokolttá tesz, következésképpen elveszejt. Csak a gondolat jut el úgy a valóság ismeretéhez, hogy nem megy tönkre bele.²⁵²

Tisztának kell lenni, nem azért hogy nemes legyen, vagy erős legyen valaki, hanem hogy önmaga legyen. Aki szerelmet ad, szerelmet veszít.

El kell utasítani az életet, hogy az ember ne önmagát utasítsa el.

Az asszony az álmok legtökéletesebb forrása. Soha ne érintsd meg őt.

Tanuld meg elválasztani a gondolataidat a kéjtől és a gyönyörtől. Tanuld meg mindenben élvezetet találni, ne abban, amilyen, hanem azokban a gondolatokban és álmokban, amelyeket kivált. Mert semmi sem az, ami: az álmok mindig álmok. Ezért nem szabad semmit sem megérinteni. Ha megérinted az álmodat, meghal, s a megérintett tárgy foglalja el az érzeteidet.

Kizárólag látni és hallani nemes dolog az életben. A többi érzék alantas és testi. Az egyetlen arisztokratikus dolog az, ha soha nem érünk hozzá semmihez. Ne közelíts – ez méltó egy hidalgóhoz.²⁵⁵

A puha és légies óra oltár volt, ahol imádkozni lehetett. Biztos, hogy találkozásunk horoszkópja bővelkedett a kedvező együttállásokban. Ilyenképpen volt ennyire selymes és ennyire kifinomult a látott álom bizonytalan anyaga, amely átjárta érzésünk tudatát. Mint valami nyár, teljesen elmúlt az a kesernyés benyomásunk, hogy nem érdemes élni. Újjászületett az a tavasz, amelyről, tévedésből ugyan, de azt hittük, hogy számunkra már nem létezik. Semmibe véve hasonlatosságainkat, a víztartályok ugyanolyan panaszos hangokat adnak a fák között, ahogy a rózsák a szabad téri virágágásokban, ahogy az élet meghatározhatatlan dallama – minden éppoly felelőtlenül.

Nem érdemes előre megérezni, sem ismerni valamit. Az egész jövő köd, amely körülvesz bennünket, és a mát holnap ismerjük meg, amikor már felrémlik előttünk. Sorsaim azok a bohócok, akiket a karaván magukra hagyott, és ehhez nincs jobb holdfény, mint az országutak holdfénye, sem a levelek másféle rezgése, mint amit a szellő, az óra bizonytalansága és a mi vélekedésünk kelt rezegve. Távoli báborszínek, tovalebbelő árnyak, a mindig be-

teljesületlen álom, amelyről nem hihető, hogy beteljesítse a halál, a haldokló nap sugarai, a hegyoldalon álló ház lámpafénye, a gyötrelmes éjszaka, a könyvek közötti magányos halál illata, miközben odakünn ott az élet, zölden illatoznak a fák a hegy túldoldala fölé boruló roppant, még csillagosabb éjszakában. Ilyenképpen keserűségeid meglették jóindulatú társukat; szűken mért szavaid királyi méltósággal ruházták föl a behajózást; soha semmifajta hajó nem tért vissza, még az igazi hajók sem, és az élet füstje mindent megfosztott a körvonalaitól, csak az árnyakat hagyta meg, és a foglalát, a baljóslatú tavakban lévő vizek bánata a (messzeségből látott) kapuk puszpángjai között, Watteau, a gyötrellem, és soha többé. Ezredévek, csak amíg eljössz, de az országúton nincsen kanyar, és ezért soha nem érkezhetsz meg. Serlegek, csak az elkerülhetetlen bürök számára – nem a tied, de mindenkinek az élete, azután a lampionok, az elnyugovások, a bizonytalan szárnyak, amelyeket csak a gondolatainkkal hallunk a nyugtalan, fojtogató éjszakában, amely percről-percre kifelé lából önmagából és végigjár minden gyötrelmet. Sárga, feketészöld, szerelemkék – minden halott, lelkem, minden halott, és minden hajó az a hajó, amelyik nem indul útnak! Imádkozz értem, és Isten talán létezik azért, hogy értem imádkozol. Alant, távoli forrás, bizonytalan élet, a füst elül a tanyán, ahol esteledik, a zavaros emlékezet, a messze eső folyó... Add meg nekem, hogy aludhassak, add meg nekem, hogy feledhessek, Bizonytalan Szándékok Asszonya, a létezéssel össze nem egyeztethető Simogatások és Áldások Édesanyja...²⁵⁴

Színlelt gyöngyökből álló gyöngysoraid velem együtt szerették legjobb óráimat. Szegfű volt a kedvenc virágunk, talán azért, mert semmi választékosság nem volt benne. Ajkad fensőbbiséggel ünnepelte a rajta kirajzolódó mosoly iróniáját. Jól megértetted a sorsodat? Meg kellett ismerned, de nem érthetted meg, hogy miért árnyékolta be annyira lemondó ajkaidat a szemed betöltő szomorúságba belevésített titok. A rózsáknak túlságosan messze esett a hazánk. Kertjeink csobogóiban csöndtől pelyhesedett a patakvíz. A kövek

apró, ráncos mélyedéseiben, ahol a víz megült, olyan titkok rejtőztek, amelyeket gyermekkorunkban őriztünk magunkban, ólomkatonáink méretére formázott álmok, amelyek elértek a csobogó kövein, s miközben katonáinkkal végrehajtottuk a nagy hadműveleteket, nem hiányzott semmi az álmainkból, és semmi nem hibádzott a feltételezéseinkben.²⁵⁵

Minden olyan ma élő ember, akinek az erkölcsi érzéke és szellemi színvonala nem egy pigmeusnak vagy egy bárdolatlan fickónak a szintjén mozog, romantikus érzelmekkel szeret, amikor szeret. A romantikus szerelem a kereszténység századokon át gyarapodó hatásának végletes terméke; és mind a lényegét, mind pedig fejlődésének a következményeit tekintve, úgy lehetne elmagyarázni a mibenlétét annak, aki értetlenül áll vele szemben, hogy egy ruhához vagy öltözkéhez hasonlítjuk, amelyet a lélek vagy a képzelet készít abból a célból, hogy ráadja azokra a teremtményekre, akik véletlenszerűen elébe kerülnek, és a szellem úgy gondolja, hogy alkalmas volna rájuk.

De minden ruha, mivel egy sem örökéletű, addig tart, ameddig tart; és az általunk kialakított ideális öltözké alatt, amint elrongyolódik, hamarosan megjelenik annak az emberi lénynek a valóságos teste, akire ráadtuk.

A romantikus szerelem, következésképpen a csalódás útja. És csak akkor nem az, ha a csalódás, amellyel első pillanattól fogva számolunk, arra az álláspontra jut, hogy állandóan változtatja az ideált, a lélek műhelyeiben állandóan új ruhákat sző, amelyekkel állandóan megújítja annak a lénynek a külsejét, amelyet felöltöztetett.²⁵⁶

Egy nap (Cikk-cakk)

Nem lettem madám egy háremben! Mennyire sajnálom magam, hogy nem így alakult a sorsom!²⁵⁷

Két-három olyan nap, amely hasonlatos egy szerelem kezdetéhez... Mindez igen értékes a kifinomult ízlésű ember számára a kiváltott érzetek következtében. Tovább haladva, megnyílna az a birodalom, ahol már előbukkan a féltékenység, a szenvedés, a hevülés. Az érzelmeknek ebben az előszobájában a szerelem összes gyöngédsége vár, a mélységek nélkül – könnyed kéj, a vágyak bizonytalan illata; és ha ezzel elvész az a fennköltség, amelyet a szerelmi tragédia ígér, érdemes megjegyezni, hogy a kifinomult ízlésű ember számára a tragédiákat érdekes megfigyelni, de kényelmetlen végigszenvedni. A képzelet művelésére káros az élet művelése. Az uralkodik, aki nem vegyül el az aljanép között.

Végül is igen elégedett volnék ezzel, ha meggyőzhetném magam arról, hogy ez az elmélet nem az, ami, azaz egy összetett zaj, amellyel megsüketitem az értelmemet, csak hogy ne érzékelje, hogy mindennek a mélyén csak a szomorúságom, az életre való alkalmatlanságom rejtőzik.²⁵⁸

A kétségek könyve avagy Bélyeggyűjtő

Iam, mi nem szerethetünk. A szerelem a leginkább testben fogant káprázat. Szeretni annyi mint birtokba venni, hallod. És mit vesz birtokba az, aki szeret? A testet? Ahhoz, hogy birokunkba vehessük, magunkévá kellene tennünk az anyagát, be kellene fogadnunk, magunkba kellene zárnunk... És még ez a képtelenség is csak időleges volna, mert még a saját testünket sem birtokolhatjuk, (csupán a róla való benyomásunkat birtokoljuk), és mert ha már birtokolnánk a szeretett testet, akkor a *sajátunk* lenne, megszűnne más lenni, és ennek következtében a szerelem eltűnne a másik lény eltűnésével egyidőben.

Birtokba vehetjük a lelket? – Hallgass végig csendben – Nem vehetjük birtokba. Még a saját lelkünk sem a miénk. Egyébként is, hogyan lehetne birtokolni egy lelket? Lélek és lélek között ott húzódik lélek voltak szakadéka.

Mit veszünk birtokba, mit birtoklunk? Mi visz bennünket arra, hogy szeressünk? A szépség? És a birtokunkba kerül-e, ha szeretünk? Ugyan mit birtokol egy testből a legvadabb és leghatalmaskodóbb birtokbavétel? Sem a testet, sem a lelket, de még a szépséget sem. Egy szép test birtokbavételénél nem a szépséget öleljük, a sejteket és zsírt tartalmazó húst öleljük; a csók nem a száj szépségét illeti, hanem a múlandó ajkak /nyálkahártyájának/ nyálkás húsát; a közöselés is csak az érintkezés egy fajtája, nyomakodó és belesimuló érintkezés, de nem egy test valóságos behatolása a másikba. . . Mit veszünk birtokba, mit birtoklunk?

Talán az érzéseinket? A szerelem talán olyan eszköz, amely által birtokba vehetjük magunkat, a érzéseinket? Olyan módszer talán, amellyel pontosan és következőképpen fennköltebben álmodhatjuk létezésünk álmát? És az érzés eltűntével legalább mindörökre velünk marad az emléke, és így valóban birtokolunk? . . .

Még ebben is csalódnunk kell. Még a saját érzéseinket sem birtokoljuk. Ne is szólj. Az emlékezet végeredményben a múlt érzése. . . És minden érzés káprázat csupán. . .

– Hallgass meg, hallgass mindig meg – Hallgass meg és ne bámuld a nyitott ablakon át a folyó túlsó, sík partját, se az esthomályt (. . .) se pedig ennek a mozdonynak a fütyét, amelyik félbehasítja a tétova messzeséget (. . .)
– Hallgass meg csendben. . .

Nem vehetjük birtokban az érzéseinket. . . Nem vehetjük birtokba magunkat általuk. . .

(Megdőlt urna, az esthomály (. . .) olaját csorgatja ránt, amelyben az órák, mint rózsaszirmok, ráérősen lebegnek)²⁵⁹

Én nem birtoklom a testemet, hogyan vehetnék birtokba vele: Én nem birtoklom a lelkemet – hogyan vehetnék birtokba vele? Nem értem a lelkemet, hogyan érthetnék hát rajta keresztül?

Az érzéseink tovaszállnak – hogyan birtokolhatjuk hát őket – vagy még kevésbé azt, amit mutatnak. Birtokol-e valaki egy elfutó folyót, tartozik-e valakihez a tovaszálló szél?

Nem vehetünk birtokba sem egy testet, sem egy igazságot – sőt még csak valamiféle káprázatot sem. Hazugságok látomásai vagyunk, káprázatok árnyai, az életem üres kívül és belül egyaránt.

Ismeri valaki a lelkének a határait, hogy elmondhassa – én én vagyok?

De tudom, hogy amit én érzek, azt én érzem.

Amikor valaki más birtokba veszi ezt a testet, ugyanazt birtokolja benne, amit én? Nem. Más érzést vesz birtokba.

Birtokba vehetünk valamit is? Ha mi magunk nem tudjuk, mik vagyunk, hogyan tudjuk, mit birtokolunk?²⁶⁰

Hibát követtünk el, ha átadtuk magunkat a mulatságnak (Meghalhatunk, ha csak szerettünk).²⁶¹

A birtoklás folyama

Az, hogy mindannyian különbözők vagyunk, természetünknek egyik sarokigazsága. Csak távolról, arányainkban, tehát csak abban hasonlítunk egymásra, amiben nem vagyunk mi magunk. Az élet ezért azoké, akik nem vallanak színt; csak azok képesek érintkezni egymással, akik soha nem vallanak színt, és egyikük és másikuk is (senki).

Mindegyikünk kettő, és amikor két személy találkozik egymással, közeledik egymáshoz, kapcsolatba kerül egymással, ritkán esik meg, hogy mind a négyen egyetértsenek. Az az ember, aki ott álmodik minden emberben (és az, aki nyüzsög, és annyszor ellentétbe kerül azzal az emberrel, aki álmodozik, hogy is ne kerülne ellentétbe azzal az emberrel, aki nyüzsög és azzal az emberrel, aki álmodik a másikban).

Energiák működnek bennünk, mert élünk. Mindegyikünk a többiek révén közelít önnön-magához. Amennyiben megvan bennünk a tisztelet önmagunk iránt, hogy érdekesnek ítéljük magunkat. . . Az egész közelítés küzdelem. A másik mindig akadálya annak, aki éppen keres. Csak az boldog, aki nem keres, mivel aki nem keres, az már birtokol, és a birtoklás, bármit is birtokoljon az ember – boldogság (mint ahogyan az a legjobb út a meggazdagodáshoz, ha valaki nem gondolkodik).

Magadban rád függesztem a tekintetem, föltételezett menyasszonyom, és máris összekulönbözünk, pedig még nem is létezel. Világos képekben szoktam álmodni, így pontos képem van a valóságról. Annak, aki a kelleténél többet álmodik, valóságossá kell tennie az álmait. Aki valóságossá teszi az álmait, annak a valóság egyensúlyát hozzá kell tennie az álmaihoz. Aki hozzáteszi az álmaihoz a valóság egyensúlyát, az szenved attól a valóságtól, hogy annyit álmodik, mint amennyi az élet valósága (és az álom valószerűtlensége, ami együtt jár azzal, hogy valószínűtlennek érzi az életét).

Ábrándozva várlak téged kétajtós szobánkban, és azt álmodom, hogy jössz és belépsz hozzám álmomban a jobboldali ajtón; ha a baloldali ajtón lépsz be, amikor belépsz, már különbség van közötted és az álmom között. Minden emberi tragédia benne van ebben az aprócska példázatban: azok, akikre gondolunk, sohasem azok, akiken gondolkodunk.

A szerelem elveszíti azonosságát a különbözőségben, ami a logika esetében már lehetetlen, és még inkább lehetetlen a világban. A szerelem birtokolni akar, magáévá akarja tenni azt, aminek rajta kívül kell maradnia, hogy tudja: nem teheti magáévá, és nem lehet ő maga. Szeretni annyi, mint átadni magunkat. Mennél nagyobb az átadás, annál nagyobb a szerelem. De a teljes átadás a másik öntudatának az átadásával is jár. A legteljesebb szerelem ezért a halál, vagy a feledés, vagy az elutasítás. . .

A kastély tenger fölé nyúló antik teraszán elmélkedünk majd csendben a közöttünk lévő különbségről. Én herceg voltam, te meg hercegnő a tengerre hajló teraszon. Szerelmünk találkozásunkból született, amint a szépség is a hold és a vizek találkozásából kelt életre.

A szerelem annyi, mint birtokolni, de nem tudja, mi is az a birtoklás. Ha én nem vagyok az enyém, hogyan leszek a tiéd, vagy te hogyan leszel az enyém? Ha nem birtoklom a magam lényét, hogyan birtokolhatok egy másik lényt? Ha már egyszer különbözöm attól, akivel azonos vagyok, hogyan leszek azonos azzal, akitől különbözöm.

A szerelem olyan miszticizmus, amely a gyakorlatban akar működni, olyan képtelenség, amelyről csak álmodjuk, hogyan kellene megvalósulnia.

Metafizikus. De az egész élet homályban maradó metafizika, ahol az istenek mormolása hallik, és ismeretlen az egyetlen lehetséges út iránya.

Hanyatlásom leggyalázatosabb cselvetése ellenem ez az egészséges és napfényes szerelem. Mindig úgy gondoltam, hogy egy szép test és egy fiatal ember járásának boldog ritmusa odaillőbb a világba, mint a bennem rajzó összes álom. És a lélek diktálta öregségem derűjével figyelem olykor – irigység és vágyakozás nélkül – az alkalmi párokat, akiket a délután fog párba, és akik kart karba fonva haladnak a fiatalság (tudattalan) tudatossága felé. Elgyönyörködöm bennük, ahogy elgyönyörködöm valamely igazságban, és nem gondolkodom azon, hogy van-e hozzám köze vagy sem. Ha magamhoz hasonlítom őket, továbbra is gyönyörködöm bennük, de mint olyan valaki, aki gyönyörűségét leli az őt megsebző igazságban, és a seb gyötrelmét még inkább fokozza azzal a tudattal, hogy megsértette az isteneket.

Ellentéte vagyok a spiritualistáknak (szimbolistáknak), akiknek az egész lét, minden történés egy olyan valóság árnyképe csupán, amelynek csak az árnyképe létezik. Számomra minden dolog nem a véget jelenti, hanem a kiindulást. Az okkultista szerint minden mindenben a végét találja meg; szerintem minden mindenből elkezdődik.

Úgy járok el, mint ők, hasonlítások és sugalmazások útján, de az a kis kert, amely nekik a rendet és a lélek szépségét sugalmazza, engem csak egy nagyobb kertre emlékeztet, ahol az emberektől távol, boldog lehetne az élet, amely nem lehet boldog. Minden dolog nem azt a valóságot sugallja nekem, amelynek az árnyképe, hanem azt a valóságot, amelyhez elvezet.

Az Estrella-kert délutánonként homályosan olyan benyomást kelt bennem, mintha egy régi, a múlt századokban élt lélek elégedetlenségét kifejező park volna.²⁶²

⁹⁹ Csak álmainhoz kellesz nekem”, mondják a szeretett nőnek el nem küldött verssoraikban azok, akik nem mernek semmit sem mondani neki. Ez a „csak álmainhoz kellesz énnekem” egy régi versem egyik sora. Emlékét mosolyogva veszem tudomásul, és még a mosolyhoz sem fűzök megjegyzést.²⁶³

Bennem mindenfajta szeretet azonnal és őszintén megjelenik a felszínen. Mindig is kiváló színésznek bizonyultam. Valahányszor szerettem, úgy tettem, mintha szerettem volna, és még magam számára is így teszek.²⁶⁴

Levél, amelyet nem küldök el

Nem szükséges, hogy megjelenjen az önről formált gondolataimban.
Az élete (...)

Ez nem az én szerelmem; csupán az ön élete.

Úgy szeretem önt, mint a napnyugtát vagy a holdfényt, arra vágyva, hogy a perc megálljon, de nem akarok többet magamnak belőle, mint azt az érzést, hogy az enyém.²⁶⁵

Ha az életünk örökös ablak melletti lét volna, ha így maradnánk, mint valamiféle megdermedt füst, mindig, mindig ott volna a hegyek görbületén fájdalmasan egyforma alkonyi pillanat. Ha így maradnánk az örökléten is túl! Ha legalább a lehetetlenségen innen is így maradnánk, úgy, hogy nem teszünk semmit, úgy hogy halavány ajkunk nem vét több szót!

Nézd, hogy alkonyodik!... A mindenre rátelepedő /jótékony/ nyugalom dühvel tölt el, olyan valamivel, ami fanyar utóíz ad a lélegzés ízének. Fáj a lelkem... Lassú füstcsík száll fölfelé és oszlik szét amott a távolban... Nyugtalan csömörömben nem tudok rád gondolni többé...

Olyan felszínes minden! mi és a világ és mindkettőnk rejtelmessége.²⁶⁶

A terméketlen nők felmagasztalása

Ha a földi asszonyok közül választanék egy nap feleséget magamnak – úgy szóljon az értem mondott imád, hogy ez az asszony mindenképpen terméketlen legyen. De kérd azt is, ha értem imádkozol, hogy soha ne kapjam meg magamnak ezt a feltételezett feleséget.

Csak a terméketlenség nemes és fennkölt. Csak a soha nem létezőt megölni magasrendű és /perverz/ és képtelen dolog [?]²⁶⁷

ANTI-ÉROSZ *A látvány-szerető*

A mélységes szerelemről és megfelelő használatáról felszínes és mutatós felfogást alakítottam ki. A látványból fakadó szenvedélyek mozgatnak. A valószínűtlenebb céloknak szentelt szívemet érintetlenül őrzöm.

Nem emlékszem arra, hogy szerettem-e valaha mást valakinek a „képén”, pusztán külsején kívül – ahol a lélek csak azért jelenik meg, hogy ezt a külsőt elevebbé és étellel telibbé tegye – és ezáltal megkülönböztesse azoktól a képektől, amelyeket a festők készítenek.

A következőképpen szeretek: kiszemelek magamnak szépsége, vonzereje által, vagy valami más módon szeretetre méltó női vagy férfi figurát – amely nem ébreszt vágyat, nincs benne nemi elrendelés – és ez a figura elkápráztat, magához láncol, hatalmába kerít. Ámde nem kívánok mást, csak azt,

hogy lássam, nem [...] semmi többet [...], csupán azt a lehetőséget, hogy megismerhessem, beszélhessek azzal a valóságos személlyel, akit ez a figura látszólag megjelenít.

A tekintetemmel szeretek, nem pedig a képzeletemmel. Mert egyáltalán nem képzelgek ezzel a figurával kapcsolatban, aki magához láncol. Nem képelem el, hogy másképpen is hozzá kötődöm [...] Nem érdekel, ki ő, mit csinál, mit gondol az a teremtmény, akinek a külső képét láthatom.

A világot alkotó személyek és dolgok határtalan sora számomra végtelen képtár, ahol nem érdekel a képek belseje. Nem érdekel, mert a lélek egyhangú és mindig ugyanolyan valamennyi emberben; csak személyes megnyilatkozásaikban különböző, és ami benne a legjobb, az átszüremlik az álomba, a viselkedésbe, a mozdulatokba, és így megjelenik abban a képből, amely magához láncol, [...]

Így élem meg, pusztán látvány által, a dolgok és a lények eleven külsejét, olyan közömbösen a bensőjük – a lelkük – iránt, mint egy másik világból való isten. Csak kiterjedésében mélyítem el saját lényemet, és amikor a mélységre vágyom, önmagamban és a saját, dolgokról alkotott felfogásomban keresem.

Mit adhat nekem annak a teremtménynek a személyes megismerése, akit csak így, a *décor*-ja alapján szeretek? Csalódást semmiképpen sem, mert mivel csak külső megjelenését szeretem benne, és nem képzelődök vele kapcsolatban semmiről, az ostobasága vagy közepszerűsége semmit sem von le belőle, mert nem vártam tőle semmit, csak azt a külsőt, amelyet nem kellett várnom, és a külső ugyanolyan maradt. De a személyes ismeretség káros, mert haszontalan, és az anyagi haszontalanság mindig káros. Minek kellene tudnom a teremtmény nevét, pedig ha bemutatkozom, ez az első dolog, amit megtudok.

A személyes ismeretséghez feltétlenül hozzátartozik a szemlélődés szabadsága is, az általam gyakorolt szerelem ezt igényli. Nem bámulhatjuk, szemlélhetjük szabadon azt, akit személyesen ismerünk.

A felszínesség kárára van a művésznek, mert összezavarja őt, és kiseb-
bíti a hatást.

A látszatok és a dolgok megjelenési formájának meghatározatlan és
szenvedélyes szemlélőjeként természetes sorsom – az álmok tárgyiasítója,
a természet formáinak és megjelenési formáinak látvány-szeretője.

Ez nem az az eset, amelyet a pszichiáterek pszichikai onániának nevez-
nek, és nem is erotómánia. Nem képzelgek, mint a pszichikai onániában; és
nem is képzelem magam álmaimban hús-vér szeretőjéül, sem társalkodójául
annak a teremtménynek, akit kiszemelek magamnak és felidézek emlékeze-
temben: nem képzelgek vele kapcsolatban. Nem idealizálok és nem emelem
ki a konkrét esztétika területéről, mint az erotómán: nem akarok tőle vagy
nem gondolok róla többet, mint amit a szememnek és közvetlen, puszta em-
lékezetemnek ad annál, amit a szemem látott.²⁶⁸

Levél

Jó néhány, de csak sejteni lehet, hány hónap óta látja, hogy nézem őt, né-
zem őt folyamatosan, mindig ugyanazzal a bizonytalan és figyelmes tekintet-
tel. Tudom, hogy fölfigyelt rá. És mivel felfigyelt rá, valószínűleg különösnek
találta, hogy ennek a tekintetnek, amely nem volt éppen félnék, soha nem
volt semmiféle jelentése. Mindig figyelmes, bizonytalan és ugyanolyan volt,
mintha megelégedne azzal, hogy mindebből csak a szomorúság illeti...
Semmi több... És amikor erről gondolkodott – bármiféle érzellemmel is
gondolt rám – meglehet, hogy szerette volna tudni lehetséges szándékaimat.
Valószínűleg elmagyarázta magának, bár ez biztos nem elégítette ki, hogy
vagy egy különlegesen és eredetien félnék ember vagyok, vagy valami olys-
féle alak, aki látszólag egy örülthöz hasonlít.

Azért, mert nézem Önt, kedves Asszonyom, nem vagyok sem kimondottan
félnék, sem kifejezetten örült. Valami más, különböző dolog vagyok, ahogy,
bár nem remélem, hogy hisz nekem, mindjárt elmagyarázom. Hányszor oda-

súgtam álmodott lényének: Legyen, mert az a dolga, haszontalan amfora, teljesítse be pusztá serleg mivoltát.

Mennyire visszavágytam az eszmény után, amelyet magáról szerettem volna megalkotni, amikor egy nap megtudtam, hogy férjnél van! Tragikus napja volt az életemnek, amikor ezt megtudtam. Nem voltam féltékeny a férjére. Soha nem gondoltam arra, hogy volt-e /egyáltalán/ [?] Egyszerűen csak vágyakoztam az önről alkotott eszményem után. Ha egy nap megtudnám azt a képtelenséget, hogy egy képen lévő nő – igen, erről van szó – férjnél van, ugyanilyen fájdalom járna át.

Magamévá tenni? Azt sem tudom, miképpen kell. És még ha rám is hullott volna ez az emberi folt, hogy tudnám, milyen aljasságot követnék el magammal szemben, milyen megalázó módon rombolnám saját nagyságomat azzal, ha csak gondolnék is arra, hogy a férjével egy szintre kerüljek!

Magamévá tenni? Egy nap, ha talán magányosan jár valami kis utcácskában, egy támadó maga alá teperheti, és magáévá teheti, sőt meg is termékenyítheti, méhében hagyva nyomot maga mögött. Ha magamévá teszem, a testét teszem magamévá, és ebben mi haszon van?

Hogy ne birtokoljam a lelkét? . . . Hogy lehet birtokba venni egy lelket? /Létezhet olyan ügyes és szerelmes ember, aki birtokba tudná venni ezt a „lelket” / (. . .) Legyen ez a férje. . . Azt szeretné, hogy egy szintre kerüljek vele?

Hány órát töltöttem titkos együttlétben az önről alkotott eszménnyel! Mennyire szeretjük egymást az álmaimban! De, esküszöm magának, még ott sem álmodtam soha arról, hogy magamévá tegyem. Visszafozott és szűzies vagyok még az álmaimban is. Egy szép asszonnak még az eszméjét is tisztetem.²⁶⁹

Levél

Soha nem tudnám, miképpen irányítsam úgy a lelkemet, hogy rávegye a testem az önének a magáévá tételére. Magamban, amikor csak gondolkodok is

erre, olyan akadályokba ütközöm, amelyeket nem látok, olyan hálókba bonyolódok, amelyekről nem tudom, mifélek. Vajon mire számíthatnék még, ha valóságosan magamévá akarnám tenni?

Mert én – ismétlem magának – képtelen volnék arra, hogy ezt megkíséreljem. Még csak az álmaimat sem tudom úgy irányítani, hogy megtegyem.

Asszonyom, ezeket a szavakat kell odavetnem akaratlanul is kérdő tekintetének jelentést hordozó margójára. Ebben a könyvben olvashatja először ezt az önnek szóló levelet. Ha nem jön rá, hogy önnek szól, beletörődöm abba, hogy így van. Inkább csak azért írok, hogy mulattassam magam, nem pedig azért, hogy mondjak önnek valamit... Csak a kereskedelmi levelek szólnak valakinek. Minden más levélben, legalábbis a felsőbbrendű ember, csak önmagához szól.

Nincsen több mondandóm magának. Higgycsuk el, mélységes tisztelője vagyok. Örömmre szolgálna, ha olykor-olykor gondolna rám.²⁷⁰

Kamaszkoromban, amelyet távolinak érzek, és ezért olyannak érzem, mint ha valami olvasott dolog volna, valamiféle bizalmas elbeszélés, amelynek én vagyok a címzettje, kétszer éltem át gyönyörűséggel a szerelmi megaláztatás fájdalmát. A jelen idő magasából visszatekintve erre a múltra, amelyet már nem tudok se távolinak, se közelinek nevezni, azt hiszem, nagyon jó volt, hogy azt a csalódást olyan korán megtapasztaltam.

Nem volt semmi különös, csak annyiban, hogy velem történt meg. Ha ennek a bensőben lejátszódó ügynek a külsőségeit nézzük, emberi lények légiói élték már át ugyanazokat a gyötrelmeket. De (...)

Az érzékenység és az értelem egyidejű és együttesen föllépő tapasztalása révén túlságosan korán rájöttem arra, hogy – bármennyire különösnek tetszik is – a képzeletbeli élet való az olyan vérmérsékletű embereknek, mint én. A képzeletemben (utólagosan) lejátszott történetek kimeríthetnek, de nem fájnak és nem aláznak meg. A képtelen szeretők képtelenek hamisan moso-

lyogni, álságosan kedveskedni, ravaszul cirógatni. Soha nem hagynak el bennünket, és semmiképpen nem szakítanak velünk.²⁷¹

Csak egyszer szerettek igaz szerelemmel. Rokonszenvezni mindig és mindenki rokonszenvezett velem. Még annak is nehezőre esett, akivel csak futólag érintkeztem, hogy durva, barátságtalan vagy hűvös legyen hozzám. Volt néhány olyan rokonszenv, amelyet, ha magam is közreműködök, átalakíthattam volna – úgy hiszem legalábbis – szerelemmé vagy szeretetté. Soha nem volt elég türelmem, de szellemi igényem sem arra, hogy legalább némi készletést érezzek valami ilyesfajta erőfeszítésre.

Amikor ezt eleinte megfigyeltem magamban, úgy gondoltam – mennyire félreismeri magát az ember – , hogy lelkemnek ez a fajta megnyilatkozása félénkségből ered. De később ráébredtem, hogy nem félénkségből ered, hanem az érzelmek megcsömörlöttségéből, amely más, mint az élet iránt érzett csömör; valamiféle türelmetlenség, amely miatt nem vagyok képes egyetlen hosszantartó érzelemnek sem átadni magam, különösen akkor, ha ez huzamosabb erőfeszítést követel. Mire is ez az egész? – gondolkoztam magamban azon, amin nem szokás gondolkodni. Megvan bennem a kellő finomság, a megfelelő lélektani tapintat ahhoz, hogy tisztában legyek a „hogyanal”; a „hogyan hogyanja” azonban mindig rejtve maradt számomra. Akarathányom mindig azzal kezdődött, hogy hiányzott belőlem az akarat, hogy legyen akaratom. Úgy voltam az érzelmeimmel is, ahogy az értelmemmel és ahogy magával az akaratommal meg mindennel, ami az életre vonatkozik.

De akkor, amikor az alkalom valamiféle rosszmájúsága ráébresztett arra, hogy szeretek, és eltöltött azzal a kétségtelen bizonyossággal, hogy engem is szeretnek, először elképedtem és összezavarodtam, mintha hatalmas összeget nyertem volna egy olyan pénznemben, amelyet nem lehet beváltani. Utána, mert nem lehet úgy ember valaki, hogy emberi vonásai ne legyenek, némi képpen elbízta magam; de ez az érzés, amely a leginkább természetes volt,

hamar tovatűnt. Nehezen meghatározható érzelem lépett a helyébe, amelyben kellemetlenül ott kísértett a csömör, a megaláztatás és a fáradtság érzése.

A csömör, mintha a sors valamiféle feladatot szabott volna ki rám az ismeretlen éjszakákon. A csömör, mintha valamiféle új kötelességet – az irtóztató kölcsönösség kötelességét – rótták volna ki gúnyosan rám olyan kiváltsággént, amely majd nyűgként nehezedik rám, s hálát kell adnom érte a sorsnak. A csömör, mintha nem volna elég nekem az élet változékony egyhangúsága, és ezt még tetézni kellene egy meghatározott érzelem kötelező egyhangúságával.

És a megaláztatás, igen a megaláztatás. Nem ébredtem rá azonnal, hogy mihez vezet egy ilyen, az indítékai által látszólag olyan kevésbé igazolt érzelem. Abba kellett volna beleszeretnem, hogy szeretnek. Attól kellett volna elbiznom magam, hogy valaki a lényemre, mint szeretni való lényre figyel fel. De a hamar tovatűnő valóságos elbizakodottság után, amelyben máig sem tudom, hogy nem volt-e több az elképedés, mint maga a hiúság, a megaláztatás érzésével szembesültem. Úgy éreztem, hogy valaki másnak szánt kitüntetésben részesültem, igen, olyanféle kitüntetésben, amely csak annak ér valamit, aki természetes módon kiérdemelte.

De a fáradtság, leginkább a fáradtság – olyan fáradtság, amely még a csömörön is túltesz. Ekkor vált világossá Chateaubriand mondása, amelyet mindig rosszul értelmeztem, mert még nem volt elegendő tapasztalatom önmagamról. Chateaubriand Renéről szólva kijelenti: „fárasztotta, hogy szerették” – *on le fatiguait en l'aimant*. Elképedve döbbsentem rá, hogy emögött az enyémmel tökéletesen megégyező tapasztalás rejtőzik, ezért igazságát nem vonhattam kétségbe.

Mennyire fárasztó is, hogy szeretnek, hogy valósággal szeretnek minket! Mennyire fárasztó, hogy idegen érzelmek terhe alatt kell görnyedeznünk! Annak, aki szabad, és mindig is szabad szeretne maradni, a viszonzás felelősségének, a vissza nem húzódás tisztességtudásának a hordárává kell válnia, nehogy azt föltételezzék róla, hogy az érzelmek mindenható ura, és visszatásítja azt a teljességet, amelyet valamely emberi lélek adni képes. Mennyi-

re fárasztó, hogy létezésünk teljes mértékben függvényévé válik annak a viszonynak, amely egy másik ember valamely érzéséhez kapcsolódik! Mennyire fárasztó, hogy minden esetben feltétlenül érezni kell, hogy feltétlenül, még ha kölcsönösség nélkül is, szeretni kell valamennyire!

Ez az epizód, ahogyan jött, úgy el is múlt, beleveszett a homályba. Ma már nincs semmi nyoma, sem az értelmemben, sem az érzelmeimben. Semmiféle olyan tapasztalattal nem szolgált, amit ne tudtam volna kikövetkeztetni az emberi élet törvényszerűségeiből, amelyek ismeretét ösztönösen magamban hordozom azért, hogy ember vagyok. Sem olyan gyönyörűséggel nem ajándékozott meg, amelyre szomorúan gondolnék vissza. Úgy érzem, mintha olyan valami volna, amit már valahol olvastam, olyan eset, amely valaki mással történt meg, egy regény, amelyet félig olvastam el, mert a másik fele hiányzott, de nem is érdekelt, hogy hiányzik, mert addig, ameddig eljutottam, minden olyan volt, amilyennek lennie kellett, s ugyan semmi értelme nem volt, ebben a formájában már a hiányzó résztől sem lett volna értelme, bármiképpen alakuljon is a cselekmény.

Már csak valamiféle hálát érzek az iránt, aki szeretett. De ez a valami elvont, hitetlenkedő hála, sokkal inkább az értelemből fakad, mint bármiféle érzelemből. Bánt, hogy valaki bánkódott miattam; csak ez bánt, semmi más miatt nem érzek bánatot.

Egyáltalán nem természetes, hogy az élet újabb alkalmat adjon arra nekem, hogy természetes érzelmekkel találkozom. De szinte kívánom, hogy megtörténjen, mert látni szeretném, miképpen érzek másodjára, azután, hogy az első tapasztalás szerteágazó elemzését elvégeztem. Lehet, hogy kevesebbet éreznék; az is lehet, hogy többet éreznék. Ha a sors úgy akarja, ad egy újabb alkalmat. Érdekel, milyenek lesznek az érzelmeim. A tények egyáltalán nem érdekelnek, akármilyenek lehetnek.²⁷²

JEGYZETEK

(A jegyzetekben szereplő szám A kétségek könyve részeinek Ática-féle kiadás szerinti számozása, amelyre minden igényes kiadás utal. A csillag azt jelzi, feltüntette-e Pessoa a kéziratán, hogy a részletet A kétségek könyvébe szánja.)

- ¹ 11.* Ha em Lisboa... [1915 után].
- ² 12.* Invejo – mas não sei se invejo...
- ³ 13. Prefiro a prosa ao verso... 1931. október 18.
- ⁴ 14.* Tudo se penetra. [dátum nélkül, 1931?].
- ⁵ 15.* Gósto de dizer. [dátum nélkül, 1931?]. Fialho de Almeida (1857–1911): portugál realista író. Padre Antonio Vieira (1608–1697): portugál hitszónok, egyházi író.
- ⁶ 16.* Por mais que pertença... 1930. április 5.
- ⁷ 17.* Detesto a leitura. António Pereira de Figueiredo atya, bibliafordító, Pombal márki egyik fő teológusa.
- ⁸ 18.* Não conheço prazer... Francisco José Freire atya, választott nevén Cândido Lusitano, a portugál arkádiai mozgalom egyik teoretikusa.
- ⁹ 19.* Meditei hoje... *A portugálban a mutató névmás nemek szerint változik, a könyv írója ebben az esetben a hímnemű főnév elé nőnemű alakban lévő mutató névmást illesztett. Ez a nyelvi játék magyarra lefordíthatatlan
- ¹⁰ 20.* Depois que as ultimas... 1932. december 30.
- ¹¹ 21.* Tudo se me evapora.
- ¹² 22.* Outra vez encontrei...
- ¹⁵ 23. *Omar Khayyam*/Omar tinha uma personalidade...
- ¹⁴ 24. Afinal deste dia fica...
- ¹⁵ 25. O meu habito vital...
- ¹⁶ 26.* *A sociedade em que eu vivo*/Toda de sonho. [dátum nélkül, 1914?].
- ¹⁷ 27. Minha alma é uma orchestra occulta...
- ¹⁸ 28. Cheguei hoje, de repente... 1931. december 1.
- ¹⁹ 29.* Dar a cada emoção... [dátum nélkül, 1923 után].
- ²⁰ 30.* Não tendo que fazer... [dátum nélkül, 1930?].
- ²¹ 31.* "Sentir é uma maçada". [dátum nélkül, 1915?].
- ²² 32.* Criar dentro de mim...

- ²³ 33. Creei-me echo e abysmo...
- ²⁴ 34. Criei em mim...
- ²⁵ 35. Encontrar a personalidade...
- ²⁶ 36. Disse Amiel... Henri Frédéric Amiel (1821–1881): svájci francia író, filozófus. *Fragments d'un journal intime* ('Töredék egy meghitt naplóból') c. halála után kiadott műve például szolgált Pessoa-Soares A kétségek könyvéhez.
- ²⁷ 37. Não acredito na paisagem.
- ²⁸ 38.* Depois que os ultimos... 1952. január 29.
- ²⁹ 39.* *Encolher de Hombros (whole)* / Demos commummente...
- ³⁰ 40.* Cantava, em uma voz...
- ³¹ 41.* e do alto da majestade... [dátum nélkül, 1923 után]
- ³² 42.* A personagem individual...
- ³³ 43.* O que ha de mais reles...
- ³⁴ 44.* Tenho mais pena...
- ³⁵ 45.* Como os dias...
- ³⁶ 46.* Desde o princípio...
- ³⁷ 47.* (*storm*) / Sobre silencio escuro... / (*storm*)
- ³⁸ 49.* Quando outra virtude...
- ³⁹ 50.* Ha dias em que... [dátum nélkül, 1923 után]
- ⁴⁰ 51.* Trez dias seguidos...
- ⁴¹ 52.* (*Diario ao acaso*) / Todos os dias...
- ⁴² 53.* Fallar é ter... [dátum nélkül, 1916 után].
- ⁴³ 54.* Depois que as ultimas...
- ⁴⁴ 55.* Quando durmo muitos... 1950. július 20.
- ⁴⁵ 56.* Uma só coisa...
- ⁴⁶ 57.* E assim como sonho... [dátum nélkül, 1914?].
- ⁴⁷ 58.* O calor, como...
- ⁴⁸ 59.* *Trovoada* / Este ar baixo... [dátum nélkül, 1950].
- ⁴⁹ 60.* Senti me inquieto já.
- ⁵⁰ 61. Primeiro é um som...
- ⁵¹ 62. O vento levanta-se... [dátum nélkül, 1923 után].
- ⁵² 63.* Entrei no barbeiro... [dátum nélkül, 1934?].
- ⁵³ 64.* Qualquer deslocamento...

- ⁵⁴ 65. Amo pelas tardes... Cesário Verde (1855–1886): portugál költő, a nagyvárosiasodó Lisszabon hangulatait megjelenítő Egy nyugati ember érzései című verse Pessoa és kortársai számára példaképpé tette őt.
- ⁵⁵ 66.* Tenho grandes... 1930. december 10.
- ⁵⁶ 67.* Estou num dia... 1931. június 6.
- ⁵⁷ 68. Escrevo num domingo... [dátum nélkül, 1923 után].
- ⁵⁸ 69.* Sempre que podem...
- ⁵⁹ 70. Tudo alli é quebrado...
- ⁶⁰ 71. Pobres diabos...
- ⁶¹ 72. Comparados com os homens...
- ⁶² 73. Em baixo, afastando-se... [dátum nélkül, 1923 után].
- ⁶³ 74.* ... , barcos que passam...
- ⁶⁴ 75.* Surge dos lados...
- ⁶⁵ 76.* (*Luas*)/... molhadamente sujo...
- ⁶⁶ 77.* e desnivela-se em conglomerados...
- ⁶⁷ 78. Chove, chove, chove...
- ⁶⁸ 79.* Chove muito...
- ⁶⁹ 80.* *Paysagem de chuva*/Em cada pingo... [dátum nélkül, 1914 után]
- ⁷⁰ 81. Hoje, em um dos...
- ⁷¹ 82.* Irrita-me a felicidade...
- ⁷² 83. Tenho a nausea physica... 1930. április 10.
- ⁷³ 84.* Ha quanto tempo não escrevo! 1934. március 31.
- ⁷⁴ 85.* Às vezes, quando...
- ⁷⁵ 86.* Cultivo o ódio... [dátum nélkül, 1915?].
- ⁷⁶ 87.* No nevoeiro leve...
- ⁷⁷ 88.* Enrolar o mundo... [dátum nélkül, 1914?].
- ⁷⁸ 89. Pedi tam pouco...
- ⁷⁹ 90. Penso às vezes que...
- ⁸⁰ 91.* O patrão Vasques.
- ⁸¹ 92.* *Symphonia de uma noite inquieta*/Dormia tudo como... [dátum nélkül, 1923 után].
- ⁸² 93.* Não é nos largos campos... 1932. május 31.
- ⁸⁵ 94.* Dobraram a curva... [dátum nélkül, 1923 után].

- 84 95. A crueldade da dor...
- 85 96.* A tragedia principal...
- 86 97.* (*escrito intervalmente, e muito para emendar*)/Depois que o fim dos astros...
- 87 98. O céu do estio...
- 88 99.* O relógio que está... [dátum nélkül, 1929?].
- 89 100.* *Floresta*/Mas, ah, nem a alcova... [dátum nélkül, 1930?].
- 90 101.* Viver é ser outro. 1930. május 18.
- 91 102. Do terraço deste café...
- 92 103.* Sabendo como as... [dátum nélkül, 1920?].
- 93 104.* Tudo se me tornou...
- 94 105.* Espaçado, um vagalume...
- 95 106.* Uma vista breve... 1930. május 15.
- 96 107.* Nos primeiros dias... [dátum nélkül, 1929?].
- 97 108. *Sonho triangular*/A luz tornara-se... [dátum nélkül, 1913 után].
- 98 109. Uma rajada baça...
- 99 110.* O gladio de um...
- 100 111.* Nevoa ou fumo? 1932. november 2.
- 101 112. Depois dos dias... 1931. február 1.
- 102 113.* Devaneio entre Cascaes e Lisboa.
- 103 114. Encaro serenamente...
- 104 115. Hoje como me...
- 105 116.* O homem magro... 1917. szeptember 18.
- 106 117. As carroças da rua...
- 107 118.* Descobri que penso...
- 108 119. Por entre a casaria... [dátum nélkül, 1932].
- 109 120.* A vulgaridade é...
- 110 121.* Repudiei sempre... [dátum nélkül, 1930?].
- 111 122.* ...reles como os fins da vida...
- 112 123.*Ergo-me da cadeira...
- 113 124.*Coisas de nada...
- 114 125.* Cada vez que o meu propósito...
- 115 126.* O proprio sonho... [dátum nélkül, 1915?].
- 116 127.* Quantas vezes... 1930. április 12.

- 117 128.* *Prosa de Férias /A praia pequena, formando...*
- 118 129.* Quanto mais alta...
- 119 130.* Quem quisesse fazer... 1931. november 4.
- 120 131.*Para sentir a delicia...
- 121 132.* A vida é para nós... 1930. június 27.
- 122 133.* Penso muitas vezes...
- 123 134. O moço atava... [dátum nélkül, 1930].
- 124 135.* a chuva cahia ainda...
- 125 136.* Ha socegos do campo... 1933. augusztus 29.
- 126 137.*Vi e ouvi hontem...
- 127 138. É uma oleographia... [dátum nélkül, 1929?].
- 128 139.* Ás vezes, sem que...
- 129 140.* Releio passivamente... 1930. március. 24. Alberto Caeiro (1889–1915)
Fernando Pessoa egyik teremtett, heteroním költőfigurája volt. A nyájak őrizője c. ciklus
VII. verséből idézett sorokat Csuday Csaba fordította.
- 130 141.* O céu negro ao fundo... 1930. április 4.
- 131 142.* Uma das minhas... 1932. január 26.
- 132 143. Alastra ante meus...
- 133 144.* Lento, no luar lá fora...
- 134 145.*Accordei hoje muito cedo...
- 135 146.* Não compreendo senão... [dátum nélkül, 1923 után].
- 136 147.* Na perfeição nítida... 1932. július 2.
- 137 148.* Quando o estio entra... 1934. június 9.
- 138 149.* O olfacto é...
- 139 150. Tenho deante de mim... [dátum nélkül, 1929?].
- 140 151.* Desde antes de manhã cedo... 1931. szeptember 10-11.
- 141 152.* Depois de uma noite... 1931. július 2.
- 142 153.* O socio capitalista... 1930. április 5.
- 143 154. Nuvens... 1931. szeptember 15.
- 144 155.* Ah, compreendo!
- 145 156.* Há momentos em que... 1930. június 12.
- 146 157.* Nenhum problema... 1916. július 18.
- 147 158.* Foi-se hoje embora... 1931. december 16.

- ¹⁴⁸ 159.* Ha sensações que... 1930. április 21. Az idézet Jób Könyve, 10. 1.-nek első fele.
- ¹⁴⁹ 160. *Chuva*/E por fim... [dátum nélkül, 1923 után].
- ¹⁵⁰ 161. Tenho construído...
- ¹⁵¹ 162.* O sentimento...
- ¹⁵² 163.* Tudo é absurdo. [dátum nélkül, 1931?].
- ¹⁵³ 164.* Na grande claridade...
- ¹⁵⁴ 165.* Passaram mezes... 1932. március 16.
- ¹⁵⁵ 166.* Ha muito – não sei... 1932. szeptember 28.
- ¹⁵⁶ 167.* Ha maguas íntimas... 1933. november 2.
- ¹⁵⁷ 168.* Depois que o calor... 1932. június 11.
- ¹⁵⁸ 169. *Intervallo*/Esta hora horrorosa...
- ¹⁵⁹ 170. Ó noite onde as...
- ¹⁶⁰ 171.* Os classificadores de... 1932. július 25.
- ¹⁶¹ 172.* Depois que os últimos... 1929. december 25.
- ¹⁶² 173.* O silêncio que sahe... 1930. március 14.
- ¹⁶³ 174.* Não sei porque... 1933. március 29.
- ¹⁶⁴ 175.* Dizem que o... 1933. szeptember 18.
- ¹⁶⁵ 176. Passo horas, às vezes...
- ¹⁶⁶ 177.* Não são as paredes... 1930. február 5. Frei Luis de Sousa (1555–1632):
portugál egyházi prózaíró.
- ¹⁶⁷ 178.* O poente está espalhado... 1931. október 7.
- ¹⁶⁸ 179.* Attingir, no stado mystico... 1934. június 29.
- ¹⁶⁹ 180. O extase violeta...
- ¹⁷⁰ 181. Sim, é o poente. 1931. október 16-17.
- ¹⁷¹ 182.* *Nota*/Regra é da vida... [dátum nélkül 1932].
- ¹⁷² 183.* Nas vagas sombras... 1931. július 13.
- ¹⁷³ 184. *Paisagem de chuva*/Toda a noite...
- ¹⁷⁴ 185.*Dia de chuva*/O ar é de um...
- ¹⁷⁵ 186.* Vivo sempre no... 1930. június 13.
- ¹⁷⁶ 187.* Floresce alto... 1933. szeptember 8.
- ¹⁷⁷ 188.* Ha muito tempo que... 1931. január 8.
- ¹⁷⁸ 189.* Penso às vezes... [dátum nélkül, 1919 után].

- 179 190.* Pasma sempre quando...
- 180 191.* Mesmo que eu quizesse... [dátum nélkül, 1929 után].
- 181 192.* (*trecho inicial*)/Nasci em um tempo... 1930. március 23.
- 182 193.* Um quietismo esthetico... [dátum nélkül, 1919 után].
- 185 194.* *Ist. article*/Quando nasceu...
- 184 195.* Pertença a uma geração... [dátum nélkül, 1914 után].
- 185 196.* Como Diogenes...
- 186 197.* Sou mais velho que...
- 187 198.* Passei entre elles... 1933. április 7.
- 188 199.* De repente... 1930. február 21.
- 189 200.* Estou quase convencido... 1931. december 20.
- 190 201.* O proprio escrever...
- 191 202.* Assim organizar...
- 192 203.* Tendo visto com que...
- 195 204.* *Esthetica do Artificio*/A vida prejudica...
- 194 205.* Busco-me...
- 195 206.* Reconheço, não sei se...
- 196 207.* Nem se sabe se ... 1931. szeptember 15.
- 197 208.* Fluido, o abandono... 1931. szeptember 16.
- 198 209.* São horas talvez...
- 199 210.* ...O pasmo que me causa... [dátum nélkül, 1913 előtt].
- 200 211.* Acontece-me ás vezes...
- 201 212.* Tenho assistido, incognito,... 1931. szeptember 2.
- 202 213.* Reconheço hoje...
- 205 214.* Invejo a todas as pessoas...
- 204 215.* *Intervalo Doloroso*/Cousa arrojada...
- 205 216.* Quando me encontrei... [dátum nélkül, 1913 után].
- 206 217.* Fazer uma obra... [dátum nélkül, 1914 után].
- 207 218.* Ter já lido...
- 208 219.* Sinto o tempo...
- 209 220.* Deus creou-me... [dátum nélkül, 1923 után].
- 210 221.* ... como uma creança...
- 211 222.* Tudo se me confunde.

- ²¹² 223. A academia vegetal...
- ²¹⁵ 224. No reoncavo da praia... 1929. március 22.
- ²¹⁴ 225. Na minha alma...
- ²¹⁵ 226. * Mas a exclusão...
- ²¹⁶ 227. * Que rainha imperiosa...
- ²¹⁷ 228. * e os lírios nas margens...
- ²¹⁸ 229. * Tenho sido sempre... 1931. október 16. Camilo Pessanha (1967–1926):
portugál szimbolista költő.
- ²¹⁹ 230. * Quando vim primeiro... 1931. december 3.
- ²²⁰ 231. * Se algum dia...
- ²²¹ 232. * Tudo quanto não é...
- ²²² 233. * Sempre me tem...
- ²²⁵ 234. * Para compreender...
- ²²⁴ 235. * O isolamento talhou-me...
- ²²⁵ 236. * Escravo de temperamento...
- ²²⁶ 237. * Aquillo que, creio... 1930. április 13.
- ²²⁷ 238. * Desejaria construir... [dátum nélkül, 1914?].
- ²²⁸ 239. Assim como... 1931. szeptember 18.
- ²²⁹ 240. * Muitas vezes para...
- ²⁵⁰ 241. * Aquella malicia incerta...
- ²⁵¹ 242. Tive um certo talento...
- ²⁵² 243. * *Diário lucido*/A minha vida...
- ²⁵³ 244. * Em todos os logares da vida... 1917. szeptember 18.
- ²⁵⁴ 245. * Junta as mãos...
- ²⁵⁵ 246. *Peristylo*/Às horas em que...
- ²⁵⁶ 247. Correm rios eternos...
- ²⁵⁷ 248. Átrio (só átrio)...
- ²⁵⁸ 249. I/Tu não existes...
- ²⁵⁹ 250. Farei do sonhar-te...
- ²⁴⁰ 251. *Na Floresta do Alheamento*/Sei que despertei...
- ²⁴¹ 252. * Passavamos, jovens ainda... [dátum nélkül, 1931].
- ²⁴² 253. * Caminhavamos, juntos e separados... 1932. november 28.
- ²⁴⁵ 254. *Nª Srª do Silêncio*/Às vezes quando...

- 244 255.* A minha vida é tão triste...
- 245 256.* Tu és o sexo das formas...
- 246 257.* *Nossa Senhora do Silencio (trecho)*/Tu não és mulher.
- 247 258.* *Final*/E se acaso falo...
- 248 259. As tuas mãos são rolas presas.
- 249 260. Eu não sonho...
- 250 261. Reso a ti o meu amor...
- 251 262.* A quem, (embora) em sonho...
- 252 263. Não o amor...
- 253 264. Ser puro, não para...
- 254 265. De suave e aerea a hora... [dátum nélkül, 1916 után].
- 255 266. Os teus colares...
- 256 267.* Todo o homem de hoje... /
- 257 268.* *Um dia (Zig-Zag)*/Não ter sido Madame...
- 258 269.* Dois, trez dias de semelhança...
- 259 270.* *Livro do Desassossego ou Philatelista*/Nós não podemos amar, filho.
- 260 271. Eu não possuo...
- 261 272. Faltámos se entretivemos... 1931. október 21.
- 262 273.* *O Rio da Posse*/Que somos todos...
- 263 274. "Quero-te só para sonho"...
- 264 275.* Em mim todas...
- 265 276.* *Carta para não mandar*/Dispenso-a de comparecer...
- 266 277.* Se a nossa vida fosse...
- 267 278. *Glorificação das Estereis*/Se d'entre as mulheres...
- 268 279.* *ANTEROS/O Amante Visual*/Tenho do amor profundo...
- 269 280.* *Uma carta*/Ha um vago numero...
- 270 281. *Carta*/Eu não saberia nunca...
- 271 282.* Duas vezes, naquella...
- 272 283.* Só uma vez fui...

Az ÍBISZ KÖNYVKIADÓ BT. kiadása
1173 Budapest, Búbosbanka u. 5/b
tel/fax: 256-57-91
elektronikus postacím: bubosb@posta.net
Felelős kiadó Rosta Katalin
Nyomta a Gyomai Kner Nyomda
A könyvet tervezte Gosztola Gábor
Szerkesztő Lukács Laura
Készült Budapesten, 1998-ban,
illetve az utánnomás Gyomaendrődön 2002-ben
Megjelent 17,6 (A/5) ív terjedelemben,
Windsor betűtíkkal
ISBN (Ö) – 963 85852 0 X
ISBN (I.köt.) 963 85852 1 8

Tisztelt Olvasóink!

Könyveink megtalálhatók a nagyobb könyvesboltokban és megrendelhetők közvetlenül a kiadótól is (Íbisz Könyvkiadó Bt. 1173 Budapest, Búbosbanka u. 5/b, tel/fax: 256-57-91, elektronikus levelezési cím: bubosb@posta.net).

Keresse megjelent és a közeljövőben megjelenő könyveinket:

Mai portugál költők

Mário de Andrade: Makunaíma

Brazília üzen (Rónai Pál 1939-ben megjelent
versválogatásának újrakiadása, 100 számozott példányban)

Pessoa / Alberto Caeiro: A nyájak őrizője és más versek

Fernando Pessoa: Önelemző és elméleti írások

Modern katalán színház II.

Camilo Castelo Branco: Végzetes szerelem

Eça de Queirós: Egy szőke leány különöségei

Fernando Pessoa: Daloskönyv I.

Portugál kísérleti költészet

Álvaro de Campos versei I. Diadalív

Modern katalán színház I.